

ภาคผนวก

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาคผนวก ก

รายนามผู้เชี่ยวชาญ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved

รายนามผู้เชี่ยวชาญ

ชื่อ	พระครูอัครศีลกิจศีล ญาชา ฐานวุฑฺโฒ
อายุ	54 ปี พรรษา 33 น.ธ.เอก ป.ธ. 1-2
วัด	วัดธาตุคำ ต.ห้วยยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่
ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง	- เป็นเจ้าอาวาสวัดธาตุคำ - เป็นเจ้าคณะตำบลห้วยยา - เป็นพระอุปัชฌาย์
สถานะเดิม	ชื่อ ประพัฒน์ นามสกุล บุญชุ่ม เกิดวันที่ 8 กันยายน 2497 บรรพชา : พ.ศ. 2509 อุปสมบท : พ.ศ. 2518
วิทยฐานะ	นักธรรมชั้นเอก ป.ธ. 1-2 ปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต(เกียรตินิยมอันดับ 1) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
ความชำนาญการ	- การเทศนาแบบล้านนาและแบบสากล - การประพันธ์วรรณกรรมล้านนาทุกประเภท - ประวัติศาสตร์และล้านนาคดี - การออกแบบและศิลปกรรมล้านนา
สมณศักดิ์	พระครูสมุห์ พระครูวินัยธร พระครูสัญญาบัตรที่ “พระครูอัครศีลกิจศีล” พระครูสัญญาบัตร เจ้าคณะตำบลชั้นโท พระครูสัญญาบัตร เจ้าคณะตำบลชั้นเอก ในราชทินนามเดิม
- พ.ศ. 2530	
- พ.ศ. 2531	
- พ.ศ. 2536	
- พ.ศ. 2541	
- พ.ศ. 2547	

ผลงานด้านการเขียน

- โคลง คร่าว เถลิงพระเกียรติ สามกษัตริย์
- หนังสือที่ระลึกงานฉลองพระวิหารวัดหมื่นสาร
- หนังสือประเพณีตั้งธรรมหลวงมหาชาติ
- เวสสันดรชาดก วัดธาตุคำ
- หนังสือการทอดกฐินทานผ้าพันใจ วัดธาตุคำ
- หนังสือฮีตคลองของบ่าเก่า
- ปัจจุบัน หนังสือปฏิทินล้านนา (พิมพ์เผยแพร่ทุกปี)
- พ.ศ. 2546 หนังสือที่ระลึกทำบุญอายุครบ 5 รอบ
- พระครูโสภาสวิหารกิจ วัดสันคะยอม
- คู่มืออบรมมัคทายก (อาจารย์วัด) ของคณะสงฆ์
- อำเภอเมืองเชียงใหม่
- หนังสือการจัดศพล้านนา ภูมิปัญญาบรรพชน
- คู่มือประกอบศาสนพิธี คณะเทคนิคการแพทย์
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- คำคำสอนและโคลงโยคมา
- ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาฉบับ 635 ปี
- พระบรมธาตุดอยสุเทพ
- สาระล้านนาคดี ภาคพิธีกรรม
- สาระล้านนาคดี ภาคประเพณีวัฒนธรรมปีใหม่เมือง
- คู่มือมัคทายก (อาจารย์วัด)
- โลกนิติคำคร่าว

ชื่อ
เริ่มรับราชการ

พ.ศ. 2508

การศึกษา

ผลงานทางวิชาการด้านล้านนาคดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฤมล จันทน์หอม

-รับราชการเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย
วิทยาลัยครูเชียงใหม่

-สำเร็จการศึกษาปริญญาการศึกษาบัณฑิต จาก
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

-สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาและ
วรรณกรรมล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

-ปริวรรต “ตำนานมั่งราย เชียงใหม่ เชียงตุง” จาก
อักษรไทยถือเป็นภาษาไทยกลาง ศูนย์ภาษาและ
ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่จัดพิมพ์
เผยแพร่

-ปริวรรต “ตำนานพระธาตุคอกสุเทพ” ร่วมกับ
คณะกรรมการตรวจสอบข้อมูล พิมพ์เผยแพร่ในวาระ
ฉลอง ๖๒๕ ปี คอกสุเทพ

-หนังสือ วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา ตามหลักสูตรสภา
สถาบันราชภัฏ สุริวงศบุ๊คเซ็นเตอร์ พิมพ์เผยแพร่ 4 ครั้ง

-งานวิจัยเรื่อง เรือนกาแล : ประเพณีพิธีกรรมการปลูก
เรือนในล้านนาทุนจากฝ่ายวิจัยสถาบันราชภัฏ ศูนย์
ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่พิมพ์
เผยแพร่

-งานวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบสุภาษิตล้านนากับ
สุภาษิตไทยลื้อ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก
ศูนย์วิจัยและบริการการศึกษา สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

-บทความเรื่อง ภาษาและวรรณกรรมไทลื้อในสิบสอง
ปันนา บทความพิมพ์เผยแพร่ใน “สิบสองปันนา”
โครงการศึกษาและเผยแพร่สิ่งทอไทลื้อ สำนักงาน
วัฒนธรรมแห่งชาติ , 2537 : 63-80

-บทความเรื่อง วรรณกรรมคำสอนของชนชาติไทย
ปู่สอนหลาน : กรณีศึกษาล้านนา พิมพ์ในรวมบทความ
ด้านคติชน “คติชนกับคนไทย – ไท” สำนักพิมพ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2540 : 248-257

ชื่อ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เรณู อรรธนาเมศรี

เริ่มรับราชการ

พ.ศ.2518

-ตำแหน่งอาจารย์ตรี กรมการฝึกหัดครู

กระทรวงศึกษาธิการ

การศึกษา

-สำเร็จการศึกษา ป.ศ.สูง วิทยาลัยครูเชียงใหม่

-สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ศศ.บ. (ภาษาไทย)
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่-สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท กศ.ม. (ภาษาไทย)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร-The University of Queensland PG.Dip Prof Edst.
(HES)

ผลงานการวิจัย

- นักวิจัย ด้านไทยศึกษา (คติชนวิทยา และ
ศาสนา-วัฒนธรรม) ประเด็นไทใหญ่ ไทเหนือ- หัวหน้าชุดโครงการ สืบสานสืบพันธุ์ เพศศึกษาและเอดส์
(สสส.)- นักวิจัย จัดทำฐานข้อมูลวัฒนธรรมเพื่อคุ้มครองมรดก
วัฒนธรรมไทยภาคเหนือ (สวช.)- นักวิจัย โครงการสร้างเสริมคุณลักษณะเด็กไทยด้วย
นวัตกรรมการเรียนรู้ (มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ
พระธรรมปิฎก)

งานบริการสังคม (ปัจจุบัน)

- นายกสมาคมเพื่อเด็กและสตรี

- รองประธานมูลนิธิกลุ่มอาสาพัฒนาเด็ก

- กรรมการที่ปรึกษาโครงการสร้างเครือข่ายพระสงฆ์
พิทักษ์วัฒนธรรม (มจร.)

ภาคผนวก ข

เรื่องย่อ ตำนานล้านนา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

๑.ตำนานมูลศาสนา สำนวนล้านนา ฉบับวัดพอกหงส์

ปรีวรรตโดย บำเพ็ญ ะวิน

เรื่องย่อ

ตำนานมูลศาสนาสามารถแบ่งเป็นส่วนที่ว่าด้วยเรื่องราวในตำนานได้ ๓ ส่วน ดังนี้คือ ส่วนที่ ๑ เป็นเรื่องของการเล่นหาพุทธธรรมของพระโพธิสัตว์โคตมะ ซึ่งพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญบารมีธรรมโดยใช้เวลานานมากกว่าที่จะได้มาซึ่งพุทธิภาวะ ซึ่งหลายแสนกัลป์ พระองค์ได้รับความมันพระทัยโดยพระพุทธรูปองค์ที่ตรัสรู้มาก่อน ที่ทรงพยากรณ์อีก ๒๓ พระองค์ มีพระทิปังกรเป็นต้น トラบจนถึงพระกัสสปะ หลังจากนั้นพระองค์ก็ทรงเกิดมาครั้งแล้วครั้งเล่า จนกระทั่งเป็นพระเวสสันดรซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อหมู่เทพทูลเชิญให้ลงมาบังเกิดเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ก็มีพระประสงค์ที่จะแสวงหาความหลุดพ้น จึงเสด็จออกผนวชแสวงหาทางหลุดพ้นนั้นกระทั่งได้บรรลุตามที่ตั้งพระทัยไว้

ส่วนที่ ๒ กล่าวถึงการรื้อยกรองพุทธธรรมหรือการสังคายนา ในตำนานกล่าวถึงเฉพาะที่กระทำในประเทศอินเดียทั้งหมดเพียง ๓ ครั้ง ประกอบไปด้วยผู้ที่มีส่วนร่วมในการรื้อยกรอง ฝ่ายสงฆ์มีพระมหาเถระผู้รอบรู้และประจักษ์ชัดในพุทธธรรมที่สืบทอดมาโดยตรงจากพระพุทธเจ้า ในช่วง ๓ ทศวรรษเท่านั้น ฝ่ายคฤหัสถ์ประกอบไปด้วย พระมหากษัตริย์ผู้เสวยราชในแคว้นมคธ และเวสาลี โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้ากาลาโศกและครั้งสุดท้ายคือพระเจ้าอโศกมหาราช การสังคายนาครั้งที่ ๓ นี้ นับว่าสำคัญที่สุด เพราะเป็นระยะที่พุทธศาสนาได้มีการตีความพุทธธรรมที่หลากหลาย และมีบุคคลที่ไม่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากเข้ามาบวชเป็นภิกษุทำให้คณะสงฆ์เกิดความแตกแยก

ส่วนที่ ๓ หลังจากที่ได้กล่าวถึงสภาพของพุทธศาสนาในชมพูทวีปแล้ว จึงกล่าวถึงการสืบทอดพุทธธรรมในหริภุญชัย สุโขทัย อโยธยาและล้านนาในการสืบทอดพระพุทธศาสนาที่เมืองหริภุญชัยนั้น ได้กล่าวย้อนไปถึงสมัยพุทธกาลว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาที่อาณาจักรแห่งนี้และทรงทำนายว่า ที่แห่งนี้จักเป็นมหานครใหญ่เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนา มีการกล่าวอ้างถึงพญากาฬือกที่ตามเสด็จพระพุทธเจ้ามาเมื่อครั้งพุทธกาลและทราบเรื่องทุกอย่างที่เกิดขึ้น จึงมอบหมายให้กาฬือกที่เป็นหลานของตนเฝ้าสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงทำนายไว้ว่าจะเป็นທີ່ประดิษฐานพระมหาธาตุ และได้บรรยายถึงสภาพการเลื่อมใสของเมืองมิลกัณคร อันมีอยู่ก่อนการสถาปนาอาณาจักรหริภุญชัย กล่าวถึงฤๅษีผู้มีบทบาทในการสร้างเมือง พระราชกรณียกิจของพระนางจามเทวีในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ในรัชสมัยของพญาสรพลสิทธิที่ทรงมีความสัมพันธ์ทางศาสนากับลังกา

เมื่อพญามังรายทรงยึดเมืองหริภุญชัยได้ พระองค์ก็ทรงยกของพุทธศาสนาที่สืบมาแต่ครั้งพระนางจามเทวี ภายหลังทรงสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักร หลังจากสิ้นยุคของพระองค์แล้ว มีกษัตริย์ที่สืบต่อราชวงศ์หลายพระองค์ โดยเฉพาะในช่วงรัชสมัยของพญาผายูและพญาเกือนาถือว่าพระพุทธศาสนามีความเจริญสูงสุด ตำนานได้บอกถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากลังกาผ่านทางพุกามและสุโขทัย ได้เดินทางมาประกาศศาสนาตามคำอาราธนาของพญาเกือนา โดยมีวัดสวนดอกเป็นศูนย์กลางและในสมัยพญาแสนเมืองมาได้มีการแตกแยกกันในคณะสงฆ์ระหว่างกลุ่มลังกาเก่าและลังกาใหม่มีการโต้ว่าทะเลกันเรื่องวินัยสิกขาบท และการผูกสีมาวัดสวนดอก และประนีประนอมกันได้ ในสมัยพญาติโลกราช

ส่วนที่ ๔ ว่าด้วยการเสื่อมสลายของศาสนา ตำนานได้กล่าวถึงการสูญสิ้นแห่งศาสนา ๕ ประการ คือ การสูญสิ้นแห่งการบรรลุมรรณันสูง การสูญสิ้นแห่งการปฏิบัติ การสูญสิ้นแห่งการศึกษาเล่าเรียน การสูญสิ้นแห่งภิกษุเพศ และการสูญสิ้นแห่งพระธาตุ โดยได้กล่าวย้อนถึงการเสด็จไปลังกาและนาคทวีปของพระพุทธองค์ เมื่อทรงพระชนม์อยู่ พร้อมทั้งให้รายละเอียดในการประดิษฐานพระเกศาธาตุและพระนลาฏธาตุโดยยกเอาวงศ์แห่งพระมหาเถระที่ทรงเปี่ยมด้วยศรัทธาและอุปถัมภ์พระธาตุมามีได้ขาด และตอนท้ายได้กล่าวถึงการประชุมเพลิงพระธาตุและการสูญสิ้นพระพุทธศาสนาจากโลกนี้

๒.ตำนานวัดสวนดอก

เรื่องย่อ

เมื่อออกพรรษาแล้ว พระพุทธเจ้าชวนเอากิษุสงฆ์ทั้งหลาย ๔ คน ออกเทศนาธรรมตามเมืองต่าง ๆ จนกระทั่งมาถึงเมืองพิงค์ (เชียงใหม่) ซึ่งในขณะนั้นเป็นเมืองแห่งทมิฬหรือชาวละพระองค์ทรงประทับนั่งอยู่ใต้ไม้บุนนาคบุปผาราม ทรงมอบพระเกศาธาตุพระพุทธเจ้าเส้นหนึ่งให้แก่ชาวละผู้หนึ่งเพื่อบรรจุไว้ที่บุปผารามนั้นเป็นปฐม จากนั้นเสด็จไปยังที่ต่างๆ เพื่อประทานพระเกศาธาตุ ให้กับชาวละในที่ต่างๆ ดังนี้ เวฬุวนาราม หรือ วัดกู่เต้า , วัดบุปผาราม , อโศการาม หรือ วัดกิตติ , วัดพิชชารามหรือวัดศรีเกิด , สังฆารามหรือวัดเชียงมั่น และนันทาราม ทรงพยากรณ์ไว้ว่าในภายภาคหน้าสถานที่นี้จะเป็นมหานครใหญ่เป็นที่อยู่แห่งพระรัตนตรัยและเป็นมหาอารามใหญ่ชื่อ โขติการาม

หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปได้ ๑๕๐๕ วัสสา ตรงกับจุลศักราช ๑๒๕ ปี ท้าวเกีณาได้เป็นกษัตริย์เสวยราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่ เป็นราชวงศ์มังรายองค์ที่ ๑ ในยามนั้นเมืองเชียงใหม่มีความสงบสุขและอุดมสมบูรณ์ไปด้วยข้าวปลาอาหาร อนึ่ง เนื่องด้วยท้าวเกีณาเป็นผู้ที่มีพระภิกษุผู้รู้รจนา สามารถกระทำการมโนใหญ่ได้ทุกประการมาไว้ในเมืองเชียงใหม่ และในครั้งนั้นพระไทยสองคนชื่อ โนมรสี (ที่ถูกต้องคือ โนมทาสี) และสุมนได้พากันไปเรียนพระไตรปิฎกที่นครศรีอยุธยาและที่นครสุโขทัย ภายหลังพระภิกษุสองรูปนี้ได้ข่าวเกี่ยวกับพระอุทุมพรบุปผามหาสวามี พระมหาเถระชาวมัญญ์ ผู้ตั้งศาสนาคณะลังกาวงศ์ ณ เมืองรามัญประเทศ ท่านทั้งสองจึงไปศึกษาในสำนักของมหาเถระอุทุมพรบุปผามหาสวามีแล้วกลับมาสู่สยามประเทศ โดยพระมหาสุมนเถระเจ้าอยู่ที่เมืองสุโขทัยและพระอโนมรสีอยู่ที่เมืองสระเรียงหรือกำแพงเพชร

จากนั้น พระมหาสุมนเถระเจ้ามีนิมิตฝันว่าเทวดาตนหนึ่งมาบอกสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าซึ่งอยู่ ณ เมืองบาจาในเขตเมืองศรีสัตนาแลย์ โดยพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ในซากเจดีย์ปรักหักพังและมีกอดอกเข็มรูปร่างเหมือนม้าขึ้นอยู่ต้นหนึ่ง พระมหาสุมนเถระจึงออกเดินทางไปยังเมืองบาจาและขอให้พระบรมธาตุแสดงปาฏิหาริย์ เมื่อถึงกลางคืนก็ปรากฏรัศมีของพระบรมธาตุขึ้นที่กอดอกเข็มอย่างโชติช่วงตลอดทั้งคืน รุ่งเช้าของวันใหม่ เมื่อคนทั้งหลายทำการขุดหาพระบรมสารีริกธาตุซึ่งบรรจุใน โกศแก้วซ้อนด้วยโกศเงินและโกศทองจนพบแล้ว ก็ทำการสักการบูชาแล้วเปิดโกศแก้วออกดู พบว่ามีพระบรมสารีริกธาตุขนาดเท่าเม็ดถั่วเขียวบรรจุอยู่ จากนั้นมีเหตุอัศจรรย์เกิดขึ้น คือพระบรมสารีริกธาตุได้กระทำปาฏิหาริย์แยกออก

ครั้นพญาล้านนาทราบเรื่องดังกล่าว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเข้ามาสู่เมือง จากนั้นทรงแจ้งข่าวไปยังพญาสุโขทัยทราบพระองค์ทรงตรัสว่าหากพระบรมสารีริกธาตุ

กระทำปาฏิหาริย์ปรากฏให้เห็น พระองค์จะสร้างเจดีย์ทองคำให้เป็นທີ່ประดิษฐาน แต่เมื่อพระองค์ทำการสักการบูชาแล้วสร่งน้ำธาตุพระบรมสารีริกธาตุกลับไม่กระทำปาฏิหาริย์ พระองค์จึงให้พระมหาสุมนเถระเจ้าเป็นผู้เก็บรักษาไว้

เมื่อพญากीณา เจ้านครพิงค์เชียงใหม่ ได้ทราบข่าวเกี่ยวกับพระอุทุมพรบุปผามหาสวามี พระองค์จึงอาราธนาพระมหาสวามีเข้ามาสืบพระศาสนาในเมืองเชียงใหม่โดยตอนแรกโปรดเกล้าฯ ให้พระมหาสวามีพำนักอยู่ที่วัดพระยืนจังหวัดลำพูน ต่อมาหลังจากที่พญากีณาและพระมหาสุมนเถระได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปยืนไว้ที่วัดพระยืนในปีจุลศักราช ๙๓๑ พระมหาสุมนเถระเจ้าได้ถวายพระบรมสารีริกธาตุซึ่งท่านนำติดตัวมาแต่พญากีณา พระองค์จึงใคร่สร้างวัดถวายพระสุมนเถระ ซึ่งบังเอิญทรงมีนิมิตฝันว่าเทวดามาทูลให้พระองค์สร้างวัด ณ สวนดอกไม้ซึ่งเป็นสถานที่อันดี ดังนั้นพระองค์จึงนิมนต์พระมหาเถระเจ้าไปดูสวนบุปผา ซึ่งพระมหาเถระเจ้าเห็นว่าเป็นที่อันดี อีกทั้งท่านมีนิมิตฝันว่ามีดอกบัวหลวงดอกหนึ่งบังเกิดขึ้นในอุทยานแห่งนั้น พญากีณาจึงโปรดเกล้าฯ ให้เบิกสวนอุทยานใหญ่กว้างและให้สร้างเทวอารามเซตวัน โดยหลวงยาวมี ๓๓๑ วา เขตอากาศ โดยหลวงกว้าง ๓๑๑ วาเขตแต่ดีหลี ในปีระวงไถ้ จุลศักราชได้ ๙๓๑ และให้ชื่อว่าวัดบุปผารามสวนดอกไม้

นอกจากนี้ พญากีณายังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างกุฏิ ๑ หลังถวายแด่พระสุมนเถระเจ้า พร้อมทั้งมีการผูกพัทธสีมาหนวันออกเฉียงใต้ แห่งสวนดอกไม้บัวหลวงซึ่งพญากีณาฝันเห็น จากนั้นพญากีณาและพระมหาสุมนเถระเจ้า ได้ร่วมกันก่อสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุในวัดสวนดอกไม้ เมื่อมีการอาราธนาพระบรมธาตุมาใส่โกศทองคำ พระบรมธาตุเจ้าก็แสดงปาฏิหาริย์ บังเกิดเป็นแสงสว่างสดใสให้คนทั้งหลายได้เห็นโดยทั่วกัน ในขณะนั้นท้องฟ้าก็พลันมืดมิด เมื่อพระมหาสุมนเถระเจ้านำพระบรมธาตุออกจากน้ำที่สร่ง ปรากฏว่ามีพระบรมธาตุจำนวน ๒ องค์ ท่านจึงเลือกเอาพระบรมสารีริกธาตุที่มีลักษณะอันงามสมบูรณ์บรรจุในองค์เจดีย์ที่วัดสวนดอกไม้

๓.ตำนานเมืองยอง

ค้นฉบับภาษาไทยลือ ฉบับวัดพระธาตุสายเมือง อ.ท่าจี้เหล็ก จ.เชียงใหม่ สหภาพพม่า
เรื่องย่อ

ในครั้งที่พระพุทธกัณฐะเสด็จไปแคว้นกัณฐะที่ค่อมหิยังคะ (พระธาตุจอมยอง) ตามที่พระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ได้เคยกระทำมาแล้ว ทรงเนรมิตสระน้ำและพยากรณ์อนาคตของสถานที่นั้นด้วย ครั้นถึงสมัยพระโคตมพุทธะนั้นบริเวณค่อมดังกล่าวมีแม่น้ำไหลมารวมกัน ต่อมาแม่น้ำได้แห้งกลายเป็นป่าที่มีสัตว์ชุกชุม นายพรานได้จุดไฟเผาหญ้าของไหม้ปลิวไปทั่ว ที่แห่งนั้นจึงมีชื่อเรียกว่าเมืองยอง

เมืองยองนั้นเป็นที่อยู่ของชาวทมิฬ (คนพื้นเมือง) มีท้าวลู หรือวิรู (อาจเป็นวิรูปกะ) เป็นหัวหน้า ได้รับกับชาวเขมรรัฐ (เชียงใหม่) ได้รับชัยชนะและได้เมืองขึ้น ๒๘ เมือง ในสมัยต่อมาเมื่อท้าวงาม โอรสของท้าวลู ครองเมืองของนั้นก็ได้อพยพหนีภัยหรือสุนัขทะเลแห่งอาพวินคร (เชียงใหม่) ทำอุบายมอมเหล้าแล้วฆ่าทิ้งที่หนองแสน เจ้าสุนัขทะเลครองเมืองของต่อมาและได้สืบอีก ๕ สมัย ผู้ครองนครก็ถึงวาระที่พระพุทธองค์เสด็จไปยังเมืองยองพร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ รูป ครั้นนั้นพระพุทธโคตมะได้กัณฐะและมอมพระเกศธาตุ ๔ เส้นให้พระอรหันต์รักษาไว้ และทรงตรัสถึงความสำคัญของค่อมยองและพยากรณ์สถานที่แห่งนั้นแล้วเสด็จโปรดสัตว์ต่อไป

เมื่อพระโคตมะพุทธเจ้าคือพระพุทธเจ้าองค์ที่เพิ่งจะนิพพานนี้ล่วงไปแล้ว ได้มีพระอรหันต์นำพระเกศธาตุอีก ๔ เส้นพร้อมกับธาตุกระดูกค้ำมิด (ไหปลาร้า) มาบรรจุที่ค่อมนั้น ต่อมาอีก ๔ ปีกับ ๕ เดือน ก็มีพระอรหันต์นำเอาพระธาตุมาเพิ่มอีก ครั้นนั้น พญาสุลลังควดีเจ้าเมืองของพร้อมกับบริวารได้ร่วมกันสร้างพระธาตุจอมยองขึ้น โดยมีเทวดาต่างๆ และท้าวพญาเมืองขึ้นทั้ง ๒๘ เมืองมาช่วย หลังจากนั้นก็ได้มีการสร้างพระธาตุอื่นๆ อีกหลายแห่ง เช่น ธาตุเชียงคม พระธาตุผาแมงค่อมปูคำ ธาตุค่อมผางบ ฯลฯ และกล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับเทวดารักษาพระธาตุน้ำทิพย์ คำสาปของพญาสุลลังควดี การทำนาของอนาคตของเมือง เรื่องต้นโพธิ์และการถวายไม้ค้ำต้นโพธิ์ เป็นต้น

ต่อมาในครั้งที่พญาเชียงรุ่งกับพญาฮ่อมมาเมืองยองเพื่อร่วมงานอภิเษกเจ้าเมืองยอง ครั้นนั้นพญาเชียงใหม่ทำก่อพระเจดีย์แข่งกัน ปรากฏว่าฮ่อมแพ้จึงยกทัพกลับไป และทำให้พญาเมืองยองและชาวเมืองทั้งเมืองไปด้วย ต่อมาทางเชียงใหม่ให้ขุนแสนยกกำลังไปรบฮ่อมที่เชียงแสน ขุนแสนได้รุกไล่ฮ่อมไปถึงเมืองยองและได้สร้างเวียงขึ้นทางทิศตะวันออกของเมืองให้ชื่อว่าเวียงเชียงใหม่ เจ้าเมืองอาพวิคือเชียงรุ่งได้ขอเป็นมิตรด้วย ขุนแสนได้ขอให้พญาของและชาวเมืองตั้งอยู่ในเมืองของดั้งเดิม อีก ๓ ปีต่อมาเมื่อขุนแสนกลับเมืองเชียงใหม่แล้วก็ได้ยกเวียงเชียงใหม่นั้นเป็นสมบัติของพระธาตุจอมยองด้วย และได้ส่งพญาอนุรุทธเจ้าเมืองยองส่งขุนนางและช่างฟ้อนหอกฟ้อนดาบไป

ในวันปีใหม่เพื่อการระเจ้าเมืองเชียงใหม่ ต่อมาเมื่อพญาอนุรุทธสิ้นชีวิตลงและอินทวิไชยผู้เป็นลูกชายขึ้นครองเมือง และไม่ยอมส่งคนไปการระเจ้าเมืองเชียงใหม่ดังเคย จึงถูกทางเชียงใหม่จับตัวไป เมื่อพญาสุทโธธรรมราชาครองเมืองหงสาวดีนั้น ได้ยกทัพมาไปตีเมืองน้อยเมืองใหญ่ถึงเมืองแสนหวิฟ้า เมืองแซ่ เชียงผา ต่อมาเมืองแสนหวิฟ้า (เชียงรุ่ง) ขาดผู้ครองนคร บรรดาเมืองในสิบสองปันนาจึงเชิญเจ้าธรรมเชียงแอ่นเป็นเจ้าเมือง จากนั้นจึงได้มีเจ้าเมืองครองแสนหวิฟ้า คือ เชียงรุ่ง ต่อมาตามลำดับคือ เจ้าหน่อเมือง เจ้าคำลือ เจ้าหมู่ท้าว เจ้าแสงเมือง เจ้าหน่อเมือง เจ้าเทวี เจ้าคินเภา เจ้าอุปราษ เจ้าสุวัน เจ้าอุปราษ (ครั้งที่ ๒) ส่อรบกันระหว่างว้องวิเทหะกับว้องจุพนี มีผลถึงเมืองลื้อ (สิบสองปันนา) และเมืองขึ้น (เชียงตุง) ฝ่ายจีนได้ขอม่านให้ช่วยไล่ส่อออกไป

ครั้งนั้น ม่านยังมีอำนาจในเขตเชียงตุงและสิบสองปันนา ครั้งหนึ่งม่านขอเอานางสามผิว (พรหมปิ่น) แต่ชาวไทจีนไม่ยอมให้ ม่านจึงยกทัพไปปราบ เจ้าสามปีเมืองขึ้นหนีม่านไปอาศัยส่อม่านบิบบให้เจ้าแสนหวิฟ้าจับเจ้าสามปีส่งให้ม่านที่เมืองแซ่ ต่อมาเชียงรุ่งถูกม่านรุกรานอีก เจ้าอารินเมืองเชียงรุ่ง เจ้าสิบสองปันนาเมืองหุน และพญาหลวงปันนาเชียงจิ่งตายในการศึกครั้งนี้ เจ้าแสนหวิฟ้ายอมแพ้ม่าน ต่อมาเจ้าสีหมื่นนาและเมืองในกลุ่มสิบสองปันนาที่หนีม่านไปได้ขอให้ส่อไปปราบม่าน ส่อจับม่านออกจากสิบสองปันนา และส่อได้ครองเมืองเชียงตุงด้วย ม่านกลับไปตีส่อได้ แต่เมื่อส่อตั้งตัวได้ก็กลับไปตีม่านจนแตกไป เวลานั้นเกิดกันดารอาหารในสิบสองปันนา

ม่านยกไปปราบเมืองของที่แข็งข้อ จับเจ้ากองแห่งเมืองของ ที่เมืองหลวงพุกา แต่ในระหว่างเวลา ๒๒ ปีนั้น ม่านต้องปราบปรามเชียงตุง เมื่อชนะเชียงตุงแล้วก็ให้ชาวไทจีนในเชียงตุงไปช่วยรบกับเมืองต่างๆ ในเขตสิบสองปันนา ซึ่งมีเมืองท่าล่อ เมืองพาน เมืองหุน เมืองแซ่ เชียงจิ่ง เมืองม้า เมืองโลง เชียงรุ่ง เมืองราย เจ้าหม่อมอุปราษและขุนนางไพร่ไทลื้อพากันหนีข้อศึกคือไทจีนและม่าน ภายหลังทัพไทจีนจึงกลับเชียงตุงเพราะเจ้าเชียงตุงป่วยหนัก

ม่านสั่งให้เจ้าแสนหวิฟ้า (โสวิน) ไปอั้งวะ ถ้าไม่ไปจะยกทัพไปรบ ครั้งนั้นเจ้าแสนหวิฟ้าไปอยู่อั้งวะถึง ๓ ปี ต่อมา ทัพเชียงใหม่ไปรบม่านที่เชียงแสน ทัพม่านที่เชียงรุ่งต้องยกไปช่วย ทัพเชียงใหม่จึงถอยกลับ เจ้าสุวันขณะเป็นเจ้าแสนหวิฟ้าป่วยและเสียชีวิตขณะเดินทางไปเมืองฮ่อว้องวิเทหะตามคำเชิญ ม่านจึงให้เจ้าอุปราษผู้พี่ของเจ้าสุวันเป็นเจ้าแสนหวิฟ้า

กล่าวถึงเจ้าจอมหงได้เอาใจออกห่างจากพม่ามาเข้ากับเชียงใหม่ ต่อมาได้ชวนพระเจ้าเชียงใหม่ไปตีเอาเชียงตุงซึ่งอยู่ในความคุ้มครองของม่าน ฝ่ายเชียงตุงสู้ไม่ได้จึงหนีไปเมืองยางทหาม่านพยายามช่วยชาวไทจีนรบแต่ก็แตกพ่ายไป เจ้าเชียงตุงเห็นว่าด้านทานไม่ได้จึงขอสาวมิกัดคี่ต่อทางเมืองเชียงใหม่แล้วกลับไปอยู่เชียงตุงดังเดิม ม่านสั่งให้เก็บภาษีจากเชียงตุงอย่างหนักเพราะเห็นว่าไปเข้ากับเชียงใหม่ ต่อมาอีก ๓๐ ปี ทัพเชียงใหม่ยกไปตีเชียงตุงอีกและตีทัพพม่าแตกไป ทัพเชียงใหม่จึงกวาดต้อนผู้คนทั้งหมดไปอยู่ที่เชียงแสน ทำให้เชียงตุงเป็นเมืองร้าง

ทางอังวะส่งทัพไปตั้งที่เมืองขาก เจ้าเมืองยางกลัวม่านจึงรีบเข้าสวามิภักดิ์ ม่านช่วยไทจีนให้สืบหาเชื้อสายเจ้าเชียงตุงกลับไปครองเมืองและได้ให้คนไปเชิญเจ้ามหายานานจากเชียงแสน เจ้ามหายานานจึงหนีกลับเชียงตุง และคิดว่าฝ่ายตนมีกำลังน้อยจึงไปอาศัยอยู่ที่เมืองยาง ฝ่ายเชียงใหม่ยกทัพไปล้อมเมืองยางเพื่อจะเอาตัวเจ้ามหายานาน ฝ่ายม่านซึ่งช่วยชาวไทจีนรบอยู่ถึง ๓ เดือนมิได้ชัยชนะก็ถอยกลับไป จากนั้น ทัพเชียงใหม่ขึ้นไปรบเมืองของได้ชัยชนะแต่เสียเจ้าจอมหงซึ่งตายในที่รบ ครั้งนั้น เจ้ามหายานานได้บูรณะเมืองเชียงตุงขึ้นใหม่โดยใช้เวลารวมถึง ๔ ปี จากนั้นจึงไปรับการแต่งตั้งจากกษัตริย์พม่าและได้รับการอภิเษกเป็นเจ้ายอดกระหม่อม ต่อมาไม่นานนัก เจ้ายอดกระหม่อมเกิดวิวาทกับนายทัพพม่าที่เชียงตุงทำให้พม่าต้องเปลี่ยนตัวแม่ทัพพม่า นั้นเมื่อเจ้ายอดกระหม่อมครองเมืองเชียงตุงจนสิ้นอายุแล้วราชบุตรก็ขึ้นครองเมืองสืบมา

ท้ายตำนานมีการกล่าวสรุปเหตุการณ์ต่างๆ ในช่วงเวลา ๔๕ ปี (พ.ศ.๒๓๕๑-๒๔๐๐) โดยระบุเป็นจุลศักราช จำนวน ๓๔ หัวข้อ เป็นเหตุการณ์ในเมืองเชียงตุงและเมืองใกล้เคียง และมีเหตุการณ์สุดท้ายว่า เจ้ายอดกระหม่อมหรือเจ้ามหายานานถึงแก่พิราลัย

๔.ตำนานพญาเจือง ฉบับวัดหมื่นหม้อ

เรื่องย่อ

พญาเจืองเป็นโอรสของพญาจอมราชและนางจอมเมือง แห่งเมืองไซยนครหรือเมืองข้าชาย พญาเจืองทรงมีช้างคู่บารมีคือช้างพานคำ มีพระสหายชื่อแองคอร มีพระเจ้าลุงชื่อพญาชิมปกครองเมืองเงินยางซึ่งมีริศา ๒ พระองค์คือ นางองคาเมืองและนางอามคายจันทอม มีพระเจ้าป่าครองเมืองเชียงเครือ มีริศาชื่ออมมวร ต่อมาได้เป็นพระชายาของพญาเจือง

มีเมืองอยู่เมืองหนึ่งชื่อเมืองประกัน มีพญาปกครองชื่อพญาควา มีริศาชื่อออกแก้วหรือออกแก้ว มีหลานชื่อแองการองเมืองยอดน้ำโรงหินที่มีความต้องการจะสมรสกับริศาของพญาชิม เมืองเงินยางและได้จัดส่งเครื่องบรรณาการมาถวายถึงสามครั้งแต่พญาชิมปฏิเสธ สร้างความโกรธแค้นแก่พญาควาและแองการามากจึงนำทัพมาตีเมืองเงินยางของพญาชิม พญาชิมจึงต้องขอความช่วยเหลือจากพญาเจืองให้มาช่วยศึก

พญาเจืองได้ไปช่วยพญาชิมผู้เป็นลุงของตนและได้เดินทางไปเมืองเชียงเครือแจ้งข่าวให้แก่ นางอมมวรชายาทราบ เมืองเชียงเครือให้การสนับสนุนด้านกองทัพแก่พญาเจือง เมื่อพญาเจืองเดินทางไปถึงเมืองเงินยางแล้ว พญาชิมได้ต้อนรับเป็นอย่างดี และในการศึกครั้งนี้ ผลปรากฏว่าพญาเจืองได้รับชัยชนะ พญาควาสิ้นชีวิตในสงคราม พญาเจืองไม่ได้มาแองกา ผู้เป็น

หลานแต่ให้ดื่มน้ำสาบานและถวายสัตย์ปฏิญาณต่อพระองค์แล้วให้กลับไปครองเมืองดังเดิม พญาจิมจัดให้มีการเฉลิมฉลองชัยชนะและยกนางอามกายจันทอมให้เป็นชายาของพญาเจือง จากนั้นพระองค์เดินทางไปยังเมืองประกันได้พบกับพวกทมิฬ ที่มาถวายเครื่องบรรณาการให้ พระองค์ พระองค์จึงถือว่าพวกนี้เป็นกำลังของพระองค์ เมื่อเดินทางมาถึงเมืองประกัน นางกาวาชา พญาควาให้นางอุกแก้ว ธิดาออกมาต้อนรับและยอมอ่อนน้อมต่อพญาเจือง ในระยะนั้นพญาเมือง วิเทหราชได้ส่งเครื่องบรรณาการมาเจริญไมตรีด้วย ต่อมาพระองค์ทรงแต่งตั้งให้อาวควางเป็น เจ้าเมืองประกันและได้ให้โอรยาทตลอดจนแนวทางปฏิบัติในการครองเมืองแก่อาวควางก่อนที่จะ เดินทางกลับเมืองเงินยาง ระหว่างทางเดินทางผ่านเมืองสุวรรณภูมิและเมืองต่างๆ ท้าวพญาเหล่านี้ ยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์ เมื่อถึงเมืองเงินยางแล้วพระองค์ได้แต่งตั้งให้หานพายผู้เป็นน้ำไปครอง เมืองล้านช้าง แต่งตั้งให้เอนกอรเป็นอุปราชเมืองเงินยางเชียงใหม่ ส่วนเมืองต่างๆที่มาสวามิภักดิ์ได้ กำหนดให้ส่งดอกไม้เงินและทองทุกปี

พญาเจืองทรงระลึกถึงนางงอมมวรจึงให้เหล่าเสนาไปทูลเชิญมายังเมืองเงินยางและให้ไป กราบทูลพระมารดาของพระองค์ทราบถึงกรณียกิจของพระองค์ด้วย พระมารดาของพญาเจืองได้ ให้เสนาามาตย์นำเครื่องบรรณาการไปยังเมืองเชียงเครือประทานให้นางงอมมวรและเชิญพระนาง เสด็จไปเมืองเงินยาง พระมารดาของนางงอมมวรได้ให้โอรยาทสั่งสอนนางงอมมวรในเรื่อง การครองเรือน จากนั้นทั้งสามพระองค์คือ พระมารดาของพญาเจือง พระมารดาของนางงอมมวร และนางงอมมวรก็เดินทางไปเมืองเงินยาง

เมื่อถึงเมืองเชียงแสนทุกพระองค์ก็ต้อนรับนางงอมมวรเป็นอย่างดี พญาเจืองได้แต่งตั้งให้ พระมารดาไปปกครองเมืองประกัน จากนั้นพระมารดา也给โอรยาทแก่พญาเจืองแล้วเสด็จไปครอง เมืองประกัน เมื่อพระเชษฐาของพระองค์สิ้นพระชนม์พระองค์ก็ได้ครองเมืองข้าชายสืบไป ชื่อเสียง ของพญาเจืองปรากฏไปทั่วทุกแคว้น ขณะนั้นมีเมืองเมืองหนึ่งชื่อเมรุนคร มีพญาเมรุราชเป็น เจ้าเมือง มีธิดาองค์หนึ่งรูปร่างงดงามมาก พญาเจืองมีพระประสงค์จะได้นางเป็นชายาจึงส่ง ราชบรรณาการไปถวายและทูลขอจากพญาเมรุราช พญาเมรุราชไม่พอใจและปฏิเสธ พญาเจืองจึง ทำสงครามด้วย พญาเมรุราชจึงขอกำลังจากเมืองมิลิลา มีพญาฟ้าร่วนเป็นเจ้าเมืองและเป็นพระบิดา ของพระองค์ ในการศึกสงครามครั้งนี้พญาเจืองแพ้และสิ้นพระชนม์ในสงคราม เมืองเงินยางจึงตก เป็นเมืองขึ้นของพญาฟ้าร่วน ในตอนท้ายกล่าวถึงเรื่องราวในอดีตชาติ พญาเจืองได้เคยถวายน้ำผึ้ง แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยผลบุญดังกล่าวจึงได้มาเกิดเป็นพญาเจืองในชาตินี้

๕.ตำนานเมืองฝาง

เรื่องย่อ

เริ่มกล่าวตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จมาจากคอยเก็ง โดยมีพระอรหันต์ พระอินทร์ และพญาอโศกธัมมิกราช ติดตามมาด้วย เมื่อทรงพบลวะผู้หนึ่ง กำลังวิดน้ำเข้านา จึงทรงทำนายว่า ในที่นั้นต่อไปจะเป็นเมืองหอด ทรงประทับรอยพระบาทไว้บนหินที่มีลักษณะคล้ายเต่า เมื่อเดินทางต่อไป พญานาคเกิดความเลื่อมใสจึงประทับรอยพระบาทไว้ให้และทำนายว่าต่อไปจะเป็นเมืองมหานคร ครั้นเดินทางไปถึงบ้านลวะที่เป็นช่างปั้นหม้อ ทำนายว่า ต่อไปจะเป็นเมืองภูษานคร และสั่งเอาไว้ว่าหากพระองค์นิพพานไปแล้ว ให้นำเอาธาตุกระดูกศีรษะด้านขวามาบรรจุไว้ที่นี่ เมื่อเสด็จมาถึงได้ร่มมะขาม เทวดาบันดาลห่าฝนเงินทองตกลงมาบูชา จึงได้ชื่อว่าคอยเขาค่าหลวง จากนั้นจึงเสด็จไปทางทิศตะวันออก ทำนายว่าต่อไปจะเป็นเมืองใหญ่ มีอารามสำคัญ ๖ แห่ง ทรงประทับรอยพระบาทไว้บนก้อนหิน เมื่อมาถึงได้ร่มไม้บุษราคัม สองสามีภรรยานำเอาดอกบัวมาถวาย ก็ทรงทำนายว่าต่อไปจะเป็น วัดบุพผาราม คือวัดสวนดอกไม้ ทรงอธิษฐานให้เกศาธาตุแตกออกเป็น ๘ เส้นบรรจุไว้ในสถานที่ดังกล่าว

ครั้นเสด็จมาถึงกอไม้หูก จึงทำนายว่าต่อไปจะเป็นเวฬุวนารามป่าหูก ทรงประทานพระเกศาธาตุไว้ เมื่อเสด็จไปทางทิศตะวันออก ทำนายว่าต่อไปจะเป็นวัดบุพผาราม ต่อมาเมื่อมีพระชาวมามาชอบวชใหม่ ทำนายว่าต่อไปจะเป็นเมืองซีใหม่ หรือเมืองเชียงใหม่ เมื่อเสด็จไปทางทิศตะวันออก ลวะนั้นเอื้อววักระทิงย่างมาถวาย ทำนายว่าต่อไปจะเป็นวัดอโศการาม ทรงประทานเกศาธาตุไว้ จากนั้นจึงเสด็จไปทางทิศใต้ ลวะนั้นนำผลไม้มาถวาย ทำนายว่าต่อไปจะเป็นวัดพิชชอาราม เมื่อเสด็จไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ นักบวชชาวมมา ๗ คน ขอเอาเกศาธาตุ ทำนายว่าต่อไปจะเป็นสังฆอาราม จากนั้นจึงเสด็จไปสู่ทิศเหนือ ลวะสร้างกระท่อมไม้ถวายให้เป็นที่ประทับ ทำนายว่าต่อไปเป็นวัดอินทาราม ทรงประทานเกศาธาตุไว้ ต่อมาเมื่อเสด็จเข้าไปในหมู่บ้านลวะ นักบวชชาวมมาจุติไฟบูชา ทำนายว่าต่อไปจะเป็นโชติอาราม ทรงประทานพระเกศาธาตุ พร้อมทั้งรับสั่งว่า ถ้านิพพานไปแล้ว ให้นำเอาธาตุฝ่ามือขวามาบรรจุที่นี่ จากนั้นจึงเสด็จไปโปรดช่างปั้นหม้อ ลวะสร้างพระพุทธรูปองค์เล็กๆ จำนวน ๓ ถ้ำ ๖ แสนองค์ถวาย จึงให้นำไปฝังไว้ เมื่อเสด็จไปถึงคอยนั่งนอน ก็ประทานพระเกศาธาตุ ส่วนในเมืองขวม เมืองยาง เมืองแซ่ ทรงประทับรอยพระบาทไว้ที่ละแห่ง

กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จไปพบพญายักษ์ที่คอยอย่างสูง ทรงเทศนาให้พญายักษ์ฟัง ทรงทำนายว่าต่อไปเมื่อศาสนาได้ ๒๐๐๐ ปี พญายักษ์จะเกิดเป็นพ่อค้าข้าวสารเป็นผู้มีสติปัญญาและจะได้ครองเมืองเชียงดาว

เมื่อเสด็จมาถึงเมืองฝาง ทรงทอดพระเนตรเห็นหนองน้ำใหญ่ จึงทำนายว่าต่อไปจะเป็นเมืองล้านช้างอโยธยา ครั้นมาถึงหนองน้ำอีกแห่งหนึ่ง พญานาคนำเอน้ำขึ้นมาถวาย ทำนายว่า ต่อไปจะได้ชื่อว่าพระนอนหนองผึ่ง จากนั้นจึงเสด็จไปนอนบนคันนาแห่งหนึ่ง ทำนายว่าต่อไปจะได้ชื่อว่าพระป้านและแม่ปูกาแห่ง

ครั้นเสด็จมาถึงถ้ำดับเตาก็เกิดอาการประชวรอย่างหนัก หมอโกมารภักจึงพาพระญาติจากคอยด้วนมารักษา แต่ทรงปลงอายุสังขารแล้ว จึงไม่ยอมให้ญาติรักษา จากนั้นได้เสด็จไปยังถ้ำเชียงดาวและใช้ให้พระอานนท์ไปตักน้ำที่แม่น้ำปิง พระอานนท์ถูกยักษ์จับตัวไว้ พระพุทธองค์จึงเสด็จไปช่วย และได้ทำนายว่า ต่อไปยักษ์จะไปเกิดเป็นพญากาวิละในเมืองเชียงใหม่ เมื่อเสด็จมาถึงสถานที่แห่งหนึ่ง ทรงปวดท้อง นาคจึงเนรมิตห้องส้วมให้ ทำนายว่าต่อไปจะเป็นพระบาทหยังหวัด จากนั้นได้เสด็จไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ พระอานนท์นำผ้าสังฆาฏิไปตาก ทำนายว่าต่อไปจะเป็นพระบาทตากผ้า เมื่อมาถึงคอยแห่งหนึ่งเทวบุตรนำเอาจักรมาบังแดดให้ ทำนายว่าต่อไปจะได้ชื่อว่าคอยเก็ง

กล่าวว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปที่ถ้ำเชียงดาว ทำนายว่ายักษ์ที่รักษาถ้ำจะได้เป็นพญาธัมมิกราชองค์ที่ ๓ มีอายุ ๒๐๐ ปี โดยองค์แรกเกิดที่เมืองปาฏลิบุตร องค์ที่ ๒ เกิดในเมืองหงสาวดี องค์ที่ ๓ เกิดในเมืองเชียงดาว องค์ที่ ๔ เกิดในเมืองอังวะ องค์ที่ ๕ เกิดในเมืองอโยธยาและได้กล่าวถึงพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วก็นำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาไว้ที่คอยอย่างสูงก็เลยได้ชื่อว่าอย่างสูงเชียงดาว มีพญาอินทร์ เทวดา มาเนรมิตมหาเจดีย์ทองคำไว้บรรจุพระธาตุ ต่อจากนั้นก็ยังมีพญาอินทร์ พญาพรหม พญานาค มาสร้างพระพุทธรูปทองคำองค์ใหญ่ไว้ในถ้ำ ประดับตกแต่งไว้สวยงาม ในถ้ำแห่งนี้มีทางแหว่ไปสถานที่ต่างๆ ได้ หลายแห่ง และได้กล่าวถึงวิปฏิบัติเมื่อจะเข้าไปชมถ้ำตามที่ต่างๆ ซึ่งหากปฏิบัติไม่ถูกต้องก็จะกลับออกมาไม่ได้ ส่วนในเมืองเชียงใหม่ เมื่อศาสนาใกล้จะถึงสามพันปี บ้านเมืองจะเกิดความเดือดร้อนวุ่นวายหาเชื้อพระวงศ์ที่จะขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองมิได้ ในเวลาต่อมายักษ์ที่รักษาถ้ำเชียงดาวอยู่นั้นจะเกิดมาเป็นพญาธัมมิกราช โดยเกิดมาเป็นพ่อค้าข้าวสาร พระอินทร์จะมาอัญเชิญขึ้นไปทำพิธีราชาภิเษกบนสวรรค์ จากนั้นจึงลงมาทำพิธีอีกครั้งหนึ่งในเมืองเชียงดาว ส่วนพระมเหสีคือนางแก้วจากอุตรกุรุทวีป

๖.ตำนานพื้นเมืองสิบสองปันนา

เรื่องย่อ

แต่เดิมดินแดนแห่งนี้เป็นป่าดงหลวงรกร้างเรียกว่าเมืองแม่ย่าป่าหมารายหลวง เพราะมีแต่ผู้หญิงล้วน ส่วนผู้ชายถูกฆ่าตายหมดโดยหมารายหลวงที่เป็นสามีของหญิงในเมืองนี้ ต่อมาเมื่อหมารายหลวงถูกเจ้าเกลือกกกล้าฆ่าตายทำให้มีผู้คนมากขึ้นทั้งหญิงและชาย จึงตั้งเมืองขึ้น ๒ เมืองคือเมืองแม่ย่าและเมืองหมาราย ซึ่งในเวลาต่อมาก็คือเมืองเชียงรุ่งและเมืองฮ่า

ที่ป่าดงหลวงนั้นมียักษ์ตนหนึ่งชื่อ ทิฆมา อาศัยอยู่ วันหนึ่งยักษ์จับพญาอารโวสวนตาลได้ และจะฆ่า พญาขอให้อำมาตย์สัญญาว่าจะส่งธิดาทั้ง ๗ คนมาให้กินแทนทุก ๑๕ วัน ชาวเมืองเกิดความกลัวจึงหนีไปอยู่ที่แห่งใหม่ตั้งชื่อว่าเมืองหลวง ส่วนพญาอารโว ก็ส่งธิดาให้ยักษ์กินกระทั่งถึงคนสุดท้ายต้องชื่อนางแสงยอดหลามีเจ้าบุญปันมาช่วยไว้และฆ่ายักษ์ตายจึงได้นางเป็นชายาและได้ครองเมืองอารโวสวนตาลสืบต่อมา

กล่าวถึงพระพุทธโคตมะเสด็จเสียบโลกมาโปรดสัตว์ถึงเมืองอารวี ในเวลารุ่งเช้า และทรงพยากรณ์ว่าต่อไปเมืองนี้จะเจริญรุ่งเรือง จึงให้ชื่อเมืองนี้ว่า เมืองเชียงรุ่ง ต่อมาเมื่อพระโคตมะปราบยักษ์อารวกะได้ ยักษ์อารวกะจึงขอบวชเป็นสาวกที่วัดจอมทอง ต่อมาได้ประทานพระเกศา ๒ เส้น แก่พญาอารวี พญาอารวีจึงทรงสร้างพระธาตุองค์หนึ่งชื่อว่า พระธาตุปางเยอ แล้วสร้างประตุงรอบพระธาตุจำนวน ๑๒ ประตู จึงทำให้เมืองนี้ชื่อว่า สิบสองปันนา

สิบสองปันนามีกษัตริย์ปกครองเรื่อยมาจนถึงพญาเจิง มีเชื้อสายสืบมา ๗ องค์ คือ พญาเจิงสามโคเนิง อ้ายกุง ท้าวรุ่ง เจ้าแรงหลวง เจ้ากวน และยี่เพียงลากชาย จากนั้นก็กล่าวถึงเชื้อสายของเจ้าแสงต่อที่เป็นโอรสบุญธรรมของพญาสี่เมืองเชียงแสนได้ปราบฮ่อชนะได้ธิดาฮ่อเป็นชายาคือนางจันทน์หอมยอดฟ้า ภายหลังไปทำศึกที่เมืองแมนตาดอกและสิ้นพระชนม์ที่นั่น จากนั้นก็มีผู้ปกครองเรื่อยมากระทั่งหม่อมราชบุตรเป็นกบฏขึ้นครองเมืองแทนหม่อมอุปราชก็ถูกหัวหน้าฮ่อผาลีชื่อ มาเรากู ฆ่าตาย ช่วงนี้จึงไม่มีกษัตริย์ปกครองจนกระทั่งเหล่าเสนาขุนเจ้าหม่อมสอครองเมือง แต่ก็เกิดเหตุการณ์ซึ่งราชสมบัติเรื่อยมา

ในตอนท้ายกล่าวถึงอาณาเขตเมืองแสนหวีอังวะที่กว้างขวางแต่เมื่อหม่อมหลวงเป็นเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาและเมืองลาวเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ขุนหลวงคนหนึ่งชื่อเทารายค้าฝิ่นกับฝรั่งเศสได้นำเมืองสิง ข่าเหนือฮ่าได้ อุเหนือฮ่าได้ พญาน้ำทา ไปใช้หนี้ฝรั่งเศสเมืองเหล่านี้จึงตกเป็นของลาวจนบัดนี้

๗.ตำนานพระธาตุแช่แห้ง

เรื่องย่อ

เมื่อครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้เสด็จโปรดสัตว์มาถึงภูเพียงแช่แห้ง และพบกับท้าวมัลลราชและพระมเหสีคือนางสัทธุมิต ที่มาสรงน้ำที่เดียวกับที่พระองค์สรงน้ำอยู่ ท้าวมัลลราชได้ถวายผ้าขาวให้พระพุทธเจ้าใช้สรงน้ำ แต่ผ้านั้นกลายเป็นทองคำ แล้วทรงทำนายว่า สถานที่แห่งนั้นต่อไปภายหน้าจะมีชื่อว่า เมืองน่านเนจ จะเจริญรุ่งเรืองพระอรหันต์ที่ตามเสด็จจึงทูลขอพระเกศาธาตุ ไว้สักการบูชาแก่ผู้คนและเทวดา พระองค์ก็ทรงประทานตามคำขอ ท้าวมัลลราชจึงบรรจุไว้ในโกศแก้วจากนั้น ท้าวมัลลราช พระอินทร์และท้าวชาตธัมมราชะชุดหลุมฝังลึก ๓๐ วา กว้าง ๓๐ วา ท้าวมัลลราชให้ก่อเจดีย์ในหลุมถ้ำนั้น สูง ๓ ศอก แล้วถมขึ้นเพียงผิวดินเท่าเดิม

จากนั้นเมื่อพระพุทธองค์มีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา พระองค์ก็เสด็จไป กระทั่งถึงเมืองนันทะ หุดพักที่บนคอยพู่เพียง ขณะนั้นมีพราหมณ์ผู้ ๑ มาจากบ้านห้วยไคร้พร้อมบริวาร เมื่อเห็นพระพุทธองค์ประทับที่นั่นจึงใช้ให้บริวารของตนนำผลหมากสมอมถวายแก่พระพุทธองค์แต่ผลสมอนั้นแห้งมาก พระพุทธเจ้าจึงทรงนำผลสมอนั้นไปแช่น้ำก่อนเสวยขณะนั้นมีเมฆหมาเต้าออกมา น้อมไหว้พระพุทธองค์จึงทรงทรงพยากรณ์ว่า ต่อไปที่บ้านห้วยไคร้จะได้ชื่อว่า เมืองน่านและเมฆหมาเต้าตัวนี้จะได้เป็นพญา ชื่อ ท้าวขาก่าน จะเป็นผู้นำบำรุงพระศาสนาและจะมีผู้นำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐาน จึงเรียกพระสถูปที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุแห่งนี้ว่า พระธาตุแช่แห้ง

ต่อมาราว พ.ศ.๑๘๘๖ สมัยพญากานเมือง ได้ส่งช่างไปร่วมสร้างวัดหลวงที่สุโขทัย พญาถือไทจึงมอบพระบรมธาตุ ๗ พระองค์ และพระพิมพ์คำ พระพิมพ์เงินอย่างละ ๒๐ องค์ ให้พญากานเมือง ซึ่งได้นำไปบรรจุไว้ที่ภูเพียง และพบพระเจดีย์ที่บรรจุพระเกศาธาตุและพระธาตุข้อมือข้างซ้ายของพระพุทธเจ้า พระองค์จึงให้ทำอุโมงค์ประดิษฐานพระบรมธาตุใหม่ และก่อพระเจดีย์เป็นพระธาตุแช่แห้ง

ใน พ.ศ.๒๐๑๕ (จ.ศ.๘๓๘)พญาดีโลกราชผู้ครองนครเชียงใหม่ได้แต่งตั้งให้ท้าวขาก่านมาปกครองเมืองน่าน ต่อมาท้าวขาก่านพร้อมด้วยสังฆเจ้า และชาวเมืองน่านได้ก่อสร้าง “พระธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้งขึ้นใหม่” เพราะขณะนั้นเต็มไปด้วยป่าไผ่และเถาวัลย์ ที่ในขบวนพระธาตุเจ้าอยู่นั้นก็เป็นแนวจอมปลวก จึงได้แผ้วถางแล้วตกแต่งเครื่องสังเวศการบูชาด้วยช่อตุงเทียน พอตกลงกลางคืนองค์พระธาตุก็เปล่งปาฏิหาริย์เป็นแสงรุ่งเรือง ท้าวขาก่านจึงให้คนขุดคูในจอมปลวก ลึก ๑ วา ก็ได้ก้อนผาใหญ่กลมเกลี้ยงลูกหนึ่ง เมื่อทำให้แตกถึงใจกลางก็พบผอบทองเทศใหญ่มีฝาปิดสนิท ท้าวขาก่านจึงให้ชีปะขาวเชียงโคมวัดใต้แกะคูก็เห็นพระธาตุ ๗ องค์ กับพระพิมพ์เงิน ๒๐ องค์ ซึ่งพญาการเมืองได้มาจากพญาสุโขทัยเมืองใต้ ส่วนพระบรมสารีริกธาตุ และเส้นพระเกศาของพระพุทธเจ้าที่พญาโศกบรรจุไว้ลึก ๑๐ วานั้น ไม่ได้ขุดถึง เพียงแต่ทราบจากตำนาน ท้าวขาก่านได้นำพระธาตุทั้ง ๗ องค์กับพระพิมพ์เงิน พระพิมพ์ทองไว้ที่หอพระไตรปิฎกกรมวังหลวงน่าน (ใกล้คุ้มเจ้าเมือง) นาน ๑ เดือนแล้วจึงนำไปบรรจุไว้ที่ภูเพียงแช่แห้งที่เก่า แล้วก่อเจดีย์ทับองค์พระธาตุสูง ๖ วา

๘.ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับวัดเชียงมั่น

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธเจ้ามีพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษาจึงรำพึงว่าใกล้จะถึงเวลาที่พระองค์จะสิ้นอายุขัยแล้ว ควรจะเสด็จไปฉันเนื้อสุกรในบ้านจุนทะ จากนั้นจึงเสด็จเลียบไปยังแม่น้ำทรงทอดพระเนตรเห็นหนองน้ำแห่งหนึ่ง มีดอกไม้แดงอันใหญ่ปักอยู่กลางหนองน้ำ มีแดน ๑ ตัว มีสองลั่นนกยาง ๑ ตัว นกเค้า ๑ ตัว วอก ๑ ตัว ที่ตอไม้ต้นนั้น พระองค์จึงเยี่ยมพระสรวล เมื่อพระอาณัติเห็นจึงทูลถาม พระพุทธองค์ทรงตอบว่า ในภพภาคหน้านั้นหนองน้ำแห่งนี้จะกลายเป็นเมืองใหญ่เมืองหนึ่ง ชื่อ อโยธยา ผู้ปกครองเมืองจะมีนิสัยที่ไม่ดี พูจาสับปลับเชื่อถือไม่ได้เหมือนแดนที่มี ๒ ลั่นเหล่าเสนาก็ไม่มีความเมตตา จากนั้นก็เสด็จมาจนถึงแม่น้ำมิง มีพญานาคตัวหนึ่งอยู่ในหนองน้ำแห่งนี้ มีความยินดีมาที่ได้เห็นพระพุทธเจ้าจึงใคร่อยากทำบุญ จึงแปลงกายเป็นมนุษย์ถวายหัวน้ำผึ้งแก่พุทธองค์ และที่แห่งนี้ในภายหน้าจะชื่อว่า หนองผึ้ง และทอดพระเนตรเห็นพ่อนา คนหนึ่งกำลังจะป้อนน้ำใส่นาพระองค์มีพระประสงค์จะหยุดพัก ณ ที่นั้น พ่อนาสุนัขจึงรีบตกแต่งที่นอนถวายพระพุทธองค์ ก่อนที่จะเสด็จไปจากที่นั้นได้ประทานพระเกศาธาตุให้พ่อนาคคนนั้น พ่อนาคคนนั้นใคร่จะสร้างพระพุทธรูปเกรงว่าจะไม่ทัน พระอินทร์จึงให้พระวิษณุกัมมมาช่วยและพยากรณ์ว่า พระองค์นั้นในภายหน้าจะได้ชื่อว่า พระป้าน สถานที่ที่พ่อนाप้อนน้ำนั้นจะได้ชื่อว่า แม่ปูกา

จากนั้นพระองค์ก็เสด็จถึงบ้านจุนทะที่เมืองฝางทรงฉันเนื้อสุกร จึงเสด็จไปที่ทับเทาแล้วบรรทมที่นั่นด้วยความทรมาณ จากนั้นเสด็จไปถึงถ้ำเชียงดาวพระองค์จะเสวยน้ำจึงใช้ให้พระอาณัติไปตักแต่ที่หนองน้ำนั้นมียักษ์อยู่ ๑ คนมันจึงจับพระอาณัติไว้ พระอาณัติบอกว่าตนเป็นลูกศิษย์ของพระตถาคตยักษ์ก็ไม่เชื่อ พระอาณัติจึงนำไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์

พระพุทธองค์เยี่ยมพระสรวลพระอาณัติจึงตรัสถาม พระองค์ทรงตอบว่าขณะนี้พระอินทร์เห็นพระองค์กำลังจะอ่อนแรงจึงใช้ให้พระวิษณุกัมมไปนำหมากสมอมมาถวาย พระองค์ไม่ทรงรับ พระอินทร์จึงคิดพิณ สามสายให้พระวิษณุกัมมฟังแล้วถามทีละครั้งก็ได้คำตอบว่าไม่ไพเราะเพราะดิ่งเกินไป หรือไม่ไพเราะเพราะหย่อนยานเกินไปและถึงสายสุดท้ายก็ไพเราะพระอินทร์ทรงทูลว่า หากพระองค์ไม่ฉันหมากสมอพระองค์ก็จะเสด็จไปไม่ถึงเมืองกุสินาราย จากนั้นพระองค์จึงฉันในที่สุด

ลิขสิทธิ์ © by Chiang Mai University
All rights reserved

๕.ตำนานสิบห้าราชวงศ์

เรื่องย่อ

เริ่มต้นด้วยปฐมกำเนิดของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่พญามหาสมันตราชน กระทั่งถึงเจ้าชายสิทธัตถะประสูติและออกผนวชได้ตรัสรู้ได้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงประกาศคำสอนไปทั่วชมพูทวีป และกล่าวถึงการปรากฏขึ้นของพญาละจักรราช ที่คอยตุง กระทั่งถึงสมัยพญามังรายที่ประทับอยู่ที่เมืองฝางทรงทราบถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองหริภุญชัยและมีพระประสงค์จะได้เมืองหริภุญชัยไว้ในอำนาจ อมาตย์คนหนึ่งชื่ออ้ายฟ้าขึ้นอาสาที่จะช่วยพญามังรายยึดเมืองหริภุญชัย พระองค์จึงส่งอ้ายฟ้าไปเป็นไส้ศึกที่เมืองหริภุญชัย

ในช่วงเวลาเดียวกัน พญามังรายทรงยกทัพไปหมายจะตีเอาเมืองพะเยา เมื่อไปถึงแล้วพญามังรายและพญาเมืองกลับเป็นไมตรีต่อกัน หลังจากนั้นไม่นานก็เกิดปัญหาขึ้นระหว่างแม่เหล็กของพญาเมืองกับพญาร่วง ทำให้พญาเมืองพิโรธมาก พระองค์จึงทูลเชิญพญามังรายมาตัดสินคดี เป็นผลให้ทั้งสามพระองค์เป็นมิตรต่อกันในเวลาต่อมา

อ้ายฟ้าที่ไปเป็นไส้ศึกที่เมืองหริภุญชัยมีหนังสือมากราบทูลพญามังรายให้ยกทัพไปตีเมืองหริภุญชัย ทรงแต่งอุบายให้แก่เสนาอมาตย์ยกกองทัพไปจับตัวอ้ายฟ้า พญาธิบดีสั่งให้ทหารออกศึกแต่ไม่มีใครช่วยเพราะอ้ายฟ้าได้ยุยงให้ชาวหริภุญชัยเกลียดพระองค์ และในที่สุดเมืองหริภุญชัยก็ตกเป็นของพระองค์ พญามังรายทรงแต่งตั้งให้อ้ายฟ้าครองเมืองหริภุญชัยส่วนพระองค์ก็เสด็จไปตั้งเมืองใหม่ จากนั้นพระองค์ได้ยกกองทัพไปเมืองหงสา พญาหงสาขอเป็นไมตรีด้วย และถวายนางพายโคให้พระองค์ เมื่อเสด็จกลับพระองค์จึงให้สร้างวัดกานโถม

หลังจากนั้นพระองค์เสด็จไปยังเมืองพุกาม ทรงขอช่างฝีมือประเภทต่างๆและพระสงฆ์ผู้ทรงพระไตรปิฎกมาด้วยและได้ย้ายมาสร้างเมืองแห่งใหม่จึงทูลเชิญพญาเมืองและพญาร่วง พระสหายมาให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการวางผังเมือง ได้ขนานนามว่า เมืองเชียงใหม่ และได้ยอมนกล่าวถึงพญาธิบดีที่ประสงค์จะยึดเมืองหริภุญชัยคืน จึงทรงให้เจ้าขุนครามผู้เป็นโอรสทำศึกกับพญาธิบดีและพญาเบิกจนกระทั่งพญาธิบดีและพญาเบิกเป็นฝ่ายแพ้ พญาธิบดีหนีไปพึ่งเมืองสองแควและทิวศคคที่นั่น เมื่อได้เมืองเขลางค์ เจ้าขุนครามจึงแต่งตั้งให้ขุนไชยเสนากินเมืองเขลางค์ ส่วนเจ้าขุนครามกลับไปครองเมืองเชียงรายตามเดิมและได้เมืองเชียงดาวเป็นรางวัลมีพระนามปรากฏต่อมาเป็นพญาไชยสงคราม พญามังรายสวรรคตด้วยต้องอัสนีบาตที่ตลาดกลางเมืองเชียงใหม่ขณะมีพระชนมายุได้ ๘๐

กระทั่งถึงสมัยของพญาสามฝั่งแกน พญาไสลือกก็ยกทัพมารบ พญาฮ่อลุมฟ้าพาพิมานให้เสนาผู้ใหญ่มาทวงเอาส่วย พญาสามฝั่งแกนไม่ให้ จึงเกิดการสู้รบกันพญาฮ่อเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ เมื่อถึงสมัยของพญาติโลกราช มีเสนาผู้หนึ่งชื่อนายสามเด็กข่อยแต่งอุบายให้ท้าวลกได้กินเมืองเชียงใหม่

ท้าวลกจึงได้ครองเมืองแทนพระราชบิดาและปราบได้หลายเมืองมาไว้ในอำนาจพระบรมไตรโลกนาถ ทรงทราบกิตติศัพท์ของพญาดีโลกราชทรงเกรงว่าจะยกทัพมาตีเมืองได้ จึงส่งไส้ศึกขึ้นมาแต่ถูกจับได้และถูกส่งตัวกลับไป เจ้าเมืองได้ยกทัพมาตีเชียงใหม่แต่พ่ายแพ้กลับไป พญาดีโลกราชยกทัพตามลงไปและตีเมืองชะเลียงได้

ต่อมาพระบรมไตรโลกนาถส่งราชทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีด้วยทรงแจ้งว่าจะออกผนวช และจะยกเมืองให้ราชบุตร ไม่นานนักพระบรมไตรโลกนาถซึ่งทรงผนวชอยู่ที่สงฆมาฆะเมืองชะเลียงคืนจากเชียงใหม่ แต่ได้รับคำตอบว่า เมื่อผนวชแล้วก็ไม่สมควรจะกลับไปราชสมบัติอีก พระบรมไตรโลกนาถจึงส่งพระสงฆ์ชาวพม่ารูปหนึ่งขึ้นมาทำลายเมืองเชียงใหม่ด้วยไสยศาสตร์แต่ก็ถูกจับได้ในที่สุด จึงมีรับสั่งให้ประหารชีวิตทั้งหมด นับแต่นั้นมาอยุธยากับเชียงใหม่ก็เป็นศัตรูกัน ท้าวศรีบุญเรือง ราชบุตรของพญาดีโลกราชถูกฆ่าตาย ท้าวบุญยอดเชียงราย ซึ่งเป็นราชบุตรของท้าวศรีบุญเรืองได้ครองเมืองเชียงใหม่สืบแทนพญาดีโลกราช ต่อมาเสนาอมาตย์ได้พร้อมใจกันถอดท้าวบุญยอดเชียงรายออกจากราชสมบัติ แล้วให้พญาแก้วครองราชย์แทน และเนรเทศท้าวบุญยอดเชียงรายไปอยู่เมืองชวาคน้อย ซึ่งท่านก็อยู่ที่นี่ได้ ๑๐ ปีจึงสิ้นชีวิต

ในรัชสมัยของพญาแก้วโปรดฯ ให้บูรณะสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนาหลายแห่ง ปี จ.ศ. ๘๘๔ พระเจ้าอาทิตย์ผู้ครองเมืองอยุธยาส่งราชทูตมาทำไมตรีกับเชียงใหม่ พญาแก้วสวรรคตเมื่อพระชนมายุได้ ๔๔ ปี ตรงกับปี จ.ศ. ๘๘๖ เจ้าเชษฐาธิราช ผู้เป็นอนุชาของพญาแก้วได้ครองเชียงใหม่สืบแทน เมื่อพระชนมายุ ๒๕ ปีได้พญาแก้ว พญาเกษเชษฐาธิราช หรือพระเมืองเกษ รัชกาลนี้ มีการติดต่อสัมพันธไมตรีกับอยุธยาถึงปี จ.ศ. ๙๐๐ พระองค์ก็ถูกถอดออกจากราชสมบัติ ท้าวชาธารราชบุตรได้ขึ้นครองราชย์สืบต่อมาอีก ๕ ปี ทรงประพฤติดุคคหิรราชธรรม จึงถูกเสนาอมาตย์จับปลงพระชนม์ ทำให้พญาเกษได้รับเชิญให้ขึ้นครองเมืองเป็นครั้งที่ ๒ ครองราชย์อยู่ได้ ๒ ปี ถูกพระนางมหาเทวีจรีประภาขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ จ.ศ. ๙๐๘ พญาอุปโยจากเมืองล้านช้างได้รับการอภิเษกให้ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ ต่อมาเมืองล้านช้างเกิดความวุ่นวาย จึงเสด็จกลับ เชียงใหม่อัญเชิญให้ท้าวแม่กุขึ้นครองราชย์ อยู่มาไม่นาน เจ้าฟ้าเมืองนายถูกเจ้าฟ้าหงสาวดียกทัพมาตี จึงหนีมาพึ่งเชียงใหม่ เจ้าฟ้าหงสาวดียกไพร่พลมาตีเชียงใหม่แตก และยกเมืองเชียงใหม่ให้พระเจ้าแม่กุปกครองตามเดิม ต่อมาพระเจ้าแม่กุแข็งเมือง จึงถูกจับตัวไปหงสาวดี พม่าแต่งตั้งให้นางวิสุทธิเทวีครองเมืองเชียงใหม่ พม้ายกทัพไปตีอยุธยา พระนางวิสุทธิเทวีทิวศด ราชบุตรเจ้าฟ้ามังทรากองเมืองเชียงใหม่ โปรดฯ ให้พญาลำพูนไปกินเมืองเชียงแสน ออกญารามเดโชไปเป็นพญาเชียงแสน จ.ศ. ๙๖๕ เมืองสาตเป็นกบฏต่อพม่า พระเจ้าสุทโธทรมหาราชตีเมืองน่าน เชียงรุ่ง เมืองฝาง จ.ศ. ๑๐๒๒ ชาวไต้ยกทัพมาตีเชียงใหม่ จ.ศ. ๑๐๕๔ ฟ้าเมืองหลวงมากินเมืองเชียงแสน จ.ศ. ๑๐๕๑ เทพสิงห์แห่งเมืองขมมาตีเชียงใหม่ จ.ศ. ๑๑๒๒ เจ้าดวงเดือนลำพูนตีเชียงแสน จ.ศ. ๑๑๒๔ กองทัพอังวะล้อม

เมืองเชียงใหม่ จ.ศ.๑๑๒๕ พม่ากวาดต้อนผู้คนไปอังวะ จ.ศ.๑๑๒๖ ลาวส่งราชสาสน์ไปเมือง
มกโชโป จ.ศ.๑๑๒๗ พระเมืองไชยเป็นกบฏต่อโปอภัยคามณี จ.ศ.๑๑๒๗ โปอภัยคามณีตีเมือง
ลำพูน จ.ศ.๑๑๓๑ เชกคายน้อยพรหมเป็นกบฏต่อโปห้าวขาว จ.ศ.๑๑๓๒ พญาโกษาตีเชียงใหม่

หลังจากที่กล่าวถึงเหตุการณ์ในแต่ละปีพอสังเขปแล้ว จึงเป็นการย้อนกลับมาถึง
รายละเอียดในช่วงปี จ.ศ.๑๐๕๑ ซึ่งอยู่ในสมัยที่เมืองลคอรหรือลำปางกำลังระส่ำระสายไม่มี
ผู้ปกครองที่เข้มแข็ง จนกระทั่งทิพจักษ์หรือทิพย์ช้างเข้ามาเป็นหัวหน้า พากองกำลังเข้าต่อสู้
ทำมหาศแห่งเมืองลำพูนแตกพ่ายไป หลังจากนั้น จึงขึ้นครองเมืองลำปางได้ชื่อว่า
พญาสุลวะลือไชย โดยมีโอรสธิดากับราชเทวีพิมลมาหลายองค์ ที่สำคัญคือเจ้าฟ้าชายแก้ว ต่อมา
พญาสุลวะลือไชยได้พระนามใหม่จากกษัตริย์พม่าว่า พญาไชยสงคราม

ส่วนทางเมืองลำพูนหลังจากพ่ายแพ้แล้วก็รวบรวมกำลังยกทัพมาตีอีกแต่ก็ไม่อาจจะ
เอาชนะได้ จึงยอมเป็นไมตรีกับเมืองลำปาง เมื่อสิ้นรัชสมัยของพญาไชยสงครามแล้ว เจ้าฟ้าชายแก้ว
ก็ครองราชย์สืบต่อไป ในช่วงนั้น ล้านนาเต็มไปด้วยศึกสงคราม กองทัพของโปอภัยคามณีได้บุกเข้า
ล้อมเมืองลำปางจนเจ้าฟ้าชายแก้วต้องหลบไปอยู่เมืองแพร่ ภายหลังจึงกลับมาเมืองลำปางและมี
โอรสธิดารวม ๗ องค์ ที่สำคัญ คือ พญาภาวิละ

ฝ่ายเมืองเชียงใหม่ พญาเจ้าบ้านเป็นกบฏต่อพม่า ต่อมาพญาภาวิละและพญาเจ้าบ้านจึง
ร่วมมือกันต่อสู้พม่า โดยมีกองทัพจากชาวใต้ คือ ชนบุรีคอยช่วยเหลือ ซึ่งมีแม่ทัพคนสำคัญคือ
เจ้าพญาจักรี และเจ้าพญาสุรสีห์ พญาภาวิละยกทัพไปตีเชียงแสนได้รับชัยชนะจึงได้รับแต่งตั้งให้
เป็นพญามังราชธิราชปกครองกำแพงแก้ว

พญาภาวิละยกกองกำลังออกจากเมืองลำปางมาตั้งเวียงป่าซาง จ.ศ.๑๑๔๕ พญาภาวิละส่ง
ไพร่พลไปกวาดต้อนผู้คนมาไว้ในเมือง จ.ศ.๑๑๔๖ พระคานเมงคียกกำลังมาล้อมเมืองลำปาง
พญาภาวิละจึงให้พระราชบิดาดูแลบ้านเมือง หลังจากนั้น จึงยกกองทัพออกไปต่อสู้กับพม่าพร้อม
กับขอกองกำลังจากชนบุรีมาช่วย กองกำลังของฝ่ายพม่าสู้ไม่ได้ก็ล่าถอยไป เสร็จศึกในครั้งนี้แล้ว
พญาภาวิละจึงให้เจ้าอุปราชยกไพร่พลไปตีเมืองชาวด เมืองแหน กวาดต้อนเอาผู้คนพลเมืองลงมา
เป็นอัน

พญาภาวิละโปรดฯ ให้บูรณะพระธาตุหริภุญชัย จ.ศ.๑๑๔๘ ม่านหยานแคว้งสิริไปยกทัพ
มาล้อมเมืองต่วน พญาภาวิละจึงคุมไพร่พลออกไปขับไล่ พร้อมกับอพยพกวาดต้อนเอาผู้คนลงมา
อาศัยอยู่ในเชียงใหม่ ลำพูน เป็นอันมาก จ.ศ.๑๑๖๐ แสนศรีซึ่งเป็นพ่อเมืองปู้เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อ
เมืองเชียงใหม่ จ.ศ.๑๑๖๑ เจ้าคำมูลคุมไพร่พลไปตีฟ้าคำเครื่องที่เมืองปู้ จ.ศ.๑๑๖๔ เจ้ามหาอุปราช
ยกกำลังไปตีเมืองสาด จ.ศ.๑๑๖๖ เจ้ารัตนหัวเมืองแก้วคุมพลไปตีเมืองยาง จ.ศ.๑๑๖๗ กองทัพจาก

เมืองเชียงใหม่ไปตีหัวเมืองตองบนโดยใช้เมืองยองเป็นศูนย์กลาง ในครั้งนี้ สามารถกวาดต้อนเอาผู้คนลงมาเป็นจำนวนมาก

สวาทูเจ้าปัญญาวชิรมหาปาได้เป็นสมเด็จพระพุทธเจ้าอัครราชครู สวาทูเจ้านันทะวัดศรีเกิด ได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชา สวาทูเจ้ากัมภีระ วัดพันเตา ได้เป็นสวามีสังฆราชา พญาท้าวละแตงเจ้าคำมูลยกพลไปตีเงี้ยวที่เมืองเชียงคำได้ และได้แต่งทัพไป “ฟาดตีเอาบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งหลาย กวาดเอาผู้คนมาใส่เมืองเต็มซุ่แห่งซุ่ที่ พอแม่ไก่โพล่มาถึงกันก็มีแล” เมื่อกษัตริย์อังวะรู้ว่าเจ้าเมืองเชียงรุ่งมาเข้ากับเมืองเชียงใหม่ก็ให้กองทัพไปยึดเมืองเชียงรุ่ง พญาท้าวละก็ให้กองทัพจากทุกหัวเมืองไปจับไล่พม่า และยังมีสงครามขับไล่พม่าอีกหลายครั้ง

เมื่อพญาท้าวละถึงแก่พิราลัยแล้ว เสนาข้าราชการทั้งหลายก็ได้ยกพญาธัมมลังกาขึ้นเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่ เนื่องจากที่มีผู้ไปจับช้างเผือกได้ในสมัยนี้ พญาธัมมลังกาจึงได้รับการเฉลิมพระนามเป็น “เสตหัตถิสวณณปทุมราชา” เจ้าช้างเผือก ต่อมาได้้นำช้างเผือกเชือกนี้ลงไปถวายรัชกาลที่ ๒ ในสมัยของพระเจ้าช้างเผือกนี้ เมื่อถึง จ.ศ.๑๑๘๔ เดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ก็ถึงแก่พิราลัย

เมื่อสิ้นพระเจ้าช้างเผือกแล้ว เสนาข้าราชการได้ยก “เจ้าหลวงเสฏฐิคำฝั้น” เฉลิมนามว่า “เจ้ามหาสุกษรราช” ครั้งนั้น เจ้าหลวงเสฏฐิคำฝั้น และเจ้าราชวงศ์คำมูลวิวาทแย่งสมบัติกัน จนถึงกับต้องมีการเสียดราชรถเพื่อหาเจ้าเมืองกันขึ้น ซึ่งผลการเสียดนั้นก็ได้ “พระมหาสมณเถรเจ้า” วัดสวนดอก ซึ่งในตำนานมิได้บอกชื่อผู้ใด แต่ในตอนต่อมากล่าวว่า “องค์พระเป็นเจ้ามหาสุกษรราทรงพระประหาร และถึงแก่พิราลัย เมื่อวันอาทิตย์เดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำ จ.ศ.๑๑๘๖” เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ต่อมา คือ เจ้ามหาพุทธวังสภูมิบาล หรือ พญาพุทธวงศ์ ซึ่งเฉลิมพระนามว่า “ภูมิปาโลรัฐาธิปติ” ในสมัยนี้เจ้าอนุเวียงจันทน์เป็นขบถต่อกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งทางเชียงใหม่ได้มีเจ้ามหาวิงสะยกพล ๕,๐๐๐

๑๐. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี

และ

๑๑. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว

มีรายละเอียดเรื่องราวของตำนานเหมือนกันกับตำนาน สิบห้าราชวงศ์ทุกประการ แต่มีความ

แตกต่างด้านการใช้สำนวนภาษา อันเนื่องมาจากการคัดลอกตำนาน

๑๒.ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

เรื่องย่อ

เริ่มต้นจากการถือกำเนิดของลาวจงบแบบเชื่อกันว่าได้เงินลงมาจากยอดเขาเขาคชธรเพื่อลงมาสั่งสอนชาวเมือง เมื่อลงมาแล้วก็เริ่มจากการสร้างเมืองและสถาปนาพุทธศาสนา ปรากฏนามในภายหลังว่า พญาละจังกษราช มีมหาเถรเจ้าผู้หนึ่งได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาแต่เมืองปาตลีบุตร นำมาประดิษฐานไว้ที่คอยลูกหนึ่งที่พระพุทธรูปเจ้าทรงพยากรณ์ไว้ว่าต่อไป จะได้ชื่อว่า เมืองไชยบุรี เชียงแสนและลำดับกษัตริย์ปกครองเมืองเชียงแสนกระทั่งถึง สมัยของขุนเทือง

ขุนเทืองเดินทางไปเที่ยวป่า ได้ปีศาจวัวที่แองผา มีนางแอกไคร่ผู้เป็นลูกของผีเสื้อ ได้กินน้ำปีศาจของขุนเทืองจึงบังเกิดครรภ์ขึ้น นางสามารถระลึกชาติได้นางทราบว่าในอดีตชาตินางและขุนเทืองเคยเป็นคู่เมียกันมาก่อน แล้วนางก็แปลงกายเป็นหญิงงามผู้หนึ่งและใช้กวางคำตัวหนึ่งล่อให้ขุนเทืองออกมาพบนางเมื่อได้พบกันก็เกิดความรักและขุนเทืองก็ได้อยู่กินกับนางแอกไคร่ กระทั่งวันหนึ่งนางแอกไคร่ต้องกลายสภาพเป็นผีเสื้อเพื่อเล่นมหรสพในหมู่พวกของตน นางจึงเอาผ้ามาพันกับขุนเทืองไว้ แต่ขุนเทืองเกิดความเบื่อหน่ายจึงใช้มีดเจาะผ้ามาเมื่อเห็นนางแอกไคร่เมียของตนเป็นผีเสื้อดังนั้นก็เกิดความเบื่อหน่ายขึ้นมา นางจึงเอามือกดท้องของตน ปรากฏเป็นขึ้นเนื้อขึ้นหนัง นางจึงเอาใบตองห่อมาห่อแล้วส่งให้กับขุนเทืองขุนเทืองก็เลี้ยวดูกุมารน้อยนั้น จนเติบโตใหญ่ปรากฏนามว่า ขุนทิง เมื่อเติบโตเป็นหนุ่มขุนทิงก็ต้องการพบแม่จึงเดินทางไปหาแม่ แม่ก็พาไปขอของวิเศษที่ดาเมื่อได้รับของวิเศษแล้ว ก็บังเกิดมีเมืองวิเศษขึ้นมาจึงได้ชื่อเมืองว่า เวียงเชียงเรือง

กระทั่งมาถึงสมัยของพญาเจืองและสมัยพญามังรายประสูติ โหรทำนายว่าโอรสองค์นี้จะได้ไปสร้างเมืองเชียงราย และเมืองหริภุญชัย เมื่ออายุได้ ๘๐ จะตายด้วยขวานคำเพราะกระทำผิด และได้ตั้งชื่อว่า มังราย เมื่อพระชนมายุ ได้ ๑๖ พรรษาได้เห็นเมืองเชียงรายจึงออกไปสร้างเมืองเชียงราย จากนั้นกล่าวถึงฤๅษีสองตนระบายน้ำออกจากหนองตุงขณะเดียวกันพญามังรายก็ออกสำรวจเมืองเชียงตุงและสร้างเมืองเชียงตุงเมื่อทราบข่าวเรื่องเมืองหริภุญชัยเจริญรุ่งเรืองก็มีพระประสงค์จะยึดมาเป็นของตน จึงส่งอ้ายฟ้าไปทำอุบายกระทั่งยึดได้ในที่สุดและยกให้อ้ายฟ้าปกครอง พระองค์ก็ไปสร้างเมืองกุมกามและเวียงเชียงใหม่ จนสวรรคต

เมื่อเจ้าแสนพุดต้องกลับไปสร้างเมืองเชียงแสนหลังจากที่เป็นเมืองร้างมานานจึงแต่งตั้งขุนนาง และแบ่งเขตแดนภายในเมืองเชียงแสนแล้วก็ทำการบูรณปฏิสังขรณ์พระศาสนาและกล่าวถึงการอัญเชิญพระเจ้าทองทิพย์จากจอมทองเชียงใหม่ไปดอนแท่น เชียงแสน และได้ทำนุบำรุงพระศาสนา จนเชียงแสนอยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์ตองอู และลำดับผู้ปกครองนครเชียงแสน การสร้างวัดในเมืองเชียงแสน การจัดเก็บภาษีในเมืองเชียงแสน

๑๓.ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม

เรื่องย่อ

ในครั้งบรรพกาลนั้น ยังมีหมู ๔ หมู แต่ละหมูมีบริวารหนึ่งพันตัว อาศัยอยู่ที่ทิศทั้ง ๔ พญาหมูในทิศตะวันออกชื่อ บุปผจุนทะ พญาหมูในทิศใต้ชื่อ ทักขิณจุนทะ พญาหมูในทิศตะวันตกชื่อ ปัจฉิมจุนทะ และพญาหมูในทิศเหนือชื่อ อุตตรจุนทะ ในตอนแรกนั้น พญาหมูทั้ง ๔ ต่างก็รักใคร่กัน แต่ตอนหลังเกิดทะเลาะวิวาทกันขึ้น เลยแยกกันอยู่ ต่อมาพญาหมูแห่งทิศเหนือได้ตายไปและได้ไปเกิดเป็นบุตรของพญาธอศิริกฐะ (ธตฐะ) เมื่อตายจากภพนั้นก็ไปเกิดเป็นบุตรของพญาโจรณี มีชื่อว่าเจ้าสุวัณณะคำแดง

ในครั้งนั้น เป็นกัลป์ที่ไม่มีพระพุทธรูปเจ้ามาตรัสในโลก คงมีแต่พญาธมมหรือพญาจักรพรรดิราชเกิดที่เมืองฮ่อ พญาธมมองค์นั้น ไปปราบและสอนคนไปทั่วชมพูทวีป แต่ยังคงเหลืออีก ๘ พันเมืองที่ไม่อาจทำได้ พระอินทร์จึงเสด็จไปหาพญาธมมองค์นั้นเพื่อขอให้สั่งสอนคนที่เหลืออยู่ พญาธมมก็ทูลพระอินทร์ว่า ตนไม่อาจสอนคนเหล่านั้นได้ เพราะหากยกไพร่พลไปมาก พวกนั้นก็หนี หากยกไปน้อยก็ถูกรุมทำร้าย และทูลขอให้พระอินทร์จัดการสอนเอง

เมื่อพระอินทร์นำความไปหารือกับเทวดาทั้งหลายนั้น เทวบุตรคนหนึ่งก็ว่า เทวดาเป็นผู้มีกายทิพย์ ไม่อาจไปสอนคนพวกนั้นได้ น่าจะหามนุษย์เหมือนกันเป็นผู้สอน และพระวิสสุกัมมก็ได้อุทลถึงเรื่องของเจ้าสุวัณณะคำแดงและว่าตนจะไปชักเอาเจ้าสุวัณณะคำแดงไปสอนคนเหล่านั้น พระวิสสุกัมม เนมิตตนเป็นเนื้อทรายทองตัวหนึ่งปรากฏในอุทยานของพญาโจรณี ซึ่งเมื่อนายอุทยานไปกราบทูลแล้ว พญาโจรณีก็สั่งให้คนไปล้อมจับ และว่าหากเนื้อทรายทองหนีออกไปทางส่วนของผู้ใดแล้ว ผู้นั้นจะมีโทษ และเนื้อทรายก็ได้หนีรอดไปได้ทางด้านที่เจ้าสุวัณณะคำแดงดูแลอยู่ ดังนั้นเจ้าสุวัณณะคำแดงจึงอาสาไปตามจับเนื้อทรายทองตัวนั้น

นางอินทร์เหลาออกไปดูเหตุการณ์ก็ได้พบเจ้าสุวัณณะคำแดง ซึ่งก็เกิดชอบพอกันหลังจากนั้น เจ้าสุวัณณะคำแดงและข้าราชบริพาร ก็ได้ช่วยกันสร้างเมืองตามคำแนะนำของฤๅษีทุกประการ ในการตั้งชื่อเมืองนั้นตกลงกันว่าตั้งตามน้ำหนักเตียงหินของเจ้าสุวัณณะคำแดง คือล้านนา

เมื่อมีคนมากขึ้นก็ชวนกันสร้างเมืองใหม่และขอฤๅษีที่ควรสร้างเมืองให้ ฤๅษีก็ชี้ที่เวียงเจ็ดลินให้ คนเหล่านั้นก็ชวนกันสร้างเมืองแล้วตั้งชื่อว่าเขมรบุรี แล้วสร้างเวียงใหม่เพิ่มคือเวียงสวนดอกไม้หลวง ด้วยอาณาภาพที่คนทั้งหลายรักษาศีลนั้น ทำให้ผีทั้งหลายไม่สามารถเข้าใกล้ได้ และเมื่อมีจำนวนคนเพิ่มมากขึ้น จึงชวนกันสร้างเมืองใหม่ เศรษฐีทั้ง ๕ ตระกูลจึงทำเงินและทองเป็นก้อนเท่าเมล็ดพุทรา แล้วหว่านไปในดงที่กำหนดจะสร้างเมืองและบอกให้คนทั้งหลายเก็บเอาตามความสามารถ คนทั้งหลายจึงชวนกัน ไถ่นำไม้ถากป่าค้นหาเงินทองจนเขตที่กำหนดครบถ้วน จากนั้น

ไปบอกฤาษี และฤาษีก็ไปทูลพระอินทร์ พระอินทร์และฤาษีก็ไปบอกเศรษฐีมีชื่อทั้ง ๘ ตระกูลไป ตั้งอยู่ตามตำแหน่งต่างๆ ในเมือง ทำให้บ้านเมืองมั่งคั่ง

ต่อมาก็มีคำเล่าลือทั่วไปว่ามีขุมทรัพย์ในเมืองลำนานพบุรี ท้าวพญาทั้งหลายจึงยกทัพมาชิงเอาขุมทรัพย์ ใช้อำนาจบารมี บอกให้พญาลำนานพบุรียกขุมทรัพย์ให้ หากไม่ให้ก็จะรบ พญาลำนานพบุรีผู้เป็นใหญ่แก่ไทและพญาวิวผู้เป็นประธานของลวะ เมื่อได้รับข่าวศึกจึงไปขอความช่วยเหลือจากฤาษี ซึ่งฤาษีก็ไปขอพระอินทร์ให้ทรงช่วยเหลือ โดยมอบเสาอินทขิลให้เป็นที่พักของชาวเมือง โดยให้กุมภัณฑ์สองตนขุดเสาอินทขิลใส่เสาแหกรหมามไปตั้งไว้บนแท่นให้ชาวเมืองได้สักการบูชา หลังจากนั้นไม่นานกำลังพลของท้าวพญาเข้าศึกทั้งหลายก็กลายเป็นพ่อค้าเข้าไปในเมืองเพื่อขอเอาเงินทอง ชาวเมืองก็แนะนำให้ถือศีลแล้วนำดอกไม้ธูปเทียนไปอธิษฐานขอเอาที่เสาอินทขิลซึ่งก็ได้ตามประสงค์ ทำให้คนเหล่านั้นจิตใจจึงพากันมาสมาทานศีลและบูชาเอาทรัพย์ทุกปีต่อมา ชาวเมืองทั้งหลายต่างประมาท มิได้สักการบูชาเสาอินทขิล อยากจะได้ของสิ่งใดก็หยิบฉวยเอา ไม่ได้ทำพิธีสังเวยกุมภัณฑ์ และยังเอาขะลิ่งไปทึงไว้ในบริเวณนั้นด้วย ทำให้กุมภัณฑ์ไม่พอใจจึงนำเอาเสาอินทขิลกลับคืนไปยังสวรรค์

ลวะเฒ่าผู้หนึ่งนำข้าวตอกดอกไม้ไปบูชาเสาอินทขิล เมื่อไปแล้วไม่พบ เฒ่าลวะก็เสียใจจึงบวชเป็นชีปะขาวอยู่ในบริเวณนั้น ครั้นนั้น มีมหาเถรผู้หนึ่งกลับจากป่าหิมพานต์ไปที่บริเวณเสาอินทขิล ได้บอกชีปะขาวลวะว่าบ้านเมืองจะฉิบหาย คนทั้งหลายจึงขอให้มหาเถรช่วยเหลือ มหาเถรจึงไปหาพระอินทร์เพื่อขอเสาอินทขิล พระอินทร์จึงถามกุมภัณฑ์ ได้ความว่า ชาวเมืองไม่ได้เอาใจใส่ดูแลเสาอินทขิล พระอินทร์จึงตรัสสั่งให้ชาวเมืองสร้างขึ้นเอง แล้วก่อรูปกุมภัณฑ์ ๒ ตนไว้ด้วย จากนั้น ให้ทำพิธีสักการะเสาอินทขิลและสังเวยแก่กุมภัณฑ์ทั้งสองทุกปี

เมื่อพระมหาเถรนำความไปบอกชาวเมืองแล้ว ประชาชนทั้งหลายก็ทำพิธีบูชาเสาอินทขิลและกุมภัณฑ์ แล้วสร้างมณฑปครอบเสาอินทขิลไว้มีเครื่องบูชาสังเวยต่างๆ และให้ชาวบ้านชาวเมืองทำพิธีบูชาด้วยเครื่องราชูปโภค ในช่วงเวลาบูชาเสาอินทขิลนั้น ก็ให้ชาวบ้านชาวเมืองรักษาศีลอย่างเคร่งครัด

จากนั้น ในตำนานเชียงใหม่ปางเดิม ได้ให้ข้อมูลเชิงรายละเอียดในเรื่องต่างๆ คือ

๑. คำบูชาเสาอินทขิล

๒. เรื่องเสาอินทขิลที่พระมหาเถรเล่าให้ชีปะขาวได้ทราบ ซึ่งมีใจความซ้ำกับเรื่องที่กล่าวมาก่อน แต่มีรายละเอียดที่แตกต่างกันบ้าง

๓. เรื่องเดชานุภาพของเสาอินทขิล

๔. เรื่องพญามังรายเข้าเมืองเชียงใหม่

๕. เรื่องรัชกาลของกษัตริย์ในราชวงศ์มังราย

๖. เรื่องการสร้างเจดีย์หลวง และรายชื่อพญาช้างทั้ง ๘ ที่เจดีย์หลวง
๗. เรื่องอิทธิฤทธิ์ของพญาช้างอารักษ์เมืองเชียงใหม่
๘. เรื่องเครื่องบูชาและคำบูชาพญาช้าง
๙. เรื่องเครื่องบูชาพญาราชสีห์
๑๐. เรื่องเครื่องบูชาพญาอินทาชุนวัด เครื่องบูชาทำวจุโลกบาล เครื่องบูชาอารักษ์แม่ปิง
๑๑. เรื่องพิธีบูชาเทวดาอารักษ์ทั้งหลายในโอกาสต่างๆ
๑๒. เรื่องเครื่องพลีกรรมบูชาและพิธีสืบชะตาเมือง
๑๓. เรื่องผีปู่แสะย่าแสะและการสังเวศผีปู่แสะย่าแสะ
๑๔. เรื่องเทวดาที่รักษาประตูเมืองเชียงใหม่
๑๕. ยันต์พญาช้างทั้งแปดและชื่อยันต์

๑๔.ตำนานตุ๊กครี พื้นที่เมืองเชียงตุง

ต้นฉบับของอาจารย์ไกรศรี นิมนานเหมินท์

เรื่องย่อ

โคบาลผู้หนึ่งให้ข้าวแก่กาถิ่นทุกวัน กาจึงช่วยให้เป็นกษัตริย์เมืองจันทคาม โดยให้สัญญาแก่กาว่าจะเลี้ยงดูกาให้ดี ต่อมากระทำผิดสัญญาภาณนาไปปล่อยไว้ที่ใกล้มหาสมุทร น้ำท่วมเมืองจันทคาม เมื่อโคบาลตายไปจิตผูกพันเมืองจันทคามเลยได้ไปเกิดเป็นพญาปู พระพุทธเจ้าทรงทำนายว่าโอรสของเจ้าฟ้าว่อง ๔ องค์ องค์เล็กบวชเป็นฤาษีชื่อ ตุ๊กครี จะมาวิดน้ำแล้วจะตั้งพระพุทธศาสนาไว้

พระอินทร์ให้ชาวบ้านไปอัญเชิญพระนางจามมลิเทวี (จามเทวี) มาเป็นกษัตริย์ถูกกาแย่งข้าวไปกินถึง ๓ ครั้ง จงทราบว่ามีของสำคัญอยู่ใต้หอผิงแดดนั่นก็คือพระบรมสารีริกธาตุ ต่อมาลัวะผู้หนึ่งเกิดหลงรักพระนางจามมลิเทวีจึงซัดหอกไป พระนางจึงนำเครื่องแต่งกายชิ้นในมาทำเป็นมงกุฎให้ ลัวะผู้นั้นจึงเสื่อมฤทธิ์และตายในที่สุด

พระอินทร์ให้อ้ายขวัก หลิงขวาย มาเกิดเป็นกษัตริย์เมืองฝาง มีโอรสชื่อมังรายในวันที่พญามังรายเกิดช้างเผือกได้ออกจากเวียงไปถึงเมืองเชียงรอยซึ่งต่อไปจะกลายเป็นเมืองเชียงราย เมื่อพ่อได้มอบเมืองให้พญามังรายแล้ว พระองค์ก็สมรสกับนางฟ้าที่เกิดมาในฝักส้มป่อย มีโอรส ๔ องค์คือ พญาสี พระกือนา พญาผาย ส่วนองค์สุดท้ายบวชได้เป็นพระอรหันต์ พญาสีครองเมืองเชียง เมื่อพญามังรายแสนเสด็จประพาสป่า หมิดัวเมียได้ค้ำน้ำบ้วนปากพระองค์แล้วเกิดลูกชื่อ ขุนเทิง ต่อมาขุนเทิงไปอยู่กินกับนางนาคมารี นางได้โกรธและไล่ขุนเทิงกลับ นางเอาใบทิ้งมาห่อลูกแล้วมอบให้ขุนเทิง โอรสองค์นั้นจึงได้ชื่อว่าขุนเทิง เมื่ออายุได้ ๑๗ ปีก็กลับไปหาแม่และตาแล้ว

เนรมิตเมืองขึ้นมาชื่อ เมืองหวาย ลูกเสนา ๔ คนทำพนันกันว่าผู้ใดที่สามารถเอาต่อลงได้ให้ฆ่าผู้ที่ไม่สามารถเอาต่อลงได้ พ่อแม่ของผู้ที่ถูกฆ่าจึงไปฟ้องพญาสีแห่งเชียงแสนแต่พญาขกฟ้องเพราะเห็นว่าเป็นการกระทำตามข้อตกลงแล้วตั้งชื่อลูกเสนาผู้นั้นว่า “อ้ายแสนต่อ” และแต่งตั้งให้เป็นลูกเลี้ยงของพญาสี

เมื่อพญามังรายอยากได้ลำพูน จึงใช้อุบายให้มังขอยคอยทุง (อ้ายฟ้า) ไปอยู่กับพญาธิบาจึงได้ชื่อว่า ขุนฟ้าฟอง เมื่อทำลายเมืองลำพูนตามอุบายได้แล้วพญามังรายจึงได้เมืองลำพูนมาไว้ในอำนาจของตนแต่ทรงยกให้ขุนฟ้าฟอง ขกเมืองเชียงรายให้พญาเกือนา เมื่อพญาเมืองรายสวรรคตพญาผายูจึงได้ครองเมืองเชียงใหม่ ให้เจ้าเจ็ดพันคู่กับคนสามแสนไปครองเมืองเชียงตุงเมื่อเจ้าเจ็ดพันคู่ตาย เจ้าอ้ายอ่อนจึงขึ้นเสวยราชสมบัติแทนเมื่อเจ้าอ้ายอ่อนตายเจ้าแสนเหล็กคนที่สองของพญาผายูขึ้นเสวยราชสมบัติแทนเมื่อเจ้าแสนเหล็กตายลูกของพญาฟ้าว้องชื่อศรีสุธัมมาขึ้นเสวยราชสมบัติ

๑๕.ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับวัดคู่อำ

เรื่องย่อ

ผู้ที่ ๑ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์จนถึงเจ้าชายสิทธัตถะและพระสมณโคดม จากนั้นได้เสด็จออกจากเมืองพาราณสี ชมพุกวิปมาสู่เขตเมืองลิ้ แคว้นหริภุญไชย โดยมีพุทธพยากรณ์และที่มาของชื่อ “หริภุญไชย” ที่มีความรุ่งเรืองต่อด้วยการเสด็จไปยังอุบลบรรพต อภินวนคร ปากน้ำแม่สา พระบาทผาชะแคง เมืองเชียงดาว อีกทั้งกล่าวถึงเมืองวิเทหนคร หรือหนองแส อุตรปัญจนคร หรือแสนหวี จากนั้นจึงเสด็จพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป มายังคดยเวการบรรพต หรือรังรุ้ง ซึ่งเป็นพื้นที่รอยต่อของ ๓ อาณาจักรสำคัญ คือ โกสัมพี (แสนหวี) หริภุญไชย(ล้านนา) และเมืองแพร่หลวง(เงิน)

ผู้ที่ ๒ กล่าวถึงพระเจ้าอโศกมหาราชกับการอุปถัมภ์พระศาสนา ตลอดจนถึงเรื่องราวของพระเกศาธาตุ ณ คดยสิงคุตร เมืองหงสาวดี(มอญ)

ผู้ที่ ๓ กล่าวถึงพระพุทธองค์พร้อมทั้งพระอานนท์เสด็จเข้าสู่สุวรรณภูมิ สมัยอาณาจักรทวารวดีแล้วขึ้นมาถึงเมืองเชียงราย เชียงตุง เมืองยอง เป็นต้น

ผู้ที่ ๔ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปยังเมืองหื้อ(พื้นที่ทางจินตอนใต้) เมืองลือ (เขตสิบสองปันนา) และเมืองแ่ง (พื้นที่ทางจินตอนใต้)

ผู้ที่ ๕ กล่าวถึงพระพุทธองค์ทรงประทับรอยพระบาทไว้ที่เมืองต่างๆ ในเขตสิบสองปันนา เช่น เมืองลาเหนือ เมืองลาใต้ เมืองเชียงแ้ง เป็นต้น

ผู้ที่ ๖ กล่าวถึงพระพุทธองค์ทรงสอนชาวพื้นเมืองให้รู้จักการทำยนต์หมุนผืนน้ำ (ยนต์ผัด) หรือ หลูก(กังหัน) เพื่อทำการปลูกข้าว

ผู้ที่ ๗ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงปราบอาฬวกยักษ์ เมืองอาฬวี (เชิงรุ้ง) โดยให้ถือศีลห้า และพระรัตนตรัย หลังจากนั้นเสด็จเข้าสู่เขตเมืองเขมรรัฐ หรือเชียงตุง

ผู้ที่ ๘ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่อาณาจักรโยนกนคร เช่น เมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองพะเยา เมืองลำปาง เป็นต้น

ผู้ที่ ๙ พระพุทธเจ้าเสด็จเลียบแม่น้ำปิงมีพุทธพยากรณ์ว่าในกาลข้างหน้าจะเกิดมีอารามในเมืองนี้ ๘ แห่งที่สำคัญ คือ วัดบุปผาราม (สวนดอก) วัดเวฬุวันอาราม(กุ้เต้า) วัดบุพพาราม วัดโคศการาม(ป่าแดง) วัดพิชชอาราม(ศรีเกิด) วัดสังฆาราม(เชียงมัน) วัดนันทาราม และ วัดโชติอาราม(เจดีย์หลวง) และยังกล่าวถึงนักบวชชาวพม่า ๒ รูป ตลอดจนเรื่องราวของชาวละว้า หรือลัวะ ที่ช่วยกันสร้างพระพิมพ์ดินเผาถวายพระพุทธองค์แล้วโปรดให้ขุดหลุมฝังเอาไว้ใต้ดิน

ผู้ที่ ๑๐ กล่าวถึงพุทธพยากรณ์ความเจริญและความเสื่อมของพระศาสนาในช่วง ๕๐๐๐ ปี และจะเกิดกลียุคจากความเสื่อมนั้นเนื่องจากการกระทำของมนุษย์ในแต่ละช่วงเวลา

ผู้ที่ ๑๑ กล่าวถึงการเสด็จไปยังดินแดนสิบสองปันนา และการเสด็จเข้าสู่มหาปรินิพพาน การถวายพระเพลิงพุทธสรีระ กล่าวถึงพระบรมธาตุต่างๆ การสังคายนาครั้งสำคัญๆ ความเป็นมาของพระพุทธบาทและพระธาตุ โดยให้รายละเอียดว่าจำนวนพระบรมธาตุในอาณาจักรมอญ หงสาวดีมี ๕๒ แห่ง อาณาจักรหริภุญไชยมี ๒๓ แห่ง รอยพระบาท ๑๒ แห่ง และพระธาตุเมืองลื้อมี ๗๐ แห่ง ซึ่งตอนท้ายกล่าวถึงการจารัตถ์ฉบับนี้ว่าคัดลอกเมื่อ จ.ศ. ๘๘๕ ปี พ.ศ. ๒๐๖๖

ผู้ที่ ๑๒ นั้นก็จะเป็นการเขียนเพิ่มเติมในภายหลัง ที่มีการกล่าวถึงคติความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดว่าคนเกิดปีใดต้องไปสักการพระธาตุองค์ใด

๑๖.ตำนานพระบรมธาตุเจ้าดอยเก็ง

เรื่องย่อ

กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเมื่อมีพระชนม์ได้ ๖๐ พรรษา ทรงรำพึงว่าอีก ๒๐ พรรษา พระองค์ก็จะนิพพานแล้ว ทรงคิดที่จะไปทำนายนาคของพระองค์ไว้ในที่ต่างๆ จึงเสด็จพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ไปยังเมืองต่างๆ ในชมพูทวีป ทำนายนาคได้ตามลำดับ จนกระทั่งไปถึงบริเวณที่แม่น้ำระมิงมาบรรจบกับแม่น้ำยม แล้วเสด็จไปตามลำน้ำแม่ยมเมืองแพร่ พักได้ ๑ คืน รุ่งเช้าเห็นพญาศรีสุ ซึ่งกลับจากเยี่ยมสหาย คือ พญาศรีสุธรรมราชาที่เมืองของ และเรือมาเกยตื้นอยู่ ณ ที่นั้น พระพุทธเจ้าจึงเทศนาโปรดจนทุกคนที่ได้ฟังบรรลุมรรคผล ยกเว้นพญาศรีสุ ซึ่งปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ารู้ด้วยปัญญาทิพย์ จึงทำนายว่าภายหลังพญาศรีสุจะได้เป็นพระพุทธเจ้า แล้วประทับรอยพระบาทไว้ที่เรือพญาศรีสุ ต่อมาพญาศรีสุและพญาอโศกราชก็ได้ก่ออุโมงค์

จากนั้นพระพุทธเจ้าไม่มอบเกศาธาตุแก่พญานินทร พญานินทรจึงได้นำไปประดิษฐานที่ปากน้ำทางตะวันตกของคอยอุจจบรรพต และทรงทำนายนำต่อไปในภพหน้าคอยแห่งนี้จะได้ชื่อว่าคอยเก็ง

หลังจากที่พระพุทธเจ้าฉันอาหารแล้ว พระอนนทก็ได้นำน้ำและเมล็ดหมากนะ (สมอ) ที่เหลือฉันไปเทและปลูกไว้ยังจอมปลวกทางตะวันตกของคอยนั้น พร้อมกับอธิษฐานว่าภพหน้าหากใครได้กินน้ำและหมากนะนี้ ขอให้เจริญด้วยธรรม ๕ ประการ ณ ที่นี้ พระพุทธเจ้ายังได้บวชให้หลานของขุนแสนทองที่ชื่ออุบลีด้วย ขุนแสนทองได้พาชาวบ้านมาเฝ้าดูและทำรั้วล้อมรอบบริเวณที่บรรจุพระธาตุนี้ และเรียกบ้านนั้นว่า บ้านแวน

ส่วนพญามุขได้ทำตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปยังเชตวันารามและเมื่อสิ้นอายุขัยได้เดินทางกลับเมืองแวนแล้วก็นิพพาน ส่วนพระพุทธเจ้าเมื่อพระชนม์ได้ ๘๐ พรรษา ก็ได้นิพพานที่เมืองกุสินาราย ก่อนนิพพานได้ทำนายนให้พระธาตุของพระองค์ไปประดิษฐานยังที่ต่างๆ คือ กระจุกหน้าผาด้านขวาประดิษฐานที่เมืองลังกา กระจุกหน้าผาด้านซ้ายประดิษฐานที่คอยเก็ง กระจุกด้ามมีดด้านซ้ายประดิษฐานที่เมืองต่างๆ ๘๔,๐๐๐ เมือง

ส่วนที่คอยเก็งนี้พญาศรีธรรมมาโสกราชกับพญาอินทได้นำพระธาตุพระพุทธเจ้ามาฝังไว้ในถ้ำ พร้อมทั้งจุดดวงไฟทิพย์ให้แสงสว่างอยู่ตลอดเวลา กับยังมีเทวดาฤๅษีเป็นผู้ดูแล ต่อมามหาเถรชื่อลัทธมูร เป็นชาวหงสาวดีได้มาบูชาพระบาทยังเขาสุมนภูฏ พบคำทำนายเรื่องพระธาตุคอยเก็งนี้จึงได้นำไปเขียนไว้ที่เมืองหงสาวดี ภายหลังจึงได้มีตำนานพระธาตุคอยเก็งบันทึกไว้สืบต่อมา

๑๗.ตำนานกับปิลัตถนคร ฉบับวัดดอกแดง

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธเจ้าอยู่สาราญในเมืองกับปิลัตถนคร ได้ปรารภกับชาวศากยราช ๘ หมื่นตระกูล และเทศนาธรรมตำนานกับปิลัตถุ ว่า เมื่อพระพุทธองค์นิพพานแล้ว และไว้ศาสนา ๕,๐๐๐ ปี เมื่อใกล้ถึง ๕,๐๐๐ ปีจะมีเหตุการณ์วิปริตผิดธรรมชาติเกิดขึ้น ลูกจะไม่เคารพพ่อแม่ อายุได้ ๑๐ ปีก็จะมีลูกมีสามี ภรรยา ผู้คนจะทุกข์ยากลำบาก อดอยาก ฝนไม่ตกต้องตามฤดู พระสงฆ์ไม่อยู่ในคลองธรรม มีโจรขโมยลักและฆ่าฟันผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานไปแล้ว ๒,๕๐๐ ปี มีพญากวายเผือกตน ๑ พญากวางคำตัว ๑ อยู่กลางป่าคนละฟากแม่น้ำแม่ระมิงค์จะมายกยอศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง แต่พระภิกษุ สมณพราหมณ์ ที่มีใจบาปหนาก็จะเกิดในช่วงนี้ เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานได้ ๑,๐๐๐ ปี จะหาภิกษุสงฆ์ไม่ได้ ได้ ๒,๐๐๐ ปี หาพระอรหันต์ตนพิเศษไม่ได้ ได้ ๓,๐๐๐ ปี วัดจะย้ายมาอยู่บ้านคน ได้ ๔,๐๐๐ ปี จะเกิดกบฏได้ ๕,๐๐๐ ปีผู้คนจะทุกข์ยากสู้รบฆ่าฟันกันล้มตายเป็นจำนวนมากหน่อพุทธวงศ์จะมากำชูศาสนานั้น มี ๕ คน พันปีละ ๑ คน แต่ปีที่ ๕๐๐๐ นั้นไม่มีเนื่องจากผู้คนใจบาป ไม่อยู่ในคลองธรรม มีชาย ๔ คน คน ๑ ชื่อว่าอำมาตย์กวาง

คน ๑ ชื่อว่ายมรัต คน ๑ ชื่อว่าอายแซนสั้น คน ๑ ชื่อว่าอายเกียนร้อย เหลี่ยม ชาย ๔ คน นี้จะมาเป็น
เสนาพญาธัมมิกราช

เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานได้ ๑,๐๐๐ พระวัสสนั้น คนทั้งหลายจะเป็นทุกข์ที่ ๑ หาก ๒,๐๐๐
พระวัสสา จะเป็นทุกข์ ๒ ที่ หากได้ ๓,๐๐๐ พระวัสสา จะเป็นทุกข์ ๓ ที่ หากได้ ๔,๐๐๐ พระวัสสา
จะเป็นทุกข์ ๔ ที่ หากได้ ๕,๐๐๐ พระวัสสา จะเป็นทุกข์ ๕ ที่ เมื่อศาสนาเข้าสู่ ๔,๐๐๐ พระวัสสนั้น
จะเกิดเหตุการณ์ต่าง เช่น แร้งกาบินมาจับหลังหอปราสาทพญาเจ้าเมือง ผีหัวหลวงบินบนอากาศ
สายฟ้าคลี่เป็นทุงเงือก รุ่งกินน้ำก็ไม่ใช้ เมื่อนักปราชญ์ไม่อยู่ในคลองธรรม เอากระดาษมาจายซื้อกิน
เอาผ้าเอาเมียที่ไม่ใช่ของตน เมื่อลูกศิษย์ไม่อยู่ในคลองธรรม ทองขวานฟ้าผ่าไม่ใช่ เมื่อเดือน ๑๑
เดือน ๑๒ ลูกเห็บตก ฟ้าผ่า เดือนยี่ เดือน ๓ น้ำนองทุกแม่น้ำ มีถนนแต่ไม่มีคนเดิน ทางน้อยไขว้ทาง
หลวง มีแต่รอยงูชะบาบ ไม่เหมือนแต่ก่อนากำฟุ้งหลวงจะผ่านสายไขกลางเมืองพังก์เชียงใหม่ ทุกที่
ทุกแห่งชาวหื้อแลมานี้จะลาวจะมาร่ำรวยมีข้าวของสมบัติในเมืองนพบุรีเชียงใหม่ที่นี้
เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานไปแล้ว ๕,๐๐๐พระวัสสา พระภิกษุ สามเณร เอาผ้าเหลืองเหน็บหูไกวอยู่ลูก
อยู่ในอาราม ช่างแก้วทั้ง ๓ เพราะว่าบ้านเมืองห่างสูญเสีย เกิดรบราฆ่าฟันกัน นองเลือด มีโจรขโมย
โดยไม่มีกฎหมายใดมาห้ามได้

๑๘.ตำนานหมากน้ำเต้าจอม หมากหรินฟู

เรื่องย่อ

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับที่เชตวันวนารามวันนั้น ก็ได้เทศนาขาราสสูตรที่วิเศษหาที่
เปรียบไม่ได้ ด้วยเสียงที่ไพเราะอย่างมาก แก่มหาเถร คนและเทวดาที่ได้ฟังก็ได้ถึงโสดาปฏิผลในที่
ที่ชุมนุมกัน และมหาอาณันทเถระก็มีความยินดีในพระธรรมเทศนาที่ เทวดา พระอินทร์ พระพรหม
ก็ได้กล่าวสรรเสริญยกยอบุญสมภารที่ได้ตรัสรู้ธรรมเทศนาที่

ครั้งนั้น ได้มีเทวดาองค์หนึ่ง ชื่อว่าปณณเทวดา ทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้าว่า การที่บางคน
เกิดมามีความสุข ความลำบาก แต่บางคนมีความสุข บางคนมีรูปร่างไม่งดงาม ทพพลภาพ บางคน
มีรูปร่างงาม บางคนอายุสั้น และบางคนมีอายุยืนยาวนั้นเป็นเพราะเหตุใด พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า คนที่
เกิดมาในโลกนี้ มีสุขนั้นเนื่องจากเขาได้รักษาศีล ให้ทาน แก่สมณพราหมณ์ ยาก และฟังธรรม
ส่วนคนที่เกิดมามีความสุขนั้น เนื่องจากเขาไม่ได้ทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม มีแต่กระทำ
บาป เมื่อตายไปก็ไปเกิดในนรก พอพ้นจากนรกก็เกิดเป็นเปรต หากยังมีกรรมหนาแน่นอยู่หรือเคย
ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ก็ต้องเกิดเป็นสัตว์ที่ตนเคยฆ่าอีกห้าร้อยชาติ แล้วจึงเกิดมาเป็นคนอนาถายากไร้

คนที่รูปร่างงาม เนื่องจากเขาได้รักษาศีล ฟังธรรม ไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่อิจฉาริษยาชิงโกรธ
ต่อผู้ใด และได้ทำความสะอาดบริเวณคันศรมหาโพธิ์ และบริเวณเจดีย์ ส่วนคนที่รูปร่างไม่งดงาม

ทพพลภาพ นั้นเนื่องจากไม่ได้กระทำความบุญ รักษาศีล ฟังธรรม และให้ทาน มีแต่ความอิจฉาริษยาอยู่ในใจ มีความโกรธต่อผู้อื่น คนที่มีอายุสั้น เนื่องจากได้มาสัตว์ตัดชีวิต และขโมยของคนอื่นที่เขาไม่ได้ให้ ส่วนคนที่มีอายุยืนยาว เนื่องจากไม่ได้เบียดเบียนผู้อื่น

พระพุทธเจ้ากล่าวเท่านั้นแล้ว เทวดาจึงทูลถามอีกว่า คนที่มีสติปัญญา มีสมบัติมากมาย มีแต่ความสุข แต่บางคนเกิดมาเป็นคนโง่ บ้าใบ้ นั้นเป็นเพราะเหตุใด พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เหตุที่คนที่เกิดมามีสติปัญญา และมีความจำดี มีศิลปวิทยาเป็นประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัว และก่อให้เกิดประโยชน์แก่บ้านเมืองนั้น เนื่องจากเคยบวชเรียนและได้สั่งสอน แสดงธรรมเทศนา นอกจากนี้ยังได้กระทำความบุญ ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม จึงได้เป็นผู้ประเสริฐ มีสติปัญญามากนัก ส่วนคนที่เกิดมาแล้วโง่ทึบหรือเป็นบ้าเป็นใบ้ นั้น เนื่องจากไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน ไม่ได้ฟังคำสอน หรือมีผู้สอนแล้วแต่ไม่เชื่อฟัง และยังทำเป็นไม่รู้ไม่เห็นเมื่อเห็นผู้อื่นกระทำความบุญ ก็ทำให้เกิดเป็นคนโง่ทึบ และเป็นบ้าใบ้

พระพุทธเจ้ากล่าวเท่านั้นแล้ว เทวดาจึงถามในภายหน้าว่า คนที่เกิดมาบางคนไม่มีเสื้อผ้าห่ม มีรูปไม่งาม มีลูกผู้หญิงผู้ชายก็เป็นคนไม่ดี แต่บางคนมีข้าวของมากมาย มีผ้าห่มผ้าห่มอย่างดี มีลูกผู้หญิงผู้ชายก็เป็นคนดี เขาได้ทำอย่างไรในชาติก่อนนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า คนที่เกิดมามีข้าวของ สมบัติมาก เนื่องจากเขาได้ให้ทานแก่ยาก คนยากไร้ ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว หากมีบิรวารรับใช้ก็เป็นคนดี เอาการเอางาน

ส่วนคนที่มีความทุกข์ยากไร้ ไม่มีสมบัติ หากมีภรรยาที่ได้ภรรยาที่เป็นคนไม่ดี หากมีสามีก็ได้สามีที่ไม่ดี มีลูกผู้หญิงผู้ชายก็เป็นคนไม่ดี เนื่องจากเขาไม่ได้กระทำความบุญ ให้ทาน ทำเป็นไม่รู้ไม่เห็นเมื่อเห็นผู้อื่นกระทำความบุญและพระพุทธเจ้ายังตอบปัญหาของเทวดาอีกว่า คนที่เกิดมานั้น ไม่มีสามีภรรยา เนื่องจากเขากระทำความบุญ แต่ไม่สม่ำเสมอ ส่วนคนที่มีรูปร่างไม่งามแต่ได้สามีหรือภรรยาที่มีรูปร่างงาม เนื่องจากว่าเมื่อทำความบุญให้ทานนั้นมีแต่ความโกรธ กระด้างมีคำด่าต่อกัน จึงเป็นวิบากกรรมของเขาทั้งสอง

นอกจากนี้ ยังกล่าวอีกว่า ผู้ชายที่เป็นชู้กับภรรยาของผู้อื่นนั้น เมื่อตายไปก็จะได้ไปเกิดในนรกมหาอเวจี มีความทุกข์มากนัก ถูกเหล็กหลาวที่ลุกเป็นไฟมาทิ่มแทงไปทั่ว และเมื่อพ้นจากนรกก็ได้เกิดเป็นเปรต มีแต่รำเคระ โทสะ และโมหะ และพระพุทธเจ้าจึงตรัสอีกว่า คนที่เกิดมาตาบอด บางคนตาบอดทั้งสองข้าง บางคนตาบอดข้างเดียวเนื่องจากเขาได้เป็นหมอรักษาดตา และอยากได้ค่ารักษาเป็นจำนวนมาก พอคนไข้ให้ค่ารักษาน้อยหมอก็โกรธและให้ยาที่ทำให้ตาบอดประการหนึ่ง เขาเห็นภิกษุมานิพนธ์บท แต่เขาก็ทำเป็นไม่รู้ไม่เห็นและไม่ได้ให้ทาน ประการหนึ่ง เขาเห็นขอทาน ก็ทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น และคนที่มีหูหนวกแต่หนุ่มถึงแก่ บางคนหูหนวกตอนแก่

เนื่องจากเขาได้ไปฟังธรรมเทศนา แต่เมื่อไปถึงกลับไม่ตั้งใจฟัง กล่าวคำที่ไม่เป็นประโยชน์ และอีกอย่างคือมีคนมาชวนให้กระทำบุญแต่กลับทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น

ส่วนคนที่เป๋นบ้า มีน้ำลายไหลออก เนื่องจากเขาได้ดื่มสุราในวัดแล้วน้ำลายตกในวัด ไม่ทำบุญรักษาศีล ทำให้ผู้อื่นสะดุ้งตกใจ และเมื่อเมาเหล้าแล้วให้ร้องดบมือดบเท้า โห่ร้องไปทุกที่ ทำให้ผู้อื่นตกใจ และทำร้ายผู้อื่นแล้วขโมยของของเขาไป ส่วนคนที่เป๋นโรคเรื้อน เนื่องจากเขาได้ใส่รองเท้า ได้จ้มน้ำ เข้าไปในบริเวณเจดีย์และกุฏิ

พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปอีกว่า พระองค์จะมีพระชนมายุเพียง ๘๐ ชันษาที่จะนิพพาน และได้กำหนดให้พุทธศาสนาอยู่ได้ ๕,๐๐๐ ปี เมื่อพระองค์นิพพานไปครบ ๑,๐๐๐ ปีแล้วก็จะเกิดความยุ่งเหยิงเป๋นครั้งคราว จะมีพระอริยสงฆ์และพระราชาร่วมกับกอบกู้เป๋นระยะๆ เพื่อให้พระพุทธศาสนาสืบเนื่องต่อไปได้ ครั้นพระองค์นิพพานไปแล้ว ๒,๕๐๐ ปี พระศาสนาจะเริ่มถอยลง คนจะขาดความเคารพในพระธรรม พระภิกษุจะแตกแยกกัน บางหมู่จะตั้งนิกายใหม่ บางหมู่จะนำคำสอนของพระองค์ไปทำให้ไขว้เขว พระสงฆ์บางกลุ่มจะตั้งตนเป๋นผู้วิเศษ ประพดิตนเป๋นมิฉาติฐิ ผู้คนจะทำไม้ทำนาลำบาก ท้าวพญาจะข่มเหงชาวบ้านชาวเมือง ความยุติธรรมจะบกพร่อง กษัตริย์จะไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม และเมื่อศาสนาของพระองค์มีอายุ ๓,๐๐๐ ปีแล้ว ท้าวพญาจะขัดแย้งกัน บ้านเมืองจะวุ่นวายฆ่าฟันกันไปทุกหย่อมหญ้า เกิดความแห้งแล้งและพิชผลจะตกต่ำ คนจะพากันล้มตายด้วยเหตุต่างๆ เป๋นอันมาก และโดยเฉพาะเมื่อศาสนาของพระองค์พ้น ๒,๕๐๐ ปีไปแล้ว คนหลายๆ ครอบครัวจะไม่อยู่ร่วมบ้านหลังเดียวกัน หญิงชายอายุถึงสิบปีก็จะมีผิวมีเมียบกันแล้ว ยามนั้นคนทั้งหลายจะไม่อ่อนน้อมต่อกัน และจะเกิดทุพภิกขภัยข้าวยากหมากแพงไปทั่วบ้านทั่วเมือง

ในเมื่อศาสนาพระองค์ล่วง ๒,๕๐๐ ปีไปแล้ว จะเกิดปัญหา “หมากน้ำเต้าจกจม หมากหินจกฟู หมากจกจกไล่กัดเสื่อ ช้างจะพากันกินถ่านไฟแดง คนใจบุญใจกุศลจะต้องหาบ แต่คนใจบาปจะเดินตัวเปล่า พ่อค้าจะอาสาออกศึก น้ำไม่ลึกจะพากันทำที่ว่ายน้ำเล่น กบเขียดจะไล่กินงู พญาครุฑจะเป็นบริวารของกาค่า หมากจกจะกินอาหารจากถาดทอง และราชสีห์จะเป็นบริวารของหมากจก”

ครั้งนั้นเทวดาถามว่า เมื่อพระองค์นิพพานไปแล้วพระองค์จะตั้งพระรัตนตรัยไว้อย่างไร ภายหน้าภายหลังไม่เสมอกันจะเป็นเหตุใด สัตว์ไม่เคยเกิดก็จะมี ที่มีแล้วก็จะเกิดมาอีก อันว่า “หมากน้ำเต้าไม่เคยจมน้ำก็จะจมน้ำ หมากหินซึ่งอยู่ใต้น้ำก็จะฟูลอยขึ้น” จะเป็นด้วยเหตุใด พระพุทธองค์ตอบว่า เมื่อพุทธศาสนาล่วงไป ๒,๕๐๐ ปี แล้ว “หมากน้ำเต้าจกจม” ได้แก่คนที่เคยบวชเป๋นพระ เรียนรู้ในพระไตรปิฎกจนถ่องแท้นั้น ต่อมากลับไม่เชื่อฟังครูบาอาจารย์ กลับทำบาป

ไม่รักษาศีล ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ขโมยของ และยังแนะนำให้ผู้อื่นหลงผิดจนตกนรกหมกไหม้เป็นอันมาก คนเหล่านั้นเมื่อเสียชีวิตไปก็จะจมอยู่ในอบายภูมิทั้งสิ้น

ส่วน “หมากหินฟู” นั้นได้แก่ คนที่อยู่บ้านเถื่อนบ้านป่าซึ่งไม่รู้จักพุทธศาสนาจะพากันละเลิกมิจาตินั้น แล้วทำบุญรักษาศีล และสร้างคุณงามความดีแก่บ้านเมือง เป็นผู้ค้นคว้าเอาวิชาความรู้มาเผยแพร่แก่บุตรหลานสืบไปอีก

“ราชสีห์จักได้เป็นบิรารของหมาจิ้งจอก” ได้แก่ ท้าวพญาจะแย่งชิงอำนาจกันและแตกเป็นพวกเป็นเหล่า เมื่อรบกันแล้ว ผู้ที่มีกำลังน้อยก็จะจ้างชาวป่าชาวคอยมาเป็นกำลัง โดยบอกว่าหากตนชนะแล้ว จะตั้งให้มีอำนาจและได้ทรัพย์สินของผู้แพ้นั้น พวกท้าวพญาหรือเสนาอำมาตย์ที่อาศัยพวกโจรหรือชาวป่ามาเป็นนักรบ ซึ่งเมื่อชนะแล้วก็ตั้งให้มีตำแหน่งหน้าที่และได้ลูกเมียของพวกผู้แพ้ไปสมสู่อยู่กับกันด้วย ส่วนลูกเมียของพญาผู้เสียอำนาจนั้นก็เท่ากับเป็น “พญาครุฑไปเป็นบิรารของกาดำ”

“กบเขียดไล่กินปู” นั้น เนื่องจากพวกโจรหรือนักเลงชาวป่าชาวคอย เมื่อไม่มีความรู้แคมีอำนาจหน้าที่แล้ว ก็จะใช้แต่ความหยาบช้ำหาศีลธรรมไม่ได้ คนดีมีความรู้ก็จะพากันหนีเข้าป่า คนธรรมจะได้ครองเมือง และบ้านเมืองก็จะระส่ำระสายเกิดกบฏ และเมื่อศาสนาของพระองค์ผ่าน ๒,๕๐๐ ปีไปแล้ว คนทั้งหลายก็จะเป็นทุกข์และเดือดร้อนจับหายกันมากนักเทวดาก็ทูลถามว่า หากเกิดเหตุเช่นนั้นจริง พระองค์จะให้พวกเทวดาทำอะไร พระพุทธองค์ตอบว่า หากคนยังเคารพและปฏิบัติตามในพระรัตนตรัยอยู่ ก็จะเป็นบุญของผู้นั้น แต่หากไม่ปฏิบัติตามก็เป็นกรรมของผู้นั้น จึงขอให้เทวดาทั้งหลายกระทำบุญ รักษาศีล เจริญภาวนา ฟังธรรมคำสอนของผู้รู้ สร้างกุศลและเว้นจากการกระทำความผิด ทำจิตใจให้บริสุทธิ์แล้วตั้งจิตปรารถนาให้ได้พบพระศรีอาริยเมตไตรย เทวดาทูลถามต่อว่า คนที่อยากพบพระศรีอาริยเมตไตรยนั้นพึงทำอะไร พระพุทธองค์ก็ตอบว่า ให้มั่นคงในการทำบุญ รักษาศีล เจริญภาวนา แล้วตั้งความปรารถนาว่าให้ได้พบกับพระพุทธอาริยเมตไตรย ก็จะได้พบกับพระพุทธอาริยเมตไตรยเป็นแน่แท้

เมื่อเทวดาทั้งหลายได้รับฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าแล้ว ก็มีความชื่นชมยินดีมากนัก จึงพากันกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้วอำลาถิ่นสู่วิมานของตน

๑๕.ตำนานสี่เกลอ ฉบับวัดปากหมือง

เรื่องย่อ

จากตำนานเป็นการกล่าวถึงชายสี่คนที่เป็นมิตรสหายกัน คือชาวพม่า ชาวพื้นเมืองล้านนา ชาวไทใหญ่และชาวไทย โดยทั้งสี่คนได้รู้จักกันตั้งแต่เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่

พระเจ้าอุทองทรงเป็นเชื้อสายของพญาไชยสิริแห่งเมืองเชียงแสน ทรงสร้างเมืองอยุธยาขึ้นในปี พ.ศ.๑๘๕๓ ตรงกับปีขี เดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำ วันศุกร์ ต่อมาถึงลำดับกษัตริย์องค์ที่ ๑๔ พญาไชยราชทรงปกครองบ้านเมือง มีมเหสีนามว่าศรีสุดา มีโอรส ๒ องค์ คือเจ้ายอดฟ้า อายุ ๑๑ ปี เจ้าลิปา อายุ ๕ ปี เมื่อพระบิดาสวรรคต เสนอมาตย์จึงแต่งตั้งเจ้ายอดฟ้าขึ้นครองราชย์

ฝ่ายนางศรีสุดา ต่อมาได้สามีเป็นจาร์กษาพระราชวัง ทำให้เสนอมายุไม่พอใจจึงไปนิมนต์เจ้าเทียนซึ่งเป็นพระอนุชาของพญาไชยราชที่ออกไปบวชนั้น ให้สึกออกมาปกครองบ้านเมือง โดยมีขุนภิเรนเทพซึ่งเป็นเชื้อสายของพ่อขุนรามคำแหง เป็นหัวหน้าของเสนอมายุผู้ได้ไปเชิญเจ้าเทียนและจาร์กษาพระราชวัง มาเสี่ยงเทียนบูชาต่อหน้าพระประธานใครจะได้เป็นใหญ่ให้เทียนดับทีหลัง หลังจากจุดเทียนเสี่ยงทายแล้ว เทียนของพระอนุชาจะดับก่อน ทำให้ขุนภิเรนเทพโมโหจึงคายหมากทิ้ง แต่เผลอบันดาลให้หมากไปถูกใส่เทียนของจาร์กษาพระราชวัง ทำให้เทียนลูกใหม่วางรวดเร็วและดับไปก่อน เสนอมายุจึงนำตัวจาร์กษาพระราชวัง และนางศรีสุดาไปฆ่า จากนั้นจึงให้พระอนุชาขึ้นเป็นกษัตริย์

ครั้นอยู่ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงกระทำไมตรีติดต่อกับชาวฝรั่งเศส ชาวไทยในสมัยนั้นต่างมีเวทมนตร์คาถาอยู่คงกระพันเป็นอันมาก ได้ทดลองให้ชาวฝรั่งเศสใช้ปืนยิงแต่ยิงไม่เข้า บางครั้งก็ยิงไม่ออก เป็นที่อัศจรรย์ยิ่งนัก ต่อมาพระนารายณ์ได้ส่งกองทัพไปตีเมืองหงสาวดีและสามารถรับชัยชนะอย่างง่ายดาย เมื่อเลิกทัพกลับมาทางล้านนา จึงได้เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองขึ้นอีกเมืองหนึ่ง เหตุการณ์ในครั้งนั้นทำให้สหายทั้งสี่คนคือชาวเชียงใหม่ ชาวพม่า ชาวไทใหญ่และชาวไทย รู้จักเป็นมิตรสหายกันตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และได้ร่วมมือกันสร้างวัดสี่เกลอไว้เป็นสักขีพยานทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ ทั้งสี่คนต่างมีอุปนิสัยที่แตกต่างกัน คือ ชาวไทใหญ่ชอบเล่นเป็นพ่อค้าวัวต่าง ชอบพม่าชอบเล่นควายลากไม้ ชาวพื้นเมืองเชียงใหม่ชอบเลี้ยงหมา ส่วนชาวไทยชอบเที่ยวไปตามที่ต่างๆ

ครั้นในเวลาต่อมาชาวไทยคิดเอาใจออกห่าง จึงออกอุบายเล่านิทานให้เพื่อนทั้งสามฟังว่า มีสัตว์ ๔ ตัวเป็นเพื่อนกัน คือ วัว ควาย สุนัข และงู วันหนึ่งในขณะที่วัว ควาย กำลังกินหญ้าอยู่ริมชายป่าแห่งหนึ่ง มีสุนัขสองตัวกำลังผสมพันธุ์กันอยู่ วัวเห็นเช่นนั้นจึงถามสุนัขว่าทำไมจึงหันหลังให้กัน สุนัขจึงตอบว่าเพื่อแสดงความรักใคร่ หากหันหน้าเข้าหากันแล้ว จะทำร้ายแยกเขี้ยวชิงฟันใส่กัน

ขณะนั้นมีงูตัวหนึ่งเลื้อยผ่านมา ควายจึงถามว่าทำไมจึงสามารถไปไหนมาไหนได้ทั้งๆ ที่ไม่มีเท้า
งูตอบว่าที่ไม่มีเท้านั้นดีแล้ว เพราะเป็นการสะดวกใจ คิดจะไปไหนก็ไปได้เลย ไม่ต้องเสียเวลายุ่ง
แย่งยกขา จากนั้นสัตว์ทั้ง ๔ ก็แยกย้ายกันไป

เมื่อชาวไทยเล่นิทานจบลง ชาวพม่า ชาวเชียงใหม่ และชาวไทยใหญ่ ก็ทราบความหมายว่า
เพื่อนชาวไทยต้องการที่จะแยกตัวออกไป จึงพูดกันว่าชาวไทยนี้ชาติก่อนเคยเป็นเล่น (ตะกวด) ได้
กินข้าวลืบที่พระพุทธเจ้าประทานให้ ทำให้เล่นมีลิ้นแตกออกเป็นสองแฉ่ง จึงเป็นผู้ที่ช่างพูด แต่ปาก
กับใจไม่ตรงกัน ด้วยเหตุนี้ท่านจึงสอนว่า สิ่งใดที่ทำให้มิตรสหายผัดขึงหมองใจกัน จงอย่าได้
นำมาพูดถึง ดังเช่นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชายทั้ง ๔ คนนี้

๒๐.ตำนานพื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด

เรื่องย่อ

ยังมีพรานป่าผู้หนึ่งอยู่ในเมืองย่าง มักไปเที่ยวป่าล่าเนื้อ (กวาง) อยู่เสมอ ตามคอยตามเขา
วันหนึ่งไปเห็นรอยเท้าเนื้อ จึงเดินตามไปจนถึงบนคอยกคา เห็นต้นไม้ใหญ่ ๑ ต้น มีร่มเงา
กว้างขวาง งามดี จึงเข้าไปพักอยู่ได้ร่มไม้แน่น และได้พบไข่ ๒ ฟอง มีขนาดใหญ่เท่าผลมะพร้าว
พรานป่าผู้นั้นก็นำมาถวายพญากุลา

เมื่อพญากุลาได้เห็นก็มีความยินดีเป็นอย่างมากถึงความอัศจรรย์ ครั้งนั้นพระองค์ได้ทรง
นำเอาไข่ใบที่ ๑ ไปใส่ในถ้วยจืด (กระบุงบรรจุน้ำ) อีกใบหนึ่งไปใส่ไว้ในถ้วยฝ้าย (กระบุงบรรจุ
ฝ้าย) แล้วคอยดูไข่เป็นอย่างดี จนอยู่มาวันหนึ่งไม่นานนัก ไข่ในถ้วยจืดก็แตกออกมาเป็น
บุรุษผู้ชาย รูปโฉมโนมพรรณวรรณะงามยิ่งนัก พญากุลาที่รักเสมอดังลูกของตน ครั้นต่อมาไม่
นาน ไข่ในถ้วยฝ้ายก็แตกออกมาเป็น บุรุษผู้ชาย รูปโฉมโนมพรรณวรรณะอันงามเสมอกันทั้ง ๒
องค์ พญากุลาที่เบิกบายใส่ชื่อผู้พี่ว่า “เจ้าขุนนุ่น” แล้วก็เบิกบายใส่ชื่อเจ้าน้องว่า “เจ้าขุนฟอง”
เมื่อขุนนุ่นและขุนฟอง เจริญวัยจนเป็นหนุ่มแล้ว และต้องการจะครองเมืองจึงทูลขอแก่พญากุลา
ทรงให้เข้าไปหาฤๅษีเถรแดงที่อยู่ระหว่างคอยดิวและคอยยาว เจ้าขุนนุ่นและเจ้าขุนฟอง สองพี่น้องก็
ได้กราบลาผู้เป็นบิดาของตนไปหาฤๅษีเถรแดงพอฤๅษีเห็นทั้งสองเข้าไปหาที่ถามเหตุการณ์ต่าง ๆ จน
ได้ทราบว่าพญากุลาให้มาก็ได้ตอบรับทั้งสอง เสร็จแล้วฤๅษีก็นำเจ้าขุนนุ่นและเจ้าขุนฟองไปข้าม
แม่น้ำโขง ข้างหน้าที่เห็นเวียงจันทร์อยู่ที่นี่ ก็ชักชวนชาวเวียงจันทร์ทั้งหมดเผ่าต่างที่พร้อมได้
สร้างเมืองเวียงจันทร์ขึ้นเรียบร้อยแล้วก็ได้บอกให้ชาวเวียงจันทร์ทั้งหมดให้เจ้าขุนนุ่นปกครอง
ต่อจากนั้นฤๅษีก็พาเจ้าขุนฟองกลับมาถึงที่แห่งหนึ่ง ไกลจากน่านประมาณ ๕,๐๐๐ วา ที่นั่นเป็นที่
ราบเรียบดี จึงได้พาราษฎรในหมู่บ้านลาวชาวเขาทั้งหมดมาอยู่ที่ราบแล้วก็ได้พร้อมใจกันสร้าง

เมืองขึ้นที่นั่น จึงตั้งชื่อเมืองว่า “เมืองวรรณคร” อยู่ที่นั้น ที่นี้พ่อพญาภูคาปกครองเมืองล่งนานได้ ๕๐ ปีแล้ว พอถึง พ.ศ.๑๘๘๐ พญาภูคาก็ถึงแก่กรรม

เมื่อบ้านเมืองวรรณครเริ่มมั่นคงเป็นปึกแผ่น เจ้าขุนฟองก็ได้เป็นพญาแล้วเสวยราชสมบัติ ในเมืองวรรณคร ทรงมีพระโอรส ๑ พระองค์ ใ้ชื่อเบิกบายว่า “เจ้าแก้วเกื่อน” ต่อมาไม่นานนัก พญาขุนฟองถึงแก่พิราลัยไป เสนาอำมาตย์ทั้งหลายจึงราชาภิเษกเจ้าแก้วเกื่อนเป็นพญาแทน ครั้นเมื่อพญาภูคาผู้เป็นปู่รู้ว่าหลานของตนเป็นที่ถูกอกต้องใจแก่เสนาอำมาตย์และไพร่พลบ้านเมืองทั้งมวล พญาภูคาได้แต่งตั้ง ให้นางสนม ๒ คน มาเชิญเจ้าแก้วเกื่อนไปเสวยเมืองภูคาหรือเมืองย่งนั้นเอง เจ้าแก้วเกื่อนไม่ค่อยเต็มใจนัก แต่ก็ขัดผู้เป็นปู่ไม่ได้ ได้มอบให้นางพญาแม่ท้าวอ้วสม ซึ่งทรงครรภ์อยู่ปกครองเมืองวรรณครไว้ ส่วนเจ้าแก้วเกื่อนก็ไปเสวยเมืองย่งเป็นพญาแทนผู้เป็นปู่ ต่อมาไม่นานนักพญาภูคา ก็ถึงแก่พิราลัยไป

ทางด้านเมืองวรรณครมีนางพญาแม่ท้าวอ้วสมปกครองอยู่ ข้าราชการไปถึงพญาเมืองแห่ง แคว้นพะเยา ได้เริ่มแผ่ขยายอำนาจเข้ามายึด ยกเอรีพลศึกมารบ ส่วนนางพญาแม่ท้าวอ้วสมไม่ทันรู้ตัว ข้าราชการเข้ามาล้อมเมืองไว้หมด นางจะส่งข่าวไปให้พญาแก้วเกื่อนก็ไม่ทัน จะจัดแต่งไพร่พลคนศึกออกสู้รบก็ไม่ทัน นางพญาจึงได้เก็บเอาข้าวของเงินทองกับเด็กหญิงผู้หนึ่ง หนีออกนอกเมืองไปเดินทางไปหลายวันก็ไปถึงไร่แห่งหนึ่ง นางได้ประสูติลูกชายที่ไร่นั้นอยู่ใกล้กับลำห้วย แต่เลี้ยงไม่มีน้ำที่จะอาบจะกิน นางจึงรำให้ถึงสามิ พรณมาถึงวันที่พญาแก้วเกื่อนจะทิ้งไปว่า เมื่อลูกเกิดมาเป็นผู้ชาย โตขึ้นก็จักได้มาสร้างบ้าน แปงเมือง ให้เจริญรุ่งเรือง แต่ว่าบัดนี้ผู้ข้าพลอยหาน้ำที่จะกินจะอาบก็ไม่มี เมื่อรำพันเช่นนั้นแล้ว ในขณะนั้นก็มีฟ้าฝน ลมใหญ่ ตกลงมาอย่างหนัก น้ำก็นอง พัดก้อนหินก้อนผา เป็นที่อัสรรยยิ่งนัก

วันนั้นซึ่งเป็นวันอุโบสถศีล เดือนเพ็ญ นางก็อุ้มเอาลูกน้อย ไปนั่งบนก้อนหิน อาบน้ำให้ลูกแล้วก็อุ้มไปพักในไร่กับเด็กหญิงที่หนีออกมาจากเมืองวรรณครด้วยกัน พอวันรุ่งขึ้นชาวบ้านชาวไร่มารู้ ได้ยินกุมารร้องไห้ ก็เข้าไปดูเห็นนางพญา จึงไหว้และถามถึงเหตุการณ์ นางพญาได้เล่าเหตุการณ์ทั้งหมดให้ทราบ ปรากฏว่านายบ้านผู้นั้นเป็นพ่อครัวพญาแก้วเกื่อนมาก่อน จึงรับนางพญาและกุมาร ไปเลี้ยงจนเติบใหญ่ อายุได้ ๑๖ ปี ก็นำไปไหว้สาพญาเมือง เมื่อพญาเมืองเห็นก็มีใจเอ็นดูรับเลี้ยงดูไว้ และต่อมาก็ให้ไปเป็นเจ้าเมืองปาด มีชื่อว่าเจ้าไสยส แล้วกลับมาเป็นพญาเสวยเมืองวรรณคร (ปัว) เรียกชื่อว่า “พญาผานอง”

ครั้นอยู่มาไม่นาน พญาครานเมือง ก็ไ้ร่ปฏิบัติไหว้สาพระธาตุทุกวัน จึงป่าวร้อง เสนาอำมาตย์ ยกพลโยธาทั้งมวล มาสร้างเวียงล้อมพระธาตุเจ้า มีชื่อว่า “เวียงภูเพียงแซ่แห่ง” ขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๑๕๐๒ พญาการเมือง ครองเมืองภูเพียงแซ่แห่งได้นานถึง ๕ ปี ก็ถึงแก่พิราลัย และพญาผากอง ราชโอรสของพญาครานเมือง ได้ขึ้นครองเมืองภูเพียงแซ่แห่ง ต่อมาอีก ๖ ปี

ลำน้ำน่านที่ไหลผ่านบริเวณเมืองก็เกิดแห้งแล้ง ไม่มีน้ำกิน น้ำใช้ พญาผากองจึงได้ย้ายเมืองมาสร้างเมืองใหม่ที่บ้านห้วยไค้

พญาผากอง ได้ครองเมืองน่านนี้อยู่ได้ถึง ๒๑ ปี ก็ถึงแก่พิราลัย และได้มีรัชทายาทครองเมืองน่านต่อมาอีก ๑ องค์ คือ เจ้าคำตัน และครองเมืองน่านได้ ๑๑ ปี ก็ถึงแก่พิราลัย เจ้าศรีจันตะ ได้ครองเมืองน่านแทน พญาแพร่ ๒ คน ก็ยกทัพมาตีเมืองน่าน และครองเมืองน่านอยู่ได้ในชั่วเวลาอันสั้น ราชวงศ์เมืองน่านก็ตกลบสิ้นมาได้

๒๑.ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่ ฉบับวัดศรีเตี้ย

เรื่องย่อ

เมื่อเมืองเชียงใหม่ว่างกษัตริย์ลงเหล่า ข้าราชการขุนนางจึงพิจารณาเห็นพ้องกันว่าให้อัญเชิญพระเมกุฏิ (เจ้าฟ้าแม่กุ) แห่งเมืองน่าน ซึ่งพระเมกุฏิทรงเป็นเชื้อสายของขุนศรีราชบุตรพ่อขุนมังรายมาปกครองเชียงใหม่ พระเมกุฏิปกครองระหว่าง ๒๐๙๔ - ๒๑๐๑ นับเป็นกษัตริย์พระองค์สุดท้ายของราชวงศ์มังรายที่ปกครองเชียงใหม่ก่อนที่จะตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า

บ้านเมืองในสมัยพระเมกุฏิผู้นั้นอยู่ในสภาพยุ่งเหยิง ประชาชนได้รับความเดือดร้อน นานับประการจากการกระทำของขุนนางพม่า ที่พระเมกุฏิมอบอำนาจให้ปกครองบ้านเมือง ได้มีการตั้งเกณฑ์แรงงานจากประชาชนอย่างหนัก เรียกเก็บภาษีมาก ทำให้ประชาชนไม่พอใจและเดือดร้อนมาก

เมื่อบ้านเมืองกำลังระส่ำระสายนั้น ประชาชนและขุนนางได้อาราธนาสมเด็จพระสังฆราชมหาเถระไปกราบทูลพระเมกุฏิทรงทราบว่า บ้านเมืองจะพินาศฉิบหายด้วยพระองค์ได้ละทิ้งจารีตประเพณีดั้งเดิมของบ้านเมือง และการกระทำบางอย่างเป็นเหตุให้บ้านเมืองเสื่อมหรือฉิบหาย ซึ่งภาษาล้านนาไทยเรียกว่า “ต้องซัด” สมเด็จพระสังฆราชมหาเถระ กราบทูลขอให้พระเมกุฏิทรงปฏิบัติตามจารีตประเพณีของภาษาล้านนาไทย ทั้งนี้เพราะพระเมกุฏิและขุนนางจากเมืองน่านมีวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างแตกต่างจากภาษาล้านนาไทย การกระทำบางอย่างคนเมืองเหนือถือว่าไม่เสียหายแต่คนภาษาล้านนาไทยถือว่าเป็นเหตุให้บ้านเมืองเสื่อม

เชียงใหม่สมัยพระเมกุฏิปกครองนั้น บ้านเมืองอ่อนแอ ประชาชน ข้าราชการ ขุนนาง แดกความสามัคคี จนยากจะแก้ไขให้เข้มแข็งดังเดิมได้ จึงเสียเอกราชแก่พระเจ้าบุเรงนองในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่านานนับสองร้อยปีเศษ จึงสามารถขับไล่พม่าออกไปในสมัยราชวงศ์กาวิละ

เมื่อบุเรงนองยึดเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว ในระยะแรกนี้พมามีได้เข้ามาปกครองโดยตรง แต่ได้แต่งตั้งให้พระเมกุฏิเจ้าเมืองเชียงใหม่ปกครองบ้านเมืองตามเดิม ในฐานะเมืองประเทศราชของพม่า ซึ่งเชียงใหม่จะต้องส่งเครื่องบรรณาการ ด่านไม้เงิน ด่านไม้ทอง จะต้องเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินปีละ ๑

ครั้ง เป็นอย่างน้อย จะต้องส่งส่วยเป็นสิ่งของตามที่พม่าต้องการ เช่น ข้าว ไม้ น้ำรัก เครื่องเพชร
พรรณต่างๆ และจะต้องจัดหากำลังคน เสนียงอาหารช่วยพม่าในยามเกิดศึกสงคราม ต่อมาพม่าได้
ปลดพระเมกุฎออกจากตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๑๐๗ โดยพม่าอ้างว่าพระเมกุฎคือการ
เป็นกบฏ พม่าได้แต่งตั้งสตรีเชื้อสายราชวงศ์มังรายเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่คือ นางพญาราชเทวี หรือ
พระนางวิสุทธิเทวี ซึ่งนับเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่เชื้อสายราชวงศ์มังรายองค์สุดท้ายที่ปกครอง
บ้านเมืองฐานะประเทศราชของพม่า เมื่อนางพญาราชเทวีสิ้นพระชนม์ พม่าก็ได้แต่งตั้งให้เจ้านาย
และข้าราชการของพม่ามา ปกครองเมืองเชียงใหม่โดยตรง กษัตริย์เชียงใหม่สมัยที่พม่าปกครองรวม
ทั้งสิ้นจำนวน ๑๓ พระองค์

๒๒.ตำนานโศดตลกี ล้านนาล้านนา

เรื่องย่อ

เริ่มต้นเรื่องด้วยบทประนามพระรัตนตรัย จากนั้นกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีในกัลป์ต่างๆ
๒๐ อสงไขยคือ บำเพ็ญบารมีด้วยใจ ๗ อสงไขย เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าพรหมเทว บำเพ็ญบารมีด้วย
วาจา ๕ อสงไขย เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โปราณสากขมุนี ใน ๑๖ อสงไขยดังกล่าว
พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ต่างก็ไม่ได้พยากรณ์โพธิสัตว์ กระทั่ง ๔ อสงไขยสุดท้าย ที่ทรงบำเพ็ญ
ปณิธานด้วยทั้งกายและวาจาเริ่มตั้งแต่ตอนปลายสารมัทกัลป์ที่มีพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ
พระคันทังกระระ สรณังกระระ เขมมังกระระและ พระทีปังกระระ พระโพธิสัตว์จึงได้รับพยากรณ์
กัลป์ แบ่งเป็น ๒ อย่างคือ สุธัญกัลป์ คือกัลป์ที่ว่างเปล่าจากพระพุทธเจ้าและอสุญกัลป์ คือกัลป์
ที่ไม่ว่างเปล่าจากพระพุทธเจ้าเลยมี ๕ กัลป์ คือ สารกัลป์ มีพระพุทธเจ้าเกิด ๑ พระองค์ มณฑกัลป์
มีพระพุทธเจ้าเกิด ๒ พระองค์ สารมณฑกัลป์ มีพระพุทธเจ้าเกิด ๔ พระองค์ ภัททกัลป์มี
พระพุทธเจ้าเกิด ๕ พระองค์

นิทานที่สัมพันธ์กับแต่ละกัลป์ จำแนกได้คือ มหานิทาน ๑ พาทรีนิทาน ๑ อติพุเรนิทาน ๑
พุเรนิทาน ๑ อวิพุเรนิทาน ๑ สันติเกนิทาน ๑ ในแต่ละนิทานมีรายละเอียดและเหตุการณ์เกิดขึ้น
ดังนี้

มหานิทาน กล่าวถึงจิตดวงแรกของโพธิสัตว์ที่เกิดขึ้นเพื่อปรารถนาสัมมาสัมโพธิญาณ
พาทรีนิทาน กล่าวถึงจิตดวงแรกของพระโพธิสัตว์ขณะที่เกิดในกัลป์ที่พระพุทธเจ้าไม่ทรง
อุบัติบ้างไม่อุบัติบ้าง อาทิ

๑.เมื่อครั้งยังเป็นสามัญชน เกิดในตระกูลที่ทุกข์ยากเจ็บใจ แต่ปรารถนาความสมบูรณ์
มั่งคั่งในชีวิตจึงชวนมาดาไปค้าขายยังสุวรรณภูมิ แต่ขณะที่เดินทางนั้นเกิดพายุใหญ่ทำให้เรือ
อัปปาง พระโพธิสัตว์ว่ายน้ำหนีเอาตัวรอด แต่ทรงระลึกถึงมารดา จึงกลับไปช่วยขณะเดียวกันกับ
มหาพรหมบนชั้นสุทธาวาส เห็นว่าโลกเว้นว่างจากพระพุทธเจ้าและกำลังเลือกผู้ที่เหมาะสมที่จะตั้ง

มโนปณิธานเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า จึงทรงตระหนักว่าพระโพธิสัตว์ที่กำลังบากบั่นว่ายน้ำเพื่อไปช่วยมารดาให้หลุดพ้นจากการจมน้ำ มหาพรหมจึงเข้าคลอใจให้พระโพธิสัตว์ปรารถนายังพุทธภูมิ

๒. เมื่อเสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า สัตตคุตาปนราช เมืองพันธุมดี ทรงโปรดช้างเป็นอย่างยิ่ง จึงเสด็จออกไปคล้องช้างตามที่พรานทูลให้ทรงทราบ เมื่อทรงจับได้แล้ว โปรดให้นายหัตถาจารย์ นำไปฝึกเพื่อให้เหมาะแก่การเป็นราชยาน ขณะที่พระองค์ประทับบนหลังช้างที่ฝึกมาอย่างดีเยี่ยม นั้นประพาสุทธานตามปกติ เสด็จช้างทรงได้กลิ่นช้างพังและเป็นช่วงที่ตกมันมันจึงวิ่งไปตามกลิ่นนั้น กวานช้างไม่สามารถควบคุมได้ พระองค์จึงตัดสินใจตัดสินพระทัยทรงเหนี่ยวกิ่งมะเดื่อไว้ เมื่อพระองค์เสด็จกลับจึงทรงดำนิคาคโทษ หัตถาจารย์ว่า ถ้าช้างไม่กลับมาจะต้องถูกประหารฝ่ายช้างก็ได้กลับมาสู่โรงช้างตามเดิม หัตถาจารย์จึงทูลให้ทรงทราบ พระองค์มีรับสั่งให้หัตถาจารย์ใช้มนต์บังคับช้างให้ดูจึงให้เผาท่อนเหล็กให้แดงแล้วทรงรับสั่งกับช้างว่า จงเองวงยกก้อนเหล็กนี้ไว้จนกว่าจะบอกให้วาง เมื่อช้างทำตาม พระองค์ทรงมีเมตตาต่อช้างจึงสั่งให้วางก้อนเหล็กและตรัสถามถึงสาเหตุ เมื่อทราบสาเหตุแล้วทรงเกิดความเบื่อหน่ายในอำนาจแห่งราคะตัณหา จึงทรงออกผนวช บำเพ็ญทานถ้ำฟังพระองค์เองเมื่อสวรรคตก็ได้ไปอุบัติบนพรหมโลก

๓. เมื่อเสวยพระชาติเป็น พรหมกุมาร เบื่อหน่ายในชีวิตครองเรือน จึงออกบวชเป็นฤาษีวันหนึ่งขณะที่เดินทางเข้าไปหาอาหารในป่า พบแม่เสือที่หวัดกำลังจะกินลูกเป็นอาหาร ก็เกิดความสลดใจ ต้องการจะตายเพื่อให้แม่เสือกินเป็นอาหาร จึงขึ้นไปบนภูเขาสูงปรารถนาเอาโพธิญาณแล้วก็กระโดดลงมาตายตรงหน้าแม่เสือ แม่เสือก็นิ่งไม่กินลูกของตนหันมากินพระโพธิสัตว์แทน เป็นการบำเพ็ญปรมาตมามี

๔. เมื่อเสวยพระชาติเป็นราชกุมาร เป็นกนิษฐภคินีของพระพุทธเจ้าไปราณทีปิงกระ ได้ถวายน้ำมันที่ผลิตจากเมล็ดผักกาดแก่พระเถระนามว่า ทีปิงกระเถระเพื่อนำไปจุดบูชาพระพุทธเจ้าราชกุมาริ ทรงปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า โดยฝากบอกคำปรารถนาไปยังพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่าพระเถระจะได้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน พระเถระจึงกราบทูลถึงคำปรารถนาของกนิษฐภคินีของพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงบอกว่า ไม่อาจพยากรณ์ได้เพราะองค์แห่งความปรารถนาไม่สมบูรณ์ แต่ตรัสว่าในอนาคตพระเถระจะได้เป็นพระพุทธเจ้าก็ให้พยากรณ์แก่กนิษฐภคินีเอง

อดิทุเรณิทาน เป็นนิทานที่พระโพธิสัตว์ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าด้วยวาจา ใน ๕ อสงไขย คือ สัพพภัทรอสงไขย ๑ สัพพสุทธอสงไขย ๑ สัพพรัตนอสงไขย ๑ อสุภขันธอสงไขย ๑ มานักขทอสงไขย ๑ อสุภขันธอสงไขย ๑ ขันธุดมมอสงไขย ๑ สัพพผลอสงไขย ๑ โดยเฉพาะสัพพภัทรอสงไขย ในกัลป์ชื่อสารมณฑกัลป์พระโพธิสัตว์ได้เกิดเป็นพระราชกุมารนามว่า สาครกุมาร ต่อมาภายหลังได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ในครั้งนั้นพระไปราณสาภกมุณีพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ด้วยอานุภาพของพระธรรม ทำให้จักรรัตนของพระเจ้าจักรพรรดิ หายไป

พระองค์ทรงปรวิติถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้น แต่พราหมณ์ผู้ชำนาญเพทพทูลว่าจะไม่มีอันตรายใดๆ เกิดขึ้นทั้งนี้เป็นเพราะมีพระพุทธเจ้าเกิดมาในโลกนี้ เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิได้สดับเท่านั้นก็เกิด ความปีติเป็นอย่างยิ่งและปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้า แม้พระพุทธเจ้าจะทรงตรัสถึง พุทธการก ธรรมนั้นกระทำไดยากยิ่ง พระเจ้าจักรพรรดิมีความอาหาญในบารมีธรรมและมหาปริจาคะ ๕ ประการในกาลป็นนี้

สันติเกนิทาน ในโศตตถกให้ความสำคัญโดยย่อเท่านั้นคือกล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่เทวดา ทูลเชิญให้ลงมาเกิด การประสูติ และการเสด็จออกมหาภิเนษกรรม

๒๓.ตำนานเมตเตยยสูตร์ สำนวนล้านนา

เรื่องย่อ

เริ่มต้นด้วยการปรารถนาเหตุเริ่มต้น และกล่าวถึงประวัติของพระศรีอริยเมตไตรยที่ลงมาเกิด มีนามว่าอชิตกุมาร เมื่อมีอายุได้ ๑๖ ชันษาได้เข้าบวชในสำนักพระพุทธเจ้า มีวัตรปฏิบัติดีปฏิบัติ ชอบ เปี่ยมด้วยปัญญาคุณ ได้รับการยกย่องเป็นอชิตเถระ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปเมืองกบิลพัสดุ์ พระนางปชาบดีมีพระประสงค์จะถวายผ้าทองแก่พระพุทธเจ้า เมื่อทอเสร็จแล้วจึงนำไปถวายแด่ พระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์จะให้พระนางถวายผ้าแก่สงฆ์ เพราะพระพุทธองค์อยาก ให้เกิดอานิสงส์อันยิ่งใหญ่กับพระนาง ถึงกระนั้นก็ไม่มียกยใครรับผ้าที่มีค่านั้นเลย

พระอชิตเถระผู้มีปัญญาจึงรับการถวายผ้านั้นจากพระนาง จึงเกิดคำครหาถึงการไม่บังควร ของอชิตเถระ พระพุทธองค์จึงทรงตรัสถึงอานุภาพของอชิตเถระ และทรงตรัสถึงประวัติของ อชิตเถระแล้วโปรดให้อชิตเถระแสดงปาฏิหาริย์ จากนั้นอชิตเถระก็นำผ้าผืนนั้นทำเพดานถวาย พระพุทธเจ้าและทรงพยากรณ์ว่าอชิตเถระจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในกาลข้างหน้า จากนั้นตรัส ถึงอรรถาณ ๕ ประการ อรรถกัปปี ๓ ประการ กล่าวถึงกาลอุบัติของพระศรีอริยเมตไตรย และการ บำเพ็ญบารมีของพระศรีอริยเมตไตรย รูปร่างของพระศรีอริยเมตไตรย และกล่าวถึงมนุษย์ที่จะ ได้พบกับพระศรีอริยเมตไตรย

๒๔.ตำนานราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่

เรื่องย่อ

กล่าวถึงพญามังรายเมื่อดังเมืองอยู่ที่เวียงกุมกามไปนมัสการพระมหากัสปะที่ต้นมะเดื่อหลวง ครั้นเสด็จถึงที่พระองค์ทรงเห็นแล่นเผือก จากนั้นพระองค์เสด็จไปที่เมืองหงสาวดี เจ้าเมืองหงสาวดีแต่งเครื่องราชบรรณาการออกมาต้อนรับ และยกนางพายโคให้พระองค์ เมื่อเสด็จกลับมาถึงเวียงกุมกาม เจ้าเมืองอุยยาส่งหาวยมาทำให้ล่อครุเข้มน จึงส่งช่างกานโถมลงไปเหลาไม้ในน้ำปิง ช่างอุยยาแสดงฝีมือการแกะสลักข้าวสารเม็ดเดียวให้เป็นช้างเผือกสองเชือก ช่างกานโถมขุดหัวชาวอโยธยา พญามังรายจึงให้ช่างกานโถมไปกินเมืองเชียงแสน

พระมหากัสปะได้รับการนิมนต์มาอยู่ที่วัดกานโถม ก่อนที่พญามังรายจะออกไปเมืองพุกามอังวะ เจ้าเมืองพุกามอังวะแต่งเครื่องบรรณาการออกมาต้อนรับ พญามังรายตอบคำถามของเจ้าเมืองพุกามอังวะว่า พระองค์ประสงค์จะได้ช่างฝีมือสาขาต่างๆและพระสงฆ์ผู้ทรงพระไตรปิฎก เจ้าเมืองพุกามอังวะ มอบให้พระองค์ทรงก่อเจดีย์ไว้ที่วัดกานโถม จากนั้นพระองค์เลือกสถานที่สร้างเมืองใหม่ จึงเชิญพระสหายคือพญาเจ้าเมืองและพญาร่วมมาช่วยวางผังเมือง มีการเฉลิมฉลองเมืองใหม่ พระองค์ยกทัพไปรบกับจีน ส่อ ญวน กระทั่งสวรรคต

กล่าวถึงยุทธวิธีการครองเมืองของพญาติโลกราช และการสถาปนาวัดป่าแดง มีการกล่าวถึงประวัติพระแก้วมรกต การอัญเชิญพระพุทธรูปหิมาลัยมาเมืองเชียงใหม่ ลำดับกษัตริย์ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ กำหนดระยะทางจากเชียงใหม่ถึงเมืองต่างๆ และกล่าวถึงเครื่องสูงล้านนา

๒๕.ตำนานราชครูโหมงค์

เรื่องย่อ

ตำนานเรื่องนี้แต่งเป็นคำขอ โดยราชครูโหมงค์ มีจุดประสงค์ให้คนในสังคมรักษาศีล ทำบุญ ทำทาน เพื่อจะได้ไปพบกับธรรมิกราชที่จะมาค้าหุพระศาสนา และมาปราบทุกข์เข็ญ เนื้อหาของตำนานเริ่มต้นด้วยการพรรณนาเมืองเชียงใหม่สมัยของพระอุปโย หรือ พระแม่มกุ กษัตริย์ราชวงศ์มังรายลำดับที่ ๑๕ ว่าอยู่ในยุคเสื่อม เนื่องจากไม่ปฏิบัติตามรีตคตองท้าวพญาแต่ก่อน ไม่ดูแลใส่ใจพระศาสนา แต่งตั้งขุนนางตามใจชอบ ก่อศึกสงคราม และบูดริศ เรียกใช้งานประชาชนจนไม่ได่ว่างเว้น จึงทำให้บ้านเมืองเสื่อมอย่างรวดเร็วจนบ้านเมืองตกเป็นของพม่า เมื่อพม่าเข้าปกครองก็มีแต่ศึกสงครามไม่ว่างเว้น พระศาสนาไม่ได้รับการเอาใจใส่ ประชาชนต้องเดือดร้อน จึงพากันหนีเข้าไปอยู่ในป่า บ้านเมืองเมื่อร้างผู้คนก็เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า และต่อมามีพญาธรรมิกราชเก็บรวบรวมประชาชนมาตั้งเมืองอีกครั้ง พระศาสนาจะได้รับการฟื้นฟู ให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป ประชาชนก็จะมีแต่ความสุข และเมืองเหนือและเมืองใต้จะเป็นมิตรไมตรีต่อกัน

๒๖.ตำนานพระเจ้าให้

เรื่องย่อ

ตำนานธรรมแห่งพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ได้ทำนายไว้ตั้งแต่เมื่อพระโคตมเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่ได้เสด็จมานั่งใต้ต้นรัง ครั้นนั้นพระอาริยมตไตรยโพธิสัตว์ได้เสด็จดูโลก จึงได้รู้ว่าต่อไปภายหน้าคนและสัตว์จะได้รับความทุกข์เป็นอันมาก จึงเข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้าโคตมมาถึงคนทั้งหลายที่อยู่ในโลกจะได้รับความทุกข์ หรือกลียุคศึกใหญ่ คนทั้งหลายเบียดเบียนกัน และฆ่าฟันกันตายเป็นจำนวนมาก คนที่พอจะมีอายุยืนยาว ก็จะได้ไปหลบซ่อนอยู่ในป่าในห้วย กินลูกไม้เป็นอาหารเท่านั้น ดังนั้นคนทั้งหลายควรรู้จักกระทำบุญ รักษาศีลฟังธรรม ตลอดจนเคารพในพระรัตนตรัย หากไม่รู้จักรับทำบุญและเคารพในพระรัตนตรัย ตลอดจนคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็จะได้รับทุกข์ทั้งหลายในชาตินี้หรือชาติหน้าแน่นอน มีคอยสูงลูกหนึ่ง รูปคอดเหมือนเฒ่าและค่อม มีรูปคล้ายปราสาท ชื่อว่าชายทวย ในคอยลูกนั้นมีพระเจ้าตนหนึ่งอาศัยอยู่ เมื่อพระองค์มองดูสัตว์โลกที่จักต้องได้รับความทุกข์โทษในภายภาคหน้าก็เกิดความสงสารคน และสัตว์ทั้งหลายเป็นอันมาก ถึงกับร้องไห้จนน้ำตาไหลออกมาเป็นสายเลือด เพราะความสงสารสัตว์ที่จมอยู่ในโลกไม่รู้จักรับกระทำบุญ รักษาศีล ฟังธรรม มีแต่บาปกรรมอยู่ตลอดเวลา

ตั้งแต่เดือน ๔ ไปภายหน้า ท้าวพญาเสนาอำมาตย์ผู้ใหญ่ผู้น้อย จะไม่ดำรงอยู่ในคลองธรรม ๑๐ ประการ แม้แต่ข้าวที่เป็นของเลี้ยงชีวิต พวกเขาก็ยังประมาทดูแคลน

ตั้งแต่เดือน ๕ ไปภายหน้า คนทั้งหลายจะอดอยากข้าวปลาอาหาร จะเกิดโรคภัยที่ไม่เคยเกิดมาก่อน คนประพฤติหยาบช้าไม่รู้จักรับบุญคุณโทษ จะต้องได้รับทุกข์ ๑๐ ประการ และเมื่อตายไปก็จักได้ไปตกนรกเป็นเวลาที่ยาวนาน ยกเว้นคนที่มีบุญ มีศรัทธาตั้งมั่นในพระรัตนตรัยซึ่งจะตายด้วยมัจจุราชอย่างเดียวเท่านั้น เมื่ออยู่เป็นนรกก็จะพ้นจากภัย ๑๐ ประการ เมื่อตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์

เมื่อใดพระศรีอาริยมตไตรยลงมาเกิด เขาก็จะได้ลงมาเกิดในตอนนั้นด้วย บุคคลหญิง ชายทั้งหลายหากกลัวภัยทั้ง ๑๐ ประการ ให้เอาใจใส่ศรัทธาเลื่อมใสในคลองธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ให้เต็มเขียนเอาไว้เคารพบูชา หากใครไม่เชื่อในตำนานธรรมนี้ และเมื่อไม่เชื่อยังตำหนิกล่าวร้าย คนเหล่านั้นจะฉิบหายตายโหง

๒๗.ตำนานระแวก ฉบับวัดดอกเอื้อง

เรื่องย่อ

ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้น ทรงทำนายเหตุการณ์ในอนาคตไว้ที่เมืองระแวกว่า เมื่อเสด็จมาถึงเมืองแห่งนี้ พญานาคได้มาอุปัฏฐาก จึงทำนายว่าสถานที่ดังกล่าวนี้จะเป็นที่ตั้งของพระพุทธศาสนา พระอานนทจึงขอเอาพระเกศธาตุบรรจุไว้ที่นี่ พระพุทธองค์ทรงมอบพระเกศธาตุให้จำนวน ๕ เส้น จากนั้นพระอินทร์ พระพรหม ครุฑ นาค และพญาเจ้าเมืองระแวก จึงก่อเจดีย์ขึ้นเป็นจำนวน ๕ องค์ สำหรับเป็นเครื่องหมายของศาสนา ๕ พันปีครั้งเมื่อพระพุทธองค์นิพพานไปแล้ว ๒๒ ปี พญาโสภณมหาราชได้มาบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ดังกล่าวให้เจริญรุ่งเรือง โดยก่อกำแพงแก้วรอบบริเวณพร้อมทั้งติดแผ่นทองจังโกหุ้มองค์เจดีย์

ส่วนเมืองระแวกแห่งนั้นมีบริเวณกว้าง ๓ พันวา ยาว ๒ พันวา กำแพงเมืองก่อด้วยหินหนา ๖ พันวา สูง ๔ พันวา คูเมืองลึก ๑ วา สำหรับบริเวณที่สร้างเจดีย์ ๕ องค์ กว้าง ๓๐๐ วาฐานเจดีย์องค์หนึ่งกว้าง ๑๔ วา สูง ๒๐ วา แต่ละเจดีย์มีซุ้มพระพุทธรูปทั้ง ๔ ด้าน เหมือนกันหมดทุกองค์ เจดีย์ทั้ง ๕ องค์ดังกล่าวนี้ พระพุทธองค์ได้สร้างไว้เพื่อเป็นเครื่องหมายทางศาสนา หากเจดีย์จมพื้นดินลงไป ๑ องค์ เท่ากับศาสนาพันปีไปแล้ว ๑ พันปี จนกว่าจะครบ ๕ พันปี เจดีย์ทั้งหมดจึงจะหายไปในที่สุด เจดีย์ดังกล่าวนี้นี้มีผู้อุปัฏฐากดูแล คือ ภิกษุ ๕๐๐ รูป สามเณร ๕๐๐ รูป คฤหัสถ์ ๕๐๐ คน

ในช่วงระยะเวลาระหว่างพุทธศาสนา ๕ พันปีนั้น จะมีพญามารมิกราชเกิดมาจำนวน ๕ องค์ โดยมีช่วงเวลาครั้งละ ๑ พันปี สำหรับพญามารมิกราชองค์ที่ ๑ ที่จะเกิดมาในระหว่างพุทธศาสนาได้ ๓ พันปีนั้น จะเกิดมาในขณะที่บ้านเมืองเดือดร้อนวุ่นวาย ผู้คนไม่มีศีลธรรม เกิดมีการรบราฆ่าฟันกันไปทั่วก่อนที่จะมีพญามารมิกราชเกิดขึ้นนั้น ท้องฟ้าจะมีมืดมิดเป็นเวลา ๗ วัน ครั้นถึงวันที่ ๘ ท้องฟ้าจึงจะสว่างสดใส เทวบุตรจะนำเอาเครื่องสูง ๕ ประการมาทำพิธีราชาภิเษก โดยมีนางฟ้าและพระฤๅษีมาร่วมพิธีด้วย รวมทั้งข้าทาสบาทบริจาริกาจำนวน ๑๖,๐๐๐ นาง จากอูตรกุรุทวีปเมื่อเสร็จพิธีราชาภิเษกแล้ว ปราสาท ๓ หลังจะผุดขึ้นมาจากพื้นดิน แต่ละหลังทำด้วยทองคำ แก้วและเงิน พญามารมิกราชองค์นั้นได้เสวยราชสมบัติในเมืองฝาง ในราชสำนักจะมีบุรุษผู้ประเสริฐจำนวน ๖ คน พญามารมิกราชจะขูดเอาข้าวของเงินทองจากพื้นดินมาบูรณะบ้านเมืองและแจกจ่ายเป็นทานแก่คนทั่วไป หลังจากนั้นจึงได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

๒๘. ตำนานพระบาทหยั่งหวีด

เรื่องย่อ

เนื้อหาในตำนานเป็นการกล่าวถึงการเสด็จมาในดินแดนล้านนาของพระพุทธเจ้าโคตมะ รวมทั้งการทำนายชื่อสถานที่ต่างๆ แต่ได้เน้นที่ตำนานและความเป็นมาของพระบาททางวัดมากกว่า สถานที่อื่นๆ ตำนานพระบาททางวัดนี้ คงจะเป็นตำนานของสถานที่ซึ่งอยู่ในอำเภอสันป่าตอง คือ วัดพระบาทหยั่งหวีด

ตอนต้นของตำนานพระบาททางวัด เริ่มต้นกล่าวถึงพระมหาสักสีหะและมหาเถรโพชนังคะ ได้ไปคัดลอกตำนานพระบาทพระธาตุมาจากลังกา โดยถวายให้แก่พญาสิริสุข กษัตริย์อังวะ และ พญาคลังพหากษัตริย์เมืองพุกาม ต่อมาในปี จ.ศ.๑๓๐๐ เมื่อพระสืลไชย จากวัดสวนดอกไปอยู่เมืองพุกามเป็นเวลา ๑๐ ปี จึงได้คัดลอกตำนานพระบาททางวัดเล่มนี้กลับมา

เมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาในล้านนานั้น ทรงประทับรอยพระบาทไว้ที่เมืองหอด ประทานพระเกศธาตุไว้ที่พระธาตุดอยเก็ง พระธาตุศรีจอมทอง พระธาตุดอยน้อย และเมืองต่างๆ อีกหลายแห่งด้วยกัน คือ ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน เชียงแสน เชียงราย เมืองพะเยา เชียงใหม่ และลำพูน โดยเฉพาะที่ลำพูนนั้น ทรงเสด็จไปบิณฑบาตที่บ้านก้อนน้อยและบ้านก้อนหลวง ละว้าผู้หนึ่งชื่อขุนอ้ายท่อนคำมาใส่บาตร ทรงทำนายชื่อบ้านยางเหน บ้านยางแดง บางดง และบ้านยางหมื่น

พระพุทธองค์ประทานพระเกศธาตุให้แก่ละว้าขุนอ้ายท่อนคำ แต่สถานที่แห่งนั้นเป็นพื้นราบ ละว้าจึงขุดอุโมงค์ลึก ๑๐๐ วา ปากอุโมงค์กว้าง ๕ วา และฝังทองคำบูชาจำนวน ๕ แส่น ทรงทำนายว่าต่อไปจะเป็นวัดเกศธาตุอัมพวันาราม จากนั้นจึงเสด็จไปยังสถานที่แห่งหนึ่ง ทรงถ้ำอุจจาระและปัสสาวะที่ดันไม้ใหญ่ คือต้นวัด พญานาคได้เนรมิตบ่อน้ำและกระบวยทองคำให้ พระพุทธองค์ชำระล้าง หลังจากนั้นพญานาคจึงขอรอยพระบาทไว้เป็นที่สักการบูชา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทำนายว่าต่อไปในอนาคต สถานที่แห่งนี้จะได้ชื่อว่าพระบาทหยั่งหวีด โดยรอบพระบาททั้งสองข้างนั้น มีลักษณะที่ไม่เท่ากัน พระบาทแห่งนี้จะถูกทำลายโดยผู้ที่ไม่นับถือพุทธศาสนา แต่หลังจากนั้นแล้วชาวละว้าที่เคยได้รักษาพระเกศธาตุจะกลับมาเกิดเป็นผู้ที่ดูแลรักษาพระบาทหยั่งหวีด แล้วช่วยทำให้ผู้คนทั้งหลายเกิดความเลื่อมใสศรัทธา และเคารพบูชาพระบาทหยั่งหวีดในที่สุด

๒๘.ตำนานเมืองระวางและตำนานศรีจ้อน ฉบับของสถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เรื่องย่อ

พระอานันทเถระเจ้า ได้นำพระอรหันต์หมื่นองค์มาถ้ำเมืองระวาง พระอานันทเถระเจ้า ทูลขอพระเกศาธาตุจากพระพุทธเจ้า พระองค์ประทานให้ ๕ เส้น แล้วมอบให้แก่พญานาคที่ อุบัติจากพระพุทธเจ้า พญานาคได้นำไปบรรจุไว้ที่สี่ทิศ เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าพระพุทธศาสนา จะมีอายุ ๕๐๐๐ ปี ต่อมาพญาอโศกได้สร้างเจดีย์ที่บรรจุพระเกศาธาตุทั้งห้าเส้น ครบพันปี เจดีย์จะ จมลงองค์หนึ่งจนครบทุกองค์ และตำนานได้กล่าวถึงคำพยากรณ์ในอนาคตว่า คนทั้งหลายจะได้รับ ความทุกข์ยาก ลำบากมากนัก คนบาปจะมากกว่าคนบุญ จะพากันตกรนรก ขอให้ทุกคนเร่งกระทำ บุญ

ส่วนตำนานศรีจ้อนกล่าวถึงฤๅษี ๕ องค์มาถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ทรง ทำนายว่า สถานที่ที่นี้ต่อไปจะกลายเป็นเมืองใหญ่ ชื่อ กุกกุตันตะรัฐ จะมีพญาธรรมิกราชมาเกิด จะปลุกดินโพธิ์และก่อสร้างศาสนสถาน บ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรือง และต่อมาจะกลายเป็นเมืองร้าง ไป และจะไปสร้างเมืองใหม่มีชื่อว่า กุณณชิกะรัฐ หรือเมืองนครใต้ฟ้าใหม่ ต่อมาเมืองนี้ก็จะร้าง ไปอีก แล้วคนก็จะไปสร้างเมืองใหม่ชื่อ สุพกคัลลภบุรินคร หรือนครลำปาง พญาธรรมิกราชจะมา เกิด และจะท้าวพญาจากเมืองต่างๆ เช่น เมืองใต้ ลือ จีน เล่ม ห้อ ของ แกว (ญวน) ล้านช้าง โกสัมพิ อังวะ หงสา กุลา ลัวะ ลวะ (ลาวรัฐ) แวก และจีน มาอ่อนนุ่มยอมเป็นเมืองขึ้น

๓๐.ตำนานพญาอินทา ฉบับวัดดอกแดง

เรื่องย่อ

กล่าวถึงศาสนาของพระพุทธเจ้าโคตมะ ๕,๐๐๐ ปี พระศรีอารยเมตไตรยจะมาเกิดก็ครั้ง ก็ยังไม่ปรากฏ เนื่องจากผู้คนมีแต่บาป พญาอินทาทิราช ก็เล็งเห็นผู้คนมีแต่บาป ผิดศีลธรรม จึงให้ วิสุกรรมเทวบุตรนำหนังสือตำนานคำสอนมายังโลกมนุษย์ โดยเขียนไว้เหนือก้อนหินดินคอยคำ เมืองต่วน เพื่อให้มนุษย์นำไปศึกษาและปฏิบัติตาม โดยเน้นหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา ให้ รักษาศีล ๕ ศีล ๘ มีเมตตาธรรม ทำบุญ ใ้บาตร หากผู้ใดประพฤติปฏิบัติตาม จะทำให้พ้นจากทุกข์ ภัยอันตรายต่างๆ ประสบแต่ความสุขความเจริญ มีทรัพย์สมบัติ อายุยืน และที่สำคัญได้พบกับ พระศรีอารยเมตไตรย ส่วนผู้ที่ไม่ประพฤติปฏิบัติตามก็จะเกิดทุกข์ภัย ความวิบัติในชีวิตและอายุสั้น โดยให้นำเอาหนังสือไว้สักการบูชา และกล่าวว่าหากเป็นผู้ชายให้รับด้วยมือข้างซ้ายและหากเป็น

ผู้หญิงให้รับด้วยมือข้างขวา และนำไปขมวดไว้เหนือศีรษะ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสั่งสอนคนให้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าจากนั้นกล่าวถึงเรื่องของผู้มีบุญที่จะลงมาเกิดในโลกมนุษย์ และตอนท้ายเนื้อความยังกล่าวถึงเทวดา ๔ องค์ที่จะลงมารับใช้ผู้มีบุญ คือ พระองค์น้อย อ้ายแขนสั้น อ้ายบุญกว้าง และพลแสน

๓๑.ตำนานพญารัชมมทานแดง ๔ ลูก ฉบับวัดดอกแดง

เรื่องย่อ

กล่าวถึง พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปสั่งสอนสัตว์โลกยังบ้านเมืองน้อยใหญ่ ไปถึงคอยลูกหนึ่งชื่อว่า คอยดักกระปี่พตะ พบสองสามีภรรยาอยู่หนึ่งอยู่ในไร่ ทั้งสองได้นำแดง ๔ ลูกที่ถูกหนูกัดมาถวายแด่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ารับแดงจากมือชายผู้นั้นแล้วทรงยิ้ม มหาอานันทเถรทูลถาม พระพุทธเจ้าก็ทำนายนว่า ชายผู้ที่นำแดงมาถวายนั้นจะได้เป็นพญารัชมมชื่อว่า สุวัณณธัมมราช แต่เนื่องจากชายผู้นั้นได้ถวายแดงที่ไม่บริสุทธิ์และยังได้เหยียบเงาของพระพุทธเจ้า จะเกิดเป็นทศตะกอนที่จะได้เป็นพญารัชมมราชา เมื่อพญารัชมมมใกล้จะเกิดนั้น จะมีเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดเกิดขึ้น เช่น ปรากฏการณ์ธรรมชาติ คือ แผ่นดินไหว เหตุการณ์วิปริตผิดธรรมชาติ ผิดธรรมนองคลองธรรม คนที่มีอำนาจจะข่มเหงรังแกผู้ที่ด้อยอำนาจกว่า เกิดศึกสงครามผู้คนจะสู้รบกันล้มตายเป็นจำนวนมาก จนถึงขั้นเกิดวิกฤติที่เรียกว่า กลียุคจากนั้นมาพระอินทร์จะนำหอยสังข์มาเป่าเพื่อไม่ให้คนทั้งหลายฆ่าฟันกัน ให้ช่วยกันรักษาศีล ๕ ศีล ๘ จากนั้นพญาชื่อว่าสุวัณณราช จะมาปรากฏเป็นพญารัชมมิกราช พญาอินทาทาจึงมาอุสสาราขกิสกด้วยเครื่องทิพย์ทั้งมวล ยามนั้นสุปปพุทธเทวบุตรเอามะม่วงทิพย์อัน ๑ ชื่อว่าโลจันทิ มาให้คนทั้งหลายกิน คือ คนแก่กินแล้วจะทำให้มีผิวพรรณวรรณงาม อายุยืนยาว

๓๒.ตำนานท้าวทังลี ฉบับวัดดอกแดง

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธเจ้าโปรดปณณสัตว์ทั้งหลายตามเมืองต่างๆ จึงเทศนาแก่มหาอานนท์ และพระอรหันต์จำนวน ๕๐๐ คนอยู่ในเมืองระแวก มีท้าวตน ๑ มาตั้งศาสนาและได้สร้างเจดีย์ ๕ หลัง เพื่อเป็นสัญลักษณ์ศาสนา ๕,๐๐๐ วัสสา พระพุทธเจ้าจึงทำนายอนาคตว่า จะมีลูกศิษย์ชื่อว่า “ธัมมโล” ลงมาเกิดแล้วเลิกศาสนา มียักษ์ ๘ หมื่นตน ลงมาคุ้มครองลูกศิษย์นั้น จากนั้นจะมีภัยเกิดขึ้นกับคนทั้งหลายเช่น พยาธิโรคา เป็นหิด เป็นฝี เจ็บตา ปวดท้อง เป็นพยาธิคุดคอย อันร้ายต่างๆ รักษาไม่หาย

ในกาลยามเมื่อใกล้ถึง ๕,๐๐๐ ปี เกิดกลียุค ผู้คนจะฆ่าฟันกัน อดอยาก เกิดมีข้าศึก ท้าวจา
เมือง ๔ เมือง มาสู้รบกัน รบกัน ๗ วัน ๗ คืน จนผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก เลือดที่ตกในบริเวณ
นั้นมากจนหนูข้ามไม่ได้ทั่วทั้ง ๔ คนนั้น ถือเอามิตรรักภักดี ก็กล่าวสนทนาซึ่งกันและกัน แล้วก็
พากันร้องไห้และขอให้เป็นมิตรต่อกัน และถามซึ่งกันและกันว่าแต่ละคนยึดถือหลักอะไรเป็นที่พึ่ง
ซึ่งหลักที่ใช้ก็มีสี่ ๕ สี่ ๘ สรรคม ปัญญาปารมี ๓๐ ทศ พญาอินทาทิราช ก็เสด็จขึ้นขึ้นฟ้า
บันดาลให้ฝนโบกขรพัสต์ ตกลงมาได้ ๗ วัน ๗ คืน จึงท่อมซากศพอันเน่าเหม็น

เมื่อนั้นพญานาคก็เนรมิตแผ่นดินหลวงอันหนาได้ ๒ แสน ๔ หมื่น โยชน สร้างปราสาท
ทิพย์ ๓ หลัง ขึ้นไว้ท่ามกลางเมืองหริภุญไชย พญานาคก็เอาต้นกาพพฤกษ์ เสื้อผ้าที่เป็นทิพย์ มีเงิน
คำ แก้ว แหวน พร้อมทุกสิ่ง เอามาไว้ในปราสาททิพย์ทั้ง ๓ หลัง พญาอินทาทิราชกับพญานาคก็รักษาไว้
เมื่อพญาธัมมคณนั้นและพญาอินทาทิราชเสด็จขึ้นสู่ชั้นฟ้าจตุรหาราชิก และดาวดึงส์ ก็เอาเทวบุตร
เทวดามาประชุมชุมนุมกัน แล้วจึงนิมนต์เอาเจ้าตนนั้น ไปที่ปลายเขาชัชวาลในเมืองเวาเทพพาสี
แล้วจึงใช้เทวดาทรงหลายนำเอาน้ำพุทธานิยทุกทั้ง ๔ ทวีปมารดพระเจ้าตนนั้นในเขาชัชวาล
พญาอินทาทิราชก็ใช้วิสูตรกรรมเทวบุตรไปนำเอานางแก้วอุดรกรูทิป มาไว้เป็นนางอัครมเหสีเทวี ยังมีท้าว
ตน ๑ ชื่อว่าพรหม เทวดาตน ๑ เอาช้างเผือกแก้วประจักษ์ใจในถ้ำมาไว้ให้แก่เจ้าตนนั้น

อินทาทิราชเป็นผู้ถ่วงว้าง และพญาพรหม เป็นผู้นั่งค่อ แล้วเทวดา อินทา พรหมทั้งหลาย ก็
พากันแห่เจ้าตนนั้นไปไว้ในเมืองหริภุญไชย เมื่อนั้น เจ้าตนนั้น ก็สร้างเวียงแก้วแห่งตน ด้านไหนกว้าง
หมื่นวา เท่ากันทุกด้าน แล้วพญาธัมมคณนั้น ได้สร้างเจดีย์ในเมืองหริภุญไชย สูง ๘๐ วา แล้วเอา
เสวตฉัตรค้ำมา แล้วพญาอินทาทิราชก็ใช้ไอศวรไปเอาแก้วมณีโชติแต่ปลายเขาสิเนโรราช มาใส่ยอด
พระธาตุ จากนั้นพญาอินทาทิราชก็เสด็จสู่ชั้นฟ้าดาวดึงส์ เนรมิตท่าฝนแก้ว ๗ ประการ ประกอบด้วย
เงินและคำ ตกลงมากับฝนโบกขรพัสต์

๓๓.ตำนานจอมพด

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธเจ้าแห่งเราเสด็จขึ้นสู่ชั้นฟ้าดาวดึงส์ ได้เทศนาแก่เทวบุตรและเทวดา โดยมี
สรีมหายามาเทวบุตร เป็นต้น พระสรีมหายามาเทวบุตรถามพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าจะอยู่นาน
เท่าใด พระพุทธเจ้ากล่าวว่า พระพุทธองค์จะอยู่สั่งสอนยังสัตว์โลกนานประมาณ ๒๕ พันพระวัสสา
แล้วก็จะนิพพาน และไว้ศาสนา ๕,๐๐๐ พระวัสสา จากนั้นกล่าวถึงการปรากฏของพญาธัมมิกิราช
และบอกว่าหากต้องการพบกับพระศรีอาริยมตใดตรัยก็ให้หมั่นทำบุญ รักษาศีล ปฏิบัติตามครรลอง
คลองธรรม ให้เคารพบิดามารดา ผู้ใหญ่

ยังมีธัมมราชตน ๑ ชื่อ ทลลิตธัมมราช ท่านเกิดมาในตระกูลลัวะ เมื่ออายุได้ ๗ ปี ได้เห็น พ่อแม่ และชาวบ้านประกอบอาชีพด้วยการทำบาปทั้งหลาย กลัวตกนรก จึงหนีไปบวช และได้เห็น พระสงฆ์ประพฤติผิดคลองธรรม จึงขอลาสิกขาบท และกลับมาบวชอีกจนครบ ๗ ครั้ง สิริจะเป็น คู่่ม หน้าตาเหมือนครุฑมีเขี้ยวออกที่ริมฝีปากทั้งสองข้าง มีคิ้วขาว ๑ เส้น อยู่ด้านซ้าย นิ้วเท้าเป็นรอย ทิศตะวันตกบ้าน

กล่าวถึงองค์รัชชนแห่งทลลิตธัมมราช ตนนี้เมื่อได้เป็นพญาธัมม ได้ให้คนทั้งหลายละเว้น จากการทำบาป ให้รักษาประเพณี วรรณะคลองธรรม ให้เคารพบิดามารดา ผู้ใหญ่ จากนั้นกล่าวถึง เหตุการณ์วิปริตและการตอบปัญหานี้ว่า นกยางคือหาได้ตนพญาธัมมเกิดมาแล้วก็บ่กล่าววาจาอัน ไค เหตุใดปลานั้น คือ ได้คนทั้งหลายไม่กล่าว บัดนี้ธัมมราชเจ้าเกิดมาแล้วก็กล่าวว่า เหตุใดเหตุร้ายก นั้น หนูนั่นคือได้มีมิฉนาทิกฎิ ครอบงำไว้ คนทั้งหลายใจบาป ไม่รักษาศีล ๕ ศีล ๘ เจ้าว่าคือคน และท้าวพญาทั้งหลายในชมพูทวีปนี้ไม่ชอบธรรม เจ็บท้องนั่นคือว่า ท้าวพญาทั้งหลายมีโลกทัศน์หา มานะกระด้างแข็ง ข้าวไม่สุก คือ ท้าวพญาทั้งหลายข่มเหงรังแก ข่าพินแย่งชิงเอาบ้านเมือง ข้าวของ และแย่งเมียชาวบ้านมาเป็นของตน ไฟไม่ติด คือ ท้าวพญาไม่รู้จักรักษาบุญ ให้ทาน ไม่รักษาศีล ทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ฟินชุ่มน้ำนั่นคือท้าวพญาทั้งหลายเอาสมบัติของผู้อื่นมาเป็นของตน ฝนตก คือ ท้าวพญานำข้าของของชาวบ้านมาต้อนรับเป็นเครื่องบรรณาการแก่แขกเมือง กบ เขียด ร้อง คือท้าวพญาเก็บส่วยของชาวบ้านมาก กระทำผิดคลองธรรม ฐได้กินกบเขียด ฐ คือ ท้าวพญา ทั้งหลายมีความโลภ ท้าวพญาไม่ประพฤติตามหลักทศพิธราชธรรม ทำให้บ้านเมืองไม่เจริญ นิบหาย ผู้คน มีแต่ความโกรธ ไม่ทำบุญ รักษาศีล ผู้คนไม่เชื่อในคลองธรรม ผู้หญิงอายุ ๑๐ ปีจะมี สามี เกิดความแค้นแค้น ข้าวเหี่ยวแห้งตาย เกิดข้าศึกผู้คนฆ่าฟันกันตายเป็นจำนวนมาก เกิดภัยพิบัติ ทางธรรมชาติ ตอนท้ายกล่าวว่าควรช่วยกันรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ทำบุญ ละเว้นจากการทำบาป เคารพ บิดา มารดา และผู้ใหญ่

๓๔.ตำนาน ๕๐๐๐ พระวัสสา

ฉบับวัดช่างเคี่ยน

เรื่องย่อ

กล่าวว่า พระพุทธเจ้าโคตมามีอายุได้ ๘๐ ปี ถิ่นพพานไฟในปีร่วงใส่ พระองค์ยังไว้ศาสนา ๕,๐๐๐ ปี เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานไฟแล้วได้ปีหนึ่ง พระมหาอานันทเถระเจ้า และพระอรหันต์เจ้า ทั้งหลาย ๕ ร้อยพระองค์ มีพระอชาตศัตรูเป็นประธาน ก็มาพร้อมกันเพื่อมาตัดศักราชเสียใน ปีเต่าสะง้านั้น ตั้งศักราชใหม่ ชื่อว่า มหาศักราช ครั้นมหาศักราชจำเริญมาได้ ๕๖๐ ตัวพญาตรีจักร ราช อยู่ที่เมืองลังกา ก็มาตัดศักราช และตั้งศักราชใหม่ ชื่อว่า มัชฌิมศักราช เมื่อมัชฌิมศักราชจำเริญ

มาได้ ๖๑๑ ตัว พญาอนรุทธอยู่ที่เมืองพุกาม ก็มาตัดศักราชใหม่และตั้งศักราชใหม่ ชื่อว่าจุฬศักราช และเมื่อจุฬศักราชจำเริญมาได้ ๑๑๘๑ ตัวปีนี้กัศเหมา ใน ๕๐๐๐ วัสสานีอาจารย์เจ้าก็ได้สร้างอักษรไว้ ๕ ตัว เทียม ๕๐๐๐ วัสสาแล ตัวละ ๑๐๐๐ วัสสา คือ วิ สิ สุ ส ทา มี

เนื้อหาแบ่งเป็นหมวด ดังนี้

๑. หมวด “วิ” กล่าวถึงความรุ่งเรืองเรื่องของพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เจริญวิปัสสนา ประชาชนเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนา

๒. หมวด “สิ” กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาสืบต่อจากช่วงแรกผู้คนเลื่อมใสศรัทธา ศึกษาธรรมะ และปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

๓. หมวด “สุ” เป็นช่วงที่บ้านเมืองเกิดกลียุค ประชาชนไม่เอาใจใส่ในพระพุทธศาสนา ส่วนสมณสงฆ์ไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

๔. หมวด “สะ” กล่าวถึงยุคสมัยที่พระพุทธศาสนาเสื่อมยิ่งกว่ายุคใด สมณสงฆ์ไม่ให้ความสำคัญแก่ไตรปิฎกและพระธรรมวินัย ประชาชนไม่เลื่อมใสศรัทธาศาสนาพุทธอีกต่อไป

๕. หมวด “ทา” นับเป็นช่วงเวลาศาสนาพุทธเสื่อมที่สุดไม่มีผู้ใดบวชเรียน เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาประชาชนไร้ศีลธรรม สังคมเดือดร้อนทั่วหัวระแหงเพราะต่างข่มเหงรังแกกัน แม้แต่กษัตริย์ก็ไม่ปฏิบัติตามคลองธรรมในยุคนี้คนชั่วจะกลายเป็นผู้มีอำนาจและครองความเป็นใหญ่ในที่สุด

๓๕.ตำนานหื้อ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

เรื่องย่อ

เรื่องราวตอนต้นกล่าวถึงพุทธทำนายว่า ในภายหน้ามนุษย์ทั้งหลายจะได้รับความทุกข์ยากลำบากด้วยภัยวิบัติต่างๆ นานาหลายประการ พระภิกษุรูปหนึ่งเห็นภัยพิบัติเหล่านั้นแล้วก็ร้องให้พรรณนาความทุกข์ยากต่างๆ ๑๐ ประการ ขอให้ทุกคนตั้งอยู่ในศีลธรรมและกระทำความรักษาศีล เพื่อจะได้พ้นจากภัยพิบัติเหล่านั้น ยังมีชายหนุ่มผู้หนึ่งอาศัยอยู่ในเมืองหื้อ ได้เข้าไปทำไร่แห่งหนึ่งและได้พบเห็นกับศิลาจารึก แต่อ่านไม่ได้ จึงนำไปให้ผู้รู้ อ่าน ซึ่งผู้รู้ผู้นั้นเป็นคนของเจ้าฟ้าว่อง ข้อความในศิลาจารึกเป็นเรื่องของพระศรีอาริยเมตไตรย และคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ผู้ใดอ่านแล้วขอให้เร่งกระทำความดี จะได้พ้นจากภัยพิบัติทั้งปวง และได้กล่าวถึงคำพยากรณ์ต่างๆ ในอนาคตด้วย

๓๖.ตำนานพระแก้ว (พระแก้วขาว หรือ พระเสด็จมณี)

เรื่องย่อ

พระพุทธเจ้าเสด็จมายังเมืองหริภุญชัย ได้มีชาวบ้านและขุนสาครนำอาหารมาถวายให้ พระพุทธเจ้า และต่อมาพระองค์ได้เสด็จมาบริเวณดอยสุเทพ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวลัวะทั้งหลาย และชาวลัวะก็ได้ใช้เป็นที่ยบงสรวงกระทำพิธีกรรม ต่อมา ลัวะที่เป็นหัวหน้าได้เลื่อมใสศรัทธาใน พระพุทธศาสนา และได้ให้หลานบวชเป็นพระภิกษุ และได้พยากรณ์ว่าต่อไปในอนาคตเมืองแห่งนี้ จะเรียกว่า เมืองซีใหม่ หรือเชียงใหม่ และจะเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตและพระพุทธสิหิงค์ ชาวเมืองต่างๆ จะสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุที่แตกต่างกัน และชาวเมืองละโว้จะสร้างพระพุทธรูป ด้วยแก้วสีขาว คือ พระเสด็จมณี เมื่อฤๅษีสฤตพสร้างเมืองหริภุญชัยแล้ว ได้อัญเชิญ พระนางจามเทวีจากเมืองละโว้มาปกครอง พระนางได้นำเอาพระแก้วขาวมาด้วย เมื่อพญามังรายได้ เมืองหริภุญชัยไว้ในอำนาจในสมัยพญาธิบา พญามังรายได้นำเอาพระแก้วขาวมาไว้ที่เชียงใหม่ ในสมัยพญาติโลกราชได้โปรดให้สร้างหอพระแก้วขึ้น ในสมัยพญาออดเชียงราย พระแก้วขาวได้ ไปอยู่ที่เมืองอยุธยา พญาออดเชียงรายให้ไปนำกลับมาจากอยุธยาได้ ในสมัยพญาเมืองแก้ว ได้สร้าง หอพระ และได้นำไปประดิษฐานที่หอพระ สมัยพระเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ ได้จัดทำพิธีสงฆ์นำพระแก้ว เป็นครั้งแรกในปี จ.ศ.๗๕๓ (พ.ศ.๑๕๗๔)

๓๗.ตำนานหนองสะเหน้า

เรื่องย่อ

พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ที่เมืองขาน กล่าวถึงกษัตริย์ที่ปกครอง การพยากรณ์อนาคต ว่า บ้านเมืองจะเกิดอาเพศต่างๆ การสร้างเมืองขจรียา ลำดับกษัตริย์ที่ปกครอง จะเกิดกลียุคในเมือง นี้ จะเกิดเหตุการณ์ต่างๆ ในแต่ละปีหรือรอบปี เมืองหนองสะเหน้าจะร้างพญาธรรมิกราชจะเกิดมา ขอให้ทุกคนเร่งทำบุญเพื่อจะได้พบพญาธรรมิกราช

๓๘.ตำนานพระแก้วดอนเต้า

เรื่องย่อ

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จอยู่ในป่าเชตวันพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูป ทรงตรัสเทศนาถึง ครั้งที่ทรงเกิดเป็นนกแขกเต้าอยู่ป่าหิมพานต์ ว่าดั่งนั้นก็ทรงนำภิกษุ ๕๐๐ รูป ไปยังเมืองยักขแล้ว ทรงบันดาลให้เกิดความมืดมัว มีฝนตกลงมา เหล่ายักขทั้งหลายก็รู้สึกหนาวจึงยกมือไหว้ว่าคงเป็น ผู้มีบุญ แล้วอาราธนาให้ประทับนั่งอยู่ม่อนดอนเต้า พระพุทธเจ้าจึงเนรมิตให้ที่นั่นงดงามดุจป่า เชตวันและเทศนาธรรมจักรกับปวตน์สูตรแก่หมู่ยักข

ขามนั้น ท้าวจตุโลกบาล พญาอินทรา และเทวดาทั้งหลายก็มาชุมนุมกันฟังธรรมจนบรรลु ธรรมในระดับต่างๆ หมู่ยักษ์ก็ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน พระพุทธเจ้าจึงสั่งเหล่าเทพว่า ที่นั่นเป็นที่อัน ประเสริฐ ให้ชื่อว่าม่อนคอนเฒ่า เป็นที่บรรจพระเกศาธาตุ พระอินทร์ได้เนรมิตให้เกิดหลุมลึก ๑๐๐ วา แล้วเอาไหแก้ว ๗ ประการ จากเมืองอุตตรกุรุทวีป พระพรหมนำทองคำจากอมร โคยาน ๘ แสน คำ ท้าวทั้ง ๔ ไปเอาเงินจากเขาไกรลาศ มาบรรจุพร้อมกันกับพระเกศาธาตุ

พระพุทธเจ้าจึงตรัสทำนายว่า ในภายหน้าที่นั่นจะเป็นบ้านเมืองมีพญาชื่อท้าวโสภณธรรมิก ราช มหาอานันทะจะนำพระธาตุไต่และหัวใจมาบรรจุไว้ที่นี่ ท้าวโสภณธรรมิกราชจะก่อเจดีย์ให้ เมืองกุฎกนคร(ลำปาง) รุ่งเรือง หลังจากนั้นอีก ๕๐๐ ปี ผู้คนจะละทิ้งวัตรปฏิบัติ เข้าเมืองไม่บูชา บำรุงรักษามหาเจดีย์ธาตุ บ้านเมืองจะแร้นแค้น เมื่อผ่านไป ๘๐๐ ปี จะมีศิษย์แห่งตถาคตชื่อ ขมพูนิตตะมาเป็นเจ้าเมือง จะบำรุงสร้างมหาธาตุให้ใหญ่โต สร้างมหาวิหารทางตะวันตก สร้าง พระพุทธรูปนอนมีหลังคามุงทางตะวันตก บ้านเมืองจะรุ่งเรืองมาก

ต่อมาอีก ๑๐๐๐ ปี ผู้คนจะละทิ้งซึ่งวัตรปฏิบัติอีก ศิษย์แห่งพระตถาคตจะเกิดอีก ได้บวช เป็นภิกษุและมีเทวดาคณะหนึ่งลงมาเกิดเป็นอุปัฏฐากชื่อสุชาดา นางประสงค์จะสร้างพระพุทธรูป เจ้า แต่หาคนสลักพระพุทธรูปไม่จันทน์แดงไม่ได้ ยังมีพญานาคตนหนึ่งได้นำแก้วมรกตจากเมือง นาคไต่ไว้ในลูกแดงโม เมื่อนางสุชาดาลงไปในสวนเห็นว่างดงามดีจึงเดินไปถวายพระมหาเถร เมื่อผ่าดูปรากฏแก้วมรกตนั้น จึงจะนำมาสลักเป็นพระพุทธรูป แต่สลักเท่าไรก็ไม่ได้ พระอินทร์ จึงแปลง เป็นชายแก่เข้ามาถาม ขณะพระมหาเถรลุดไปหาמידพร้ามาให้ชายแก่นั้น พระอินทร์ก็ เนรมิตแก้วมรกตนั้นกลายเป็นพระพุทธรูปแล้วหายไป ขวานี้ก็เลื่องลือไปทั่ว คนก็หลั่งไหลมาบูชา พระพุทธรูปที่นั่น จึงได้ชื่อว่า วัดพระแก้ว ถึงกระนั้นก็มีเสียงเล่าลือว่านางสุชาดากับมหาเถรทำ มิฉฉาจารกัน ขวานี้ถึงหูเจ้าเมืองใจบาป จึงสั่งให้นำนางสุชาดาไปฆ่าเสีย นางจึงอธิษฐานว่าหากได้ กระทำผิดจริงก็ขอให้เลือดตกลงบนพื้นดินแต่หากไม่ได้กระทำความผิดขอให้เลือดพุ่งสู่อากาศ ซึ่งเมื่อ ประหารแล้ว โลหิตจากคอของนางก็พุ่งขึ้นสู่อากาศ พระอินทร์ก็นำธาตุทองมารองรับเลือดของ พระนางแล้วนำไปไว้ที่พระเศศแก้วจุฬามณี ผู้คนทั้งหลายเห็นนิมิตนี้ก็นำไปบอกกล่าวแก่เจ้าเมือง เจ้าเมืองรู้สึกสังเวชใจจึงออกแตกตายเป็นไปรับกรรมในนรก นางสุชาดาก็ไปเกิดในสวรรค์

ขามนั้นเมืองกุฎกนครจะแร้นแค้น ผู้คนจะอพยพออกไปเนื่องจากเจ้าเมืองและคนทั้งหลาย ไม่ได้บำรุงพระธาตุ เมื่อผ่านไปได้ ๑๒๒๐ ปี ลูกศิษย์แห่งตถาคตจะเกิด ผู้หนึ่งจะเป็นเจ้าเมือง ผู้หนึ่งเป็นเสนาอำมาตย์ เศรษฐี คหบดีต่างๆ เขาทั้งหลายจะมาสร้างพระมหาธาตุ ก่อกำแพง สร้าง ศาลาบาตร บันไดนาค อาราม และพระพุทธรูปนอนใหม่ เมื่อศาสนาผ่านไปได้ ๑๒๘๐ ปี วัดพระแก้วเวียงคืนจะเจริญรุ่งเรืองกว่าเดิม คนทั้งหลายจะหลั่งไหลกันมาร่วมสร้างพระมหาธาตุ

มีการสมโภชในวันเพ็ญ เดือน ๘ ทุกปี บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ผู้ใดอยากเห็นพระศรีอาริยเมตไตรย
เจ้าก็ให้พากันสร้างมหาธาตุจำศีลภาวนาในวัดคอนแก้ว ท่านจงจำคำเทศนาแล้วเทศนาสืบต่อกันไป

๓๕.ตำนานพระจันทร์ (พระแก่นจันทร์)

ฉบับวัดทรายมูล

เรื่องย่อ

ครั้งที่พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงคิดที่จะสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นตัวแทนพระพุทธรูปเจ้าเมื่อ
เสด็จปรินิพพานแล้ว จึงขออนุญาตจากพระพุทธรูปเจ้า เมื่อได้รับอนุญาตจึงให้ราชทูตไปเอาไม้
แก่นจันทร์จากพญาสุวรรณพรหมมาแล้วให้ช่างแกะสลักเป็นพระพุทธรูปสูง ๖ องค์ หน้าตักกว้าง
๒๐ ศอก องค์เล็ก ปากกว้าง ๒๖ องค์เล็กกับครั้งนี้มีน้ำหนัก ๘๐๐๐ เสร็จแล้วก็นำไปให้พระพุทธรูปเจ้า
ทอดพระเนตร แล้วถวายทานอาหารและน้ำแก่พระพุทธรูปเจ้า ครั้นนั้นพระพุทธรูปเจ้าจึงเทศนาอันสงส์
การสร้างพระพุทธรูปโปรดแก่พญาปเสนทิโกศล

เมื่อพระพุทธรูปเจ้าปรินิพพานและพญาปเสนทิโกศลสวรรคตแล้ว ราชบุตรของพญาปเสนทิ
โกศลชื่อวิตุฑะก็ได้ครองราชย์แทน พญาสุวรรณพรหมก็ส่งราชทูตมาขอพระจันทร์ พญาวิตุฑะ
จึงให้สร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์อีก ๒ องค์ให้เหมือนกับองค์แรก แล้ววางไว้สองข้างของ
พระองค์แรก จากนั้นให้ราชทูตของพระสุวรรณพรหมเลือกไป ๑ องค์เมื่อได้แล้วก็นำไปถวาย
พญาสุวรรณพรหม

พระจันทร์อยู่เมืองสุวรรณพรหมได้ ๑๐๐๐ ปีจนเมืองนี้แพ้ศึก ถูกพญาสุวรรณพรหมคือ
อาทิตยราชกุมาร จึงเอาพระจันทร์ไปไว้ที่เมืองแะตา ส่วนจันทนราชกุมารก็เอาพระธาตุ
พระพุทธรูปไปไว้ที่ลำปาง ต่อมาเมืองแะตาเกิดการ โกลาหล มหาเถรเจ้าคนหนึ่งจึงนำพระจันทร์นี้
ไปถวายพญาคำแดงๆ ได้รับไว้ได้ ๑๕ ปี ถูกพญาคนหนึ่งชื่อ ท้าวดาแหวนมาขอพระจันทร์ ซึ่งถูก
พญาคำแดงก็ให้ไป พระจันทร์อยู่ที่เมืองท้าวดาแหวนได้ ๑๐ ปี ก็ถูกมหาเถรชื่อ สีโวหะ ขโมยไปไว้
ที่บ้านพุกามซึ่งอยู่ในเมืองแะตา ฝากไว้กับพรานป่าผู้หนึ่งได้ ๑๑ ปี ต่อมาปู่โม่ไปทำศึกที่เมืองแะตา
ก็จึงเอาไปไว้ยังบึงหนองบัวที่เมืองพะเยา อยู่ได้ ๖๐ ปี เมื่อพญาสุทนต์รู้ถึงความศักดิ์สิทธิ์ของ
พระจันทร์จึงได้นำไปไว้ที่วัดป่าแดงหลวงดอนชัยอยู่นาน ๖ เดือน ต่อมา พญาดีโลกราชก็ให้
มหาธรรมเสนาไปเอาพระจันทร์มาไว้ยังเชียงใหม่โดยผ่านเมืองน่าน เมืองแพร่ เมืองหริภุญชัย แล้ว
จึงนำมาไว้ที่วัดโศการามซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองเชียงใหม่ เมื่อท้าวยอดเชียงรายได้ครองเมือง
พะเยาก็ขอพระจันทร์คืนไปอีก แต่พอถึงสมัยพญาแก้วๆ ก็ถวายพระจันทร์แก่พระเมืองแก้ว เมือง
เชียงใหม่ ซึ่งได้นำไปไว้ยังวัดศรีภูมิ แล้วย้ายไปวัดบุพพาราม เพื่อให้แขกชาวใต้ได้สักการบูชา

๔๐.ตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง

เรื่องย่อ

กล่าวถึงพญามังราย จนกระทั่งถึงพญาผายู ซึ่งอยู่เสวยราชย์ในเมืองนพบุรีศรีพิงไชย เชียงใหม่ มีอายุยืนได้ ๙๐ ปี ก็จุติตายไป พญาผายูตายปีเป็กเล็ด ศักราชได้ ๘๕๕

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่พญาลวะจังกราชจนถึงตอนที่เจ้าหม่อมมหาวัง เจ้าเมืองเชียงรุ่งเสียชีวิต เป็นการทำความเข้าใจอดีตต้นตระกูลของพญามังราย สมัยปู่หม่อนสืบมาถึงลูกหลาน ตลอดถึงสมัยเชื้อเจ็ดตน โดยเป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์แต่ละช่วงสมัยอย่างสังเขป เช่นตอนที่อ้ายฟ้ารับอาสา พญามังรายเข้าไปเป็นไส้ศึกในเมืองหริภุญชัย ในสมัยของพญาธิบา หลังจากยึดครองเมืองหริภุญชัยได้แล้ว พญามังรายก็เสด็จมาสร้างเมืองกุมกาม ในบริเวณท้องที่อำเภอสารภีปัจจุบัน จากนั้นจึงสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นมาอีกเมืองหนึ่ง

นอกเหนือไปจากการกล่าวถึงเหตุการณ์ในเมืองล้านนาเช่น เชียงใหม่ แพร่ น่าน ลำพูน ลำปาง เชียงราย เชียงของ และพะเยาแล้ว ในหนังสือเรื่องนี้ยังได้กล่าวถึงเมืองต่าง ๆ อีกหลายเมือง ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตพม่าและจีน เช่นเมืองพะยาก เมืองยอง เมืองเชียงตุง เมืองนายน เมืองแสนหวี เมืองแลม และเมืองเชียงรุ่ง เป็นต้น

กล่าวถึงเมืองเชียงตุงในอดีต ซึ่งระบุว่ามังคัมกนเมืองได้ ๑๗ ปี ก็เสียชีวิต มังเกียนกนเมือง ๗ ปี เสียชีวิต เชียงตุงเป็นเมืองร้างอยู่เป็นเวลา ๑๐ ปี พญามังรายจึงส่งพญานาละมูไปครองเชียงตุง หลังจากนั้นพญานาละมูจึงโปรดให้สร้างเวียงเชียงเหล็ก

ต่อมาพวกฮ่อยกทัพมารุกรานเมืองแลมและเวียงเชียงเหล็กในขณะที่ฮ่อล้อมเมืองอยู่นั้น ชาวเวียงเชียงเหล็กจึงคว่ำทรายรื้อยสาดใส่พวกฮ่อจนต้องถอยร่นออกไป แต่พวกฮ่อก็ยังไม่ยอมแพ้ ได้พากันไปทدنน้ำมาจะให้ท่วมเมืองเชียงตุง ชาวเขินจึงแก้เคล็ดโดยทำแพไม้ไผ่ ใ้หอยเป็นก้อนแล้ว ใ้กระดองปูเป็นหม้อ ใ้ไม้แพเป็นพื้น ไ้หล่นน้ำไปที่พวกฮ่อทدنน้ำอยู่นั้น ฟ้าจึงผ่าพวกฮ่อตายเป็นอันมากและพากันล่าถอยไป พญานาละมูกนเมืองได้ ๑๔ ปี ก็เสียชีวิต พญาน้ำท่วมกนเมือง แทนพ่อพญาผายูกษัตริย์เชียงใหม่ได้ส่งโอรสไปครองเชียงตุงคือ พญาเจ็ดพันธุโหรได้ทำนายว่า เชียงตุงเป็นเมืองนามจันทร์ น้ำไหลจากทางทิศใต้ไปทิศเหนือ ผู้หญิงกนเมืองดี ถ้าผู้ชายกนเมืองใ้เลี้ยงเจนเมือง ๕๐๐ นา และสร้างเจดีย์เป็นชื่อเมืองจึงจะดี

ในการเสด็จไปกนเมืองเชียงตุงในครั้งนั้น พญาเจ็ดพันธุได้นำเอาช้างม้าจากคนติดตามไปเป็นจำนวนมาก รวมทั้งพระไตรปิฎกและพระสงฆ์ ๔ รูป คือมหาธัมมไตรอยู่วัดพระแก้ว ธัมมลังกาอยู่วัดหัวข่วง ทศปัญญาอยู่วัดพระกลาง มหาหงสาวคืออยู่วัดจอมทอง

๔๑.ตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ

เรื่องย่อ

ในช่วงปลายศาสนาของพระพุทธโคณาคมนั้น ได้เกิดโรคระบาด ราชบุตรแห่งเมืองปาตลีบุตรจึงพาผู้คนอพยพไปตั้งอยู่ในเขตโพธิสารหลวง ต่อมาราชบุตรชื่อกรุงงษากุมารได้สร้างเป็นเมืองขึ้นมา พอพระเจ้าโพธิสารหลวงทราบข่าวก็ไปรบหลายครั้งแต่ก็พ่ายแพ้ จนพระองค์ต้องยกราชสมบัติให้แก่กรุงงษากุมาร ต่อมาได้เรียกชื่อแคว้นนั้นว่ากรุงรัฐและเรียกประชาชนว่า “กล่อม” ยังมีนางกุมารีผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นธิดาของเจ้าเมืองได้อพยพหนีโรคร้ายไปอยู่ในป่า และพบบริวารปลุกข้าวอยู่ที่ขอบหนองแห่งหนึ่งและได้สร้างเมืองชื่อ “อินทปฐาน” ต่อมาเจ้ากรุงงษากุมารได้นำนางนั้นเป็นชายาจึงรวมสองเมืองเข้าด้วยกันให้ชื่อว่า “อินทปัทมมหานคร”

จากนั้นก็มียศถียส์สืบมาถึง ๔๔๘๐๐ องค์ จนถึงสมัยพญาศรีวงษาได้ครองเมืองโพธิสารหลวง พระองค์มีราชบุตรสององค์คือ “อินทรวงษา” และองค์น้องชื่อ “ไอยกุมาร” ซึ่งอินทรวงษาก็ได้ขึ้นครองเมืองสืบจากพระบิดาและมีไอยกุมารเป็นอุปราช ต่อมาราชบุตรของพญาอินทรวงษาชื่ออินทรปฐมได้อภิเษกกับธิดาของไอยอุปราช มีราชบุตรรวมห้าพระองค์อยู่ครองเมืองโพธิสารหลวง ต่อมาไอยอุปราชได้ลาจาก ตำแหน่งอุปราช และพบบริวารลงเรือขึ้นไปแม่น้ำโขง จนไปถึงเขตดอนทรายกลางน้ำแม่น้ำโขงเอื้องปากน้ำแม่กก จึงตั้งเมืองอยู่ที่นั่น

หลังจากนางอุรสา ราชเทวีของพญาอินทรปฐมคลอดราชบุตรออกทางปากมีชื่อ “สุวรรณมุกขทวาร” เมื่ออายุ ๗ เดือนก็มีอภินิหารแรงกล้า พาทิรพราหมณ์บุโรหิตจึงไปทูลยุยงให้ลอบแพพระกุมารและพระเทวีไปเสีย มิฉะนั้นจะเกิดอุบาทว์แก่เมือง

ฝ่ายไอยมหาอุปราช ทราบว่าพระเทวีและพระกุมารถูกลอบแพก็รีบกลับเมืองแล้วให้จัดพิธีบวงสรวงพญานาคและปีกเสาประทีปโคมทองทุกท่อน้ำ ครั้งนั้นพญานาคชื่อ พญาศรีสัตตนาคก็พาบริวารนำหินไปทำฝาย ปิดทางต้นน้ำแม่โขงไว้มิให้ไหลลงสู่สมุทร(ทุกวันนี้เรียกว่า “ฝายนาค” หรือ “ลี้ผี”) เมื่อน้ำขึ้นเต็มฝั่งแล้ว แพของพระเทวีและพระกุมารก็ย่นไปถึงท่าโคมคำไอยมหาอุปราชจึงรับธิดาและนาคาไว้ แล้วต่อมาก็ให้สร้างเป็นเมืองให้ชื่อว่า “สุวรรณโคมคำ” ฝ่ายเมืองโพธิสารหลวง เมื่อลอบแพพระกุมารและพระเทวีไปแล้วก็เกิดโรคระบาด คนหนีออกจากเมืองไปสมทบกับเมืองสุวรรณโคมคำเป็นอันมาก

ต่อมาพระอินทร์ต้องการให้พระราชาบิดาและราชบุตรได้พบกัน จึงบันดาลให้มีม้าอัศตรไปยังเมืองโพธิสาร ซึ่งผู้จับได้คือราชกุมาร ชื่อเทวินทรวรรและม้านั้นก็พาไปพบไอยอุปราชและทุกท่านในเมืองสุวรรณโคมคำ เมื่อพระบิดาได้ทราบข่าวแล้วก็เชิญให้พระเทวีและพระโอรสกลับเมือง แต่นางไม่ยอมกลับ พญาอินทรปฐมและไอยอุปราชจึงอภิเษกสุวรรณมุกขทวารราชกุมารขึ้นเป็นพญาในเมืองสุวรรณโคมคำ องค์เทวินทรวรรราชกุมารจึงได้ครองเมืองโพธิสาร สืบจากพระราช

บิดา และได้ในเทพาหิรพราหมณ์เสีย พาหิรพราหมณ์จึงพาบริวาร ไปตั้งอยู่ที่เชิงเขา ปลายแม่น้ำกก เบื้องตะวันตก ไกลจากเมืองสุวัณณะโคมคำชั่วระยะ ๓ คืบ เนื่องจากที่อยู่นั้นเป็นถ้ำใหญ่ ต่อมาจึงตั้งชื่อว่าเมือง “อุมกเสลานคร”

กษัตริย์ในเมืองสุวัณณะโคมคำสืบต่อจากพญาสุวัณณมุกขทวารมีถึง ๘๔๕๕๐ องค์ จึงสิ้นสกุลลง และเชื้อสายฝ่ายพาหิรพราหมณ์ เมืองอุมกเสลานครได้เป็นใหญ่ในสุวัณณะโคมคำ และได้ข่มเหงไพร่เมืองให้ได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมาก

ยังมีชายเชื้อญาใจคนหนึ่ง ทำไร่อยู่ริมแม่น้ำโขง ระหว่างเมืองสุวัณณะโคมคำและเมืองโพธิสารหลวง มีนางนาคธิดา ๓ นาง ไปกินข้าวไร่ของปลูกในไร่ของชาวนั้น เมื่อพญาศรีสัตตนาคนได้รับแจ้งจากชายเชื้อญาใจว่า ธิดาของตนไปลักกินพืชผลดังกล่าว จึงให้ธิดาทั้งสามแปลงเป็นคนไปรับใช้มานพนั้น ต่อมา นางทั้งสามแนะนำให้ชายหนุ่มไปค้าขายที่เมืองสุวัณณะโคมคำ แต่ก็ถูกชาวเมืองทำอุบายใส่ความแล้วริบสินค้า ภายหลังนางนาคธิดาจึงไปกับเรือค้ำนั้นด้วย เมื่อพญาขอมในเมืองนั้นทำอุบายมาพนันเพื่อจะริบเอาสินค้า นางก็บันดาลให้พญาขอมแพ้ แต่พญาขอมไม่ยอมให้สินพนันตามสัญญาและยังหาเหตุไล่ออกจากเมืองด้วย นางจึงไปทูลพญานาคผู้บิดา พญานาคจึงพาบริวารไปจุดฝั่งน้ำ “ชลนที-ขรนที” คือน้ำของหรือแม่น้ำโขง ทำให้เมืองล่มลงในเวลารাত্রี พญาขอมเจ้าเมืองและชาวเมืองจมน้ำตายไปมาก ที่เหลือก็แตกกระจายกันไป และมีจำนวนมากที่ไปสมทบอยู่กับชายเชื้อญาใจพ่อค้าผู้นั้นจนกลายเป็นเมืองใหญ่ขึ้นมา เมืองสุวัณณะโคมคำก็ร้างกลายเป็นท่าหลวงไป ได้ชื่อว่า “ท่าโคมคำ”

๔๒.ตำนานสิงหนวัติกุมาร

เรื่องย่อ

เรื่องนี้เริ่มจากการที่สิงหนวัติกุมาร โอรสพระเจ้าเทวกาลแห่งนครไทยเทศ คือเมืองราชคฤห์ อพยพผู้คนออกจากเมืองราชคฤห์เมื่อ พ.ศ.๔๓๐ เดินทางไปถึงชัยภูมิที่เคยเป็นแคว้นสุวรรณโคมคำมาก่อนไม่ไกลแม่น้ำโขงนัก

เจ้าชายสิงหนวัติราชกุมารได้พบกับพันธุนาคราช ซึ่งพันธุนาคราชได้แนะนำให้เจ้าชายสิงหนวัติตั้งเมืองอยู่ในที่นั้น แล้วกลับวิสัยเป็นพญานาคขุดแผ่นดินให้เป็นคูเมือง เจ้าชายสิงหนวัติจึงตั้งเมืองในที่นั้น และตั้งชื่อเมืองว่า เมืองนาคพันธุสิงหนวัตินคร จากนั้นอีก ๓ ปี เจ้าชายสิงหนวัติก็ได้แผ่อาณาประชาราษฎร์หัวเมืองต่างๆ ในเขตนั้น และปราบได้ล้านนาไทยทั้งหมด

ต่อมาเมืองโยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแส่นก็มีกษัตริย์ปกครองต่อๆ กันมาจนถึง จ.ศ.๒๓๘ (พ.ศ.๑๔๖๐)จึงเสียแก่พญาขอมแห่งเมืองอุมกเสลานคร กษัตริย์ของเมืองโยนกฯ ถูกขับให้ไปอยู่ที่เวียงสีทวง ที่นั่นพระองค์พึงได้โอรสที่เก่งกล้า คือพรหมกุมาร เมื่อพรหมกุมารอายุได้ ๑๖

ปี ก็เสนอให้พระบิดาแข็งข้อต่อขอม และตัวเองเป็นแม่ทัพเข้าต่อสู้กับพวกขอม และสามารถขับไล่ขอมไปทางใต้จนถึงเขตเมืองลวรัฐ พระองค์จึงได้กลับเป็นกษัตริย์ในโยนกนครไชยบุรีศรีช้างแสนอีกครั้งหนึ่ง พรหมกุมารต่อมาได้ตั้งเวียงไชยปราการ และเป็นกษัตริย์ครองเมืองนี้

ในเมืองโยนกนครราชธานีศรีช้างแสนนั้นมีกษัตริย์เสวยเมืองต่อมา จนถึงสมัยพระองค์มหาชัยชนะ และในปี จ.ศ.๔๖๗ (ที่ถูกต้องเป็น ๑๗๖ พ.ศ.๑๕๕๘) ชาวเมืองจับปลาตะเพียนเผือกยักษ์ (ควรเป็นปลาไหลเผือกยักษ์) จากแม่น้ำกกแล้วแบ่งกันกินทั่วเมือง และในคืนนั้นเมืองโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนก็ล่มลง กลายเป็นหนองน้ำใหญ่ ขุนพันนาและนายบ้านทั้งปวงพร้อมใจกันเลือกนายบ้านผู้หนึ่งชื่อขุนล่ง เป็นหัวหน้าของชนกลุ่มนั้นช่วยกันสร้างเวียงปรีภษาขึ้นที่ริมแม่น้ำโขงฝั่งตะวันตก และอยู่ทางตะวันออกของเวียงโยนกเดิม นับเป็นการสิ้นสุดราชวงศ์กษัตริย์

๔๓.ตำนานพระธาตุคดยอ

เรื่องย่อ

ตำนานพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าที่อยู่คดยอ กล่าวว่า ในยุคพุทธกาลนั้น มีภูเขาสามลูกตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงแสน คือ คอยท่า คอยปู่เจ้า และคอยย่าเจ้า ครั้นนั้นปู่เจ้าและย่าเจ้าลาวจกได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่คอยปู่เจ้า มีบุตรสามคน คือ ลาวหม้อ ลาวล้าน และลาวกลั่น

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเดินทางสั่งสอนคนทั้งหลายจนถึงเมืองวิเทหราช แม่น้ำของ จนถึงเวียงเชียงแสน พระพุทธเจ้าหันไปดูทางทิศตะวันตก ก็เห็นคอย ๓ ลูก ซึ่งเป็นเครื่องหมายแก่เมืองขวน แล้วกล่าวว่าที่แห่งนั้นจะเป็นที่ตั้งพระพุทธรูปศาสนาถึง ๕,๐๐๐ พระวัสสา เมื่อใดที่พระองค์ปรินิพพานไปแล้ว ก็จะมอบกระดูกไหปลาร้าด้านซ้ายไว้ที่นั่นเพื่อเป็นที่บูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย ต่อมาพระองค์ต้องการจันทน์ พระอานนทจึงลงไปเอน้ำที่สระเชิงคอยมาถวาย แล้วพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า พระพุทธเจ้าในอดีตได้เสด็จมาฉันภัตตาหารที่แห่งนี้ด้วย

จากนั้น ก็ได้กล่าวถึงสิ่งที่ถ้าปู่ และปลาที่ถ้าปลาว่า ผู้ใดได้บูชาสัตว์ดังกล่าว ก็จะมีความสุข ความเจริญ แล้วพระพุทธเจ้าก็เสด็จเดินทางต่อไปจนถึงเมืองกุสินาราย และได้เสด็จปรินิพพานในเมืองนั้น ต่อมา พระมหากัสสปะได้เอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ๕๐๐ พระองค์ นำมาทางอากาศ พญาอชุตธรรมราชที่ครองเมืองนั้น ก็ให้สร้างโกศทองซ้อนภายนอกพร้อมกับเครื่องสักการบูชา แล้วก็นำพระธาตุเจ้าขึ้นสู่คอย พระมหากัสสปะได้เอาโกศธาตุพระเจ้าตั้งไว้เหนือหินที่พระพุทธเจ้าเคยประทับยืนอยู่ แล้วก็อธิษฐานให้โกศจมลงไปในหินก้อนนั้น ๗ สอก ขณะนั้น ธาตุพระพุทธรูปเจ้าก็เปล่งรัศมี ๖ ประการ เมื่อนั้น พระมหากัสสปะก็อธิษฐาน คันทุง คือ คันทง อันหนึ่งสูง ๑ โยชน์ มีทุง คือ ธงปฏากผืนหนึ่งยาว ๗,๐๐๐ วา กว้าง ๕๐๐ วา มีรัศมี ๖

ประการตั้งไว้บูชามหาธาตุทางทิศตะวันออก เมื่อคนทั้งหลายเห็นพุทธรูปผืนนี้จึงเรียกคอยนั้นว่า คอยทง

กล่าวถึงบุคคลที่จะขึ้นไปไหว้พระธาตุต้องชำระตนในสระที่เชิงคอยทางตะวันตก คือ สระที่พระอานนท์ตักน้ำไปถวายพระพุทธเจ้าที่คอยนั้นก็มีบ่อน้ำทิพย์รวมกันถึง ๑๒ แห่งมี คุณสมบัติแตกต่างกันออกไป ต่อมาไม่นานนักก็มีฤๅษีชื่อว่ากัมมโลกะ อาศัยอยู่ที่ป่าหิมพานต์ ก็มา อุปัฏฐากมหาธาตุที่คอยทง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกจากคอยมหาธาตุเจ้า (คอยตุง) ฤๅษีตนนั้นก็ไปถ่าย ในที่ลับ มีแม่กวางตัวหนึ่งมากินมูลของฤๅษีแล้วก็ตั้งครรรค์ขึ้นได้เกิดลูกออกมาเป็นผู้หญิง ส่วนแม่ กวางเมื่อเห็นลูกเป็นคนก็หนีไป ฤๅษีตนนั้นก็มาพบและได้นำไปเลี้ยงดู ตั้งแต่นั้นจึงเรียกคอยนั้นว่า คอยกวางกินเหยี่ยว เมื่อนางโตขึ้นอายุได้ ๑๖ ปี ก็มีรูปโฉมที่งดงามมากมีชื่อนางปทุมมา คน ทั้งหลายก็ไปกราบทูลพญาอชุตราชราชา พญาจึงแต่งเอาทองคำ ๔ แสนกับเครื่องการะวะไปขนาน กับฤๅษี ฤๅษีก็มอบนางพร้อมกับทองคำให้นางไปหล่อเป็นรูปนางทองคำตัวหนึ่งและทำฉนวนไว้ บูชากราบไหว้ทุกวัน เมืองนี้จึงได้ชื่อว่าเมืองกวาง

ฤๅษีสุรเทโวก็ได้อธิษฐานค้ำทงและผืนทงยาว ๘,๐๐๐ วา กว้าง ๕๐๐ วา ตั้งไว้ทางทิศ ตะวันออก แล้วไปเอาขี้ในป่าหิมพานต์มาปลูกไว้ที่คอยนั้น และฤๅษีใช้ไม้ไผ่ขุดทำให้เกิดเป็นแม่น้ำ ต่อมาฤๅษีตนนั้นก็ตายไปจุติในพรหมโลก ต่อมาธาตุของพระพุทธเจ้าที่อยู่คอยตุงก็เป็นเครื่องหมาย แก่เมืองยวนหรือเมืองเชียงแสน และเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓๐๐ ปีก็มีเทวบุตรคนหนึ่งได้ เอาไม้ไผ่โครจจากเมืองกุสินารายมาปลูกไว้ด้านตะวันตกของมหาธาตุเจ้าประมาณ ๑ ศอก ต้นไม้ต้น นี้มี ๕ กิ่ง เชื่อกันว่า กิ่งทางตะวันออก คนที่ไม่มีลูกอยากมีลูกให้เอามาค้ำก็จะสมปรารถนา กิ่งทาง ตะวันตกสำหรับคนมีโรคภัยไข้เจ็บเอาไม้มาค้ำจะหาย กิ่งทางทิศใต้ คนที่ปรารถนาจะเป็น พระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์เอาไม้มาค้ำก็จะสมปรารถนา

๔๔.ตำนานพระสิงห์ ฉบับวัดทรายมูล

เรื่องย่อ

กล่าวถึงพญาสีตลนอยากเห็นพระพุทธเจ้า พญานาคจึงแปลงร่างเป็นพระพุทธเจ้าให้ดู จากนั้นพญาจึงให้ช่างทองเทวดาและพระวิษณุกรรมมาปั้นพระพุทธรูปตามแบบร่างแปลงของ พญานาคนั้น พระราชาเทวดาและผู้คนทั้งหลายจึงนำเงินและทองมาใส่เข้า ก็ได้พระพุทธรูปมาไว้ ลักการบูชา

กล่าวถึงพระร่วงเจ้าเมืองสุโขทัยได้ขอให้สหาย คือ พญาศรีธรรมราชาส่งราชทูตไปขอ พระสิงห์จากเมืองลังกา เมื่อได้แล้วก็บรรทุกเรือสำเภามา ระหว่างทางเรือแตกแต่พระสิงห์กลับลอย มาจนถึงเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งก็ถูกพญาศรีธรรมราชาชิงเอาไป พญาแปลลจึงทำไมตรีกับเจ้า

เมืองสองแควแล้วขอเอาพระสิงห์ไปไว้ยังเมืองสองแควนั้น ต่อมาพญารามาทรงรักใคร่ชอบพอกับพระมารดาของพญาสามปัญญากำแพงเพชร พระนางก็ขอพระสิงห์ไปไว้ยังเมืองกำแพงเพชร

ต่อมาท้าวมหาพรหมเจ้าเมืองเชียงรายซึ่งเป็นน้องพญากือนาเจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้ขอพระสิงห์จากท้าวสามปัญญาแล้วนำไปไว้ยังเมืองเชียงราย เมื่อท้าวแสนเมืองมาได้ครองเมืองเชียงใหม่และรบชนะท้าวมหาพรหมจึงได้นำพระสิงห์มาไว้เชียงใหม่ที่เจดีย์วัดหลวงเชียงไฟ ซึ่งคนทั้งหลายเรียกว่าวิหารพระแก้ว

ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกนก็ให้สร้างมหาวิหารหลวงไว้เป็นที่ประดิษฐานพระสิงห์และให้เจียรไนนิลใสตาพระสิงห์ เมื่อพญาติโลกราชได้ครองเมืองเชียงใหม่ก็ให้มีงานเฉลิมฉลองพระสิงห์ทุกปีและให้ประดับปราสาทที่ประดิษฐานพระสิงห์นั้นด้วยแก้วมณีอย่างสวยงาม พร้อมทั้งประดับองค์พระสิงห์ด้วยจิตรทองด้วย พระสิงห์ก็ได้ประดิษฐานอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ตลอดมา

๔๕.ตำนานวัดพระธาตุจอมพิง หรือ จอมพิงค์ชัยมงคล

เรื่องย่อ

เหตุที่ “พระเจ้าลก” หรือติโลกราชแห่งเชียงใหม่ไปไหว้พระธาตุจอมพิงนั้น เกิดจากการที่มีชายผู้หนึ่งชื่อนันทปัญญา เมื่อลาสิกขาบทแล้วได้ไปเป็นพี่เลี้ยงของ “ราชบุตรเจ้าคำลก” หรือ ติโลกราช ครั้นพญาติโลกราชได้ครองเมืองเชียงใหม่แล้วก็จะโปรดฯ ให้พี่เลี้ยงนั้นครองเมือง แต่นันทปัญญาชายผู้พี่เลี้ยงนั้นได้ขอไปอยู่ที่บ้านญาติของตนที่จุมพิตานครซึ่งอยู่ทางด่านใต้ของเวียงนครหรือเมืองลำปาง ๑๖,๓๐๐ วา จากนั้น มีชายผู้หนึ่งชื่อ “อ้ายจอมแพร่” เพราะมาจากเมืองแพร่ได้ค้าขายและคุ้นเคยกับนันทปัญญา ต่อมาทั้งสองคนได้ทำกันสร้างวัดแข่งกัน โดยนันทปัญญาสร้างวัดบนที่สูงซึ่งนางจามเทวีเคยสร้างเจดีย์ครอบพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนอ้ายจอมแพร่สร้างวัดของตนอยู่ริมน้ำ และได้อัญเชิญพระพุทธรูปชื่อ “พระเจ้าหัวคำ” ไปไว้ในวัดนั้น ต่อมาเกิดน้ำท่วมเจดีย์และกำแพงในวัดอ้ายจอมแพร่ก็พังลง นันทปัญญาจึงชวนให้เชิญ “พระเจ้าหัวคำ” ไปไว้ในวัดที่สูงนั้น แล้วช่วยกันสร้างวัดให้ยิ่งใหญ่กว่าเดิมแล้วให้ชื่อว่า “วัดจอมพิงค์ชัย”

ในครั้งที่ “พญาไต้” (หมายถึงพระบรมไตรโลกนาถ) ยกพลขึ้นมายังเมืองนั้น มารดาของ “เจ้าหาญแต่ท้อง” ได้ทรงเครื่องออกศึกและได้ออกอุบายขับไล่พลศึกชาวไต้หนีไปที่แห่งนั้นจึงได้ชื่อว่า “มหาสนุก” เมื่อพญาลกได้ทราบข่าวศึกจึงยกพลมาช่วยและได้ไปพักพลและนางราชเทวีที่เมืองของนันทปัญญา ซึ่งนางราชเทวีก็ได้สร้างเจดีย์ครอบองค์เดิม ครั้นพญาลกคืนจากการไล่รบเข้าศึกแล้วก็กลับไปไหว้พระธาตุและสร้างเสริมพระธาตุเพิ่มขึ้น แล้วเปลี่ยนชื่อจากวัดจุมพิตะ และวัดจอมพิงค์ชัยเป็น “วัดจอมพิงค์ชัยมงคล” แล้วจึงคืนไปสู่เชียงใหม่

๔๖.ตำนานเมืองแกน

เรื่องย่อ

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดสัตว์ยังที่ต่างๆ จนมาถึงที่อยู่ของทัมมิละ หรือ ทมิฬ ได้ให้พระเกสาไว้ประดิษฐานที่นั่น ชาวเมืองจึงสร้างปราสาทบรรจุพระธาตุแล้วสร้างเจดีย์ครอบอีกชั้นหนึ่ง สร้างกำแพงล้อมรอบแล้วให้ชื่อสถานที่นั้นว่าอุมิกาอาราม และต่อมาคนรุ่นหลังก็เรียกว่าศรีโคมคำแลนทอง จากนั้นพระพุทธเจ้าก็เสด็จไปทางทิศใต้แล้วได้ทรงประทานพระเกสาแก่ชาวบ้านที่มาถวายอาหารไว้ประดิษฐานในที่นั้นอีก ชาวบ้านก็ได้ก่อเจดีย์บรรจุพระเกศานั้นให้ชื่อว่าเวฬุวันอาราม ซึ่งภายหน้าจะได้ชื่อว่าเมืองเสกาคันทนคร ต่อมาก็จะเรียกว่าเมืองแกนคังแก่น ลำห้วยนั้นก็จะได้ชื่อว่าแม่หอพระ จากนั้นพระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จไปทางทิศเหนือ เห็นต้นไม้ต้นหนึ่งสวยงามมากอยู่ทางทิศพายัพ พระพุทธองค์ก็ทรงทำนายว่า ต่อไปที่แห่งนี้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาและได้ชื่อว่าบุบผาราม แล้วพระพุทธเจ้าจึงให้ชื่อที่นั้นว่าบุบผารามหมื่น แล้วก็ให้พระเกสา ๒ เส้นประดิษฐานที่แห่งนั้น ส่วนชาวบ้านที่มาถวายอาหาร มีขุนอ้าย ขุนอุตรภาคแก้ว ขุนจอมใจเค็ด เป็นผู้นำ เมื่อได้พระธาตุไว้แล้วก็พากันนำเอาเงินทองข้าวของมารวมกันเพื่อจะสร้างพระธาตุให้ยิ่งใหญ่

กล่าวถึงพญามังรายมาจากเมืองเชียงราย (เมืองสาเกตุ) มาอยู่เมืองเพิงดาว ซึ่งขุนล้านนาคนหนึ่งอาศัยอยู่และเลี้ยงม้าไว้พันตัว วันหนึ่งลูกม้าเข้าไปกินข้าวของหมื่นนาแลงซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามน้ำแม่ระมิง ก็ถูกจับได้แล้วนำไปให้เจ้าเวียงกอล โดยเจ้าเวียงกอลเรียกร้องค่าไถ่ม้าเป็นข้าวดั่วละพันกระบุง ขุนล้านนาจึงไปหาพญามังรายให้ช่วย พญามังรายก็ใช้คนไปเจรจากับเจ้าเวียงกอล แต่เจ้าเวียงกอลไม่ยอม พญามังรายจึงรวบรวมไพร่พลไปเพื่อจะทำศึกกับเจ้าเวียงกอลโดยทำกลอุบายให้ขุนฟ้าห้าวเป็นไส้ศึก ด้วยการเขียนรอยบนหลังขุนฟ้าห้าวให้ดูเหมือนรอยเส้จำนวนมาก ขุนฟ้าห้าวก็ไปหาเจ้าเวียงกอลแล้วใส่ร้ายพญามังรายว่าเป็นคนโหดร้ายไม่มีศีลธรรม และตนจะขอฆ่าเห่ามันไปถวายพญามังรายเพื่อจะได้เลิกวิวาทกัน เจ้าเวียงกอลจึงมีแกล้มมั่งไป ถอนั้น เจ้าเวียงกอลก็นำไพร่พลไปตั้งทัพอยู่ที่ใกล้ดอยเพิงดาว นำไม้เค็ดมาทำฐานทัพที่นั่นจึงได้ชื่อทัพเค็ด เมื่อไปถึงเขาเพิงดาวก็ได้อาบน้ำใช้น้ำที่ไหลผ่านบริเวณนั้น จึงเรียกห้วยนั้นว่าแม่ถ้ำแล้วตั้งทัพอยู่ที่นั่น

กล่าวถึงพระเจ้าอองวะเชื้อหน่อมังตรา ซึ่งยกทัพจะมาตีเชียงใหม่และหริภุญชัย พญารามแห่งเมือง อโยธยารัฐาจึงยกทัพมากวาดต้อนผู้คนมาจากเชียงใหม่และหริภุญชัยไปอยู่คอนสวรรค์ หน่อมังตราจึงยกทัพกลับ เจ้าเวียงกอลจึงยกทัพกลับเมืองของตนเช่นกัน ส่วนขุนอ้าย ขุนอุตร และขุนจอมใจเค็ดนั้น เมื่อรู้ว่าครอบครัวของตนถูกทัพอโยธยากวาดต้อนไปก็เสียใจจึงออกบวชและอุปฐากพระธาตุที่ได้สร้างนั้นตราบจนสิ้นชีวิตก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๔๗,ตำนานนางจามเทวี

เรื่องย่อ

ในกาลครั้งหนึ่ง มีกุลบุตร ๕ คนชื่อสุเทวะ สุกกทันตะ อนุตติสสะ ชลิตะ และสุพรหม เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้ออกบวชกับพระพุทธเจ้า แต่ปฏิบัติธรรมไม่สำเร็จ จึงสึกแล้วมาบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่าหิมวันต์ จนได้ปัญจอภิฌญาณสมาบัติทุกคน ขณะที่ฤๅษีสุเทวะไปอาบน้ำที่แม่น้ำโรหิณี คือแม่น้ำท่าตามปกติ วันหนึ่งได้พบเด็กในรอยเท้าข้างเป็นชาย ๑ คน หญิง ๑ คน และในรอยเท้าแรด เท้าวัว ชายหนึ่ง หญิงหนึ่งเหมือนกัน ก็นำไปเลี้ยงไว้ในอาศรมทั้ง ๖ คน และได้เลี้ยงจนเติบโตและแต่งงานกันตามคู่ที่เกิดมาด้วยกัน

เมื่อนั้น ยังมีผู้เฒ่าผู้หนึ่ง มีลูกชายหยาบซำมาก ทบตีแม่ทุกวันจนนางทนไม่ได้ จึงมาแจ้งแก่พญา พญาพิจารณาว่าเด็กย่อมดีพ่อแม่ นางไม่พอใจยิ่งนัก จึงขอเทวดาเป็นที่พึ่งแก่นางด้วย เทวดาได้ยินกีโกรทจึงให้นางบอกกล่าวญาติพี่น้อง และคนที่รักออกจากเมืองนั้น แล้วเทวดาก็ทำให้เมืองนั้นยุบลง จึงเป็นที่มาของชื่อเมืองว่า “หล่มเงอัม”

สุเทวะฤๅษีเห็นว่าหากผู้ปกครองไม่ดี บ้านเมืองก็จะล่มจมจึงอยากได้พญาผู้ประกอบด้วยทศพิธราชธรรมมาปกครองบ้านเมือง จึงปรึกษากับสุกกทันตฤๅษี แล้วลงมาจากคดอยมาอยู่ที่พระพุทธเจ้าเคยมาฉันหมากของนายพราน แล้วเขียนหนังสือมัดติดกอไผ่ให้เทวดานำไปให้สุกกทันตฤๅษีซึ่งซัดกอไผ่มากับเทวดา เมื่อพบกันก็เจรจากัน ณ ที่พรานป่าเอาหมากสมอมมาถวายนั้น แล้วก็พลันเห็นแก้ว ๓ ประการ ถ่านไฟ และข้าวเปลือก ทั้งสองจึงปรึกษากันว่าสมควรจะสร้างเมืองและหาพญาที่มีคุณธรรมมาปกครอง จึงไปหาอนุตติสฤๅษีที่เมืองทลิวาลินคร อนุตติสฤๅษีทราบแล้วก็ให้นักหัตถิลิศักดิ์ตัวหนึ่งไปคาบเอาเปลือกหอยแล้วเอามาวางครอบสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทำนายนั่น แล้วสุเทวะฤๅษีและสุกกทันตฤๅษีก็ช่วยกันเนรมิตเมืองขึ้นมา เมื่อเจรจากันถึงเรื่องผู้ที่จะมาปกครองสุกกทันตฤๅษีบอกว่ามีลูกสาวของพญาจักรวัตติแห่งเมืองละโว้ ผู้ปฏิบัติตามศีล ๕ ชื่อว่าจามเทวี จากนั้นจึงเตรียมเครื่องบรรณาการไปขอนางโดยมีกะวะชะอมาคย์เป็นหัวหน้านำขบวนไป

ฝ่ายนางจามเทวีนั่น ได้ยินว่าเป็นธิดาบุญธรรมของสุเทวะฤๅษี เพราะแต่ก่อนนั้น มีเมืองหนึ่งชื่อว่าเมืองกุรุรัฐนคร ส่วนพญากุรุรัฐจะไม่ทรงทศพิธราชธรรม เมืองก็เลยล่มจมกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ชื่อว่าหนองมอญ เต็มไปด้วยบัวต่างๆ มากมาย สุเทวะฤๅษีก็มาเก็บบัวทุกวัน วันหนึ่งพบดอกบัวดอกหนึ่งใหญ่มากก็เอามือแหวกดูพบเด็กหญิงอยู่ในนั้นก็เลยนำมาเลี้ยงไว้และให้ชื่อว่าจามเทวี เมื่อนางเติบโตเป็นสาว เจ้าฤๅษีเห็นว่าไม่เหมาะสมที่จะอยู่กับตน ก็เลยเอานางใส่แพล่องแม่น้ำไปและให้เทวดาคุ้มครอง จนไปติดที่เมืองละโว้ คนทั้งหลายเห็นก็ไปแจ้งแก่เจ้าพญาเมืองละโว้ เจ้าเมืองจึงนำนางเข้าเมืองและได้แต่งงานกับเจ้ากัมโพชราชบุตรของตน

ฝ่ายกะวะยะ เมื่อถึงเมืองละโว้ก็เอาเครื่องบรรณาการมาถวายแล้วก็บอกกล่าวเรื่องที่ขนางจามเทวีนั้น เมื่อพระนางทราบก็ดีใจที่จะได้กลับไปครองบ้านเมืองแล้วจะได้พบพ่อบุญธรรมของตน นางได้เชิญเจ้ากัมโพชราชสวามีไปด้วยแต่พระองค์ไม่ไป นางได้ออกเดินทางและมีผู้ร่วมทางมีพระเถระเจ้า ๕๐๐ รูปและช่างต่างๆ อย่างละ ๕๐๐ คน ขึ้นไปตามแม่น้ำระมิง พระนางได้ผ่านสถานที่ต่างๆ เป็นอันมากและได้ให้ชื่อสถานที่เหล่านั้นตามเหตุการณ์ด้วย พระนางจามเทวีได้มาถึงเมืองซึ่งพระเจ้าสุทโธทนะเสด็จกับสุภกทันตระสีเตรียมต้อนรับพร้อมทั้งประชาชนทั้งหลายและแต่งตั้งพระนางเป็นนางท้าวพญาปกครองบ้านเมือง เมื่อนางขึ้นครองราชย์สมบัติได้ ๗ วัน ก็ประสูติได้ลูกชายฝาแฝดชื่อว่ามหายศ กับอินทวรนันตยศ หรือมหันตยศ

ยังมีขุนหลวงชาวละโว้หนึ่งชื่อวิรังคะ ทราบข่าวเกี่ยวกับนางจามเทวีและอยากได้นางเป็นภรรยา จึงให้บริวารมาลู่ขอพร้อมเครื่องบรรณาการ พระนางไม่ยอม เจ้าวิรังคะจึงโกรธ จากนั้นเจ้าวิรังคะกับพระนางจามเทวีก็หาวิธีต่อสู้กันต่างๆ นานา ด้วยความฉลาดของพระนางจามเทวีจึงเอาชนะเจ้าวิรังคะได้ทุกครั้ง พญาละโว้ก็ชดเชยน้ำ หรือหอกชดเชยขนาดใหญ่ ๘ กีบ อ้อม ยาว ๑๕ วา จากที่อยู่ไปตกที่ริมกำแพงเมืองด้านตะวันตกเฉียงเหนือ จมดินลงไป ๕ วา จึงให้ชื่อว่าหนองเสนา พระนางจามเทวีเห็นว่าพญาละโว้มีฤทธิ์มาก จึงเอาผ้าถุงขึ้นในชักให้สะอาดแล้วทำเป็นหมวกให้พญาละโว้สวม เมื่อเจ้าวิรังคะหมดฤทธิ์านุภาพแล้วก็พามา พระนางจึงให้ราชบุตรทั้งสองขี่ช้างเผือกไปพร้อมบริวารหนึ่งพันเข้ารับจนชนะ

เมื่อละโว้แพ้ไปแล้ว พระนางจามเทวีก็ได้แต่งตั้งมหันตยศ ซึ่งมีอายุ ๗ ปีปกครองเมืองหริภุญชัย และอนันตยศปกครองพรหมเขลาจนคร แล้วพระนางก็สิ้นพระชนม์เมื่ออายุได้ ๔๒ ปี พญามหันตยศก็นำศพไปไว้ยังป่าไม้ยาง แล้วนำกระดูกก่อเป็นเจดีย์ชื่อสุวรรณเจดีย์จางโกฏี ภายหลังช้างเผือกตาย จึงเอางาและกระดูกไปฝังไว้ใต้กระดูกนางจามเทวี มหันตยศเสวยราชย์จนอายุได้ ๘๐ ปี ก็สิ้นพระชนม์และมีลูกหลานปกครองเมืองหริภุญชัยลำพูนสืบต่อมา

๔๘.ตำนานพระธาตุคอกยสุเทพ

เรื่องย่อ

ในสมัยของพญากือนามหาราชและได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในปี พ.ศ. ๒๐๑๐ โดยมีตำนานที่เล่าเกี่ยวกับวัดพระธาตุคอกยสุเทพว่า ในสมัยพญากือนา กษัตริย์องค์ที่ ๖ แห่งราชวงศ์มังราย ผู้ทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากได้โปรดให้สร้างพระเจดีย์บนคอกยสุเทพ โดยทรงนิมนต์พระมหาสุมนเถระเจ้าจากเมืองสุโขทัยให้มาประกาศพุทธศาสนาที่เมืองเชียงใหม่ และในครั้งนั้น พระมหาสุมนเถระเจ้าได้นำเอาพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้ามาด้วย

พญากือนาเกิดความเลื่อมใสมาก จึงโปรดให้มีพิธีสงฆ์นำพระบรมธาตุเพื่อจะได้อัญเชิญไปบรรจุไว้ในสถูปเจดีย์ของวัดบุปผาราม ในขณะที่กระทำพิธีสงฆ์นำพระบรมธาตุอยู่นั้นเอง พระบรมธาตุได้แยกออกเป็นสองส่วน พญากือนากับพระมหาสวามีสุมนเถระจึงได้พร้อมใจกันทำพิธีบรรจุพระบรมธาตุองค์ใหม่ไว้ที่วัดสวนดอก ส่วนพระบรมธาตุองค์เดิมนำไปประดิษฐานไว้ที่คอกยสุเทพ โดยเริ่มจากการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุขึ้นสถิตเหนือเศวตฉัตรธารช้างมงคล แล้วอัญฐานเลี้ยงช้างพระที่นั่งปล่อยไป หากพระบรมธาตุประสงค์จะสถิตอยู่ ณ ที่ใด ก็ขอให้ช้างมงคลหยุด ณ ที่แห่งนั้น และในระหว่างทางที่ช้างมงคลเดินทางไป ได้หยุดเดินถึงสามครั้งทำให้เกิดชื่อของคอกยช้างนูนและคอกยงาม ครั้งที่สามซึ่งถือเป็นครั้งสำคัญ เนื่องจากช้างมงคลได้ไต่เขาไปจนถึงยอดคอกยวาสุเทพบรรพตแล้วร้องเสียงดังจนก้องสะท้อนไปทั่วภูเขา เมื่อเดินประทักษิณ ๓ รอบแล้วจึงคุกเข่าหมอบลง และทันทีที่อาราธนาพระบรมธาตุลงจากหลังแล้ว ช้างมงคลนั้นล้มลงตายในทันที ซึ่งหมายความว่าจะไม่ยอมเป็นพาหนะของผู้ใดอีก

๔๙.ตำนานพญารัชมิกราช

เรื่องย่อ

ตำนานพญารัชมิกราช หรือ ตำนานพญารัชมัม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงพญาจักรพรรดิราช คือผู้ที่มาตั้งสอนคนแทนพระพุทธเจ้าในกาลปีที่ไม่มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ในโลกนี้ กล่าวถึงความเดือดร้อนประการต่างๆ ที่เกิดมีในบริเวณเมืองเชียงใหม่กับลำพูน แล้วจึงกล่าวถึงพญาตนหนึ่งอยู่ทางฟากตะวันออกของน้ำแม่ระมิง คือ น้ำแม่ปิง พญาดังกล่าวมีบุตร ๒ คน แล้วทั้ง ๓ ได้รับกันที่เชิงคอกยอจุลคือคอกยสุเทพ บุตรที่เกิดในปีฉลูได้เป็นพญาแทนพ่อ ต่อมาก็ถูกพญากับปราชแห่งเมืองได้ยกขึ้นมารบกวณ ถัดจากนั้นพญาซึ่งอยู่ด้านตะวันออกและตะวันตกของน้ำแม่ปิงจะรบกัน หลังจากนั้นท้าวพญาทั้งหลายที่อยู่บริเวณขุนน้ำแม่ปิงจะหาศีลธรรมมิได้ ซึ่งเป็นเหตุให้พญาทาง “ฝ่ายสมุทร” หรือทางใต้ ยกทัพขึ้นมาตามลำน้ำแม่ระมิงแล้วรบกันที่เชิงคอกยคำ เลือดจะตกในทีนั้นมากจนหนูข้ามไม่ได้

พญามิกราชจะปรากฏที่ “นาไร่หลวงแห่งเมืองหริภุญชัย” แล้วพญามิกราชหรือพญามิกราชจะเป็นผู้ห้ามการรบต่างๆ ครั้งนั้นจะเกิดมีปราสาทเกิดที่ผาก่อนใหญ่นอกเมือง พระอินทร์จะมาทรงน้ำและเป่าหอยสังข์ ทำวายุโลกบาล เทวดา ผีเสื้อ(อาร์กซ์) จะเอาของดีพิเศษต่าง ๆ ไปมอบให้เนื่องในการอภิเษกให้เป็นพญามิกราช พระวิษณุกัมมจะมาเป็นสารถิ พระอินทร์จะนำนางแก้วจากอศตรกูรทวีปมาให้ รวมทั้งธิดากษัตริย์ต่างๆ ในชมพูทวีปอีก ๑๘,๐๐๐ นาง แล้วพญามิกราชและพระอินทร์จะช่วยกันสร้างเมืองลำพูนให้เป็นมหานคร ให้ชื่อว่า “อินทปารการ” และสร้างเครื่องประดับถวายพระธาตุหริภุญชัย แล้วขุมทรัพย์ทั้งหลายจะปรากฏขึ้น ซึ่งพญามิกราชจะได้แจกจ่ายแก่คนทั้งปวง

ลักษณะของมิกราชเมื่อจะเป็นพญานั้น มีกายสีขาวเหลืองเหมือนทองหยด ลักษณะดีพินงาม มีเสียงนุ่มนวล มีขนขาวเส้นหนึ่งเป็นอยู่ที่ใบหน้าด้านซ้าย แต่ก่อนเป็นคนยากไร้แต่มีความเพียร อยู่ที่ไหนมักถูกคนไล่ให้หนีจาก บวชสองครั้ง และเมื่อบวชนั้นเหล่าสงฆ์ก็ไม่ชอบ เมื่อลาสิกขาบทแล้วอยู่ที่ไหนคนก็ไม่ชอบ ท่านให้ความเมตตาต่อคนยากไร้ รักคนใจบุญ ท่านมีบุตรหญิงชายอย่างละสอง ได้เรียนวิชาการมาก มีใจกล้าหาญ เมื่อบวชนั้นอยู่ทางปลายน้ำแต่เมื่อลาสิกขาบทกลับอยู่ด้านเหนือ น้ำ สง่างามเหมือนช้างเอราวัณ ตอนที่บวชนั้นนอนเหมือนลิงลม แต่เมื่อลาสิกขาบทแล้วนอนเหมือนนกพิราบ เมื่อจะได้เป็นพญาก็นอนเหมือนราชสีห์ เมื่อมิกราชจะปรากฏเป็นพญานั้น จะมีม้าแก้วอยู่ที่คอดอย่างสรงเชิงดาว พระแสงขรรค์ชัยศรีและแก้ววิเศษนั้น เทวดาจะนำมาให้ มีผีเสื้อพันหนึ่งเป็นบริวาร ผีเสื้อและฤๅษีจะร้องเอารางทองมาอภิเษก พระอินทร์จะให้น้ำอมฤต ทำให้ท่านมีรูปร่างและรู้ปฏิภนทั้งปวง ท่านจะมาทำให้ศาสนารุ่งเรืองในหริภุญชัย เมืองฝาง เมืองละโว้และชำระกัมภีร์ทั้งปวง ทำให้คนทั้งหลายเป็นสุขด้วยข้าวของต่างๆ

๕๐.ตำนานพระธาตุช่อแฮ

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๒๑๘ ปี พระเจ้าธรรมมาโสกราช(หรือพระเจ้าอโศก) กับท้าวพญาต่างๆ ในชมพูทวีปก่อพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ แล้วอัญเชิญพระธาตุมาบรรจุ และอธิษฐานอัญเชิญไปสถิตยังสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงท่านายไว้ พระธาตุก็เสด็จลอยไปทางอากาศไปยังที่นั้นๆ พระอรหันต์ทั้งหลายกล่าวว่า เจดีย์องค์หนึ่งจะตั้งอยู่ในพลงนคร บนคอดโกสิยชคบรรพตทิศตะวันออกเฉียงของแม่น้ำยมุนาคือแม่น้ำยม เมื่อบรรจุพระธาตุศอกซ้ายที่คอดดังกล่าวแล้ว มีพระอรหันต์ ๗ องค์ พญา ๕ องค์เป็นผู้อุปถัมภ์ แล้วทำการสักการบูชาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และพระธาตุก็มักกระทำปาฏิหาริย์อยู่เสมอ

ต่อมาเมื่อ “พญาลิไทเป็นกษัตริย์แห่งล้านนา” พระองค์ได้ยกพลมายังพมานครคือเมืองแพะ เพื่อปฏิสังขรณ์เจดีย์บนคอยโกสิยชคบรรพต แล้วก็ปฏิสังขรณ์เจดีย์ดังกล่าวจนแล้วเสร็จจึงเสด็จกลับ ต่อئ้นมาเจ้านายไพร่ฟ้าประชาชนก็ร่วมแรงร่วมใจกันบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุช่อแฮมาทราบเท่าทุกวันนี้

๕๑.ตำนานพระธาตุหริภุญชัย

เรื่องย่อ

ในตอนต้นได้สรุปความถึงพุทธประวัติ ของพระพุทธเจ้าที่ได้เสด็จพุทธดำเนิน มีพระอานนท์ พระโสมเถระ พระอูตรเถระ และพระเจ้าอโศก ตามเสด็จมารับภัตตาหารบิณฑบาตจากเมงคบุตร (ชาวมอญ) แล้วจึงเสด็จเลียบลำน้ำแม่ระมิงหรือน้ำแม่ปิงขึ้นมาเรื่อยๆ จนถึงบริเวณพระเจดีย์ปัจจุบัน จากนั้นก็ประทับนั่งเหนือหินก้อนหนึ่ง ครั้นนั้น ชมพูนคราษ และพญากาเผือกได้มาอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า พราณชาวลวะผู้หนึ่งก็ได้ถวายผลสมอ พระพุทธเจ้าฉันสมอแล้วก็ทิ้งเม็ดสมอไปและตรัสทำนายว่า ภายหน้า บริเวณนั้นจะมีนครชื่อหริภุญชัยเพราะพระองค์ฉันสมอในที่แห่งนั้น ที่ซึ่งพระองค์ประทับนั่งจะมีพระเจดีย์ประดิษฐานอยู่ ในพระเจดีย์บรรจุธาตุกระดูกอก กระดูกนิ้วมือ และพระธาตุย่อยเต็มบาตรบรรจุอยู่ เมื่อใดที่พราณชาวลวะมาเกิดเป็นพญาอาทิตตราชครองเมืองหริภุญชัยแล้ว จึงจะเกิดพระเจดีย์ขึ้น จากนั้นก็ได้ประทานพระเกศธาตุเส้นหนึ่งให้บรรจุในกระบอกไม้รวกแล้วฝังไว้ในที่พระองค์ประทับนั่งฉันผลสมอนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับเมืองพาราณสีแล้ว ก้อนหินที่ประทับนั่งก็จะจมลงในแผ่นดิน ชมพูนคราษและบริวารก็ถวายการดูแลพระเกศธาตุนั้น ส่วนพญากาเผือกก็ให้หลานของตนดูแลสถานที่นั้นสืบสายกันมา ส่วนพญากาเผือกก็กลับไปอยู่ในป่าหิมพานต์

เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานไปแล้ว ๑,๐๑๐ ปี ได้มีวาสุเทวฤาษีและสุกกทันตฤาษีเป็นประธาน ในการสร้างเมืองหริภุญชัย อีกสองปีต่อมาก็ได้อภิเษกนางจามเทวีขึ้นครองเมืองเป็นกษัตริย์องค์แรก จนถึงปี พ.ศ.๑๔๒๐ พญาอาทิตตราชก็ได้รับการอภิเษกให้เป็นกษัตริย์ ซึ่งพระองค์ก็โปรดฯ ให้สร้างราชมณเฑียรและห้องทรงพระบังคนขึ้นใหม่

เมื่อใดที่พญาอาทิตตราชเสด็จไปห้องทรงพระบังคนก็มีอิกาบินมาแสดงอาการห้าม จนพญาอาทิตตราชสงสัยจึงโปรดฯ ให้คนทำบ่วงจับอิกามาได้และจะให้ฆ่าทิ้งเสีย แต่มีมอญผู้หนึ่ง ทักทวนไว้และทูลเสนอว่าให้จัดเด็กอ่อนอายุ ๗ วันไปอยู่กับอิกา ๗ วันและอยู่กับคน ๗ วันสลับกันไป เพื่อให้รู้ภาษาของอิกาและภาษาคน ต่อเมื่ออายุ ๗ ขวบและถึง พ.ศ.๑๔๔๐ แล้วจึงโปรดฯ ให้เด็กถามเหตุจากอิกาดังกล่าว ซึ่งอิกาก็ได้ทูลให้ทรงทราบว่ปู่ของคนที่พญากาเผือกได้สั่งให้ตน คอยดูแลสถานที่แห่งนั้น พร้อมกับเล่าพุทธทำนายถวาย พญาอาทิตตราชก็ให้อิกานั้นไปเชิญพญา

กาเผือกจากป่าหิมพานต์มาเข้าเฝ้า พญากาเผือกจึงจับบนท่อนไม้และให้กาหนุ่มสองตัวคาบแล้วพามาเล่าเหตุถวาย ดังความที่อีกาผู้หลานเล่าถวายแล้วนั้น

จากนั้น พญาอาทิตย์ราชาก็โปรดฯ ให้ชำระบริเวณดังกล่าวให้สะอาดและประดับด้วยเครื่องสักการอย่างยิ่งใหญ่แล้วทรงอธิษฐานขอให้พระธาตุปรากฏ ซึ่งพระธาตุทั้งหมดและภาชนะบรรจุก็แสดงปาฏิหาริย์ลอยอยู่ในอากาศนานถึง ๗ วัน จากนั้น พญาอาทิตย์ราชาโปรดฯ ให้ทำโกศบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วจึงโปรดฯ ให้สร้างปราสาทก่อด้วยอิฐ (เจดีย์) มีสี่เสา มีซุ้มทั้ง ๔ ด้าน สูง ๑๒ สอก แล้วบรรจุพระธาตุไว้ภายใน พร้อมกันนั้นก็ให้มีพิธีเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ พญากาเผือกก็ลากลับสู่ป่าหิมพานต์ตามเดิม พญาอาทิตย์ราชาทำบุญรักษาศีลไปเรื่อยๆ ครอบจนสิ้นพระชนม์

เมื่อพญาสรรพสิทธิได้เป็นกษัตริย์ในเมืองลำพูน พระองค์โปรดฯ ให้ก่อมณฑปครอบเจดีย์ของพญาอาทิตย์ราชา กษัตริย์องค์ต่อๆ มาของลำพูนก็อุปฐากพระธาตุเป็นอย่างดีเรื่อยมา จนถึงสมัยของพญาธิบาชซึ่งเสียเมืองลำพูนให้แก่พญามังราย เมื่อ พ.ศ.๑๘๑๗ พญามังรายก็โปรดฯ ให้ก่อเจดีย์สูง ๑๕ วา ครอบทับเจดีย์องค์เดิม บรรดากษัตริย์ในราชวงศ์มังรายก็ถวายการดูแลพระธาตุแห่งนครหริภุญชัยเรื่อยมาตามลำดับ

๕๒.ตำนานพระศิลา ฉบับวัดเชียงมั่น

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธเจ้าได้สู่ปรินิพพานได้ ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน พระเจ้าอชาตศัตรูก็ทรงให้นิมิตต์พระสงฆ์ทั้งหลาย โดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน เพื่อกระทำสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธเจ้า ในครั้งนั้น พระเจ้าอชาตศัตรุมิพระประสงค์ที่จะสร้างพระพุทธรูปไว้ที่เมืองราชกฤห์ก็ทรงให้เอาหินนิลจากทอสมหาสมุทร และให้นายช่างกระทำพระพุทธรูปปางเสด็จบินขบาคและทำรูปช้างนาฬาคีรีนอนหมอบอยู่ข้างขวา ทำรูปพระอานนที่ถือบาตรอยู่ข้างซ้าย โดยได้ทำรูปทั้ง ๓ ในหินลูกเดียวกัน พระพุทธรูปสูง ๑ คืบ กับ ๔ นิ้ว รวมรูปทั้ง ๓ กว้างประมาณ ๑ คืบ และได้เอาพระบรมสารีริกธาตุ ๗ พระองค์ มาไว้ตามส่วนต่างๆ ของพระพุทธรูป คือในเศียร (หัว) นลาภ (หน้าผาก) พระอุระ (หน้าอก) อีก ๒ องค์ อยู่ที่พระอังสะ (บ่า) ทั้ง ๒ อีก ๒ องค์อยู่ในพระขานุ (เข่า) ทั้ง ๒ เมื่อพระบรมสารีริกธาตุเจ้าทั้ง ๗ พระองค์ในพระศิลาเจ้าแล้วก็ทรงสำแดงอิทธิฤทธิ์เสด็จขึ้นสู่อากาศพอประมาณแล้วลงมาสติอยู่เหนือบัลลังก์ เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรุทรงเห็นดังนั้นก็ทรงสั่งให้นำพระศิลาเข้าไปประดิษฐานไว้ที่เขาส่งซึ่งเป็นที่ไม่มีใครสามารถปีนขึ้นไปได้ด้วยเท้าและทำแท่นบูชาไว้ข้างล่าง

ต่อมาภายหลังได้มีพระเถระเจ้า ๓ องค์ คือ พระสีลวงโส พระเวโธ และพญาณคัมภีระเถระได้เดินทางไปเทศน์และนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ และพระพุทธรูปปฏิมากรในที่ต่างๆ ได้เดินทาง

มาถึงกรุงราชคฤห์ ก็พากันไปนมัสการพระศิวเจ้า พระเถระทั้ง ๓ ก็มีความปรารถนาที่จะให้พระศิวเจ้าเสด็จลงมาจากที่สูง ก็พากันอธิษฐาน พระศิวเจ้าก็เสด็จมาสถิตเหนือผ้าสังฆาฏินั้น พระเถระทั้ง ๓ ก็ได้พากันไปพบพระเจ้าอชาตศัตรู เพื่อขอนำพระศิวเจ้าเดินทางไปด้วย พระเจ้าอชาตศัตรูก็ทรงอนุญาต พระเถระทั้ง ๓ ก็เดินทางโดยสำเภากันไปถึงลังกาวิไล พระเจ้านุราชทรงทราบก็ทรงนิมนต์พระเถระทั้ง ๓ และพระศิวเจ้าเข้าสู่วัง เพื่อทำการสักการบูชา

จากนั้นก็กล่าวถึงการอัญเชิญพระศิวไปยังที่ต่างๆ ได้แก่เมืองหริภุญชัยต่อ เมืองละโว้ เมืองศรีสัตตนาลัยหรือเมืองชะเลียง เมืองนครลำปาง ก็ได้ นำพระศิวเจ้าประดิษฐานไว้ที่เมืองนครนี้ จนถึงสมัยหมื่นดงนครได้เป็นเจ้าเมือง ก็ทรงส่งราชทูตนำข่าวสารพระศิวเจ้าไปกราบทูล พญาติโลกราชในเมืองเชียงใหม่ พระองค์ทรงรับสั่งให้หมื่นคำภาเวียงไปอาราธนาพระศิวเจ้ามาประดิษฐานไว้ในโรงอุโบสถวัดป่าแดง ส่วนมหาญาณโพธิเถระเจ้าที่อยู่วัดป่าแดงก็ให้ทำการสักการบูชา และสร้างพระศิวด้วยน้ำหอมต่างๆ ห่าฝนก็ตกลงมา

ในกาลนั้น อมาตย์ผู้ใหญ่ชื่อว่าหมื่นหนังสือวิมลจิตเป็นสังฆการี ก็ให้สร้างวิหารในวัดหมื่นสารและได้อาราธนาพระศิวเจ้าจากวัดป่าแดงมาไว้ที่วัดหมื่นสาร และพระพุทธรูป ๓ องค์ ผู้เป็นสังฆปริณายกวัดหมื่นสารมาก่อน ซึ่งได้ไปอยู่วัดสวนดอกไม่ก็อาราธนาพระศิวเจ้า เพื่อทำการสักการบูชา แล้วก็นำกลับมาไว้ที่วัดหมื่นสารดังเดิม ส่วนพญาติโลกราชผู้ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาก็มีพระประสงค์จะอาราธนาพระศิวเจ้ามาประดิษฐานในพระราชวังของพระองค์ ก็ทรงสั่งให้ตกแต่งด้วยดอกไม้อะไรต่างๆ จากพระราชวังจนถึงวัดหมื่นสาร ทรงอาราธนาพระศิวเจ้ามาประดิษฐานที่หอพระแก้วในพระราชวังของพระองค์ ครั้นนั้นพระศิวเจ้าก็ทรงสำแดงปาฏิหาริย์ให้แก่พญาติโลกราชและประชาชนทั่วไปได้เห็น พญาติโลกราชก็ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา วัดวาอารามมาตลอด เมื่อถึงเทศกาลก็กระทำพิธีสักการบูชาสร้างบารมีสมโภชพระแก้วและพระศิวเจ้าเป็นงานประจำปีตลอดมา ถ้าปีใดฝนไม่ตก ก็ทำพิธีขอฝน สร้างน้ำพระศิวเจ้า เมื่อสิ้นสมัยของพระองค์ พระราชนัดดา ก็ทรงดำเนินประเพณีสืบต่อมา

๕๓.ตำนานม่อนพญาแช่

เรื่องย่อ

ในกาลครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาเทศนาสั่งสอนสัตว์โลกถึงกุกกุฏนคร (ลำปาง) ในเมืองเวียงคิน คือเขตตัวเมืองเดิม (วัดศรีล้อม) ทรงฉันภัตตาหาร ณ ที่แห่งนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าฉันเสร็จแล้วก็บ้วนพระโอษฐ์ (บ้วนปาก) ในขณะนั้นมีฤๅษี ๕ คน ได้ติดตามอุปัฏฐากพระองค์มาแต่ลังกาทวีปพร้อมด้วยชกย์จำนวนมาก พระฤๅษีทั้ง ๕ คนนั้นก็ได้นำเอาภาชนะแก้วผลึกมารองรับเอาน้ำบ้วนพระโอษฐ์ ซึ่งน้ำนั้นก็เกิดกระด้างกลายเป็นพระธาตุแข็งขึ้นมา เมื่อพระฤๅษีทั้ง ๕ เห็นดังนั้นแล้วเกิดความอัศจรรย์ใจยิ่งนัก และเมื่อเห็นน้ำกลายเป็นพระธาตุแล้วจึงบังเกิดความเลื่อมใสและมีความปีติยิ่งนัก จึงทูลถามพระพุทธองค์ว่า ภาชนะแก้วผลึกที่เต็มไปด้วยพระธาตุนี้จะให้พวกตนนำไปประดิษฐานที่ไหนจึงจะสมควร

พระพุทธองค์ทรงพิจารณาด้วยญาณเห็นว่า ต่อไปข้างหน้า สถานที่แห่งนี้เป็นบ้านเมืองมีผู้คนมากมาย พระองค์จึงใคร่ที่จะให้เป็นประโยชน์และเป็นที่พักแก่คนทั้งปวง จึงตรัสบอกให้พระฤๅษีทั้ง ๕ ได้นำเอาพระธาตุนั้นไปประดิษฐานที่ภูเขาสูงหนึ่งชื่อ “เขาลางคบรรพต” ทางทิศตะวันตกของตัวเมือง และพระองค์ทรงอธิษฐานถอดเอาพระนขา (เล็บ) และพระเกศา (ผม) ๓ เส้นมอบให้ด้วย พร้อมกันนั้นก็ตรัสพยากรณ์ว่าเมื่อพระองค์นิพพานไปแล้ว ๑,๓๐๐๐ ปี จะมีพญางูหนึ่งชื่อว่า “อนันตยศ” อยู่ทางทิศตะวันตกมาครองเมืองนี้ และสร้างศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น พระฤๅษีทั้ง ๕ พร้อมด้วยพระอินทร์ซึ่งมาอยู่ ณ ที่นั้นก็รับเอาพระธาตุจากพระหัตถ์แล้วทูลถามงูหน้าไปสู่เขาลางคบรรพต (ม่อนพญาแช่) ครั้นไปถึงแล้ว พระอินทร์ก็เนรมิตให้ภูเขาสูงนั้นลึกเป็นรูได้ ๑๐๐ วา กว้าง ๘ ศอก แล้วบรรจุ “นขาพันตธาตุ” ไว้ในที่แห่งนั้น

ในเวลานั้น ยังมีพญาละวผู้หนึ่งชื่อ “พญาวุธโต” มีอายุได้ ๑๐๐ ปี อยู่ที่ขุนน้ำแม่ระมิง ได้ทราบข่าวจากพรานป่าคนหนึ่งว่า พระฤๅษีตนน้องสุดท้องนี้สามารถชุบคนแก่ให้กลายเป็นคนหนุ่มได้ พญาวุธโตก็มีใจอยากจะเป็นหนุ่มกับเขาบ้าง เมื่อพระฤๅษีเห็นก็ถามว่า พญาละวไปพบตนด้วยเหตุใด พญาวุธโตจึงตอบว่าพระองค์ทราบว่พระฤๅษีนั้นสามารถชุบคนแก่ให้กลายเป็นคนหนุ่มได้ จึงอยากขอชุบพระองค์บ้าง ฤๅษีก็ตอบตกลง

รุ่งขึ้น พระฤๅษีผสมยาขนานต่างๆ รวม ๔ ขนาน ใส่หม้อกระทะต้มจนเห็นว่าใช้ได้แล้วจึงทิ้งไว้ให้เย็น จากนั้นบอกให้พญาวุธโตลงไปนอนในหม้อย่านั้น พญาวุธโตเห็นดังนั้นก็เกิดความกลัวเป็นอันมาก พระฤๅษีบอกให้ลงไปนอนในหม้อยได้ถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ก็ไม่ยอมลง ครั้นแล้วพญาวุธโตก็ขอให้พระฤๅษีทดลองลงไปแช่ในหม้อยาให้ดูก่อน พระฤๅษีก็ยอมทำตาม แต่ก่อนจะลงท่านก็ได้แนะนำให้พญาวุธโตรู้จักวิธีผสมยาให้เป็นระยะๆ

พระฤๅษีชักซ้อมความเข้าใจกับพญาวุฒโท จนพญาวุฒโทเข้าใจดี จากนั้นพระฤๅษีก็ลงไปในอนาถ แล้วก็สลายร่างกลายเป็นน้ำไป พญาวุฒโทก็เอาขานานที่ ๑ ใส่ลงไปในน้ำก็พุ่งขึ้นขึ้นมาเหมือนข้าวยาตุ แล้วก็เอาขานานที่ ๒ ใส่ลงไป พระฤๅษีก็โหวดขึ้นขึ้นมาบิดเป็นเกลียวเหมือนงูเกี่ยวกัน ชูคอขึ้นมาเหมือนคองูเห่า พญาวุฒโทเห็นดังนั้นก็ตกใจกลัวจนขนพองสยองเกล้าเกิดความพรั่นพรึงถึงกับหิยาพิศ คือไปหิยาขานานที่ ๔ ใส่ลงไปในแทนที่จะเป็นขานานที่ ๓ พอใส่ลงไปแล้วเนื้อตัวพระฤๅษีก็กระด้างไป ไม่ขยับเขยื้อนอีก พญาวุฒโทก็เอาขานานที่ ๓ ใส่ลงไปอีก พระฤๅษีก็แน่นิ่งสิ้นใจตายอยู่ ส่วนพญาวุฒโทเห็นดังนั้น ก็ร้องไห้เพราะเสียใจที่ตัวเองพลาดพลั้งจนเป็นเหตุให้หิยาพิศ ทำให้พระฤๅษีตายทั้งๆ ที่พระฤๅษีก็เตือนหลายครั้งแล้ว จากนั้นพญาวุฒโทก็ตกแต่งข้าวตอกดอกไม้มื้อเพื่อขอมาโทษต่อสพพระฤๅษีแล้วทำประทักษิณเวียนรอบศพท่าน ๓ รอบ แล้วก็พาบริวารกลับไปสู่ที่อยู่ของตน

ส่วนพญาวุฒโทเองคั้นๆ เมื่อกลับไปถึงที่อยู่แล้วก็เกิดกระวนกระวายกระสับกระส่ายเป็นอย่างมาก คิดแต่อยากจะไปสู่ที่อยู่ของพระฤๅษีตนสุดท้องอยู่ตลอดเวลา ในที่สุดก็สั่งเหล่าเสนาทั้งหลายเตรียมข้าวของและช้างม้าแล้วก็มาขึ้นมาสู่คอยขัสสกิตติ (เขलगคब्ररपद) เมื่อไปถึงแล้วก็ให้คนตักน้ำมาใส่กระทะแล้วตนเองก็ลงไปแช่ พอรู้สึกสบายดีก็ลุกขึ้น แต่พอออกจากกระทะก็ร้อนกระสับกระส่ายจนทนไม่ไหว ก็บอกให้เสนาเข้าใจว่า เห็นจะมีอายุอยู่ต่อไปไม่ได้แล้ว จึงสั่งความว่า หากพระองค์สิ้นพระชนม์ไปก็ให้นำพระศพไปเผาทักษิณวันตักเถียงได้ของที่นั่น ครั้นสั่งเสียเสร็จแล้วก็สิ้นใจ เหล่าบริวารของพญาลวก็ซึ่งเศร้าไปตามๆ กัน แล้วจึงจัดแจงแต่งศพเอาไปเผาทักษิณที่พญาลวจะสั่งความไว้ สถานที่แห่งนั้นจึงมีชื่อเรียกว่า “ม่อนคว่ำหล่อง” ส่วนสถานที่ที่พญาวุฒโทนอนแช่น้ำตายนั้นได้ชื่อว่า “ม่อนพญาแช่” มาจนทุกวันนี้

๕๔.ตำนานพระธาตุลำปางหลวง

เรื่องย่อ

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระเถระสามองค์ได้เสด็จจาริกไปตามบ้านเมืองต่าง ๆ จนถึงบ้านสัมภะการวัน (บ้านลำปางหลวง) พระพุทธเจ้าได้ประทับเหนือคอยม่อนน้อย มีชาวละแวกหนึ่งชื่อ ลัวะอ้ายกอน เกิดความเลื่อมใส ได้นำน้ำผึ้งบรรจุกระบอกไม้ป้างมะพร้าว และมะตูมมาถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้น้ำผึ้งแล้วทิ้งกระบอกไม้ป้างไปทางทิศเหนือ แล้วทรงพยากรณ์ว่า สถานที่แห่งนี้อาจมีชื่อว่าลัมพกัปปะนคร แล้วได้ทรงลูบพระเศียรได้พระเกศามาหนึ่งเส้น มอบให้แก่ลัวะอ้ายกอน ลัวะอ้ายกอนได้นำพระเกศานั้น บรรจุในผอบทองคำ และใส่ลงในอุโมงค์พร้อมกับถวายแก้วแหวนเงินทองเป็นเครื่องบูชา แล้วแต่งยนต์ผัด (ยนต์หมุน) รักษาไว้ และถมดินให้เรียบเสมอกัน แล้วก่อเป็นพระเจดีย์สูงเจ็ดศอกเหนืออุโมงค์นั้น ในสมัยต่อมาก็ได้มีการขุดรื้ออีกหลายพระองค์ มาก่อสร้างและบูรณซ่อมแซม

๕๕.ตำนานพระบาทสี่รอย (วังรุ่ง)

เรื่องย่อ

เมื่อครั้งอดีตกาล มีพระสงฆ์รูปหนึ่ง นาม “พระวิปัสสี สัมมาสัมพุทธเจ้า” เป็นพระสังฆนายก ปกครองพระภิกษุเถรานุเถระเป็นจำนวนมากแต่พระสังฆนายกูปนี้กลับแสวงหาปัจจัยทั้งสี่ โดยออกประกาศไปทั่วสังฆมณฑล ว่า “วัดนี้ เป็นที่ชุมนุมของพระมหาเถระเจ้าทั้งหลายอยู่เนื่องนิรันดร์ ดังนั้น ขอให้พระภิกษุทั้งหลาย จงนำเอาปัจจัยสี่ อันได้แก่ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และปัจจัย รวมทั้งแก้วแหวนเงินทองทั้งปวง มาให้แก่วัดของเรา เพื่อจะได้นำมาถวายทานแก่พระมหาเถระเจ้าทั้งหลายต่อไป” เมื่อพระภิกษุทั้งหลาย ได้รับคำสั่งของพระสังฆนายก ต่างลำบากใจ ไม่กล้าทักท้วงคัดค้าน ด้วยเกรงจะมีความผิด ได้แต่จำใจนำของมามอบให้ที่วัด เมื่อพระสังฆนายกมรณภาพ ได้ตกนรกหมกไหม้อยู่ในอบายภูมิทั้ง ๔ ด้วยผลกรรมที่ได้เบียดเบียนพระสงฆ์ให้ได้รับความลำบาก

เมื่อชาติใช้กรรมในนรกแล้ว อดีตพระสังฆนายกองค์นั้น ได้มาเกิดเป็นเปรต มีนามว่า “มหาศิลาหลวงใหญ่” (เปรตหิน) พุดวาจาใดๆ ไม่ได้ สรรีระกลายเป็นหินกาลเวลาได้ล่วงเลยมาถึง ๕๒ กับปี เป็นยุคแรกของพระพุทธเจ้า องค์ที่ ๑ คือ พระพุทธเจ้ากกุสันโธ ได้เสด็จมาโปรดมหาศิลาเปรต และทรงประทับรอยพระบาทไว้เหนือก้อนหินมหาศิลาเปรต เป็นรอยแรก จนถึงยุคสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๒ ทรงพระนามว่า “พระพุทธเจ้าโกนาคมน” ได้เสด็จมาที่มหาศิลาเปรต ได้ทรงประทับรอยพระบาทซ้อนไว้ในรอยพระบาทเดิม เป็นรอยที่ ๒ ต่อมา พระพุทธเจ้ากัสสปะ องค์ที่ ๓ ได้เสด็จมาโปรดมหาศิลาเปรตอีก และทรงประทับรอยพระบาทเป็นรอยที่ ๓ ซ้อนไว้อีกครั้ง

ถึงยุคของ พระพุทธเจ้าโคตโม หรือ พระสมณโคตม (พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน) ได้เสด็จมาโปรด มหาสิลาเปรตอีกครั้ง ทรงประทับรอยที่ ๔ ลงบนหินสิลาเปรต บังเกิดพระพุทธรูปสลักรอย นับแต่นั้น เป็นต้นมา

กาลเวลาล่วงเลยมา ๒,๐๐๐ ปี ได้มีเทวดาทั้งหลาย ต้องการให้พระพุทธรูปสลักรอยปรากฏ ตามที่พระองค์ทรงอธิษฐานไว้ จึงเนรมิตเป็นรู้ง (เหยี่ยว) ตัวใหญ่ บินลงมาไปจับลูกไก่ของชาวบ้าน พรานป่าที่อาศัยอยู่เชิงเขาเวภารบรรพตเห็นเข้า จึงไล่ติดตามรู้งสู่ยอดเขา เมื่อไปถึงยอดเขา พบรอย พระพุทธรูปสลักรอยอยู่บนพื้นได้ต้นไม้ พรานป่าเกิดความเลื่อมใส จึงทำการสักการบูชา ก่อนนำ เรื่องมาแจ้งให้แก่ชาวบ้านเมื่อได้ยินคำบอกเล่า ชาวบ้านต่างพากันไปกราบสักการบูชา โดยเรียก พระพุทธรูปดังกล่าว ว่า “พระบาทรงรู้ง (รู้งเหยี่ยว)”

๕๖.ตำนานครูบาศรีวิชัยแบบพิสดาร

เรื่องย่อ

ครูบาศรีวิชัย เกิดที่บ้านปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน มีนามเดิมว่า อ้ายฟ้าร้อง เพราะในขณะ ที่ท่านเกิด อากาศวิปริตมีลมฝน ฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า จึงถือเอานิมิตนั้นมาตั้งชื่อว่า ฟ้าร้อง ท่านเกิด เมื่อวันอังคาร ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ เหนือ (เดือน ๗ ได้) ตรงกับวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๑ ปีชาล เวลาพลบค่ำ บิดาชื่อ นายควาย มารดา ชื่อ นางอุสา

ครูบาศรีวิชัย ได้เริ่มบรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๘ ปี ณ วัดบ้านปาง อำเภอลี้ ซึ่งเป็น อารามเล็กๆ ประจำหมู่บ้าน มี ครูบาขัติยะ วัดบ้านปาง เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ อายุครบ ๒๐ ปี ก็อุปสมบท มี พระครูสุมนโณ วัดบ้านโสมหลวงเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับฉายาว่า สิริวิชัย ต่อมาได้เดินทางไปศึกษาวิปัสสนากัมมัฏฐาน

จาก ครูบาอุปละ วัดคอยเต่า อำเภอมะท้าว ด้วยเหตุที่มีอุปนิสัยชอบสงบเสงี่ยม เจริญตัว พุค น้อย กินน้อย และรู้แนวทางปฏิบัติธรรมบ้างแล้ว จึงถือโอกาสขึ้นไปอยู่ปฏิบัติกัมมัฏฐานบนคอยทิส ได้ของหมู่บ้าน เมื่อท่านได้วิเวกทางกาย จิตใจก็หยั่งรู้เข้าสู่สมาธิยังลงสู่วิปัสสนาญาณ ท่านก็ยังมี ความพากเพียรในการปฏิบัติกัมมัฏฐานมากขึ้นเคร่งครัดในวินัย ไม่แต่ละต้องลาภสักการะปัจจัย ล้นอาหารมังสะวิรัต ประชาชนจึงเกิดความเลื่อมใส ชื่อเสียงของท่านก็ยิ่งโด่งดังไกลออกไป ชาวบ้านหลังไหลเข้ามาเคารพบูชาท่านมากขึ้น ต่อมา ครูบาขัติยะย้ายไปจำพรรษาที่อื่น ท่านจึงรับ ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบ้านปาง และบุกเบิกป่านั้นสร้างเป็นวัดขึ้น ไม่นานก็สร้างเสร็จมีงานฉลอง ถึง ๗ วัน ๗ คืน และได้ตั้งชื่อวัดใหม่แห่งนี้ว่า วัดศรีดอนชัยทรายมูลบุญเรืองบ้านปาง ชาวบ้านเรียกว่า วัดบ้านปาง ส่วนวัดเดิมที่มีอยู่ในหมู่บ้านก็หมดสภาพไป นับเป็นวัดแรกที่ท่านได้สร้างขึ้นมา

ต่อมาท่านต้องอธิกรณ์ถูกกล่าวหาในหลายกรณี ๒ ครั้ง เช่นเป็นพระอุปัชฌาย์เถื่อน ไม่ประพฤติตนให้ เป็นไปตามคำสั่งของคณะสงฆ์ ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของพระครูมหารัตนากร เจ้าคณะแขวงลี้ ที่เพิ่งตั้งขึ้นมาใหม่ตามพ.ร.บ.ปกครองคณะสงฆ์ ฯลฯ ครุบาทวีรวิชัยถูกกักบริเวณให้อยู่ในวัดพระธาตุหริภุญชัย ๑ ปี ถูกกักบริเวณอยู่ในวัดศรีคอนชัยเชียงใหม่ ๓ เดือน สุดท้ายจึงถูกนิมนต์ให้เข้าไปสออบสวนที่ แต่ทุกคดีก็ได้รับการวินิจฉัยจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชในสมัยนั้นว่า ไม่มีความผิดครุบาทวีรวิชัยจึงเดินทางกลับจังหวัดลำพูน บรรดาสาธุศิษย์จัดขบวนต้อนรับ ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ ประชาชนก็เพิ่มความเคารพเลื่อมใสมากขึ้น ท่านมักจะรับนิมนต์ไปเป็นประธาน ในการบูรณะศาสนสถานทั่วภาคเหนือ

๕๗.ตำนานพระธาตุแหลมลี้

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธเจ้าแห่งเราได้ตรัสรู้แล้ว ก็เทศนาโปรดสัตว์ ไปในทิศานุทิศ ทั้งหลาย ลำดับประเทศทั้งหลาย บ้านใหญ่บ้านน้อย โดย พระอรหันต์เจ้าได้ ๔๐๘ องค์ มีพระเวทละเถระเจ้าเป็นต้น พระพุทธเจ้าเสด็จมาแก่เมืองอาลัยยะราโม จอมคอยเขาเจดกตและมาสังหะ พญารามกัณณะราช ในชนบทชื่อว่า เทพบุรี ในเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมานั้น ก็ได้สั่งสอนแก่พญาแล้ว พระพุทธเจ้าจึงตรัสกับพระเวทละว่า ในอนาคตกาลภายหน้า สถานที่นี้เศษธาตุเรดถาคคจักมาตั้งอยู่ เมื่อเรานิพพานแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสทำนายที่นั่นแล้ว พระพุทธเจ้าก็เสด็จขึ้นอยู่เหนือคอยปู่ดืบที่นั่นแล้ว ก็เสวยมะม่วงหอมแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอรหันต์ทั้งหลายว่าในที่นี้เศษธาตุเรดถาคคจักมาตั้งอยู่ในที่นี้

พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์ จึงขึ้นมาถึง “คอยลี้เลี่ยมแหลมล” วันนั้นแล เมื่อนั้นยังมีพญาตนหนึ่ง ชื่อว่า “สมาทะ” เป็นใหญ่แก่ชาวเมือง เววาทภายีต์ทั้งหลาย คือเป็นใหญ่แก่ชาวเมืองลอง และ “พญาสมณะ” คนนั้นก็ทำไร่ฝ้ายในคอยลี้เลี่ยมแหลมล ที่นั่นก็ได้เห็นพระพุทธเจ้านั่งอยู่กับด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย พญาก็นิมนต์มาก ก็ได้เอาถั่วงา เต้าแดง มาถวายเป็นทานแก่พระอรหันต์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วพญาก็ได้ฟังธรรมรักษาศีล เป็นเวลาเจ็ดวัน ในวันที่แปดนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้เสวยภัตตาหารอยู่นั้น ก็ทรงแยมพระโอยฐ์ เมื่อนั้นพระเวทละเถระเจ้า ก็ได้ทูลถามเหตุที่พระพุทธเจ้า แยมพระโอยฐ์นั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสอันนั้นว่า ครุาเวทละ เกาะอันนี้ประเสริฐนักแล มีน้ำ แวดล้อมไปเหมือนสระอโนดาต ดอนอันนี้จักเป็นมหานครอันใหญ่ ในอนาคตแล้ว คนทั้งหลายจักมาอยู่ที่นี้มากกว่าแสนในภายหน้า ส่วนเทวดาและพระอรหันต์ทั้งหลายและท้าวพญา ก็จัดเอาเศษธาตุของเรดถาคค เมื่อนิพพานไปแล้ว ๒๐๐ กว่าปีมาตั้งไว้ที่นี่ จะเป็นที่ยึดมั่นยิ่งนัก เป็นที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายมาเทศนาธรรมชื่อว่า

“สารัมมะจิตตสูตร” แห่งพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ท่านทั้งหลายจงกราบไหว้ที่นี้ทุกคนเถิด เมื่อพระพุทธเจ้ากะกุสันทะก็ดี เมื่อพระพุทธเจ้า โจนาคมนะ ก็ดี เมื่อพระพุทธเจ้ากัสปะก็ดีเมื่อพระพุทธเจ้าตันชือว่า อริยมตตตริย จักมาตรัสในอนาคตกาลภายหน้าก็ดี ก็จะมาเทศนาธรรมชื่อว่า สารัมมะจิตตสูตร ตามประเพณีแห่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย

๕๘.ตำนานพระธาตุปูแแจ

เรื่องย่อ

ในสมัยที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเนื้อทรายทองได้ถูกนายพรานติดตามรอยเป็นเวลานาน เมื่อเดินทางมาถึงเขาลูกนี้เกิดอาการบาดเจ็บ ชัดเบา (อาการของโรคปัสสาวะไม่ออก) ได้รับทุกข์ทรมานอยู่เป็นเวลานาน ๓ วัน จึงถึงแก่ความตาย การเกิดบาดเจ็บ ภายพื้นเมืองเรียกว่า ปวดแแจ

เมื่อพระโพธิสัตว์ได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ได้เสด็จมาเผยแผ่พระธรรมให้ประชาชนถึงคดอม่วงคำ เสด็จตามรอยทางเดิมถึงเขาลูกนี้ ก็ทรงเยี่ยมพระโอษฐ์ พระอาณนที่ซึ่งเสด็จตามจึงทูลถามว่า มีอะไรเกิดขึ้นที่นี่ ก็ทรงตรัสเล่าถึงความหลังให้ฟังโดยตลอด พระอาณนที่ทูลขอว่าแห่งนี้ควรเป็นที่สักการแห่งพุทธศาสนิกชนทั้งหลายในกาลภายหน้าสืบไป พระพุทธเจ้าจึงพระราชทานเกสาเส้นหนึ่งให้แก่พระอาณนที่ ณ บัดนั้นพระอินทร์ก็เนรมิตรผอบมารองรับบรรจุพระเกสาไว้ นำไปประดิษฐานในอุโมงค์เขาลูกนี้ และต่อมาได้สร้างพระธาตุปูแแจ ไว้ให้ประชาชนได้กราบไหว้สักการบูชา

๕๙. ตำนานสุวรรณคำแดงหรือตำนานเจ้าอินทขิล

เรื่องย่อ

เจ้าชายสุวรรณคำแดงเป็นโอรสของพญาโจรณี เรื่องเกิดขึ้นและดำเนินไปเนื่องจากเทวบุตรชื่อโวหาร ซึ่งเป็นพญาติได้จำแลงกายมาเป็นเนื้อทรายทอง ปราบภู ภู สวนอุทยานของพระโจรณี กษัตริย์พร้อมทั้งโอรสและบริวารจึงพากันออกมาล้อมจับ พญาโจรณิลันว่าจว่า หากเนื้อทรายทองหลุดไปทางผู้ใด ผู้นั้นต้องรับโทษ เนื้อทรายทองหลุดไปทางพระโอรส ดังนั้น พระโอรสจึงพาทหารออกติดตาม จนกระทั่งมาถึงบริเวณถ้ำเชียงดาว เนื้อทรายทองหายไป พบแต่นางผู้งดงามชื่อนางอินเเหลา ทั้งสองเกิดความรักต่อกันแต่เจ้าชายต้องออกติดตามเนื้อทรายทองต่อไป ครั้นนี้เจ้าชายได้พบกับ “คนที่เกิดในรอยเท้าสัตว์” อันหมายถึง ชาวลัวะ ซึ่งถามยักกล่าวว่าให้เลี้ยงดูไว้เป็นไพร่ฟ้า

ต่อมาเจ้าชายสุวรรณคำแดงพาทหารติดตามมาถึงบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำระมิงค์ ทรงพบหนองน้ำที่มีดอกบัว ๗ กอ จึงกลับมาเล่าให้ญาติฟังว่า ไม่พบทรายทอง พบแต่หนองน้ำ ญาติแนะนำว่า

ชัยภูมิแห่งนั้นเหมาะแก่การสร้างเมือง ทำนา ๑ ปี กินได้ถึง ๑ ปี เจ้าชายจึงสร้างเมือง (เวียง) ชื่อ “เวียงล้านนา”

สุวรรณคำแดงคือปฐมกษัตริย์แห่งล้านนา มีมเหสีรองอีกสององค์คือนางผมเผือกกับนางสาดกว้าง มีโอรส ๑ องค์ ส่วนไพร่ฟ้าที่เป็นลวาทรงแต่งตั้งให้เป็นขุนหลวงคอยสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในศีลในธรรม ต่อมาพระองค์ยกราชสมบัติให้โอรส และเสด็จออกไปอยู่กับนางอินเหลาในถ้ำเชียงดาว ชั่วชีวิต

หลังจากนั้นก็มียกษัตริย์ปกครองสืบต่อมาอีกหลายพระองค์ แต่ในที่สุดก็ล่มอีกครั้ง กลายเป็นหนองน้ำ ในสมัยพญาคราว เพราะจับปลาผาหรือตะพานน้ำเผือกมากิน ส่วนไพร่ฟ้าก็อพยพออกไปอยู่ตามป่าเขา และได้สร้างเวียงใหม่ ณ ที่ราบระหว่างเชิงเขาให้ชื่อว่า “เวียงนารัฐะ” พญามินนะราชเป็นปฐมกษัตริย์ จนกระทั่งถึงยุคสมัยพญามุนินพิชชะเวียงก็ล่มลงอีกเหตุอาเพศ เพราะว่า ลูกได้ทุบตีแม่ ทำให้ผีอารักษ์เมืองไม่พอใจ จึงบันดาลให้เกิดเหตุอัศจรรย์คือ บ้านหลังนั้น กลางวันเป็นคว้น กลางคืนเป็นเปลวแดดร้อน ครั้งฤาษีมาพบเข้าจึงถามว่าลูกตีแม่นานหรือยัง นางตอบว่าตั้งแต่เดือน ๓ ถึงเดือน ๕ ฤาษีจึงนำลูกที่ตีแม่ไปหาเจ้าเมืองให้ตัดสินความ เจ้าเมืองบอกว่าลูกตีแม่ไม่ผิด เหมือนลูกกระซังที่ตีแม่ระฆัง ซึ่งทำให้เกิดเสียงไพเราะ การตัดสินของเจ้าเมืองไม่ชอบธรรม ฤาษีรู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นจึงบอกว่าใครที่กลัวตายให้หนีไปอยู่บนภูเขา หลังจากนั้นฝนก็ตกลงมาทั้งวันทั้งคืน ๑ วัน เวียงจึงล่มอีกครั้ง

ต่อมามีการสร้างเมืองอีกครั้ง “เวียงเชษฐบุรี (เวียงเจ็ดลิน)” ด้วยความกลัวน้ำท่วมจึงสร้างบริเวณเชิงเขาอุจบุรีพัตตะ คือบริเวณเชิงคอกสุเทพปัจจุบัน ต่อมาเวียงแตกเพราะเจ้าผู้ครองนครแพ่สงครามผี

๖๐.ตำนานภูฎาคาร มหาเจดีย์หลวงกลางเวียงเชียงใหม่

เรื่องย่อ

แต่เดิมวัดเจดีย์หลวง ชื่อ “โชติการามวิหาร” แปลว่า พระอารามที่มีแต่ความรุ่งเรืองสว่างไสว เนื่องจากเป็นสถานที่บรรจุพระเกศาธาตุ และพระธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า ในกาลครั้งหนึ่ง เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราช ส่งสมณะทูต ๘ รูป ภายใต้อำนาจของพระโสณะ และ พระอุตตะระ เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเขตสุวรรณภูมิ รวมทั้งภูมิภาคนี้ด้วย ได้นำเอาพระบรมธาตุมาบรรจุไว้ในองค์เจดีย์องค์เล็กสูง ๓ ศอก ที่สร้างขึ้น ณ บริเวณอันเป็นที่ตั้งของพระธาตุเจดีย์หลวงในปัจจุบัน ในเวลานั้นมีมีชายผู้หนึ่ง อายุ ๑๒๐ ปี มีใจเลื่อมใส ได้แกะเอาผ้าห่มขุบน้ำมันจุกบูชา และได้ทำนายว่า ต่อไปภายภาคหน้า ตรงนี้จะเป็นอารามใหญ่ชื่อ โชติการาม พวกเราจะทั้งหลายเอาข้าวของบูชาพระธาตุพระพุทธเจ้า จึงก่อเจดีย์หลังหนึ่งสูง ๓ ศอก

ไว้เป็นที่สักการบูชา นอกจากนี้ยังมีความหมายอีกนัยหนึ่งของคำว่า “โชติการาม” คือ เวลาที่มีการจุดประทีปโคมไฟไปประดับบูชาองค์พระธาตุเจดีย์หลวง จะปรากฏจะปรากฏแสงสีสว่างไสว มองเห็นองค์พระเจดีย์คล้ายเชิงเทียนที่มีเปลวไฟลุกโชติช่วงสว่างไสว ดูแล้วมีความงดงามยิ่งนัก สามารถมองเห็นได้แต่ไกล

พระธาตุเจดีย์หลวงนั้นถูกสร้างขึ้นในในรัชสมัยพญาแสนเมืองมา (พ.ศ. ๑๕๒๘ - ๑๕๔๕) กษัตริย์องค์ที่ ๗ แห่งราชวงศ์มังราย ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่ปกครองเมืองเชียงใหม่ในขณะนั้น สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้พญากือนา พระราชบิดา ซึ่งมีตำนานเล่ามาว่า พญากือนาซึ่งได้สวรรคตไปแล้ว ได้ปรากฏตัวแก่พ่อค้าชาวเชียงใหม่ที่เดินทางไปค้าขายที่พม่า ให้มาบอกว่าแก่พญาแสนเมืองมาผู้เป็นโอรสว่า ให้สร้างเจดีย์ไว้ท่ามกลางเวียง ให้สูงใหญ่พอให้คนที่อยู่ไกล ๒๐๐๐ วา สามารถมองเห็นได้ แล้วอุทิศบุญกุศลเหล่านั้นให้แก่พญากือนา เพื่อให้พญากือนานั้นสามารถไปเกิดในเทวโลกได้ แต่พญาแสนเมืองมาเสด็จสวรรคตเสียก่อน พระนางเจ้าติโลกราชราชเทวีผู้เป็นมเหสีได้สืบทอดเจตนารมณ์สร้างต่อ จนเสร็จในรัชสมัยพญาสามฝั่งแกน ใช้เวลาสร้าง ๕ ปี

ต่อมาได้มีการปฏิสังขรณ์ในสมัยพญาติโลกราช (พ.ศ. ๑๕๘๔ - ๒๐๓๐) พระองค์โปรดให้หมื่นด้ามพร้าคด นายช่างใหญ่ทำการปฏิสังขรณ์ โดยมีพระมหาสวามีสังฆมกิติ เจ้าอาวาสองค์ที่ ๗ ของวัดโชติการาม (วัดเจย์หลวง) เป็นกำลังสำคัญในการควบคุมดูแล และประสานงาน การปฏิรูปและก่อสร้างครั้งนี้ได้สร้างขยายเจดีย์ให้ใหญ่กว่าเดิม ใช้เวลาในการก่อสร้าง ๑ ปี จึงแล้วเสร็จ

๖๑. ตำนานพระธาตุเสด็จ

เรื่องย่อ

วัดพระธาตุนี้สร้างขึ้นในสมัยเจ้าหาญแต่ทอ้ง เมื่อครั้งที่เมืองลำปางมีชื่อว่า ศรีนครชัย มีพระเถระมาจากลังกา มาสักการะพระมหาธาตุเจ้าตามทีลายแทงบอกไว้ มีชาวบ้านเล่าให้พระภิกษุฟังว่า วัดร้างแห่งนี้ในตอนกลางคืนมักปรากฏแสงพวยพุ่งขึ้นมาจากพื้นดิน เชื่อกันว่าเป็นอำนาจของภูติผี ไม่กล้าไปดูเมื่อภิกษุทั้งสองไปดูจนเห็นแสงสว่างเป็นลำพวยพุ่งขึ้นมาเมื่อเข้าไปดูจึงเห็นว่าเป็นแสงของพระบรมสารีริกธาตุกระทำปาฏิหาริย์เมื่อสักการบูชาแล้วก็แจ้งให้ชาวบ้านทราบและทูลให้เจ้าหาญแต่ทอ้งทราบ จึงโปรดให้สร้างเจดีย์ขึ้นแล้วฉลองสมโภชครั้งใหญ่พร้อมปฏิสังขรณ์วัดร้างนั้นขึ้นมาใหม่ หมื่นหาญแต่ทอ้งจึงทูลขอให้พญาติโลกราชตั้งนามวัด พระองค์จึงพระราชทานนามว่า วัดพระธาตุเสด็จ

๖๒.ตำนานโสรัธสะสิบหกเมือง

เรื่องย่อ

กล่าวถึงการเดินทางของพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ที่ไปยังดินแดนพุทธศาสนาซึ่งเป็นเมืองที่สำคัญอันปรากฏในพุทธประวัติ ๑๖ เมือง บรรยายสภาพการเดินทางไปยังเมืองแต่ละเมืองและบรรยายสภาพบ้านเมืองต่างๆที่ได้พบเจอ บอกระยะทางจากเมืองแต่ละเมืองไปถึงเมืองต่างๆและจุดที่มีต้นศรีมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และสถานที่ที่ทรงประกอบพุทธกิจต่างๆ ใน ๑๖ เมือง ได้แก่เมืองกบิลวัตถุ เมืองโกริยะ เมืองพาราณสี เมืองโกสัมพี เมืองชุตตรนคร เมืองจัมปานคร เมืองราชคชนคร เมืองสาละ เมืองอินทปัตถนคร เมืองคถกสิลา เมืองกุสินาราย เมืองเวสาลี เมืองปาตลีบุตร เมืองสาวัตถี เมืองกลิงกราช เมืองมัททราช

๖๓. ตำนานเมืองเชียงตุง

ฉบับ ทวี สว่างปัญญางกูร ผู้ปริวรรตจากต้นฉบับอักษรไทยเงิน

เรื่องย่อ

เริ่มเรื่องจากการคนเลี้ยวแบ่งข้าวให้กาฬิน และกาฬินนำไปเป็นเจ้าเมืองจันทคาม แต่เจ้าเมืองผิดสัญญาที่ให้ไว้แก่กาฬิน กาฬินนำไปปล่อยเกาะ จนกระทั่งสวรรคต เกิดใหม่เป็นพญาปู่คำ แล้วกล่าวถึงพุทธทำนาย กล่าวถึงเรื่องพญามังราย แล้วย้อนไปในสมัยของพระนางจามเทวี เล่าเหตุการณ์อันศรียที่เกิดขึ้นกับพระนาง จากนั้นก็ กล่าวถึงการเสวยรถหาเจ้าเมืองฝาง แล้วกลับมา กล่าวถึงเรื่องพญามังรายและราชวงศ์มังรายอีกครั้ง เนื้อหาจะมีความคล้ายคลึงกันกับตำนานตุงครีพื้นเมืองเชียงตุง ต้นฉบับของอาจารย์ไกรศรี นิมนานหมื่นที่ จะแตกต่างกันเพียงชื่อดำเนินเท่านั้น

๖๔.ตำนานพะเยา

เรื่องย่อ

กล่าวถึงตระกูลของลวะจังกราช และพุทธทำนายพระธาตุคอกยตุง เทวดาลงบันไดเงินมาสั่งสอนมนุษย์ โดยมีลวะจังกราชเป็นพญา ราชบุตรทั้งสามของลวะจังกราชไปหาปู่ แล้วเกิดการทะเลาะวิวาทกันขึ้น พญาลวะจังกราชจึงสั่งสอนราชบุตรแล้วส่งไปปกครองโดยราชบุตรองค์แรก คือ ลาวคำตอม ครองบ้านถ้ำ ราชบุตรองค์ที่สอง คือ ลาวซางตอบแพวแพน ครองบ้านคำ ส่วนราชบุตรองค์ที่สามคือลาวเกล้าแก้วเมืองมา นั้นอยู่กับพ่อ จากนั้นก็กล่าวถึง ราชบุตรของขุนเงินคือ ขุนธรรมไปครองเมืองพุกามยาว

ขุนเงินและขุนธรรมสร้างเมือง เห็นชัยมงคล ๓ ประการ คือ ๑. มีแม่น้ำซึ่งไหลจากทิศทักษิณไปถึงทิศอุดร ๒. มีหนองน้ำใหญ่ทางทิศตะวันตก ๓. ศาสนสถานตั้งไว้ ๒ อันถึงเป็นชัยภูมิที่ดี คือ พระธาตุและพระบาท พระพุทธรูปองค์ใหญ่ตั้งไว้ที่หัวเวียงเพื่ออุปัฏฐาก รักษาและเคารพบูชาของคนทั้งเมือง ขุนธรรมจึงหาฤกษ์ในการสร้างเมืองและพาผู้คนมาแผ้วถางก็พบเหตุการณ์ คือ หนูกัดเสือ หนูเป็นฝ่ายชนะเสือ โหรหลวงทำนายว่าบริเวณที่ตั้งเวียงนี้จะได้ลูกหลานมหาราชในเวลาต่อมาจะเป็นผู้ปราบไปครึ่งทวีป และพระองค์ได้มีราชบุตร ๒ องค์คือ ขุนเจืองและขุนทอง โหรทำนายว่าขุนเจืองจะได้เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่มาก เมื่อขุนเจืองมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษาได้มีเหตุชื่อจันทเทวี เมื่อมีพระชนมายุ ๑๗ พรรษาก็ได้นางแก้วกษัตริย์มาเป็นอัครมเหสีและได้ช้างพานคำเป็นช้างคู่บารมี จากนั้นก็มีศึกแควมาตีเมืองเงินยาง และได้ครองเมืองเงินยาง ยกเมืองพะเยาให้ขุนทอง จากนั้นขุนเจืองออกรบที่เมืองแมนตาทอกขอกฟ้าตายและสิ้นพระชนม์ในที่รบ ราชบุตรของขุนทองคือขุนจำเมืองครองเมืองพะเยาสืบมา

๖๕. ตำนานเก้าผีล้านนา ปฐมมูลมูลี

เรื่องย่อ

เมื่อโลกยังไม่ปรากฏมีแต่อากาศอันว่างเปล่าความร้อนกับความเย็นมาบรรจบกัน ทำให้เกิดลมพัดหมุนวนอย่างรุนแรงจนเกิดเป็นกลุ่มก้อนเกิดเป็นแผ่นดิน น้ำ หินผา แร่ธาตุต่างๆจากธาตุทั้ง ๔ ทำให้เกิดสัตว์เดรัจฉาน เมื่อสัตว์เหล่านี้ตายก็เกิดใหม่เรื่อยๆจนเต็มแผ่นดิน

เมื่อหลายกัปหลายกัลป์ผ่านไปมีอิติผู้หนึ่งเกิดจากธาตุดิน ชื่อนางอิติถึงไคยะสังกะสี มีดอกไม้มหอมเป็นอาหาร เนื่องจากมีแต่ต้นไม้ใบหญ้านางหาความสำราญไม่ได้จึงปั้นรูปสัตว์ต่างๆเพื่อให้กินหญ้าและแมลงให้เบาบางลงไป สัตว์เหล่านั้นเกิดเป็นสัตว์ในสิบสองราศี นางตั้งชื่อว่า ใจ เป้า ยี เหมา ฯลฯ เป็นการเรียกนักยัตตามประเพณีชาวเหนือ สัตว์ที่นางปั้นก็แพร่หลายเป็นจำนวนมากกินพืชพันธุ์จนหมดนางจึงคิดวิธีแก้ปัญหา ขณะนั้นบุรุษผู้หนึ่งเกิดจากธาตุไฟชื่อว่าปู่สังไคยะสังกะสี เมื่อทั้งสองได้พบกันจึงสมสู่อยู่ด้วยกัน ช่วยกันสร้างมนุษย์ ๓ คนแรกในโลก คือ หญิงชาย และนปฺงสะกะ (บุรุษสองเพศ) คู่สร้างโลกจึงแบ่งฤดูกาลให้ข้าวเป็นอาหารประจำ และตั้งเวลาเป็น ปี เดือน วัน และยาม พวกเขาเหล่านั้นพากันทำบาปกรรมโดยฆ่าสัตว์มาเลี้ยงชีพ คู่สร้างโลกจึงใส่ธาตุต่างๆไว้ในต้นไม้ เพื่อให้มนุษย์มีจิตใจที่แตกต่างกัน เพราะวิญญาณที่จะเกิดในท้องมนุษย์นั้นต้องมาสิงที่ต้นไม้ก่อน วิญญาณที่ไม่ได้สิงต้นไม้ก็จะเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน หลังจากนั้นคนที่เกิดมาจึงมีจิตใจแตกต่างกัน แยกย้ายไปตั้งบ้านเมืองคนละที่ คนที่ทำบาปมีมาก คนที่ทำบุญมีน้อย

เมื่อสร้างโลกมานานแล้วปู่และย่าทั้งสองก็ตัดสินใจทำลายโลก และผู้ที่ได้ไปอยู่ชั้นพรหมโลกก็ได้ลงมาเกิดบนแผ่นดิน กัปต่อๆมามนุษย์ก็มีพัฒนาการจนกระทั่งพูดได้ รู้จักพ่อแม่ รู้จักบาป

บุญ มีมนุษย์ผู้หนึ่งเกิดมาหลายกัปและบำเพ็ญบารมีไว้มากในที่สุดก็ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์แรก คือ พระตถาคตธรรมะหลังจากนั้นก็แสดงธรรมเรื่องปฐมมุลุมุติ พระอินทร์ พระพรหม เทวดาและมนุษย์ฟังไม่รู้เรื่อง ด้วยเหตุนี้พระตถาคตธรรมะจึงบัญญัติอักษรรูปต่างๆ ให้ชาวโลก ๑๐๑ ภาษาเพื่อ บันทึกพระธรรมคำสอนของพระองค์และทรงทำนายไว้ว่า ในอนาคตกาลจะมีพระพุทธเจ้า ๓ ประเภทคือ ปญญาธิกะ สัทธาธิกะและวิริยาธิกะ

๖๖.พื้นเมืองเชียงราย

ฉบับวัดป่าลาน ต.ทุ่งต้อม อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ สรสดดี อ่องสกุล ผู้ปริวรรต

เรื่องย่อ

พื้นเมืองเชียงรายฉบับนี้มีเนื้อหาที่วุ่นวาย เพราะเกิดจากการคัดลอกจากต้นฉบับหลายเรื่อง โดยไม่ได้ลำดับเนื้อหา เริ่มกล่าวตั้งแต่ ฟ้าสุทโธรมหาราชปราบล้านนาได้ก็ตั้ง พญาธิช็อกกินเมือง เชียงรายกระทั่งถึงพลทเพก และกล่าวถึงพื้นนาเมืองเชียงราย ๓๒ พื้นนา ส่วนที่เมืองบิรวารต้องส่ง ให้เมืองเชียงรายและลำดับกษัตริย์ราชวงศ์ลาว (ลาวจังกราช) ราชวงศ์มังราย และกษัตริย์สมัยที่พม่า ปกครองกล่าวถึงลำดับพ่อเมืองเชียงรายตั้งแต่แสนขาน แสนมนตรี แสนไชยสองนา แสนหาภาค แสนสุรมนตรี แสนทิพนมนตรี มีจาริตด่อนรับขายเมืองเชียงราย ด้วย เงิน ๕๐ เลื่อ ๑ ฟืน มั่ง ๑ หลัง หมอน ๑ ลูก แล้วกล่าวถึงพิธีนั่งแท่นแก้วกินเมืองเชียงราย เริ่มตั้งแต่ ปลงน้ำสัจจากกลางสนามเมือง เชียงรายมีดาบคำคำ ฝักคำ อุบหมี่ยงคำ เจียกคำ ขันคำ กลองหมุ ช้างพ่วงคำ ม้าอานคำ ฉัตรเหลือง ๑ คัน เงิน ๑๐๐๐,๐๐๐

เขตแดนที่พญามังรายได้พระราชทานให้วัดหลวงเชียงราย พระองค์ได้กัลปนาชาวลัวะ ให้กับวัดหลวงและที่ดินให้กับวัดหลวง จากนั้นย้อนกลับมาที่พญามังรายสร้างเมืองเชียงรายอีกครั้ง

๖๗.ตำนานพระธาตุจุมพิต

ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ปริวรรตโดย สรสดดี อ่องสกุล

เรื่องย่อ

นันทประหยาเป็นชาวจุมพิตเมื่อบวชได้สืบทอดวิชาได้มาเรียนที่วัดสวนดอก และลาสิกขาบทได้เป็นพี่เลี้ยงพญาติโลกราช พญาติโลกราชจะให้กินเมืองแต่นันทประหยาทูลขอกลับไปยังเมืองลำปาง บ้านจุมพิต ได้พบกับอ้ายจอมแพเล่าชาวเมืองแพร่มีอาชีพค้าขายและได้ชวนกันสร้างวัด บนที่ที่พระนางจามเทวีสร้างไว้ก่อนหน้านั้น เมื่อสร้างวัดเสร็จจึงไปขอพระพุทธรูปที่วัดป่าพร้าว มาประดิษฐานไว้ พระองค์นั้นห่มทองทั้งองค์สวยงามมาก ชาวบ้านเรียกว่าพระเจ้าหัวคำ หลังจาก

นั้นเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมเจ็ดครั้งกล่าวพังลงมา สองสหายจึงช่วยกันขนพระมาไว้ยังบนเนินและสร้างวัดอีกครั้งให้ชื่อว่า วัดจอมพื้เลี้ยง

เมื่อพญาเมืองใต้ (สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) จะมารบเอาเมือง แม่ของเจ้าห่านแต่ห้องที่กำลังทรงครุภรณ์นั้นก็ออกสู้รบจนชนะ เมื่อพญาดีโลกราชได้ทราบข่าวจึงรีบยกทัพมาช่วย พญาได้ทราบข่าวจึงรีบถอยทัพกลับ พญาดีโลกราชทรงดำริตาม ถึงบ้านของพื้เลี้ยงพระองค์เมื่อทราบว่ามิที่บ้านจุมพิต พระองค์จึงบอกให้นางเทวียุ่ที่นั่นรอส่วนพระองค์และพ่อของเจ้าห่านแต่ห้องไล่ตามพญาเมืองใต้ นางมหาเทวีก็ได้สร้างวัดรอบพระสาวามีเมื่อพญาดีโลกราชเสด็จกลับก็มีความยินดีเป็นอย่างยิ่งจึงนำพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ในเจดีย์แล้วทรงถามว่าวัดนี้ชื่อว่าอะไร นั้นทพระยาทูลว่าแต่เดิมชื่อ วัดจุมพิต บัดนี้ชื่อว่าวัดจอมพื้เลี้ยง พญาดีโลกราชตรัสว่าเมื่อเรามาถึงที่นี่ถือเป็นมงคลยิ่งนักที่เอาชนะพญาได้ได้ แล้วพระราชทานนามว่า วัดจอมพื้ไชยมงคล ครั้นถึงสมัยพระเมืองแก้วพระองค์ก็ทรงก่อกำเนินที่ดินและคนถวายวัดเป็นจำนวนมาก และทรงสร้างพระพุทธรูปน้ำหนักแสนห้าหมื่นพันทองไว้กับวัด

๖๘.ตำนานเมืองละคร

ฉบับวัดดอกเอื้อง ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธเจ้ามีพระชนมพรรษา ๕๖ พรรษาได้เสด็จมายังคชยัสสะกิตติบัณฑิตะทอดพระเนตรเห็นที่แห่งหนึ่ง ชื่อว่าภูตปดัยกะอันเป็นที่ผิเสื่อยักษ์มาตลาดทุกวัน ในภายหลังมีชื่อว่า ช่วงเวียงคิน แล้วเสด็จลงมาพบฤๅษี ๕ คน ฤๅษี ก็ได้ถวายข้าวให้แต่นั้นเกิดมีหมอกมากมองไม่เห็นแสงแดดฤๅษี ๕ คนนั้นก็น้อยใจว่าเลยเวลาถวายข้าวไปเสียแล้วกระมังพระอินทร์จึงแปลงกายมาเป็นไก่เผือกขันเพื่อให้รู้ว่ายังไม่เลยเวลาเสวยพระกระยาหาร

หลังจากนั้นพระองค์ก็ทรงทำนายว่าในภายหน้าที่นี้จะได้ชื่อว่า ถูกกุกฏรฎฐ และศาสนาจะมาประดิษฐานยังสถานที่แห่งนี้แล้วเสด็จกลับ จากนั้น ฤๅษีทั้ง ๕ ก็ไปเอาหน่อต้นโพธิ์มาปลูกไว้ที่พระพุทธองค์ประทับนั่ง จากนั้นก็กล่าวถึงอานิสงส์การบำรุงรักษาต้นโพธิ์ หากไม่เคารพจะเกิดเหตุร้ายขึ้น กระทั่งเวียงเก่าได้กลายเป็นเมืองร้าง หลังจากนั้นได้มีเมืองใหม่ขึ้นชื่อว่าเมืองนครใต้ฟ้า และในที่สุดก็กลายเป็นเมืองร้างผู้คนก็ได้สร้างเมืองลัมปางหรือ สุกตลัมกะกับปะบุรินคร และให้ผู้คนทั้งหลายเคารพยำเกรงต้นโพธิ์ที่ช่วงคินเหมือนเดิม

๖๕.ตำนานพระธาตุปางม่วง

วัดลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธเจ้ามีพระชนมพรรษา ๖๕ พรรษา ได้เสด็จมายังป่าไม้ด้อมคอยชั้น
 ทอดพระเนตรเห็นยักษ์ ๒ คนปู้หลานที่หิวอาหารมากและจะจับพระพุทธเจ้ากิน พระองค์จึงแสดง
 ปาฏิหาริย์ให้ยักษ์ปู้หลานเห็นและทรงเทศนาสั่งสอนให้รักษาศีล ๕ ทรงมอบเกศาให้กับยักษ์ ๒ คน
 ปู้หลานไว้ในคอยที่ยักษ์อยู่แล้วทรงทำนายว่า ในภายหน้าจะมีบ้าน กางจักรภายหลังจะมีชื่อว่า ห้าง
 จักรแล้วสถานที่ที่ยักษ์รับศีล ๕ นั้นจะมีชื่อว่า เวียงดั้น ภายหลังจะมีชื่อว่าเวียงตาน เมื่อศาสนาล่วง
 ไปได้สองพันสามร้อยปีพระธาตุจะแสดงปาฏิหาริย์ให้ชาวบ้านเห็นและมีนางเศรษฐีที่สร้างวัด
 พระธาตุลำปางหลวงแล้วก็จะมาสร้างวัดนี้ มีตาผ้าขาวนำเรื่องไปทูลเจ้าเมือง เจ้าเมืองก็จะมาสร้าง
 เจดีย์ครอบเจดีย์เดิมให้ใหญ่ขึ้น คอยที่ยักษ์อยู่นั้นจะมีชื่อว่า คอยนายปู้หลาน ลำห้วยจะมีชื่อว่า
 แม่ดั้น ก้อนหินที่ยักษ์ยกมาให้พระอนันตชัศผ้านั้นจะมีชื่อว่ามะหินชัศผ้า
 ผู้ใดที่จะขึ้นไปไหว้พระธาตุควรไหว้มะหินชัศผ้าก่อน อย่าถ่มน้ำลาย น้ำมากให้เหยหน้า
 ทักเทวดา และผู้ใดที่ได้มาไหว้นั้นจะมีอันสงส์มากนัก

๗๐.ตำนานวัดกู่คำ เมืองนครลำปาง

วัดบ้านเอื้อม ต.บ้านเอื้อม อ.เมือง จ.ลำปาง

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึง ณ สถานที่นี้ก็เสด็จเข้าสู่ร่มไม้ม่วงคันหนึ่ง ขณะนั้นยังมาพราณ
 ป่าผู้หนึ่งที่อาศัยอยู่บ้าน หม้อแกงทอง เหตุที่ชื่อว่าบ้านหม้อแกงทองเพราะหากมีสัตว์ตัวใดเข้ามากิน
 น้ำที่สระหนองแห่งนี้ก็จะเป็อาหารของพญาปลา วันหนึ่งนายพราณและบริวาร ๕๐๐ คนเข้าไปยัง
 สระแห่งนั้น เทวดาแปลงกายลงมาเป็นกวางทองขาหักแล้วเดินไปหาพระพุทธเจ้า นายพราณจึงเห็น
 พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ได้เทศนาสั่งสอนนายพราณและกล่าวถึงอันสงส์การสร้างวัดและบำรุง
 วัดให้แก่ นายพราณ นายพราณทูลขอพระธาตุจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงประทานพระโลหิต
 ให้กับนายพราณ นายพราณนำเอาถาดทองมารองรับ และกระด้างกลายเป็นธาตุ ปรากฏเป็น ๓ ดวงมี
 วัฒนธรรมต่างกัน

จากนั้นทรงทำนายว่าในภายหน้า ศิษย์ของพระองค์ชื่อ อนุรุทธ จะนำเอาพระธาตุพระบาท
 มาประดิษฐานไว้ที่นี่ เมื่อพระองค์ปรินิพพานไป ๓๐๐ ปี พญาโสภณมหาราชจะมาสร้างเจดีย์ครอบ
 พระธาตุนั้น คนทั้งหลายจะเรียกว่า กู่คำ จากนั้นพระนางจามเทวีจะมาสร้างด้วยดินละอิดคำ (อิฐ)

หลังจากนั้นไป ๕๐๐ปีบ้านเมืองจะวินาศพิบหาย วัดจะร้างและ สัมภเวศบุตรจะเกิดมาเป็นมนุษย์ เป็นพญาเจ้าเมือง จะมาสร้างเจดีย์และศาสนาให้รุ่งเรืองต่อไป

๗๑.ตำนานเมืองเถิน

วัดแม่วะหลวง ต.แม่วะ อ.เถิน จ.ลำปาง

เรื่องย่อ

พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงพระชาติที่พระองค์ทรงเป็นวัว พญาวัวอสุภราช เมื่อเกิดมาแล้ว แม่ก็พาไปหากินยังที่ต่างๆ แต่วัวน้อยไม่อยากจะไปไหนเพราะจิตใจที่อยู่ของตน ไม่ว่าเวลาจะผ่านไปเท่าไรพญาวัวตัวนั้นจะไปหากินยังที่ใดก็ต้องกลับมาอนยังที่เดิมทุกครั้ง เมื่อสิ้นชีวิตไปก็ได้ไปเกิดเป็นเทวดาจุติแล้วลงมาเกิดเป็นพระพุทธองค์ในชาตินี้ ตั้งแต่เมืองลวาร่วม พระองค์ก็ยังไม่ได้ไว้ศาสนาเลย เมื่อเสด็จมาครั้งนี้จึงจะไว้ศาสนายังเมืองลวาร่วมแล้วเสด็จไปยังเมืองหนึ่งทรงเทศนาสั่งสอนผู้คน บางคนก็มาลบล้างอยู่แล้วว้างหนี ภายหน้าจะได้ชื่อว่า เมืองลบล้าง เมื่อพระองค์ทรงเหนื่อยจึงแวะพักยังที่แห่งหนึ่ง ภายหน้าจะมีชื่อว่า ทำอิด พระองค์ทรงพบกับยักษ์และทรงเทศนาสั่งสอนยักษ์เหล่านั้นแล้วประทานเภสัชธาตุให้ ชาวอโยธยาเอาใส่ในไม้รวก ยักษ์ก็นำมาบรรจุและจะกลายเป็นอมलगในภายหน้า ขณะนั้นก็ให้มีพญาวัว นำเอาบริวารเข้ามาหาพระองค์ พระองค์จึงเอาโกศพระธาตุห้อยแขวนเมื่อถึงผาแห่งหนึ่งวัวก็นอนลงเอาโกศพระธาตุลงประดิษฐานไว้ ณ ที่นั้น

พระพุทธองค์ตรัสว่าเมื่อคิดที่พระองค์ทรงเป็นวัวนั้นแม่วัวเคยพามาอนที่นี่ จึงทรงไว้รอยพระบาทที่นี่เพื่อตอบแทนบุญคุณแม่วัว และกล่าวถึงที่มาของบ้านแม่พลิกจากนั้นทรงประทับรอยพระบาทไว้ให้ละ และสั่งพญาวัวให้อยูเฝ้าพระเภสัชธาตุมานั้นให้อยู่เฝ้ารักษาต่อไป

๗๒.ตำนานม่อนทรายเมืองงาว

วัดศรีภูมิมา ต.ทุ่งฝาย อ.เมือง จ.ลำปาง

เรื่องย่อ

กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งที่เสวยพระชายเป็นทรายคำ (แก้ง ทอง) เมื่อพ่อแม่เสียชีวิต ทรายคำตัวนั้นก็เปล่าเปลี่ยว วันหนึ่งนายพรานไปพบทรายคำตัวนี้เข้าเห็นรังสีอันงดงามของพระโพธิสัตว์ก็อยากได้ จึงติดตามฆ่าทรายคำตัวนั้น จนกระทั่งทรายคำเหนื่อยอ่อน เทวดาทราบว่าพระโพธิสัตว์ทรงเหนื่อยและกระหายน้ำมากจึงเนรมิตให้น้ำออกจากหน้าผาเพื่อให้พระโพธิสัตว์ได้ดื่ม และเนรมิตบวกลให้นอน จากนั้นจึงหนีเข้าถ้ำ นายพรานตามเข้าไปแต่เทวดาก็ได้เนรมิต

รอยเท้าของพระโพธิสัตว์ให้ออกจากถ้ำ นายพรานก็เข้าใจว่าทรายคำตัวนั้นออกจากถ้ำไปแล้วและขาดใจตายเพราะความเหนื่อยในที่สุด

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาตินี้จึงเดินทางมายังต้นม่วงต้นนั้นแล้วเยี่ยมพระสรวล พระอานนทื้ทูลถามว่าเพราะเหตุใดจึงเยี่ยมพระสรวล พระองค์จึงเทศนาเรื่องทรายคำ ขณะนั้นยังมีชายคนหนึ่งคิดว่าพระองค์เป็นยักษ์จึงเอาถุงฟ้ายิปาวางไว้ใกล้พระองค์แล้วหนีไปบอกชาวบ้านให้เอาเปิดโกไปให้ยักษ์ เมื่อชาวบ้านมาถึงพระองค์ทรงบอกว่าไม่ใช่ยักษ์และทรงตรัสว่าคนเหล่านี้โง่มาก ภายหน้าจะมีเมืองชื่อว่าเมือง งาวแล้วได้ประทานเกศาธาตุแล้วทรงตรัสว่าผู้ใดที่เคารพนับถือบูชาพระธาตุและบอกทรายนอนของพระองค์ผู้นั้นจะมีความเจริญรุ่งเรือง

๓๓.ตำนานพระเจ้าทองทิพย์ วัดสวนตาล

สงวน โชติสุขรัตน์ เป็นผู้ปริวรรตจากต้นฉบับโบราณ รวบรวมไว้ใน ประชุมตำนานลานนาไทย เรื่องย่อ

เมื่อพญาดิลกราชไปตีเอาเมืองน่านได้แล้วนั้น เหล่าเสนาอำมาตย์ก็ปรึกษากันว่าพระองค์มาตีเมืองเรานั้นก็ทรงเมตตาไม่ฆ่าฟันผู้ใดสมควรที่จะทำสักขีพยานไว้จึงตกลงกันว่าห่อพระพุทธรูปแต่ไม่มีทอง ขณะนั้นยังมีเสนาผู้หนึ่งทูลว่าพระองค์ควรจะทำอธิษฐานลงบุญบารมีให้ได้ทองเพื่อห่อพระพุทธรูป พระองค์ทรงอธิษฐาน หลังจากนั้นก็มีชาวบ้านนำทองมาช่วยบริจาคกันมากจนกระทั่งได้ทองมา ๑๒ ตี๋ จึงลงมือห่อพระพุทธรูปไว้ที่วัดสวนตาล ประชาชนจึงเรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า พระเจ้าทองทิพย์ตามที่พญาดิลกราชทรงอธิษฐานให้ได้ทองในการห่อพระพุทธรูป จากนั้นพญาดิลกราชทรงมอบเมืองน่านให้เจ้าผาเสงบุตรเจ้าแพงครองเมืองน่านแล้วพระองค์ก็เสด็จกลับเชียงใหม่

๓๔.ตำนานภัททกัปยุตตินิทานา

ฉบับวัดสันป่าเลียง ต.หนองหอย อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ปริวรรตโดย ดิเรก อินทร์จันทร์

เรื่องย่อ

กล่าวถึงพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พระองค์ทรงถือกำเนิดในศากยวงศ์ สกุลโคตมะ พระองค์ประสูติ ในวันศุกร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ (เดือนวิสาขะ) ปีจอ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี ณ สวนลุมพินีวัน ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะกับกรุงเทวทหะ แคว้นโกลิยะ

พระราชกุมารได้รับการทำนายจากอสิตฤาษีหรือกาฬเทวิลดาบส มหาฤาษีผู้บำเพ็ญฌานอยู่ในป่าหิมพานต์ซึ่งเป็นที่ทรงเคารพนับถือของพระเจ้าสุทโธทนะว่า “ พระราชกุมารนี้เป็นอัจฉริย

มนุษย์ มีลักษณะมหาบุรุษครบถ้วน บุคคลที่มีลักษณะดังนี้ จักต้องเสด็จออกจากพระราชวังผนวชเป็นบรรพชิตแล้วตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ไม่มีกิเลสในโลกเป็นแน่”

หลังจากประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะโปรดให้ประชุมพระประยูรญาติ และเชิญพราหมณ์ ผู้เรียนจบไตรเพท จำนวน ๑๐๘ คน เพื่อมาทำนายพระลักษณะของพระราชกุมาร

พระประยูรญาติได้พร้อมใจกันถวายพระนามว่า “สิทธัตถะ” มีความหมายว่า ผู้มีความสำเร็จสมประสงค์ทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนตั้งใจจะทำ ส่วนพราหมณ์เหล่านั้นคัดเลื่อกันเองเฉพาะผู้ที่ทรงวิชาคุณประเสริฐกว่าพราหมณ์ทั้งหมดได้ ๘ คน เพื่อทำนายพระราชกุมาร พราหมณ์ ๗ คนแรก ต่างก็ทำนายไว้ ๒ ประการ คือ “ถ้าพระราชกุมารเสด็จอยู่ครองเรือนก็จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม หรือถ้าเสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิตจักเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ไม่มีกิเลสในโลก” ส่วนโกณฑัญญะพราหมณ์ ผู้มีอายุน้อยกว่าทุกคน ได้ทำนายเพียงอย่างเดียวว่า พระราชกุมารจักเสด็จออกจากพระราชวังผนวชเป็นบรรพชิต แล้วตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ไม่มีกิเลสในโลก

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะประสูติได้ ๗ วัน พระราชมารดาก็เสด็จสวรรคต พระเจ้าสุทโธทนะทรงมอบหมายให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีซึ่งเป็นพระกนิษฐาของพระนางสิริมหามายา เป็นผู้ถวายอภิบาลเลี้ยงดู เมื่อพระสิทธัตถะทรงพระเจริญมีพระชนมายุได้ ๘ พรรษา ได้ทรงศึกษาในสำนักอาจารย์วิสวามิตร ซึ่งมีเกียรติคุณแพร่จรไปไกลไปยังแคว้นต่างๆ เพราะเปิดสอนศิลปวิทยาถึง ๑๘ สาขา เจ้าชายสิทธัตถะทรงศึกษาศิลปวิทยาเหล่านี้ได้อย่างว่องไว และเชี่ยวชาญจนหมดความสามารถของพระอาจารย์

ด้วยพระราชบิดามีพระราชประสงค์มั่นคงที่จะให้เจ้าชายสิทธัตถะทรงครองเพศมราวาสเป็นพระจักรพรรดิผู้ทรงธรรม จึงพระราชทานความสุขเกษมสำราญ แวดล้อมด้วยความบันเทิงนานาประการแก่พระราชโอรสเพื่อผูกพระทัยให้มั่นคงในทางโลก เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเจริญพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา พระเจ้าสุทโธทนะมีพระราชดำริว่าพระราชโอรสสมควรจะได้อภิเษกสมรส จึงโปรดให้สร้างปราสาทอันวิจิตรงดงามขึ้น ๓ หลัง สำหรับให้พระราชโอรสได้ประทับอย่างเกษมสำราญตามฤดูกาลทั้ง ๓ คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว และทรงส่งพระนางพิมพาหรือยโสธรา พระราชธิดาของพระเจ้าสุปปพุทธะและพระนางอมิตา แห่งเทวทหะนคร ในตระกูลโกถิยวงศ์ให้อภิเษกด้วย เจ้าชายสิทธัตถะได้เสวยสุขสมบัติ จนพระชนมายุได้ ๒๕ พรรษา พระนางพิมพาโยธราจึงประสูติพระโอรส

เจ้าชายสิทธัตถะทรงเป็นผู้มีพระบารมีอันบริบูรณ์ ถึงแม้พระองค์จะทรงพรำพร้อมด้วยสุขสมบัติมหาศาลก็มิได้พอพระทัยในชีวิตคฤหัสถ์ พระองค์ยังทรงมีพระทัยฝักใฝ่ใคร่ครวญถึงกิจกรรมที่จะเป็นเครื่องนำทางซึ่งความพ้นทุกข์อยู่เสมอ พระองค์ได้เคยเสด็จประพาสอุทยาน ได้

ทอดพระเนตรเทพบุตรทั้ง ๔ คือคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต พระองค์จึงสั่งเวฬุราชบุตรใน
ชีวิต และพอพระทัยในเพศบรรพชิต มีพระทัยแน่วแน่ที่จะทรงออกผนวชเพื่อแสวงหาโมกขธรรม
อันเป็นทางดับทุกข์ถาวรพ้นจากวัฏสงสาร ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก พระองค์จึงตัดสินพระทัย
เสด็จออกทรงผนวช โดยพระองค์ทรงมีภิกษุชฎา พร้อมด้วยนายจันนะ มุ่งสู่แม่น้ำอโนมาตี
แคว้นมัลละ เสด็จข้ามฝั่งแม่น้ำอโนมาตีแล้วทรงอธิษฐานเพศเป็นบรรพชิต และทรงให้นายจัน
นะนำเครื่องอาภรณ์และภิกษุชฎากลับนครกบิลพัสดุ์

การแสวงหาธรรมะระยะแรกหลังจากทรงผนวชแล้ว สมณสิทธัตถะได้ทรงศึกษาใน
สำนักอาฬาร คาสส กาลามโคตร และอุทกคาสส รามบุตร ณ กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ เมื่อ
สำเร็จการศึกษาจากทั้งสองสำนักนี้แล้วพระองค์ทรงทราบว่ามิใช่หนทางพ้นจากทุกข์ บรรลุพระ
โพธิญาณ ตามที่ทรงมุ่งหวัง พระองค์จึงทรงลาอาจารย์ทั้งสอง เสด็จไปใกล้บริเวณแม่น้ำเนรัญชรา
ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

เมื่อพระองค์ทรงหันมาศึกษาค้นคว้าด้วยพระปัญญาอันยิ่งด้วยพระองค์เองแทน
การศึกษาเล่าเรียนในสำนัก พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา คือการบำเพ็ญอย่างยิ่งยวดในลักษณะ
ต่างๆ ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาเป็นเวลาถึง ๖ ปี ก็ยังมีได้ค้นพบสังขารอันเป็นทางหลุดพ้นจากทุกข์
พระองค์จึงทรงเลิกการบำเพ็ญทุกรกิริยา แล้วกลับมาเสวยพระกระยาหารเพื่อบำรุงพระวรกายให้
แข็งแรง ในการคิดค้นวิธีใหม่ ในขณะที่พระมหานรชนทรงบำเพ็ญทุกรกิริยานั้น ได้มีปัญจวัคคีย์ คือ
พราหมณ์ทั้ง ๕ คน ได้แก่ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ เป็นผู้คอยปฏิบัติรับ
ใช้ ด้วยหวังว่าพระมหานรชนตรัสรู้แล้วพวกตนจะได้รับการสั่งสอนถ่ายทอดความรู้บ้าง และเมื่อ
ทรงเลิกการบำเพ็ญทุกรกิริยา ปัญจวัคคีย์ก็ได้ชวนกันละทิ้งพระองค์ไปอยู่ ณ
ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน นครพาราณสี เป็นผลให้พระองค์ได้ประทับอยู่ตามลำพังในที่อันสงบ
เงียบ ปราศจากสิ่งรบกวนทั้งปวง พระองค์ได้ทรงตั้งพระสติดำเนินทางสายกลาง

พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ เวลารุ่งอรุณ ในวันเพ็ญเดือน ๖ (เดือนวิสาขะ) ปีระกา ก่อน
พุทธศักราช ๔๕ ปี นางสุชาดาได้นำข้าวมธุปายาสเพื่อไปบวงสรวงเทวดา ครั้นเห็นพระมหา
บุรุษประทับที่โคนต้นอชปาลนิโครธ ด้วยอาการอันสงบ นางคิดว่าเป็นเทวดา จึงถวายข้าว
มธุปายาส แล้วพระองค์เสด็จไปสู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงวางถาดทองคำบรรจุข้าวมธุปายาส
แล้วลงทรงสนานชำระล้างพระวรกาย แล้วทรงฟีกาสาวพัสดร์อันเป็นธงชัยของพระอรหันต์
สัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ หลังจากเสวยแล้วพระองค์ทรงจับถาดทองคำขึ้นมามีปฏิญาณว่า
“ถ้าเรายังสามารถตรัสรู้ได้ในวันนี้ ก็ขอให้ถาดทองคำใบนี้จงลอยทวนกระแสน้ำไป แต่ถ้ามิได้เป็น
ดังนั้นก็ขอให้ถาดทองคำใบนี้จงลอยไปตามกระแสน้ำถัด “ แล้วทรงปล่อยถาดทองคำลงไปใน
แม่น้ำ ถาดทองคำลอยตัดกระแสน้ำไปจนถึงกลางแม่น้ำเนรัญชราแล้วลอยทวนกระแสน้ำขึ้น

ไกลถึง ๘๐ ศอก จึงลงตรงที่กระแสน้ำวน ในเวลาเย็นพระองค์เสด็จกลับมายังต้นโพธิ์ที่ประทับ คนหาบน้ำชื้อโสถริยะได้ถวายหญ้าปลาดที่ประทับ ณ ใต้ต้นโพธิ์ พระองค์ประทับหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก และทรงตั้งจิตอธิษฐานว่า “แม้เลือดในกายของเราจะเหือดแห้งไปเหลือแต่หนัง เอ็น กระดูกก็ตาม ถ้ายังไม่บรรลุธรรมวิเศษแล้ว จะไม่ยอมหยุดความเพียรเป็นอันขาด “ เมื่อทรงตั้งจิตอธิษฐานเช่นนั้นแล้ว พระองค์ก็ทรงสำรวมจิตให้สงบแน่วแน่ มีพระสติตั้งมั่น มีพระวรกายอันสงบ มีพระหทัยแน่วแน่เป็นสมาธิบริสุทธิผุดผ่องปราศจากกิเลส ปราศจากความเศร้าหมอง จิตของพระองค์ก็ทรงหลุดพ้น และทรงพบพระธรรมอันประเสริฐที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือ อริยสัจ ๔

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วทรงเสวยวิมุตติสุข ณ บริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นเวลา ๓ สัปดาห์ ทรงรำพึงว่า ธรรมะที่พระองค์ตรัสรู้เป็นการยากสำหรับคนทั่วไป จึงทรงน้อมพระทัยไปในทางที่จะไม่ประกาศธรรม พระสัทมบดีพรหมทราบวาระจิตของพระองค์จึงอาราธนาให้โปรดมนุษย์ โดยเปรียบเทียบมนุษย์เหมือนดอกบัว ๔ เหล่า และในโลกนี้ยังมีเหล่าสัตว์ผู้มีสติในดวงตาเบาบาง สัตว์เหล่านั้นจะเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม เหล่าสัตว์ผู้ที่สามารถรู้ทั่วถึงธรรมได้ ยังมีอยู่ พระพุทธเจ้าจึงทรงน้อมพระทัยไปในการแสดงธรรม แล้วเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงแสดงปฐมเทศนา ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เรียกว่า ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ในขณะที่ทรงแสดงธรรม ท่านปัญญากโณทัณณะได้ธรรมจักขุ คือบรรลุพระโสดาบัน ได้บรรลุอุปสมบทในพระธรรมวินัย ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอัญญาโกณทัณณะจึงเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา

เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จโปรดปัญจวัคคีย์ และสาวกอื่นๆซึ่งต่อมาได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ จำนวน ๖๐ องค์แล้ว และเป็นช่วงที่ออกพรรษาแล้ว พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นสมควรที่จะออกไปประกาศพระศาสนาให้เป็นที่แพร่หลาย จึงมีพุทธบัญชาให้สาวกทั้ง ๖๐ องค์ จาริกออกไปประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยให้ไปแต่เพียงลำพัง แม้พระองค์ก็จะเสด็จไปยังอุรุเวลาเสนานิคม ในการออกจาริกประกาศ พระศาสนาครั้งนั้นทำให้กุลบุตรในดินแดนต่างๆหันมาเลื่อมใสพระพุทธศาสนาและขอบรรพชา อุปสมบทเป็นอันมาก

พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจอยู่จนพระชนมายุ ๘๐ พรรษา พระองค์เสด็จจำพรรษาสุดท้าย ณ เมืองเวสาลี ในวาระนั้นพระพุทธองค์ทรงพระชราภาพมากแล้วทั้งยังประชวรหนักด้วยพระองค์ได้ทรงพระดำเนนจากเวสาลีสู่เมืองกุสินาราเพื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ เมื่อนั้นพระพุทธองค์ได้หันกลับไปทอดพระเนตรเมืองเวสาลีซึ่งเคยเป็นที่ประทับ นับเป็นการทอดทศนาเมืองเวสาลีเป็นครั้งสุดท้าย แล้วเสด็จต่อไปยังเมืองปาวา เสวยพระกระยาหารเป็นครั้งสุดท้ายที่

บ้านนายจุนทะ บุตรนายช่างทอง พระพุทธรองค์ทรงพระประจักษ์หน้าอย่างยิ่ง ทรงข่มอาพาธ
 ประคองพระองค์เสด็จถึงศาลาโนทยาน (ป่าสาละ) ของเจ้ามัลละเมืองกุสินารา ก่อนเสด็จดับขันธ
 ปรินิพพานพระองค์ได้อุปสมบทแก่พระสุภัททะปริพาชก นับเป็นสาวกองค์สุดท้ายที่พระพุทธรองค์
 ทรงบวชให้ ในท่ามกลางคณะสงฆ์ทั้งที่เป็นพระอรหันต์และปฤชณ

๑๕.ตำนานดาวควัน

วัดควนคำม้า ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เรื่องย่อ

เมื่อนายพาเจ้าเชียงรายเดินทางไปถึงเมืองวิเทหะ ได้พบกับหนังสือของพระอินทร์ที่สั่ง
 สอนมนุษย์โลกเพื่อให้เร่งทำบุญ รักษาศีล ฟังธรรม เมื่อได้มอบหนังสือไว้ที่เมืองวิเทหะแล้วก็เสด็จ
 กลับสวรรค์แล้วบอกให้เทวดาลงมาสั่งสอนมนุษย์ เมื่อเทวดาลงมาดูโลกมนุษย์ก็พบกับการกระทำ
 บาปของมนุษย์ ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธรองค์ พ่อแม่ ครูอาจารย์ เมื่อเทวดามาสั่งสอนพวก
 มนุษย์ก็ไม่เชื่อฟังจึงขึ้นไปทูลพระอินทร์ว่าไม่สามารถจะสั่งสอนเหล่ามนุษย์นี้ได้แล้ว ขณะนั้นมี
 พญามราช พญาเวสสุวรรณ ๕๒ ตนและพญาเถนอาสาจะไปทำลายโลกมนุษย์ด้วยวิธีการต่างๆ
 พระอินทร์จึงทรงทักท้วงว่ายังไม่สมควรที่จะทำลายโลก เพราะพระศาสนาของพระพุทธเจ้ายังไม่
 ครบ ๕๐๐๐ ปี แต่ พญามราช พญาเวสสุวรรณและพญาเถนไม่ฟังคำทักท้วงนั้น

พระอินทร์จึงตรัสถามถึงเวลาที่เหล่าพญาจะไปทำลายโลก เมื่อทรงทราบแล้ว พระอินทร์จึง
 บังคับเทวดาให้ลงไปบอกมนุษย์ว่าให้เร่งกระทำความดี แต่เหล่าเทวดากลับทูลถามว่าให้ลงไปสั่งสอน
 ภายในวันเดียวนั้นไม่สามารถกระทำได้จะมีวิธีการใดที่จะสามารถบอก เตือนเหตุร้ายนี้ได้
 พระอินทร์จึงทรงแนะให้เกิดปรากฏการณ์ ดาวควัน (ดาวหาง) ขึ้นเพื่อเตือนให้เหล่ามนุษย์รู้ว่าจะมี
 เหตุร้ายเกิดขึ้น ตั้งแต่ เดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ ไปถึง เดือน ๖ แรม ๕ ค่ำ แต่ก็ไม่เป็นผล ผู้คนยังกระทำ
 บาปอยู่เหล่าเทวดาจึงทูลขอให้พระอินทร์ลงไป พระอินทร์จึงทรงเขียนหนังสือนี้ขึ้นมาแล้วนำไป
 ไว้ที่เมืองวิเทหะดังกล่าว เพื่อให้ผู้คนเร่งกระทำความดีก่อนที่จะมีการทำลายโลกของพญามราช
 พญาเวสสุวรรณและพญาเถน

๗๖.ตำนานอ้ายแขนสั้น

เรื่องย่อ

เมื่อศาสนาของพระโคตรมรรค ๕๐๐๐ พระวัดสถานั้นและพระศรีอาริยมตไตรยยังไม่ปรากฏเหล่าผู้คนก็พากันกระทำบาปกันมาก ความรู้ไปถึงพระอินทร์จึงทรง เขียนหนังสือขึ้นมาเพื่อสั่งสอนตักเตือนผู้คนให้กระทำความดี ละเว้นความชั่วมอบให้วิสุกัมมเทวบุตรต่ออามายังโลกมนุษย์ หากใครไม่เคารพ เชื่อฟัง ก็จะพบกับความพินาศนิบา

หลังจากนั้นพระอินทร์ก็อัญเชิญผู้มีบุญลงไปเกิดเป็นมนุษย์ในชมพูทวีปเพื่อสั่งสอนมนุษย์ให้เร่งกระทำความดีและสั่งเทวบุตรลงไปเป็นเสนาในเมืองลคร เมืองเขียงราย เมืองขอม และอีกองค์หนึ่งอยากไปอยู่ที่ไหนก็ได้แต่ท่าน เทวบุตรก็ทูลต่อพระอินทร์ว่าจะลงไปเกิดเป็นพ่อค้าฝ่ายแต่พระอินทร์ทรงตรัสว่าให้ลงไปเป็นพระสงฆ์เพื่อสั่งสอนผู้คน

เมื่อเทวบุตรเหล่านั้นลงมาเกิดก็ช่วยกันสร้างกลอง ๔ คนนั้นมีชื่อว่า พระองค์น้อย อ้ายแขนสั้น ขมรดสัง และอ้ายบุญกว้าง แต่ละคนก็มีอิทธิมาก เมื่อสร้างกลองเสร็จก็นำไปมอบให้กับผู้มีบุญ ผู้มีบุญจะสร้างมหาธาตุลำพูน ใน ๘ วันจึงแล้วเสร็จ พระอินทร์สร้างเมือง ๔ วัน จึงแล้วเสร็จ ผู้มีบุญจะได้ขึ้นครองเมือง แรม ๒ คำและ ๑๒ คำ ฟ้าจะมีมิดมิดผู้ใดบ่น คำกัน ผีหลวงก็จับไปกินหมด แรม ๖ คำ ฟ้าจะสว่างผู้คนจะกลายเป็นคนดี จะไม่ใช้เงินในการซื้อขายแต่ละแบ่งปันกัน เดือน ๘ ฝนท่าแก้ว จะตกในเวียง บ้านเมืองก็จะมีสภาพเหมือนอูรทวีป

๗๖. ตำนานสินธุภิกขุณี (คุยหรือ อ่านว่า คุย – ห้อ)

ฉบับวัดแม่หยวก ต.แมริม อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เรื่องย่อ

มีผู้หญิงนางหนึ่งไม่ปรากฏชื่อ เห็นว่าพระพุทธศาสนาเมื่อ ๕๐๐๐ ปี ผู้คนก็จะทำชั่วมากขึ้น จึงเล่าเรื่องราวให้กับเด็กน้อยเลี้ยงควายว่า ในภายหน้าผู้คนจะฆ่ากันตาย จะไม่มีใครเชื่อฟังพ่อแม่ ครู อาจารย์ ไม่เชื่อในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า อยู่มาวันหนึ่งเกิดฟ้าผ่าแผ่นดินลงมา มีเศรษฐีผู้หนึ่งไปพบเข้านำมาให้ผู้รู้อ่านจึงทราบว่าเป็นหนังสือของพระอินทร์ที่สั่งสอนแก่ชาวโลกให้รู้บาปบุญคุณโทษ และได้ใช้เทวบุตรลงมาสู่โลกมนุษย์เพื่อสั่งสอนมนุษย์ หลังจากที่ไม่มีใครเชื่อฟัง ก็จะเกิดแผ่นดินไหว น้ำท่วม ผู้คนจะพลัดพรากกัน ก่อสงครามกลางเมืองขึ้น ผู้คนจะอดอยาก จะเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้

ยังมีภิกษุรูปหนึ่งบำเพ็ญเพียรอยู่ในถ้ำได้ยินเสียงเด็กน้อยร้องไห้ จึงนำมาเลี้ยงไว้ เด็กน้อยคนนั้นเป็นผู้ฉลาดมากเพราะว่าพระอินทร์ส่งลงมาให้เป็นพญาจักรพรรดิ เพื่อคำฐพระศาสนาแต่เมื่อเด็กน้อยคนนั้นเติบโตขึ้นมาก็มีรูปร่างน่าเกลียด มีฤทธิ์เดชมาก เจ้าพญาต่างเมืองก็เกิดความกลัวจึง

เข้ามาเป็นเมืองบริวาร บ้านเมืองก็สงบสุขร่มเย็น ไม่มีศึกสงคราม พระภิกษุก็มีจริยาวัตรทั้งงดงาม นางภิกษุณีผู้นั้นในชาติหนึ่งนางได้เป็นเศรษฐีที่ใจบุญมากเมื่อนางตายไปก็เกิดเป็นลูกสาวของ พระอินทร์แล้วลงมาเกิดในโลกมนุษย์ บิดาก็พยายามจะหาคู่ให้นาง นางจึงหนีออกเมือง แล้ว กระโดดน้ำมาตัวตายแต่พญานาคก็เอาดอกบัวมารองรับในที่สุดนางก็ได้บวชเป็นภิกษุณีในศาสนา ของพระพุทธเจ้าและบรรลอรหัตผลนางขออนุญาตพุทธองค์ว่าจะบำเพ็ญเพียรอยู่ที่เกาะที่ พญานาคได้ช่วยเหลือนางไว้ ขณะเดียวกันบ้านเมืองของนางก็เกิดความเดือดร้อนขึ้นมานางจึงได้ โอกาสไปเทศนาให้กับพ่อแม่ของนาง จากนั้นนางก็เขียนหนังสือนี้ขึ้นมาเพื่อให้ผู้คนทั้งหลายยึดถือ เป็นแนวปฏิบัติแล้วนางก็กลับไปบำเพ็ญเพียรต่อ

๓๗.ตำนานมหาเจติยธาตุเจ้าจอมยอง

วัดเชียงมั่น ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ปรีวรตโดย ชัปนะ ปิ่นเงิน

เรื่องย่อ

พระพุทธองค์ได้เสด็จมายังคอยมหายังคปพตคีรี เพื่อฉันข้าว จึงมีพุทธทำนายว่า ในภาย หน้าที่สถานที่แห่งนี้จะเป็นที่ตั้งพระศาสนาของพระพุทธองค์ พระธาตุของพระองค์จะได้มา ประดิษฐานที่นี่ จะมีพระอรหันต์อัญเชิญมาถวายพญาเจ้าเมือง เมืองของที่มีนามว่า สุรธวัคติ พระองค์โปรดให้อัญเชิญไปประดิษฐานยังเจดีย์ที่อยู่บนคอยนั้น และพระเจ้าธรรมโศกราชผู้เป็น ใหญ่ในชมพูทวีปได้มีรับสั่งว่า ให้บรรดาท้าวพญาไพร่ไทยทุกคนเป็นข้าพระธาตุจอมยองแห่งนี้ คอยทำนุบำรุงไม่ให้พระธาตุเศร้าหมองและให้ยึดถือเป็นจารีตปฏิบัติต่อไป หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามก็ จะพบกับความหายนะต่างๆ

๓๘.ตำนานดาวฤกษ์

มาจากคัมภีร์มฤตฤกษ์ ฉบับวัดภูคำ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ปรีวรตโดย เจริญ มาลาโรจน์

เรื่องย่อ

เนื้อหากล่าวถึงประวัติความเป็นมาของดาวฤกษ์ของล้านนา ๒๗ ดวง คือ

๑.ดาวฤกษ์	๒.ดาวอัศวิน	๓.ดาวภรณี	๔.ดาวฤติกา
๕.ดาวโรहिณี	๖.ดาวมฤคสีระ	๗.ดาวอารทรา	๘.ดาวปุนัพสุ
๙.ดาวบุษยะ	๑๐.ดาวอาศเลยา	๑๑.ดาวมฆา	๑๒.ดาวบุรพผลคุณี
๑๓.ดาวอุตรผลคุณี	๑๔.ดาวหัสตะ	๑๕.ดาวจิตรา	๑๖.ดาวสวาดิ

๑๗.ดาววิสาขา	๑๘.ดาวเชษฐา	๑๙.ดาวมูลา	๒๐.ดาวบูรพาฒ
๒๑.ดาวอุตราสาระ	๒๒.ดาวสรวานะ	๒๓.ดาวธนิฏฐะ	๒๔.ดาวลัคคพิสะ
๒๕.ดาวปุปพภัทระ	๒๖.ดาวอุตรกัทระ	๒๗.ดาวเรวัตติ	

๗๕.ตำนานวัดป่าแดง

เรื่องย่อ

ตำนานเริ่มต้นด้วยการประณามพระพุทธคุณ และกล่าวถึงประวัติของพระโคตมพุทธเจ้า ตามลีลาการเขียนตำนานในยุคนี้คือเริ่มต้นด้วยการบำเพ็ญเพียรทางใจ ทางกายและทั้งวาจา และ กาย ในสำนักพระพุทธเจ้าจำนวนหลายแสนพระองค์จนได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า ๒๓ พระองค์ มีพระที่ปึงกรเป็นต้น ตราบจนพระกัสสปะเป็นที่สุด

นอกจากนี้แล้ว ยังกล่าวถึงประวัติการสืบศาสนา เน้นการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ที่มีการส่ง พระธรรมทูตไปประกาศศาสนายังประเทศต่าง ๆ ถึง ๙ แห่ง และยังกล่าวถึงการสืบสาย พระไตรปิฎก โดยเฉพาะการสืบสายพระวินัยในลังกา มีการกล่าวถึงพระมหาเถระเริ่มตั้งแต่ พระอุบาลี ตราบจนพระมหาเถระองค์อื่น ๆ ในลังกาทวีป

การนำพระศาสนามาประดิษฐานที่เชียงใหม่นั้น ตำนานกล่าวว่า เริ่มเมื่อ จ.ศ.๒๓๕ (พ.ศ. ๑๔๑๖) คือเมื่อพระอนุมติเถระ เมืองจากพัน เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาในสำนักของ พระมหากัสสปะ ในประเทศลังกา เมื่อกลับมาประกาศพุทธศาสนาที่เมืองพันทัน พญาสุตโสมทรง เกิดประสาทศรัทธาสถาปนาให้ดำรงตำแหน่ง อุทุมพรมหาสวามี

พระสงฆ์จากสุโขทัยรุ่นแรก ที่เดินทางไปลังกา คือ พระมหาสุมนเถร และพระอโนมทัสสี พร้อมพระสงฆ์อีก ๓ องค์ และอุปาสก เมื่อศึกษาพระธรรมวินัยจนครบ ๕ ปีแล้วท่านและคณะจึง เดินทางกลับ ระหว่างทางขณะที่กำลังอยู่ท่ามกลางมหาสมุทรนั่นเอง พระรูปหนึ่งได้มรณภาพลง พระมหาสุมนะจึงตัดสินใจบวชอุปาสกเป็นพระภิกษุโดยนำเอาพระพุทธรูปมาเป็นคณูปะถัมภ์เข้า ในพระภิกษุสงฆ์ให้ครบจำนวน ๕ องค์ตามวิธีอุปสัมปทากรรมในปัจจุบันชนบทที่พระพุทธเจ้าทรง อนุญาตไว้ในวินัยปิฎก

ขณะนั่นเอง พระเจ้ากือนา ก็ส่งทูตไปอาราธนาพระมหาสุมนเถร ให้มาประกาศที่เชียงใหม่ ครั้นได้รับอาราธนาแล้วท่านจึงส่งพระอานันเถรพร้อมกับคณะอีก ๑๒ รูปไปแทน พระเจ้ากือนาถวายการต้อนรับ โดยที่พระองค์ทรงมีศรัทธาอย่างแรงกล้าและมีพระประสงค์จะจัดการอุปสมบท แปลงพระภิกษุในเชียงใหม่ จึงอาราธนาให้ท่านอานันเถรเป็นอุปัชฌาย์ แต่ท่านก็ไม่อำนวยการตามได้ เพราะไม่ได้รับอนุญาตให้ทำหน้าที่พระอุปัชฌาย์ พระเจ้ากือนาจึงโปรดให้ราชบุรุษไปอาราธนา

พระมหาสุมนเถรมาทำหน้าที่เป็นพระอุปัชฌาย์ ครั้งนี้ พระมหาสุมนเถรพิจารณาเห็นว่าถึงเวลาอันสมควรที่จะต้องเดินทางขึ้นไปเชียงใหม่ จึงตัดสินใจเดินทางไป

ฝ่ายพระเจ้ากือนาโปรดให้มีการต้อนรับอย่างยิ่งใหญ่ โปรดให้มีการอุปสมบทแปลงพระเชียงใหม่และหริภุญชัยเสียใหม่ ที่หัวเวียงลำพูนท่ามกลางวัดจันทปภา หลังจากนั้นก็ทรงสถาปนาให้ พระมหาสุมนเถร เป็นสมเด็จพระมหาสุมนวันรัตสามี หลังจากที่ พระเจ้ากือนาสวรรคตแล้ว พระเจ้าแสนเมืองราชโอรสได้เสวยราชย์แทน ในสมัยนี้เอง พระสุชาโตแห่งเมืองชะเลียงได้เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่เมืองพรหมกิริ และเดินทางต่อไปจนถึงเมืองตะนาวศรีแล้วเลยต่อไปจนถึงประเทศพม่า และได้ศึกษาพุทธศาสนาอยู่ในสำนักพระนิธกมพหุเถร อยู่ที่นั่นนานถึง ๕ ปี จากนั้นจึงเดินทางกลับเมืองชะเลียงประกาศศาสนาอยู่จนพอสมควรแล้ว จึงได้ชวนอินทปัญญาสามเณรเดินทางขึ้นไปเชียงใหม่ช่วยพระมหาสุมนเถรเผยแผ่พุทธศาสนา

หลังจากที่พระเจ้าแสนเมืองมาสวรรคตแล้ว พระแก้วพันตาเสวยราชพระองค์ได้สถาปนาพระมหาโพธิธัมมกิตติเป็นราชครู วงการสงฆ์เชียงใหม่ก็มีเหตุวิวาทะและดำเนินซึ่งกันและกัน มีการแตกร้างกันหลายครั้งหลายคราว ครั้งแรกในรัชสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา โดยความว่าพระพุทธานุสาคระให้ที่พักแก่โจร และโจรนั้นไปขโมยของของคนอื่น จากนั้นมา มีพระสงฆ์จากอยุธยาเดินทางมาเชียงใหม่และเคียดแค้นข้อวัตรปฏิบัติของคณะสงฆ์เชียงใหม่ นับเป็นการแตกร้างครั้งที่ ๒ อีกครั้งหนึ่งในสมัยพระเจ้าปวรจักรวัดไตรราช พระองค์ตรัสถามเรื่องการเรียนพระปาฏิโมกข์ของสามเณรต่อพระพุทธานุสาคระ และพญานุสาคระ พระองค์ทรงได้รับคำตอบที่ต่างกันคือพระพุทธานุสาคระว่าสามารถเรียนได้ ส่วนพญานุสาคระตอบว่าไม่ได้ พระองค์เองทรงเชื่อพระพุทธานุสาคระว่าพญานุสาคระเองเมื่อรับผ้ากฐิน ก็ประกอบพิธีในนทีสีมาแทนที่จะประกอบในอาราม นอกจากนี้แล้ว การปลูกสิมาวัดสวนดอกเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คณะสงฆ์วิวาทกัน จนต้องมีการบวชพระภิกษุเสียใหม่อีกหลายครั้ง คราวหนึ่งมีการบวชโดยจัดศาลาขนานด้านเหนือให้พระมหาญาณสุนทรเป็นสังฆนายกบวช ด้านใต้ให้พญานุสนทระเป็นสังฆนายกบวชมีพระที่ไม่ยอมร่วมด้วยเป็นจำนวนมาก จึงต่างก็เกิดวิวาทะระหว่างกันและกัน พระไม่ยอมทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน เป็นเวลานานถึง ๑๖ ปี สาเหตุที่สำคัญที่ทำให้พระทะเลาะกัน คือเมื่อ ลูกจ่าสวนชื่อธัมมกัมภีร์มาบวชในสำนักพระมหาธัมมกิตติ เมื่อ จ.ศ.๗๔๔ (พ.ศ.๑๘๒๕) เมื่อบวชแล้ว ประพฤติผิดในพระอุปัชฌาย์ จึงหนีไปบวชในสำนักจันทวณิสีโจร ประเทศลังกา กลับจากลังกามาดำเนินพระสงฆ์ในเชียงใหม่ ประกาศคำสอนใหม่

ขณะที่คณะสงฆ์ มีการวิวาทกันอย่างหนักนั่นเอง คราวนั้น พระมหาโพธิธัมมกิตติเป็นราชครู ๖ ปี พระธัมมกัมภีร์เข้ามาบวชต่อจากนั้น ๑๘ ปี บุตรพันตาแสงชื่อสามจิต เมื่ออายุครบ ๑๓ ปีจึงไปบวชเป็นสามเณรในสำนักพระมหาโพธิธัมมกิตติเมื่อ จ.ศ.๗๖๕ อายุครบ ๒๐ ปี จึงได้รับการ

อุปสมบท ครั้นอุปสมบทแล้ว ก็ได้ศึกษาพระธรรมวินัยจนชำนาญ ปรากฏชื่อว่า ญาณคัมภีร์ ปี จ.ศ. ๑๗๖ ญาณคัมภีร์ได้พบข้อบกพร่องในวงการสงฆ์ ข้อบกพร่องที่สำคัญข้อแรกคือการอุปสมบทที่พระมหาสุมนเถร กระทำในกลางมหาสมุทร โดยเอาพระพุทธรูปเป็นคณปุระกะ ทำให้การบวชในเวลาต่อมาไม่ถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติ นอกจากนี้ ยังพบข้อบกพร่องในการสวดอีก ๑๐ ข้อ มีการสวดผิดติดต่อกันมาจา และการสวดไตรสรณคมน์เป็นต้น

เมื่อพบข้อบกพร่องเหล่านี้แล้ว จึงตัดสินใจอำลาพระอุปัชฌาย์และพระเจ้าแผ่นดินไปศึกษาศาสนาที่ลังกา เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ท่านและพระอีก ๕ รูป คือ พระวุฒตญาณะ พระสิทธิญาณะ พญานสารทะ พระรัตนาคะ และพระจิตหนู พร้อมกับอุบาสกเดินทางไปยังอยุธยา เข้าไปกราบไหว้ราชครูอยุธยาและถวายพระพรพระเจ้าแผ่นดินอยุธยาให้ทรงทราบ ญาณคัมภีร์และคณะเดินทางถึงลังกาได้เข้าไหว้ท่านมหาสุรินทเถร ถวายพระศาสนา ได้รับคำตอบว่า การพระศาสนาในลังกา กวีปาลสกลาดเคลื่อนมากมีการแตกแยกเป็นสำนักต่าง ๆ ถึง ๖๐ สำนักด้วยกัน มีทั้งลัทธิมอญและพม่าปะปนอยู่มาก ศาสนายังบริสุทธิ์อยู่เฉพาะที่โรหนชนบทมหารัฐเท่านั้น

ครั้นทราบประพจน์เหตุแล้ว ญาณคัมภีร์และคณะจึงตัดสินใจเดินทางไป โรหนชนบทมหารัฐ เมื่อเดินทางไปถึงแล้ว ก็ได้เข้าเฝ้าพระมหาสุทนต์สมเด็จเจ้าราชครู เล่าเรื่องพระศาสนาในเชียงใหม่ถวายท่าน สมเด็จเจ้าราชครูทราบแล้วจึงดำนิพระสุมนเถรที่กระทำศาสนาให้วิปริตไปจากเดิม แม้แต่การสวดที่เคยรับไปอย่างถูกต้องก็กลับทำให้วิบัติเช่นเดียวกัน พระมหาญาณคัมภีร์แจ้งเหตุ จึงพร้อมใจกันทั้งคณะ ขออุปสมบทใหม่ให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ และศึกษาพุทธศาสนา เมื่อครบ ๕ พรรษา พ้นนิสัยแล้ว ท่านจึงอำลาพระมหาเถรชาวลังกาลับเชียงใหม่ พร้อมกับขอกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธรูป และพระไตรปิฎกกลับมาด้วย

ญาณคัมภีร์เดินทางกลับถึงอยุธยา เข้าถวายพระพรพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินเองก็ทรงมีพระราชศรัทธาอย่างมาก หลังจากนั้นก็เข้ามัสการพระมหาธัมมสารเถร ราชครูอยุธยา แจ้งข่าวพระศาสนาที่พระมหาสุทนต์เถร ลังกาส่งมาให้ทราบ ญาณคัมภีร์ขออนุญาตให้พระอยุธยาบวชแปลงเสียใหม่ จ.ศ. ๑๘๖ มีวัดต่าง ๆ เลื่อนใส่ขอเข้าสังกัดฝ่ายญาณคัมภีร์ ถึง ๓๐๐ วัด

หลังจากประกาศพระศาสนาที่อยุธยาแล้ว ญาณคัมภีร์ก็เข้าถวายพระพรลาพระเจ้าแผ่นดินอยุธยาเดินทางกลับเชียงใหม่ พระเจ้าแผ่นดินอยุธยาโปรดให้ อามาศย์โสภิตะ ร่วมเดินทางไปถวายความสะดวก ทุกที่ที่ญาณคัมภีร์ผ่านไป มีฝูงประชาชนเลื่อมใสและขอบวชในฝ่ายของท่านเป็นอันมาก

ปี จ.ศ. ๑๘๘ ชาวเชียงใหม่ พร้อมใจกันทูลเชิญท้าวลกขึ้นเสวยราชย์ แทนพระแก้วพันดา ทรงพระนามว่า พญาอาทิตย์ราชา พระองค์ทรงทราบข่าวว่า ญาณคัมภีร์มาถึงโปรดให้ราชบุรุษหรือราชมนตรีหัตถ์ไปสร้างวัดตั้งชื่อว่า วัดราชมนเทียรถวายให้เป็นที่พักวัดของญาณคัมภีร์

เมื่อพระสงฆ์ที่เชียงใหม่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น พญาณคัมภีร์จึงถวายพระพรให้พระเจ้า
อาทิตยราชสร้างอารามแห่งใหม่สำหรับพระสงฆ์ เมื่อพระองค์ทรงทราบเหตุ จึงโปรดให้สร้างวัด
อีกแห่งหนึ่งทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้เมืองเชียงใหม่ ตั้งชื่อว่า สิริพริตตารามธิปติ เรียกอีกชื่อ
หนึ่งว่า วัดป่าแดง ถวายพระสงฆ์ในภายใหม่นี้ นอกจากนี้แล้วยังมีพระในวัดอื่น ๆ อีก ๕๐๐ วัด ต่างก็
เข้ามาอยู่ในสังกัดมหาญาณคัมภีร์ทั้งสิ้น

ฝ่ายสงฆ์สังกัดเดิม คือ วัดสวนดอก ซึ่งเสื่อมถอยและสักการะ จึงพากันกระจัดกระจายหนี
ไปยังที่ต่าง ๆ เหลือเพียงพระวัดอินทร์ เพราะชราภาพมากไม่อาจจะไปที่ไหนได้ พระเจ้าศิริสุธรรม
จุฬามณีโปรดให้อารามพระฝ่ายป่าแดงไปประจำอยู่ตามอารามต่าง ๆ แทนพระฝ่ายสวนดอกและ
โปรดให้มีการสถาปนาพระในเมืองอีกคำรบหนึ่ง คณะสงฆ์ฝ่ายสวนดอกกลับพื้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ
พระองค์หนึ่งซึ่งเดิมทีเป็นลูกแม่ป่าสามมาด ได้ชักชวนประชาชนสร้างวัดยางควงที่คอยป่าช้ายาง
ควง ขุนสามวันสร้างพระพุทธรูปแม้จะไม่เสร็จในวันเดียว แต่พอรุ่งเช้าองค์พระกลับสำเร็จอย่าง
งดงาม ก็เพราะอำนาจของพระอินทร์ ประชาชนจึงพร้อมกันประดิษฐานไว้ที่นั่น ต่อมาพากันไป
นิมนต์พระจันทร์ปัญญาจากวัดยางควงให้มาจำพรรษาที่วัดอินทร์ พญาควงเองมีจำนวนน้อยลง จึง
ร่วมทำอุโบสถสังฆกรรมกับฝ่ายป่าแดง อีกครั้งหนึ่ง

ฝ่ายราชสำนักก็ให้การอุปถัมภ์พระฝ่ายป่าแดง จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ มีการตั้ง
สังฆการี สร้างวัดวาอารามจำนวนมาก กำหนดวิธีการอุปฐากพระภิกษุสงฆ์ มีการจัดระเบียบใน
การอภิเษกพระเถระ การทำบุญสุนทาน การกำหนดวันทีควรและไม่ควรบำเพ็ญบุญ การถวายและ
การอ่านคัมภีร์ ตลอดจนการสร้างหอไตร และระเบียบวิธีในการบรรพชาอุปสมบทเป็นต้น

จวบจน จ.ศ. ๕๓๔ (๒๑๑๕) จึงเกิดการทะเลาะวิวาทกันระหว่างคณะสงฆ์ทั้งสองฝ่ายอย่าง
หนัก โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการเข้าพรรษาในปีที่มีอธิกมาส ซึ่งเป็นปีที่พญาแก้วปราบภูมินทร์
เสด็จไปช่วยกองทัพพม่ารบกับข้าศึก พระฝ่ายสวนดอกเข้าพรรษาวนเพ็ญเดือน ๕ หรือเดือน ๘ แรก
ส่วนพระฝ่ายป่าแดงเข้าพรรษาเดือน ๑๐ หรือเดือน ๕ หลัง เพราะถือตามคตินิยมอนุวัติตาม
พระราชา ถึงคราวรับกฐินฝ่ายสวนดอกไม่ได้รับ คงได้รับเฉพาะฝ่ายป่าแดงเท่านั้น พระเจ้าแผ่นดิน
ให้พิจารณาอุโบสถราชประเพณี เห็นเป็นเรื่องพระสงฆ์ จึงไม่โปรดให้พิจารณา เมื่อคราวเกิดเพลิง
ไหม้ห้วยเย็น พระฝ่ายสวนดอกไปสวดไฟไหม้ลูกหลานมากขึ้น ครั้นพระป่าแดงไปสวดมนต์ ไฟกลับ
หายไป ทำให้พระฝ่ายสวนดอกโสมนัสพญาณคัมภีร์ว่า ไม่เป็นพระที่แท้จริง ไซ้เวทมนตร์ ทำให้ราช
สำนักหลงใหลจนอุปถัมภ์ฝ่ายของตนเอง เมื่อเรื่องเป็นเช่นนี้ อมาตย์ชื่อ ชัมมลังกา จึงโปรดให้มีการ
ชำระ ที่ประชุมจึงตกลงกันให้มีพิธี โดยยึดสัจจะเป็นที่พึง ฝ่ายสวนดอกเขียนชื่อพระอินทมนี
ฝ่ายป่าแดงเขียนชื่อพญาณคัมภีร์ลงในใบลาน ครั้นเขียนแล้วตั้งสัจอธิฐานแล้วจึงใส่ใบลานที่เขียน
ชื่อครูทั้ง ๒ ฝ่ายเข้าในกองไฟ ผลปรากฏว่าใบลานที่เขียนชื่อพระอินทมนีไฟไหม้ ส่วนลานที่เขียน

ชื่อพญาณคัมภีร์ไฟไหม้ไหม้ประชาชนที่ประหลูมอยู่ในสถานที่แห่งนั้นเห็นประจักษ์ จึงให้ร้องด้วยความพอใจ ซึ่งถือว่าฝ่ายป่าแดงมีชัยชนะเหนือฝ่ายสวนดอก

๘๐.ตำนานพระมหาพญาณคัมภีร์

เรื่องย่อ

พระมหาพญาณคัมภีร์ นามเดิมว่า เด็กชายสาม เป็นบุตรคนที่สามในบรรดาพี่น้องทั้งหมดของนายพันตาแสง เกิดในเมืองเชียงใหม่ คนทั่วไปเรียกว่าเด็กชายสามจิต เมื่ออายุได้ ๑๓ ปี บิดานำไปฝากเป็นศิษย์วัดกับพระมหาโพธิธัมมกิตติมหาราชครู วัดนันทาราม

ในคืนนั้นยามใกล้รุ่งมหาราชครูได้นิมิตว่า มีช้างเผือกแก้วตัวหนึ่ง เดินทางทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ตรงไปที่หอพระไตรปิฎก ใช้งาทั้งสองแทงที่หีบพระคัมภีร์ แล้วก็เกี่ยวกินพระคัมภีร์ทั้งหมด แล้วก็เดินมาคุกเข่าลงตรงหน้าพระมหาราชครู ใช้งาทั้งสองยกพระมหาราชครูวางไว้เหนือแผ่นหินมนิลา แล้วก็เดินลงไปที่สระน้ำเองวงหอบเอาดอกบัวขึ้นมาเป็นอันมาก แล้วก็เดินไปทางทิศเหนือแผดเสียงร้องสนั่นก้องไปทั่ว รุ่งเช้ามหาราชครูจึงเล่านิมิตที่ปรากฏให้แก่ภิกษุเถรได้รับฟัง ต่างก็ว่าเป็นนิมิตอันดี ในวันนั้นยามใกล้เที่ยง นายพันตาแสงได้นำลูกชายชื่อว่า สามจิตพร้อมข้าวตอกดอกไม้ไปฝากไว้เป็นศิษย์มหาราชครู

เมื่อเด็กชายสามจิตบรรพชาเป็นสามเณร ได้รับฉายาว่า “พญาณคัมภีร์” ได้ศึกษาพระไตรปิฎก ในสำนักมหาราชครู ๘ ปี จนเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก และเรียนรู้พระคัมภีร์ต่างๆ มากมายจนแตกฉาน จึงได้รับมอบหมายเป็นครูสอนพระภิกษุสามเณรที่มาศึกษาในสำนักแทนมหาราชครูเป็นเวลา ๘ ปี

เมื่ออายุได้ ๒๐ ปี ก็อุปสมบทเป็นพระภิกษุ หลังอุปสมบทได้ ๑ พรรษา มหาราชครูได้มอบหมายให้ท่านช่วยดูแลวัดและช่วยกิจการทางด้านการบริหารคณะสงฆ์ ในปีที ๓ พระมหาพญาณคัมภีร์ได้สังเกตเห็นถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับข้อวัตรปฏิบัติของคณะสงฆ์ เป็นเหตุให้เกิดวิวาทะกล่าวไปในทางที่ไม่เหมาะสมหลายประการ จึงได้เข้าไปศึกษาและพบเหตุที่ไม่ถูกต้องตามที่ครหา ทั้งข้อบกพร่องในการบวชที่ไม่ถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติ ข้อบกพร่องในการสวด ทั้งการเขียนไวยากรณ์ภาษาบาลี และการออกเสียงภาษาบาลี เป็นต้น เมื่อท่านพบข้อบกพร่องเหล่านี้แล้วไปกราบนมัสการเรียนถาม พระมหาธรรมกิตติ พระราชครู ซึ่งเป็นอาจารย์ของตน พระราชครูตอบว่า “เรื่องนี้เขาถือต่อๆ กันมาจากอโยธยา ทางคณะสงฆ์ล้านนาก็ถือกันต่อมา” ต่อมาเมื่อพระจากวัดบุปผารามหรือวัดสวนดอก ชื่อพระสิทธิธัมมะ ไปไหว้พระที่เมืองลังกา กับลูกศิษย์โยม ๓ คน แล้วกลับมาเล่าว่า “ทางพระลังกาที่วัดอุปาราม ดิว่าพระล้านนาสวด

พระกรรมวาจาและปาฏิโมกข์ไม่ถูกต้อง” เมื่อพระล้านนาสวดกรรมวาจาในพิธีอุปสมบทผิดเช่นนี้ พระล้านนาจึงไม่เป็นพระที่ถูกต้องสักรูปเลย จึงทำให้พระมหาธรรมกิตติตัดสินใจส่ง พระญาณคัมภีร์ไปสืบศาสนายังศรีลังกา พญาณคัมภีร์จึงอำลาพระอุปัชฌาย์และพระเจ้าสามฝั่งแกน กษัตริย์เชียงใหม่แห่งนครล้านนา พระเจ้าสามฝั่งแกนทรงอนุโมทนา แล้วถวายปัจจัย ในตำนานว่า ถวายเงิน ๕ กหาปณะ เป็นค่าสีผึ้งและน้ำมัน และมหาเทวีเจ้าทรงถวายรวงหอมอันหนึ่งแก่พญาณคัมภีร์ เพื่อเดินทางไปศึกษาศาสนายังเมืองลังกา ด้วยเพราะเมืองลังกายังคงรักษาพระธรรมวินัย ของพระพุทธเจ้าไว้อย่างมั่นคง และทั้งชาวลังกานั้น เป็นชาวริยกะที่อพยพมาจากอินเดียเหนือ แดนพระพุทธเจ้าเอง จึงสามารถรักษาพระพุทธศาสนาไว้ได้บริสุทธิ์ที่อยู่ ท่านจึงเดินทางไปศึกษา ศาสนาพร้อมพระติดตาม คือ พระเมธังกร พญาณมังคละ วัดกุฎีคำ พระจันทรงษ์ พญาณสิทธิ วัดเจดีย์คำ พระรัตนาคะ พระจิตตาทนุ วัดนันทาราม และมหาเทวีเจ้าได้มอบอุบาสกผู้อุปฐาก อีก ๑ คนร่วมเดินทางไปอุโยธยา เข้าไปกราบไหว้ราชครูอุโยธยาและถวายพระพร พระเจ้าแผ่นดินอุโยธยาให้ทรงทราบ พระเจ้าแผ่นดินอุโยธยา ทรงยินดีและโปรดให้อำมาตย์สุภรติเดินทาง ไปด้วย ท่านราชครูได้มอบหมายพระอีก ๕ รูปร่วมเดินทางไปด้วย

เมื่อพระมหาพญาณคัมภีร์เดินทางสู่มะริดตะนาวศรีแล้วเดินทางถึงลังกาโรหน ชนบท มหารัฐ เมื่อเดินทางไปถึงแล้วจึงขออุปสมบทใหม่ให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ และศึกษา พระพุทธศาสนา เมื่อครบ ๕ พรรษาแล้วท่านจึงอำลาพระมหาเถระกลับเชียงใหม่ ขอกิ่ง พระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธรูป และพระไตรปิฎกกลับมาด้วย

คราวพระมหาพญาณคัมภีร์เดินทางกลับประเทศไทย พระมหาพญาณคัมภีร์ได้บวช ประชาชนตามเมืองที่ผ่านมา เช่น มะริดตะนาวศรี เรือมาจนถึงอุโยธยา และเข้าถวายพระพร พระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชศรัทธาเป็นอย่างมาก

หลังจากนั้นเข้ามัสการพระมหาธัมมสารทเถรราชครูอุโยธยา และอนุญาตให้ พระอุโยธยาบวชแปลงเสียใหม่ เมื่อพ.ศ. ๑๕๖๓ มีวัดต่างๆ เลื่อมใสขอเข้าสังกัดถึง ๓๐๐ วัด ระหว่างเดินทางกลับถึงเชียงใหม่ เมื่อเดินทางมาถึงจังหวัดลำพูน ปี พ.ศ. ๑๕๖๔ ชาวเชียงใหม่ พร้อมใจกันทูลเชิญท้าวลกขึ้นเสวยราชย์ แทนพญาสามฝั่งแกน ทรงพระนามว่า พญาอาทิตย์ตราราช หรือพญาดีโลกราช พระองค์ทรงทราบข่าวพระมหาพญาณคัมภีร์มาถึง จึงโปรดให้ราชบุตรหรือหอ ราชมณเฑียรหลังเก่า ไปสร้างวัดตั้งชื่อว่า “วัดราชมณเฑียร” เพื่อถวายให้เป็นที่พักวัดของ พระมหาพญาณคัมภีร์ เมื่อถึงเชียงใหม่แล้วพระมหาพญาณคัมภีร์เข้าไปนมัสการพระมหาธรรมาทร ธรรมกิตติ พระราชครูจึงประกาศในท่ามกลางพระสงฆ์เชียงใหม่ว่า “ต่อไปนี้ใครจะบวชให้ไปบวช ในสำนักพระมหาพญาณคัมภีร์เถิด” ซึ่งคงหมายถึงวัดมณเฑียรนั่นเอง และพญาดีโลกราชได้ มอบหมายให้พระเก่ามาบวชใหม่เพื่อให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ พระที่มาบวชใหม่มีจำนวนมาก

จนไม่มีที่พัก จึงได้สร้างวัดป่าตาล วัดสี่หลักรัตวานารามาริบัติ (วัดป่าแดง)และมีวัดต่างๆ ใน
เชียงใหม่เกิดขึ้นมีจำนวนถึง ๕๐๐ วัดด้วยกัน และวัดเหล่านั้นได้ขึ้นตรงต่อวัดป่าแดงทั้งสิ้น

เมื่อพระมหาญาณคัมภีร์ปฏิรูปพระพุทธศาสนาในเชียงใหม่และใกล้เคียงจนเจริญรุ่งเรือง
แล้ว พระเจ้าสุวัณณนิกิจ จากเชียงแสน ได้สดับข่าวว่าพระมหาญาณคัมภีร์มีแนวทางปฏิบัติดี จึง
ส่งทูตมาอาราธนาให้ไปประกาศพระศาสนาที่เชียงแสน เมื่อพ.ศ. ๑๕๘๐ พระมหาญาณคัมภีร์ได้
ขอพระราชทานญัตติญาณิโกราช สร้างวิหารหลังหนึ่งแล้วอาราธนาพระธรรมกิติ พระอุปัชฌาย์
มาอยู่เพื่อปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน แล้วนำพระพุทธรูปที่นำมาจากศรีลังกาประดิษฐานไว้ที่วัด
มณเฑียร นำพระไตรปิฎกไว้ที่วัดป่าแดง และมอบหมายให้พญาณมงคล อยู่วัดมณเฑียร
ให้พระเมธีอยู่วัดป่าตาล ให้พระจันทรังษีเป็นอธิบดีสงฆ์วัดป่าแดง ดูแลการพระศาสนาใน
เชียงใหม่ทั้งหมด พระรัตนาค อยู่วัดนันทาราม คูแลวัดพันเตา วัดกุฎีคำ วัดเจดีย์คำ
วัดหมื่นสาร เมื่อจัดมอบหมายภาระทั้งหมดแล้วจึงได้อำลาพระอุปัชฌาย์ นำคณะสงฆ์ โดยมี
พระมหาญาณสิทธิ พระจิตตหนูกับพระสงฆ์อีกจำนวน ๕๔ รูป ติดตามเดินทางขึ้นไปเชียงแสน
เพื่อประกาศพระศาสนา ถึงเชียงแสนในพ.ศ. ๑๕๘๓

๘๑.ตำนานพระเจ้าเจ็ดพระองค์

เรื่องย่อ

กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพี่น้องในตระกูลเชื้อเจ้าเจ็ดตน ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากหนาน
ทิพย์ช้าง หรือ พญาสุลวะลือไชยสงคราม เจ้าเมืองลำปางในช่วงที่ล้านนาอยู่ใต้การปกครองของ
พม่า กล่าวว่า เจ้าฟ้าชายแก้วราชบุตรของพญาสุลวะลือไชยสงครามมีราชบุตรเจ็ดพระองค์ คือ
หนึ่งเจ้าขนานกาวิละ สองเจ้าคำสม สามเจ้าน้อยธรรมลังกา สี่เจ้าดวงทิพย์ ห้าเจ้าหนูหล้า
หกเจ้าคำฝั้น และเจ็ดเจ้าบุญมา ซึ่งต่อมามีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูเมืองต่างๆ เช่น เชียงใหม่
ลำพูน ลำปาง และขับไล่พม่าออกจากล้านนา ในตำนานได้กล่าวถึงประวัติราชบุตรทั้งเจ็ดอย่าง
ละเอียดตั้งแต่ประสูติ จนถึง พิราลัย รวมถึงภารกิจหลักในการต่อสู้ขับไล่พม่าและฟื้นฟูเมืองต่าง ๆ

๘๒.ตำนานนางเกลื่อ

เรื่องย่อ

ท้าวขุนที่ไปครองเมืองจันทบุรี มีบุตรสาว ๑ คน ชื่อว่านางคำแลบ ผู้เป็นพ่อให้ออกมาต้อนรับแขกของพญาเมืองได้ แยกผู้นั้นก็กลับไปทูลพญาเมืองได้ว่าบุตรสาวของท้าวขุนเป็นผู้มีรูปโฉมงดงามมาก พญาได้ทราบข่าวก็มาขอไปเป็นเหลื้ท้าวขุนก็ยกให้ นางผู้นี้เป็นผู้ที่มีน้ำลายเค็มมาก เมื่อประกอบอาหารให้พญาได้เสวยนั้นนางก็บ้วนน้ำลายของตนลงไปในอาหารนั้น พญาเมืองได้มีรับสั่งให้คนไปแอบดูเมื่อทราบความจริงจึงพิโรธมากและจะลงโทษนาง นางก็พาบริวารหลบหนีมาหาพ่อตน

พญาได้ก็ใช้ขุนหลวงมาเชิญให้นางกลับนางก็ไม่กลับ ที่ที่นางไม่กล่าวว่าจะอย่างไรนั้น ภายหลังได้ชื่อว่า “บ่อว่า” เมื่อขุนหลวงทูลเชิญอีกนางกล่าวว่า บ่อไปแน่ ภายหลังสถานที่แห่งนั้นจึงได้ชื่อว่า “บ่อแน่” เมื่อขุนหลวงทูลเชิญเป็นครั้งที่ ๓ นางก็บ้วนน้ำลายลงด้วยความหมายใจ ภายหลังสถานที่แห่งนั้นจึงได้ชื่อว่า “บ่อมาง” เมื่อนางถึงบ้านเมืองของตนแล้วขุนหลวงก็ทูลขออีกครั้งนางก็ไม่พูด หรือบปาก ภายหลังสถานที่แห่งนั้นจึงได้ชื่อว่า “บ่อปาก” นางบ้วนน้ำลายที่ใดที่นั้นก็กลายเป็นบ่อเกลื่อ ผู้คนจึงเรียกนางว่านางเกลื่อ

๘๓.ตำนานพระธาตุศรีดอนคำ (ห้วยอ้อ)

เรื่องย่อ

ในตำนานพระธาตุศรีดอนคำ (พงอ้อ) ซึ่งอยู่ในท้องที่อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ ได้กล่าวไว้ว่า สมัยเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว มาถึงจุลศักราชได้ ๕๖๑ (พ.ศ.๒๑๔๒) มีพระภิกษุรูปหนึ่งจากวัดฟอนสร้อย (อำเภอเมือง) เชียงใหม่ได้เดินทางมาบิณฑบาตถึงแช่ฟ้า ท่าอ้อ และได้ให้มหาธาตุเจ้าขวยบุญพุทาบ แหลมถึ จนถึงวัดม่วงเลียง (ทั้งหมดอยู่ในเขตอำเภอคลอง จังหวัดแพร่)

ในขณะนั้นมีขุนเฒ่าชื่อว่า หมื่นจำลอง อยู่ที่บ้านนาหลวง ได้มาไหว้พระภิกษุนั้น ซึ่งท่านได้ว่า พระธาตุพระเจ้าเมืองลงนี้ไม่ได้มี ๓ แห่งเท่านั้น แต่ยังมีอีกแห่งหนึ่ง ชื่อว่า ดอนคำพงอ้อ และกล่าวว่าตอนที่ท่านยังเป็นหนุ่มนั้น ได้รับมอบหมายให้ค้นหนังสือตำนานในหอพระแก้ว ซึ่งได้พบว่าในตำนานดังกล่าวระบุด้วยว่า เมื่อสุเทวฤๅษีสร้างเมืองหริภุญชัยนั้น มีฤๅษี ๓ คนมาช่วย คือ กัสสปฤๅษี อยู่เมืองพุกาม, พรหมเทวฤๅษี อยู่ที่เขางาม และสุกทันตฤๅษี อยู่เมืองละโว้

เมื่อสร้างเมืองเสร็จแล้ว สุเทวฤๅษีก็ว่าอยากได้บุคคลที่เลื่อมใสในคุณแก้วทั้งสามมาเป็นเจ้าเมือง จะเป็นหญิงหรือชายก็ได้ สุกทันตฤๅษีกล่าวว่ามิถุภพญาละโว้ผู้หนึ่งชื่อ นางจามเทวี ซึ่งมีคุณสมบัติที่เหมาะสม เมื่อฤๅษีทั้งสี่ตกลงกันดังนั้น ฤๅษีอีกสามตนก็กลับยังที่อยู่ของตน ส่วนสุเทวฤๅษีได้อธิษฐานและเขียนหนังสือใส่ลำไม้ไผ่ล่องน้ำไปขอนางจามเทวีมาครองเมือง นางจามเทวี

ตอบตกลงและพญาละโว้กับราชบุตรก็ทรงอนุญาต ในตอนนั้น นางจามเทวีก็ทรงพระครรภ์ยังอ่อนอยู่ นางก็จัดแต่งสิ่งต่าง ๆ และได้นำคณะสงฆ์ นักปราชญ์ บุรุษนิกายทั้งหลายไปด้วยและไปขอเอาพระราชูเจ้าจากพญาละโว้ไปด้วย

เมื่อเตรียมการพร้อมแล้ว นางจามเทวีและคณะก็เดินทางด้วยเรือทางแม่น้ำยม เมื่อนั้น ในบริเวณอำเภอคลองปัจจุบันได้ชื่อว่า เววาทกาลิต นางได้เห็นลำน้ำแคบลงเรื่อย ๆ ก็คิดว่าผิดทางแล้ว แต่นางก็อยากจะลองเดินทางไปดูก่อน ดังนั้นในบริเวณดังกล่าวจึงชื่อ “เมืองลอง”

ขบวนเดินทางมาถึงหัวน้ำที่ตั้งทัพอยู่ที่นั่นก่อน ตรงนั้นจึงได้ชื่อว่า “บ้านก่อน” พระนางจามเทวีก็ไคร้ประจุพระราชูซึ่งเป็นพระราชูกระดุกอกสัพพัญญูเจ้า บริวารของนางได้สำรวจดูสถานที่บรรจุพระราชูที่พบว่า มีสายน้ำไหลออกมาจากพงอ้อยข้างป่า บุรุษทั้งหลายจึงตกลงกันที่จะประจุพระราชูไว้ที่แห่งนั้นเมื่อประจุพระราชูไว้ที่ดอนอันควรแล้วก็ปลูกไม้ “หมากแง”

(ส้มเขียวหวานโบราณ) ต้นหนึ่งและทำนายไว้ว่าเมื่อใดน้ำห้วยอ้อไหลเข้าปล่องร่องพงอ้อยนี้ เมื่อนั้นจะมีภิกษุ ๒ องค์ เป็นมูลศรัทธามาสร้างหอสร้างเจดีย์ที่บรรจุราชูพระพุทธเจ้าแล้วก็จะรุ่งเรืองสืบมา

จากนั้น นางจามเทวีก็ลองไปตามลำแม่น้ำยมจนถึงเมือง หริภุญชัย ไม่นานนางนักรก็ประสูติบุตรชายฝาแฝด ๒ คน ให้ชื่อว่า มหันตยศ และอนันตยศตามลำดับ ต่อมา นางก็ได้สร้างเมืองใหม่ (ลำปาง) และให้บุตรสร้างหอพระแก้วเพื่อเก็บตำนาน ซึ่งในตำนานก็เป็นดังที่พระภิกษุกล่าวมานั้น

เมื่อพระภิกษุเล่าจบแล้วก็ถามหมื่นจำลองว่า เคยพบที่ซึ่งมีลักษณะดังได้กล่าวมาแล้วนั้นหรือไม่ หมื่นจำลองตอบว่า พงอ้อยถึงเมืองลองไม่มีสักแห่ง มีแต่ร่องน้อยแห่งหนึ่งไหลออกมาจากอารามน้อยข้างนาทางทิศตะวันออก เรียกกันว่า “ร่องอ้อ” น้ำไม่เคยขาดเลย ครั้งหนึ่งมีคนเฝ้านาตอนกลางคืนเห็นเป็นเหมือนผีพุ่งได้ บ้างก็ว่า “ผีโพรง” บ้างก็ว่าพระราชู พระภิกษุจึงว่า อันนี้แหละคือพระราชูเจ้า และถามต่อถึงไม้หมากแง หมื่นจำลองตอบว่า มีแต่ไม้สักอายุประมาณ ๑๐๐ ปี ครั้งหนึ่งเคยมีพระฝ่ายอรัญญวาสีรูปหนึ่งอยู่ที่ดอนนี้ ได้รู้ว่าพระราชูเจ้าปรากฏที่นั่น จึงมาคอยดู ก็เห็นราชูทำปาฏิหาริย์โดยเอาลำไม้สักที่ตายแล้วให้ลอยขึ้น แล้วพระชาตุนั้นเสด็จไปในที่ต่าง ๆ บ้างก็กล่าวว่า เมื่อใดไม้หมากแงตาย ไม้สักก็จะเกิดขึ้นมาแทน ยังมีครั้งหนึ่งคนที่อยู่แถวนี้ลบลู่พระราชู เทวดาไม่พอใจ ก็ให้สายฟ้าฟาดลงมาถูกไม้สักโคนคน ๆ นั้นตาย

๘๔.ตำนานพระธาตุจอมทอง

เรื่องย่อ

คอยจอมทอง หรือ คอยศรีจอมทองนั้น ได้แก่ที่ตั้งของวัดพระธาตุศรีจอมทองในปัจจุบันนี้ ซึ่งมีลักษณะเป็นภูเขาหินสูงจากระดับที่พื้นราบอื่น ๆ ในบริเวณนั้น ที่ตั้งพระวิหารอันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุเจ้าจอมทอง จะเป็นยอดของคอยลูกนี้ในสมัยพุทธกาล และมีเมืองอยู่เมืองหนึ่งชื่อว่า “เมืองอังครักฐะ” มีเจ้าผู้ครองเมืองนั้นนามว่า พญาอังครักฐะ ซึ่งเมืองนี้ตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับคอยจอมทองลูกนี้ ซึ่งพญาอังครักฐะนั้น ได้ทราบข่าวจากพ่อค้าที่มาจากอินเดียว่า “บัดนี้พระพุทธเจ้าได้บังเกิดในโลกแล้ว เวลานี้ประทับอยู่ที่เมืองราชคฤห์ในประเทศอินเดีย” จึงได้ตั้งจิตอธิษฐานขอให้พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรด เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบด้วยญาณแล้ว จึงเสด็จสู่เมืองอังครักฐะพร้อมด้วยภิกษุสาวกทางอากาศ ได้มารับอาหารบิณฑบาตจาก พญาอังครักฐะ และทรงแสดงธรรมโปรดพร้อมทั้งได้ตรัสพยากรณ์ไว้ว่า “เมื่อเรานิพพาน แล้วธาตุพระเศียรเบื้องขวาของเราจักมาประดิษฐานอยู่ ณ ที่คอยจอมทองแห่งนี้” แล้วเสด็จกลับส่วน พญาอังครักฐะเมื่อได้ทราบจากคำพยากรณ์นั้นแล้ว จึงได้สร้างสถูปไว้บนยอดคอยจอมทอง ด้วยหวังว่าจะให้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุตามที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ไว้นั้น พญาอังครักฐะอยู่ครองราชย์จนสิ้นพระชนม์มาของพระองค์

ต่อมาภายหลังเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว โทณพราหมณ์ได้จัดแบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้แก่กษัตริย์ทั้ง ๘ นคร ซึ่งในครั้งนั้น มัลลกษัตริย์แห่งเมืองกุสินาราทรงได้พระทักษิณโมลีธาตุไว้ พระมหากัสสปะเถระเจ้าประธานฝ่ายสงฆ์ จึงได้กราบทูลมัลลกษัตริย์ถึงพุทธพยากรณ์ที่พุทธองค์เคยตรัสไว้ มัลลกษัตริย์ทราบดังนั้นจึงถวายพระบรมธาตุแด่พระมหากัสสปะเถระ ซึ่งท่านก็ได้อัญเชิญพระบรมธาตุวางไว้บนฝ่ามือ แล้วอธิษฐานอาราธนาพระบรมธาตุให้เสด็จไปยังคอยจอมทอง เพื่อประทับอยู่ในโกศแก้วอินทนิลภายในเจดีย์ทองคำ ที่พญาอังครักฐะได้สร้างถวายไว้ อยู่ที่ยอดคอยจอมทอง ตามที่พระพุทธองค์ได้พยากรณ์ไว้.

กาลหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปแล้วได้ ๒๑๘ ปี พระเจ้าอโศกมหาราช ได้เสด็จไปสู่คอยจอมทอง และทรงได้สั่งขุดค้นหาให้เป็นอุโมงค์ใต้พื้นคอยจอมทอง แล้วให้สร้างสถูปทองคำไว้ภายในค้นหาและยังหล่อพระพุทธรูปทั้งเงินและทอง ตั้งไว้รอบสถูปนั้นแล้ว เอาพระบรมธาตุเจ้าที่อยู่ในสถูป ที่พญาอังครักฐะ ให้สร้างไว้บนยอดคอยนั้น เข้าไปไว้ในสถูปที่สร้างใหม่ในค้นหาใต้พื้นคอยจอมทองแล้วรับสั่งให้เอาก้อนหินปิดปากถ้ำค้นหาเอาไว้ แล้วทรงอธิษฐานว่า “ต่อไปข้างหน้า ถ้ามีพระเจ้าแผ่นดินและศรัทธาประชาชน มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ขอให้พระบรมธาตุเจ้าเสด็จออกมาปรากฏแก่ผู้ชนให้ได้กราบไหว้สักการบูชา แล้วพระองค์จึงเสด็จกลับเมืองปาตลีบุตร ประเทศอินเดีย

ต่อมาหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ๘๑๓ ปี หรือเมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๔ สามิภรรยาคนหนึ่งชื่อนายสอยและนางเม็ง ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้คอยจอมทองและเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง สามิภรรยาทั้งคู่ได้แผ้วถางบริเวณคอยพร้อมทั้งสร้างเจดีย์และพระพุทธรูป ๒ องค์ ไว้บนคอยจอมทองซึ่งผู้คนได้พบเห็นจึงเรียกว่า “ วัดศรีจอมทอง ” การสร้างวัดยังไม่เสร็จดี นายสร้อย นางเม็ง ก็ได้ถึงแก่กรรมไปเสียก่อน ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๐๐๕ มีชายสองคน ชื่อ สิบเงิน และ สิบถั่ว ได้ช่วยกันบูรณะก่อสร้างวัดศรีจอมทอง ให้เป็นรูปเป็นร่าง มีพระวิหารมุงด้วยคาหลังหนึ่ง และ ได้นิมนต์พระภิกษุชื่อ “ สิริปุตฺตเถระ ” มาเป็นเจ้าอาวาสและท่านเจ้าอาวาสก็ได้ปฏิสังขรณ์วิหารให้มั่นคงแข็งแรงใช้ไม้ระแนงและกระเบื้องมุงหลังคา จากนั้นหลังจากที่เจ้าอาวาสได้มรณภาพไป ต่อจากนั้นก็มิมีเจ้าอาวาสองค์ต่อๆมาได้สร้าง ปราสาทเพ็ญ และ ระเบียบหน้ามุขหลังวิหาร เพื่อเป็นที่ไว้พระพุทธรูป และ ยังก่อกำแพงรอบพระวิหารทั้ง ๔ ด้าน พร้อมทั้งสร้างกุฏิเป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุ และ ก็ช่วยบูรณะปฏิสังขรณ์วัดอยู่เสมอ

กาลล่วงมาถึง พ.ศ. ๒๐๔๒ สมัยนี้ พระธัมมปัญโญเถระ เป็นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทอง ได้มีตาปะขาวคนหนึ่งอาศัยอยู่ที่วัดนั้นเกิดนิมิตฝันว่า เทวดาได้มาบอกว่าได้พื้นวิหารบนคอยคอยที่ตั้งของวัดนี้มีพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า และ พระบรมธาตุนั้นจักเสด็จออกมาให้ฝูงชนได้กราบไหว้สักการบูชาต่อไป ตาปะขาวจึงได้ไปเล่าความฝันนั้นให้แก่เจ้าอาวาสฟัง เจ้าอาวาสจึงได้ทำการอธิษฐานจิตว่า “ ถ้ามีจริงดังความฝันนั้น ขอให้พระบรมธาตุจงได้เสด็จออกมา ในเมื่อข้าพเจ้ายังมีชีวิตอยู่นี้เถิด ขอข้าพเจ้าจงได้ไหว้สักการบูชาพระบรมธาตุนั้น เมื่อข้าพเจ้ายังไม่ได้เห็น และได้สักการบูชาแล้ว ขออย่าให้ข้าพเจ้าสิ้นชีวิตไปเสียก่อนเลย ” ครั้นอธิษฐานแล้ว จนล่วงมาถึงปีจุลศักราช ๘๖๑ ปีพ.ศ. ๒๐๔๒ เดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ พระบรมธาตุเจ้า ก็เสด็จออกจากพระสถูปทองคำ ซึ่งก็แสดง ปฏิหาริย์ เป็นมหัศจรรย์ต่าง ให้ปรากฏแก่คนทั้งหลาย แล้วในวันรุ่งขึ้น พระธัมมปัญโญเถระกับตาปะขาวก็ได้พบพระบรมธาตุเจ้าอยู่ในรูพระเกศโมลีของพระพุทธรูป ซึ่งตั้งประดิษฐานอยู่ภายในพระวิหารนั้น จึงได้เก็บรักษากันไว้โดยเงียบ ๆ และ รู้กันเพียงแก่ตาปะขาวและเจ้าอาวาสเท่านั้น.

เมื่อพระบรมธาตุเสด็จออกมาจากอุหา ปรากฏแก่คนภายนอกแล้ว พระธัมมปัญโญเถระเป็นเจ้าอาวาส ได้เก็บพระธาตุรักษาไว้ในช่องพระโมลีพระพุทธรูป หลังจากนั้นก็มีพระอานันทโทเป็นเจ้าอาวาสองค์ถัดมา และก็มี พระหม่อมปัญโญ พญาณมมงคล พระพุทธะเดชะ พระอรัญวาสี พระธัมมรักจิต พระไอยกัปปกะ กาลล่วงมาถึง พ.ศ. ๒๐๕๗ สมัยของพระมหาสิลปัญโญเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจอมทอง มีพระเถระรูปหนึ่งชื่อ พระมหาพุทธญาณโณ ท่านไปยังเมืองพุกามและได้ตำนานพระบรมธาตุมาจากเมืองพุกาม และได้พิจารณาจากตำนานจึงคาดคะเนว่าพระบรมธาตุน่าจะตั้งอยู่ที่วัดศรีจอมทองแน่ จึงได้สั่งให้พระอานันทะ และ ปะชวานักบุญทั้งหลาย ให้ไปที่

วัดศรีจอมทอง และ หากไปถึงวัดให้ทุกคนทำการสักการบูชาดอกไม้ธูปเทียนและให้ตั้งสัตยาธิษฐาน หากว่าพระบรมธาตุตั้งอยู่ในที่นั้นจริงดังตำนานกล่าว ขอพระบรมธาตุจงแสดงปาฏิหาริย์เป็นอัศจรรย์ต่างๆให้ปรากฏแก่คนทั้งหลายด้วยเทอญ เมื่อพระอานันทะได้ไปถึงวัดศรีจอมทองแล้วก็ได้ทำการเคารพสักการบูชา และ ตั้งสัตยาธิษฐานตามที่พระพระพุทธญาณโณสั่งทุกประการ ซึ่ง ฝ่ายพระมหาสิลปัญญา เจ้าอาวาสเมื่อได้เห็นอาการของคนเหล่านั้นเช่นนั้นจึงได้นำเอาพระบรมธาตุ ซึ่งเก็บรักษากันต่อมานั้นออกมาแสดงให้พระอานันทะและปะชวานักบุญทั้งหลายเหล่านั้นได้เคารพสักการบูชา

๘๕.ตำนานพระธาตุดอยคำ

เรื่องย่อ

เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์มีพระชนมายุได้ ๕๐ ปีเศษ พระองค์ได้นำพระภิกษุอรหันต์พร้อมด้วยพระอินทร์มุงหน้าขึ้นสู่ทิศเหนือผ่านเมืองบุรพนคร และได้พักอยู่ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งปัจจุบันนี้เป็นสถานที่ตั้งของวัดเจดีย์เหลี่ยม จากนั้นเสด็จต่อไปถึงดอยคำซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ณ ที่นั้นทรงพบว่ามียักษ์สามตน พ่อ แม่ ลูก อาศัยอยู่และยังชีพด้วยเนื้อมนุษย์หรือเนื้อสัตว์ตลอดมา ทันทีที่พวกเขาเห็นพระพุทธองค์พร้อมด้วยเหล่าสาวก ก็หมายจะจับกินเป็นอาหารดังเช่นเคย แต่พระพุทธองค์ทรงแผ่เมตตาห้ามจิตกิเลสของพวกเขาลให้อ่อนลง จนต้องเข้ามากราบพระองค์ด้วยความยำเกรง จากนั้นพระพุทธองค์ทรงทำนายว่าหลังจากที่พระองค์ปรินิพพานไปแล้ว จะมียักษ์ตนหนึ่งสามารถปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ได้ซึ่งหมายถึงยักษ์ผู้เป็นลูกนั่นเอง เนื่องจากยักษ์ผู้เป็นส่วนนามว่า “จิก้า” และผู้เป็นเมียชื่อว่า “ดาเจียว” ไม่สามารถจะรักษาศีลห้าได้ตลอด จึงขออนุญาตพระพุทธเจ้ากินเนื้อมนุษย์ปีละ ๒ คน เมื่อพระองค์ไม่อนุญาตจึงขอเปลี่ยนเป็นเนื้อสัตว์ แต่พระองค์ก็เล็งให้ไปขอเจ้าผู้ครองนครเอง ซึ่งท่านเจ้าเมืองก็ยินยอม ดังนั้น พิธีฆ่าควายเผือกเขาเพียงหุบให้ปู่และจันที่บริเวณวัดฝ่ายหิน เชิงดอยสุเทพ และการจัดพิธีฆ่าควายคำเขาเพียงหุบให้ย่าและที่เชิงดอยคำ จึงมีมาถึงบัดนี้

ภายหลังเมื่อลูกยักษ์ขอบวช พระพุทธเจ้าจึงแสดงธรรมให้ฟังพร้อมกับประทานพระเกศธาตุ ซึ่งทรงอธิษฐานให้เป็นพระธาตุของพระองค์ให้กับพ่อและแม่ของลูกยักษ์ตนนั้น จำนวน ๑ ปอย แล้วบอกทั้งสองรักษาไว้ให้ดี เนื่องจากจะใช้เป็นที่เคารพบูชาแทนพระองค์ได้ และสถานที่แห่งนี้ก็จะเป็นที่ประชุมของผู้มีบุญญาธิการทั้งหลายในภายภาคหน้า ยักษ์ทั้งสองจึงนำพระธาตุบรรจุไว้อย่างดีในผอบแก้วมรกต จากนั้นได้เกิดศุภนิมิตขึ้น คือมีฝนตกหนักเป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน แล้วเมื่อดฝนได้กลายเป็นทองคำไหลเข้าสู่ถ้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งต่อมาเรียกชื่อถ้ำว่า “ถ้ำคำ” พระพุทธองค์

จึงได้ประทับรอยพระพุทธรูปไว้ ณ แท่นศิลาซึ่งอยู่ระหว่างหมู่ไม้พยอมทางทิศตะวันออกของคอก
คำ ซึ่งต่อมาแท่นศิลานั้น ได้จมหายลงไปในพื้นที่ดินและได้รับการรักษาไว้โดยเทพเจ้า

ต่อมาไม่นาน ลูกยักษ์ได้ขอลาสิกขาบทเพื่อบวชเป็นฤๅษี พระพุทธองค์ทรงอนุญาตพร้อม
กับตั้งชื่อให้ว่า “ วาสุเทพฤๅษี ” นับแต่นั้นเป็นต้นมา พิชิตวงศ์ทรงปู่และย่าและจึงกระทำเป็น
ประเพณีสืบมา

๘๖.ตำนานพระแก้วมรกต

เรื่องย่อ

พระนาคเสนเถระ แห่งเมืองปาตลีบุตร ในอินเดีย พระนาคเสน ได้อธิษฐานอาราธนาพระ
บรมสารีริกธาตุ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้ประดิษฐานอยู่ในองค์พระแก้วมรกต ๗
พระองค์ คือ ในพระโมฬี พระนลาฏ พระอุระ พระอังสาทั้ง ๒ ข้าง พระขานูทั้ง ๒ ข้าง ต่อมา
พระแก้วมรกตได้ตกไปอยู่ที่เมืองลังกา เมืองกัมโพชา เมืองศรีอยุธยา เมืองละโว้ เมืองกำแพงเพชร
และเมืองเชียงราย ตามลำดับ เจ้าเมืองเชียงรายได้เอาปูนทาแล้วลงรักปิดทอง นำไปบรรจุไว้ใน
พระเจดีย์ที่เมืองเชียงราย เพื่อซ่อนเร้นจากศัตรู

เมื่อ พ.ศ. ๑๕๗๕ เกิดฟ้าผ่าที่องค์เจดีย์ ชาวเมืองได้เห็นพระพุทธรูปปิดทองปรากฏอยู่ คิดว่า
เป็นพระพุทธรูปศิลาทั่วไป จึงได้อัญเชิญไปไว้ในวิหารในวัดแห่งหนึ่ง ต่อมาปูนที่ลงรักปิดทองได้
กะเทาะออกที่ปลายพระนาสิก เห็นเป็นเนื้อแก้วสีเขียว จึงได้แกะปูนออกทั้งองค์ จึงพบว่าเป็น
พระพุทธรูปแก้วที่บัพทั้งองค์ ผู้คนจึงพากันไปนมัสการ พญาสามฝั่งแกน เจ้าเมืองเชียงใหม่ จึงจัด
กระบวน ไปอัญเชิญพระแก้วมรกตมาเชียงใหม่ แต่ช้างที่ใช้อัญเชิญได้หันเหไปทางลำปางถึงสาม
ครั้ง จึงต้องยอมให้อัญเชิญไปประดิษฐานที่ นครลำปางถึง ๓๒ ปี ที่วัดพระแก้ว

เมื่อ พ.ศ. ๒๐๑๑ พญาติโลกราชครองเมืองเชียงใหม่ ได้อัญเชิญพระแก้วมรกต มา
ประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่ เป็นเวลา ๘๔ ปี ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๔ พระเจ้าไชยเชษฐา ไอรส
พระเจ้าโพธิสาร ซึ่งเป็นพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) ได้ครองเมืองเชียงใหม่ต่อจาก
พระอัยกา ครั้นเมื่อพระเจ้าโพธิสารทิวงคต ทางกรุงศรีสัตนาคนหุต จึงเชิญพระเจ้าไชยเชษฐา
กลับไปเมืองหลวงพระบาง จึงได้อัญเชิญพระแก้วมรกตไปด้วย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๕ และได้
ประดิษฐานอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง ๑๒ ปี ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๗ ได้ย้ายราชธานีไปอยู่ที่เมือง
เวียงจันทน์ และได้เชิญพระแก้วมรกตไปด้วย พระแก้วมรกต ได้ประดิษฐานอยู่ที่เมือง
เวียงจันทน์อีก ๒๑๔ ปี

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขณะทรงดำรง
พระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าพญามหากษัตริย์ศึก ได้ยกกองทัพ ไปตีได้เมืองเวียงจันทน์ และได้เชิญ

พระแก้วมรกตพร้อมกับพระบาง มายังกรุงธนบุรี ได้ประดิษฐานไว้ ณ โรงพระแก้วในบริเวณพระราชวังเดิม ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ ได้ครองราชย์ที่กรุงรัตนโกสินทร์

๘๗.ตำนานวัดเจ็ดยอดเชียงใหม่

เรื่องย่อ

พญาติโลกราช กษัตริย์องค์ที่ ๘ แห่งราชวงศ์เม็งราย เป็นองค์สถาปนาวัดเจ็ดยอดขึ้นในปี พ.ศ.๑๕๕๘ (ค.ศ.๑๔๕๕) ประเพณีวัฒนธรรมของชาวพุทธที่เคารพนับถือต้นโพธิ์ เพราะต้นโพธิ์เป็นที่ประทับของพระพุทธองค์ เมื่อครั้งตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ พุทธคยา ประเทศอินเดีย ชาวพุทธจึงถือว่าการเคารพกราบไหว้ต้นโพธิ์เป็นการถวายความเคารพแก่พระพุทธองค์เช่นกัน ด้วยเหตุนี้เองพญาติโลกราชจึงนำต้นโพธิ์ที่มาจากศรีลังกามาปลูกไว้ในวัดนี้และตั้งชื่อวัดนี้ว่าวัด“มหาโพธาราม”

เมื่อปี พ.ศ.๒๐๒๐ พระสงฆ์ผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกจากทั่วแคว้นแดนล้านนามากกว่า ๑๐๐ รูป มาร่วมประชุมสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลก ณ วัดเจ็ดยอดนี้ นับได้ว่าการประชุมครั้งสำคัญนี้ ได้เกิดขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรกและมีเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่การประชุมสังคายนาพระไตรปิฎกจะจัดขึ้นในประเทศอินเดียและศรีลังกา การประชุมครั้งนั้นใช้เวลา ๑ ปี จึงสำเร็จเรียบร้อย โดยมีพระธรรมทินมหาเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พญาติโลกราชเป็นประธานฝ่ายคฤหัสถ์

พญาติโลกราชได้สร้างมหาเจดีย์รูปสี่เหลี่ยมขึ้นในพระอารามที่พระองค์ได้สถาปนาขึ้นมาใหม่ มหาเจดีย์ที่นำมาสร้างขึ้นนี้เป็นแบบจำลองมาจากมหาเจดีย์พุทธคยา ประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นที่ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากพญาติโลกราชได้สร้างพระมหาเจดีย์เจ็ดยอดเรียบร้อยแล้ว พระองค์จึงทรงให้สร้างสถูปมหาสถาน อันหมายถึงสถานที่ที่สำคัญรวม ๗ แห่งไว้ใกล้เคียงกับพระมหาเจดีย์แห่งนั้น ซึ่งสถานที่แต่ละแห่งนั้นเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ ที่ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พญาติโลกราชทรงสวรรคตในปี พ.ศ.๒๐๓๐ พญาอดเชียงราย ผู้เป็นพระราชนัดดา (หลานชั้นเสวยราชย์ครองเมืองเชียงใหม่แทน นับเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๑๐ แห่งราชวงศ์เม็งราย พญาอดเชียงรายได้โปรดสร้างสถูปขนาดใหญ่บรรจุพระอัฐิของพระอัยกาธิราช ไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ชนรุ่นหลังให้ได้ตระหนักและระลึกถึงพระองค์ท่าน ในฐานะเป็นผู้สถาปนาวัดเจ็ดยอดนี้ขึ้น

๘๘.ตำนานพระบาทคอนกลาง จอมทอง

เรื่องย่อ

ยังมีตาผ้าขาวผู้หนึ่งชื่อว่า สุมณะผ้าขาว ในวันปีใหม่ได้ไปไหว้พระบาทแล้วพบกับพระมหาเถระรูปหนึ่ง ซึ่งท่านได้เล่าให้ฟังว่า “เมื่อองค์สมเด็จพระบรมศาสดาสอด็จมาที่ ดอยอังคสกาล (ดอยอินทนนท์) แล้วจึงเสด็จมาถึงท่ามกลางระหว่างหนเหนือเล้งไปได้ ๖,๐๐๐ วา และเล้งไปหนใต้ก็ได้ ๖,๐๐๐ วา ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า “คอนกลาง” เมื่อประทับอยู่ ณ ที่นั้น ยังมีนางแก้วจากอุตรกुरुทวีป ๕๐๐ คน กับทั้งพระฤๅษีคนหนึ่งมากราบไหว้และได้ถวายผลไม้แด่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมกับพระสงฆ์สาวกอีก ๕๐๐ องค์ แล้วพระพุทธองค์ได้แสดงธรรมโปรด พร้อมทั้งประทับรอยพระพุทธบาทไว้บนหินก้อนหนึ่ง ต่อจากนั้น พระองค์ได้ทรงเข้าไปบิณฑบาตในเมืองอังครฐฐะ (จอมทอง) และทรงแสดงธรรม โปรด พระเจ้าอังครฐฐะพร้อมกับตรัสว่าคอนกลางโน้น อันเป็นอาณาเขตแห่งมหाराชาเจ้า ตถาคตได้ประทับรอยพระบาทไว้แล้ว

ครั้นต่อมาไม่นานพระเจ้าอังครฐฐะ ก็ให้คนขุดดินเหนือรอยพระบาทนั้น ไกลจากพระบาท ๕ วา ลึก ๕ วา แล้วเอาหินแร่ก่อเป็นอุโมงค์และสร้างพระบาททองคำสูง ๘ ศอก แล้วจึงเอาทองคำทั้งมวลใส่ในพระบาทนั้นๆ แล้วก็ทำพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปทองคำได้ ๘ วัน ๘ คืน แล้วก็ปิดปากอุโมงค์ด้วยหินแร่จนเสมอฟื้นดิน พระองค์ก็ทรงทำนุบำรุงพระธาตุแห่งนี้มาโดยตลอด เมื่อสุมณะผ้าขาวและพระมหาเถระพุดคุยกันมา สุมณะผ้าขาวจึงถามเรื่องราวต่างๆ ในภายหน้าเพิ่มเติมอีก พระมหาเถระก็เล่าเหตุการณ์ในอนาคตให้ฟังถึงความเสื่อมถอยของบ้านเมืองที่ผู้คนไม่มีศีลธรรม เพราะฉะนั้นให้สุมณะผ้าขาวไปบอกกล่าวแก่ประชาชนให้เร่งกระทำความดี

๘๙.ตำนานพญาเงือง ฉบับวัดศรีโคมคำ

เรื่องย่อ

ขุนเงืองเมื่อประสูตินั้น เทวดาเอาเครื่องทิพย์ ๓ ประการมาถวายคือ แฉ่ทิพย์ คาบทิพย์ คณโททิพย์ นำมาวางไว้ข้างวรกาย เมื่อขุนเงืองมีพระชนมายุ ๓ พรรษา พระราชมารดาประสูติราชบุตรอีกองค์หนึ่งนามว่าขุนทอง เมื่อขุนเงืองมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา ไปคล้องช้างที่เมืองพาน พญานาคชื่อ พลเทวะ มีความยินดีมอบนางจันทเทวีบุตรสาวให้เป็นมเหสีและมอบช้างให้อีก ๑๐๐ เชือก เมื่อมีพระชนมายุ ๑๗ พญาภูมิหรือพรหมวังส ผู้กินเมืองแพรยกบุตรสาวชื่อ นางแก้วกษัตริให้เป็นอัครมเหสี พร้อมกับช้าง ๑๐๐ เชือก วันหนึ่งขุนเงืองฝันว่า เทวดามาทูลว่าหากพระองค์อยากได้ช้างตัวประเสริฐพຸ່ງนี้เข้าให้ไปรอเอาช้าง ๓ ตัว ตัวแรก นั้นจะสามารถปราบทวิปทั้ง ๔ ตัวที่ ๒ จะปราบชมพูทวีป ตัวที่ ๓ จะปราบไคยทวีป และในที่สุดก็ได้ช้างพานคำมาเป็นช้างบารมี

เมื่อพระราชบิดาสวรรคตก็ได้ครองเมืองภูพานยาวแทน ขุนชินแห่งเมืองเงินยางผู้เป็นลุงกำลังเพชฌุ
ศึกเมืองแกวจึงขอให้ขุนเจืองไปช่วยศึกครั้งนี้ ขุนเจืองไปช่วยและสิ้นพระชนม์ในที่รบ

๘๖.ตำนานถ้ำเชียงดาว

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วมีพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ เอาธาตุของพระพุทธเจ้ามา
ทรง(น้ำ) ยังคอยเชียงดาว จึงได้ชื่อว่าคอยอ่างสรง พระอินทร์ พระพรหมและเทวดาทั้งหลายจึง
ช่วยกันก่อสร้างเจดีย์ทองคำไว้ในคอยนั้น ๑ หลัง สูง ๓ ศอก พร้อมของวิเศษ พระอรหันต์ทั้ง ๕
องค์นั้นก็ได้นิพพานในถ้ำนั้น พญานันทราชา เจ้าเมืองเชียงดาวจึงได้ทำพิธีบำเพ็ญกุศลศพพระ
อรหันต์ทั้ง ๕๐๐ องค์นั้น จากนั้นได้กล่าวถึงเส้นทางในการเดินทางของพระสงฆ์เพื่อไปสักการ
พระธาตุของพระพุทธเจ้า

๘๗.ตำนานถ้ำเมืองออน

เรื่องย่อ

ครั้นออกพรรษาแล้วพระพุทธเจ้าจะนำพระภิกษุออกเดินธุดงค์เผยแผ่คำสอน ผ่านมายัง
เมืองหริภุชชัย แล้วขึ้นเหนือมายังถ้ำคอยศิลา เมื่อ พระพุทธเจ้านำพระภิกษุขึ้นมายังคอยถ้ำศิลา
ขณะนั่งวิปัสสนากรรมฐานอยู่ตรงยอดคอยศิลานั้น ได้มี นาคราชาหรือพญานาคที่สิงสถิตย์อยู่
ภายในถ้ำ ได้ขึ้นไปสังเกตคอยถ้ำศิลา ก็ได้เห็นพระพุทธเจ้า พำนักอยู่บนคอย พญานาคจึงได้
แปลงกายเป็นมนุษย์แล้วได้นำเอาผลไม้ และน้ำผึ้งป่า ถวายแด่ พระพุทธเจ้า เมื่อท่านรับเอาแล้วก็
ถวายพรแก่พญานาค และพญานาคมีความปีติยินดี จึงขอเอาเศษธาตุพระพุทธเจ้ามาตั้งไว้ในนมผา
เพื่อเป็นที่กราบไหว้สักการบูชาภายในถ้ำ ต่อมาได้ชื่อว่า ถ้ำเมืองออน

๘๘.ตำนานอนาคตวงศ์

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า สังขะ ได้สดับข่าวการ
เสด็จอุบัติของพระพุทธเจ้าที่พระนามว่า สิริมัตตะ จากสามเณร ทรงเกิดศรัทธาอย่างแรงกล้าได้
เดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้สดับธรรมเทศนาทรงเกิดความเลื่อมใสจนต้องตัดพระเศียรบูชา
พระธรรม นอกจากนี้ได้เพิ่มพระพุทธเจ้าในอนาคตอีก ๕ พระองค์ คือ พระพุทธเจ้าราม
พระพุทธเจ้าธรรมราชา พระพุทธเจ้าธรรมสามิ พระพุทธเจ้านารทะ พระพุทธเจ้ารังสิมนิ
พระพุทธเจ้าทวาเทวะ พระพุทธเจ้านรสีหะ พระพุทธเจ้าติสสะ พระพุทธเจ้าสุมังคละ

๘๘.ตำนานแม่ธรณี

เรื่องย่อ

ตอนที่หนึ่ง กล่าวถึงต้นศรีมหาโพธิ์ ซึ่งเป็นต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าได้อาศัยร่มเงาเป็นที่ประทับขณะตรัสรู้ ซึ่งมีเทวดา นาค พรหม พระอินทร์ พระวิฆณุกรรม ยักษ์ พญาราชสีห์ และลูกสาวกับบริวารพญามารคอยดูแลรักษา หากผู้ใดได้สักการบูชาต้นโพธิ์นี้ก็จะได้ถึงนิพพาน แม้ต้นไม้ที่ขึ้นใกล้กับต้นโพธิ์นี้ก็จะมียอดตลอดเวลา ต้นโพธิ์นี้ตั้งอยู่บนสะดือเมืองชมพูทวีปซึ่งมีเมืองต่างๆ เป็นบริวาร

ตอนที่สอง กล่าวถึงแม่ธรณีซึ่งเป็นผู้รักษาแผ่นดิน ได้กล่าวกับพญาวิฆณุกรรมถึงสาเหตุที่คนทั้งหลายมีสุขทุกข์แตกต่างกันว่าเป็นเพราะสิ่งต่อไปนี้ คือ

- สถานที่หรือทำเลที่ตั้งบ้านเรือนว่า อยู่ทางทิศใด ระดับพื้นที่สูงต่ำเพียงใด
- ชนิดของต้นไม้ที่ปลูกในบ้านหรือใกล้บ้าน
- การบูชาเทวดา ผีบ้านผีเรือนเมื่อเวลาสร้างบ้านใหม่
- การกระทำสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่สมควรหรือที่เรียกว่าชิด เช่นถมบ่อน้ำที่มีอยู่ ตัดต้นไม้ซึ่งเป็น

ศรีเมือง ทำลายจารีตเดิม ฯลฯ

- ชนิดของไม้ที่นำมาสร้างบ้าน

พญาวิฆณุกรรมจึงได้นำมาถ่ายทอดให้คนทั้งหลายได้รู้

๘๙.ตำนานพระเจ้าตนหลวง

เรื่องย่อ

เมื่อสมัยครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าเสด็จถึงเมืองกุฎามยาว พร้อมพระอานนท์ ประทับ ณ คอยลูกหนึ่งตั้งอยู่ข้างหนองเอี้ยง ไปทางทิศเหนือ (ปัจจุบันคือ บริเวณวัดจอมทอง) ในหมู่บ้านนั้น มีนายช่างทองมีอาชีพทำทองรูปพรรณ ได้จัดอาหารบิณฑบาตถวายพระพุทธองค์ แต่มิได้ถวายน้ำจั้น พระพุทธองค์จึงให้พระอานนท์ ไปตักน้ำที่หนองเอี้ยง ขณะนั้นมีพญานาคตนหนึ่งอาศัยอยู่ในหนองนั้น เมื่อเห็นพระอานนท์ถือบาตรจะตักน้ำ พญานาคก็ไม่ให้ ได้พ่นควันขึ้นที่ทงอน แผ่พังพานเป็นประจุหมอกควัน ปกคลุมหนอง จนมองไม่เห็นน้ำ พระอานนท์จึงไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงเสด็จไปประทับยืนข้างหนองน้ำ พญานาคทำที่จะพ่นควันแผ่พังพาน แต่ก็เห็นพระวรกายของพระพุทธเจ้าเต็มไปด้วยฉัพพรรณรังสี จึงทูลถามพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ได้แสดงอภินิหารเนรมิต พระวรกายให้ใหญ่เท่ากับพระพุทธเจ้ากกุสันธะ พญานาคเห็นดังนั้น จึงเกิดความเลื่อมใสและรับปากว่าจะสร้างพระพุทธรูปให้ใหญ่เท่าพระพุทธเจ้ากะสุตันธะในหนองนั้น

เมื่อพระพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพานได้ประมาณ ๒,๐๐๐ ปี พญานาคระลิกถึง พระพุทธดำรัส จึงนำเอาทองคำจำนวนสี่แสนห้าร้อยจากเมืองของตนมาไว้ แล้วเนรมิตเพศเป็นบุรุษ นุ่งขาวห่มขาว ไปหาสองผัวเมีย ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้หนองเอี้ยง และแจ้งความประสงค์ที่จะนำ ทองคำมาสร้างพระพุทธรูปให้สองตายาย เมื่อมอบทองคำไปแล้วก็กลับไปสู่เมืองนาค สองตายายได้นำทองคำมาถมสระหนองอยู่นานถึง ๒ ปี ๗ เดือนจึงเต็ม และลงมือปั้นอิฐก่อพระพุทธรูปพระเจ้า ตนหลวง โดยเริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๔ สร้างนานเกือบ ๓๓ ปี จึงเสร็จเรียบร้อย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ ใน สมัยพระเจ้าเมืองผู้เจ้าเมืองพะเยา และได้พระราชทานนามว่า พระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยงเมืองพะเยา

๕๑.ตำนานลำพูน

ต้นฉบับของวัดนันทาราม อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เรื่องย่อ

เมื่อพระพุทธองค์ประทับที่เชตวันมหาวิหารนั้น ได้ทรงตรวจดูด้วยญาณว่าพุทธศาสนาจะ ไปเผยแผ่ในที่อื่น นอกชมพูทวีป จึงพร้อมด้วยพระอานนท์เถร พระโสม และพระอุตระ มีพระเจ้า อโศกเป็นโยมอุปฐาก ได้เสด็จมาที่บริเวณที่เป็นอาณาเขตของจังหวัดเชียงใหม่ปัจจุบันนี้ และได้ ทรงหยุดพักรับรับบิณฑบาตของเมงเครีบ (เมงคบุตร)แล้วเสด็จมาตามลำน้ำแม่ปิงจนถึงที่ตั้งจะเป็น ที่ตั้งพระสุวรรณเจดีย์ จึงเสด็จประทับนั่งเหนือหินก้อนหนึ่งเสวยสมอที่พรานป่าถวายแล้วทรงโยน เม็ดสมอนั้นไป เม็ดสมอนั้น ได้เวียน รอบหินที่ประทับ ๓ ครั้ง ทำให้พระพุทธองค์ทรงแย้มสรวล พระอานนท์ทราบเหตุจึงทูลถามถึงเหตุนี้ ก็ได้รับพุทธพยากรณ์ว่าที่นี่จักเป็นที่ประดิษฐาน เจดีย์คำ (สุวรรณเจดีย์) และพรานป่าผู้ถวายสมอจะเกิดมาเป็นพญาอาทิตย์ตรราช และจักสถาน พระเจดีย์บรรจุพระธาตุโมลี พระอัฐิ และพระองคฺลิลิ เมื่อทราบพุทธดำรัสนั้นแล้วพระอรหันต์ และพระเจ้าอโศก จึงพร้อมกันขอเอาพระเกสาธาตุเส้นหนึ่งใส่กระบอกลูไผ่รวก บรรจุไว้ที่ได้ฐานหิน ก้อนนั้นและมอบให้พญานาคชมพูกะดูแลรักษา ขณะเดียวกันพญากาเผือกก็มอบให้กาคำตัวหนึ่ง ซึ่งเป็นหลานของตนเองให้เฝ้ารักษาอยู่ด้วย

กล่าวถึงประวัติการสร้างเมืองลำพูนและลำดับกษัตริย์ เริ่มตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวี จนถึง พญาธิบา โดยเน้นยุคของพระเจ้าอาทิตย์ตรราช และพระเจ้าสรพสิทธิเป็นพิเศษ เน้นเหตุการณ์ก่อนที่จะพบพระบรมธาตุ โดยโยงถึงการสร้างปราสาทที่ประทับของพระองค์ แต่มีกาถาขอมรคศิระ ของพระองค์ ผลสุดท้ายก็ทราบเหตุการณ์ที่อยู่เบื้องหลัง และได้มีการสร้างสุวรรณเจดีย์เพื่อบรรจุ พระธาตุที่พบ

กล่าวถึงวงศ์พญาที่ครองเชียงใหม่ เริ่มตั้งแต่พญามังรายจนถึงพญาเมกุ เน้นความสำคัญในรัชสมัยสมัยของพญาติโลกราช คือเมื่อปี ๑๕๕๐ พระองค์พร้อมด้วยข้าราชการได้ทรงบูรณะพระเจดีย์ เมื่อเสร็จงานแล้ว ก็โปรดให้มีการเฉลิมฉลอง พระองค์ได้โปรดถวายนาเป็นกัลปนาแด่พระรัตนตรัยและพระธาตุ ขณะเดียวกันก็ถวายข้าววัดอีกด้วย ส่วนพระที่อยู่รักษาพระธาตุ คือพระมหาสารีบุตร

๕๒.ตำนานแม่ระมิงไชย

เรื่องย่อ

ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้สำเร็จเป็นสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาจนล่วงไปแล้ว ๔๓ พรรษา ยังสถานที่ต่างๆ และทรงมีพุทธทำนายเกี่ยวกับสถานที่นั้นๆ หลังจากออกพรรษาแล้ว สมเด็จพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระโศณนุตตระ และพระอานนท์ ก็เสด็จเลียบไปตามลำน้ำแม่ระมิง ฝ่ายทมิละแสนคำทอง พอรู้ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงหนองโงก ก็คิดใจ ได้หาหัวมันลูกไม้ต่างๆ ไปถวายหลังจากที่ทรงอนุโมทนาแล้ว ก็เสด็จจากที่นั่นเลียบฝั่งแม่ระมิง ขึ้นไปถึงอ่างสงรง เชียงดาว ที่นั่นพระพุทธองค์ เสด็จเข้าไปในถ้ำคูหา แล้วได้เทศนาแก่มหาโยคอันรักษาอ่างสงรงที่นั่น แล้วทรงทำนายไว้อย่างละเอียดว่า

เมื่อพุทธศาสนามล่วงไปแล้ว ๔ พันปี ยักษ์นั้นจักได้เกิดมาเป็นพญาธัมมิกราชคนหนึ่ง ในเขตโยนกนคร หรือญไชย อีกฝั่งหนึ่งของน้ำแม่ระมิง โดยจะมากเกิดเป็นลูกทูลดะช่างทอหูก ขณะที่ท่านยังหนุ่มอยู่นั้นวิบากกรรมท่านยังมีมาก หากอย่างเข้ามาชมม้วยไปแล้ว จะมีเทพบุตรองค์หนึ่ง จูติจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาบวชเป็นพระในพุทธศาสนา ครั้นนั้นบ้านเมืองจะเกิดกลียุค ทั้งยักษ์และเทวบุตรซึ่งมาถือกำเนิดในครั้งนั้น จะได้ช่วยกันกอบกู้บ้านเมืองให้พ้นจากยุคเข็ญ กล่าวคือ ในเมื่อพุทธศาสนาผ่านมาถึง ๔ พันปีนั้น บ้านเมืองจักเกิดหายนะไปทั่ว น้ำแม่ระมิงอันนี้ไหลออกจากห้วยไคร้ทางทิศเหนือ ไหลไปจนถึงมหาสมุทร น้ำแม่ระมิงนี้ประเสริฐยิ่งนัก เป็นที่จำหมายศาสนาแห่งพระตถาคต

เมื่อพระศาสนาของพระตถาคตได้ ๒ พันพระวัสสาไปแล้ว น้ำแม่นี้เรียกแม่ระมิง ต่อไปถึง ๓ พัน ถึง ๔ พันปี คนทั้งหลายจักเรียกน้ำแม่นี้ว่า "น้ำแม่ปลาปิ้ง" เพราะได้นิคมิตมาจากทมิละสองฝั่งเมียบได้นำปลาปิ้งมาใส่บาตร พระพุทธเจ้ารับและอนุโมทนาแล้วจึงเสด็จไปทำน้ำ อธิษฐานจิตวิญญูณาให้ปลาปิ้งนั้นมีชีวิตแล้วปล่อยลงแม่ระมิงไป หากว่าอายุพระศาสนามล่วงไปถึง ๔,๕๐๐ ปี คนทั้งหลายจักเรียกชื่อว่า "น้ำแม่ปิ้ง"

เมื่อศาสนาผ่านไปแล้ว ๑ พันปีนั้น น้ำแม่ระมิงจักย้ายห่างจากธรณีพระธาตุอังครัญจะจอมทองไปไกลได้ ๑ โยชน์แล ศาสนาผ่านไปแล้ว ๓ พันปี น้ำแม่ระมิงก็จะแห้งแล้งแตกกระแหง สายน้ำจะย้าย

ห่างจากเมืองพิงเชียงใหม่ไปหนอakenยเขตหริภุญชัย เรือสวนไร่นาจะแห้งแล้ง พืชพันธุ์
ธัญญาหารจะเหี่ยวเฉาตายไปมากนัก บ้านเมืองจะเกิดโกลาหล โจรผู้ร้ายมีอยู่ทุกหนทุกแห่งรบราฆ่า
ฟันกันตายมากนัก คหบดีเศรษฐี พ่อค้า ท้าวพญาจะต้องระวังรักษาชีวิตอย่างยากลำบาก ในเมื่อ
ศาสนาถึง ๔ พันปีกว่าแล้ว น้ำแม่กวง-แม่ขาน-แม่วาง จักท่วมเมืองหริภุญชัย จากนั้นจักมีมหาเถรเจ้า
รูปหนึ่งมีชื่อว่า ชัมมาวิเชยชาจักเป็นผู้มีบุญสมภาร มาคิดสร้างศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไปแล ท้าว
พญาเสนาอำมาตย์สมณะพราหมณ์ก็จักมีศีลมีธรรมอันดี บ้านเมืองก็ร่มเย็นเป็นสุขยิ่งๆ ขึ้น ตราบต่อ
เท่าสิ้น ๕๐๐๐ พระวัสสา

เมื่อพระพุทธเจ้าเทศนาสั่งสอนมหาอภัยและภิกษุทั้งหลายแล้ว ก็ได้อำลาอภัยผู้รักษาอ่า
สงเชียงดาว เสด็จกลับ ทรงมีพุทธทำนายเกี่ยวกับสถานที่ต่างๆบริเวณริมแม่น้ำมิงว่าในอนาคตจะ
เป็นที่ตั้งศาสนาของพระองค์

๕๓.ตำนานราชวงศ์ปกรณ

เรื่องย่อ

เริ่มต้นด้วยพุทธประวัติจากนั้นกล่าวถึงลำดับราชวงศ์ท้าวพญา ที่เสวยราชสมบัติในเมือง
เชียงใหม่ และ ๕๒ หัวเมือง ตั้งแต่ลวจังกราชถึงสมัยพญาท้าวละกล่าวถึงเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นใน
สมัยของกษัตริย์แต่ละพระองค์ โดยมีเนื้อหาคล้ายคลึงกันกับตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่และตำนาน
สิบห้าราชวงศ์เป็นอย่างมาก

๕๔.ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์

เรื่องย่อ

สมัยต้นปฐมกัปปีมีพญากาเผือก ๒ ตัวผิวเมียวทำรังอยู่ที่ต้นมะเดื่อริมฝั่งแม่น้ำคงคา อัน
เป็นธรรมชาติสถานที่รื่นรมย์ ในเวลาต่อมาพระโพธิสัตว์ได้ทรงปฏิสนธิในครรภ์แม่พญากาเผือก
พร้อมกันถึง ๕ พระองค์ เมื่อครบไตรมาสแม่กาเผือกก็ออกไป ๕ ณ ที่รังต้นมะเดื่อจำนวน ๕ ฟอง แม่กา
เผือกคอยเฝ้าฟักดูแลรักษาด้วยความทะนุถนอมเป็นอย่างดี ครั้นอยู่มาวันหนึ่งพญากาเผือกได้
ออกไปหากินแดนไกล แม่กาเผือกหาอาหาราเพลิน จนมีดคำพอดิฝนตกฟ้าคะนองพายุใหญ่พัด
กระหน่ำทำให้มีดครีมีทั่วไปหมด ทำให้พญากาเผือกหาหนทางออกไปไม่ถูกจึงหลงในบริเวณสถานที่
นั้น แม่กาเผือกได้พักอยู่ที่เวียงกาหลงคืนหนึ่ง พอรุ่งอรุณเบิกฟ้าแม่กาเผือกจึงรีบกลับมาบินกลับ
สถานที่พัก ณ ที่รังต้นมะเดื่อริมฝั่งแม่น้ำ แต่ปรากฏว่ากิ่งไม้มะเดื่อที่ทำรังอยู่ได้ถูกลมพายุใหญ่พัด
หักล้มลงไปในแม่น้ำ แม่กาเผือกตกใจรีบบินถลาหาลูกทั้ง ๕ ในแม่น้ำแต่หาเท่าไรก็ไม่พบ แม่กา
เผือกพยายามหาไข่ลูกของตนไปในทุกสถานที่ตามลำน้ำจนเหนื่อยอ่อนในที่สุดก็สิ้นใจไปอย่างน่า

สงสาร ด้วยอันสงส์ที่มีความเมตตารักลูกอันบริสุทธิ์กับทั้งที่ลูกของแม่กาเผือกเป็นโพธิสัตว์ถึง ๕ พระองค์ จึงเป็นบุญกุศลหนุนส่งให้แม่กาเผือกตายไปเกิดอยู่แดนพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ส่วนไข่ทั้ง ๕ ได้ถูกลมพัดตกน้ำไหลไปในสถานที่ต่างๆ ไข่ฟองที่ ๑ มีไก่เก็บไปดูแลรักษาไข่ฟองที่ ๒ แม่นาคราชเก็บไปดูแลรักษา ไข่ฟองที่ ๓ แม่เต่าเก็บไปดูแลรักษา ไข่ฟองที่ ๔ แม่โคเก็บไปดูแลรักษา ไข่ฟองที่ ๕ แม่ราชสีห์เก็บไปดูแลรักษา

ครั้นในกาลเวลาต่อมา พระโพธิสัตว์ ทั้ง ๕ ก็ประสูติออกจากไข่ทั้ง ๕ ปรากฏเป็นมนุษย์ รูปร่างงดงามทั้ง ๕ พระองค์ แม่เลี้ยงทั้ง ๕ ที่นำไปไข่ไปเก็บ ดูแลรักษา พระโพธิสัตว์ทั้ง ๕ ได้เจริญเติบโตอยู่กับแม่เลี้ยงด้วยความกตัญญูจึงรู้หน้าที่ทุกอย่างทดแทนบุญคุณแม่เลี้ยงเป็นอย่างดี จนถึงอายุได้ ๑๒ ปี ด้วยบุญกุศลเก่าหนุนส่งก็มี ออกบวชเนกขัมมามีเป็นฤๅษีอยู่ในป่า จึงได้อำลาแม่เลี้ยงของตนเหมือนกันทั้ง ๕ พระองค์ ฝ่ายแม่เลี้ยงถึงจะมีความรักความอาลัยในลูกสักเพียงใด แต่ก็ไม่ขัดความประสงค์เจตนาที่เป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ของ ด้วยปณิธานอันแน่วแน่ของพระโพธิสัตว์ทั้ง ๕ พระองค์ ที่มุ่งมั่นจะบำเพ็ญบารมีพระโพธิญาณ เพื่อเป็นพระพุทธเจ้าโปรดสัตว์โลก ให้พ้นจากกองทุกข์ภัยในวัฏฏะสงสารแม่เลี้ยง ทั้ง ๕ เห็นปณิธานอย่างนั้นจึงฝากนามของแม่เลี้ยงไว้กับลูกเพื่อเป็นอนุสรณ์ตำนานไว้แก่โลกต่อไปในภavnหน้าเมื่อลูกได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าโปรดโลกแล้วตามลำดับพระนามดังนี้

องค์ที่ ๑ มีพระนามว่า พระกกุสันโธ เพราะตามนามแม่เลี้ยงที่เป็นไก่

องค์ที่ ๒ มีพระนามว่า พระโกนาคมน โธ เพราะตามนามแม่เลี้ยงเป็นนาค

องค์ที่ ๓ มีพระนามว่า พระกัสสป โธ เพราะตามนามแม่เลี้ยงเป็นเต่า

องค์ที่ ๔ มีพระนามว่า พระโคตโม เพราะตามนามแม่เลี้ยงเป็นโค

องค์ที่ ๕ มีพระนามว่า พระศรีอาริยเมตไตรย โธ เพราะตามนามแม่เลี้ยงที่เป็นราชสีห์

ในกาลป็นี้ได้ชื่อว่าภักทรกับเป็นกัปที่เจริญที่สุดเพราะมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกนี้ถึง ๕ พระองค์ ด้วยเหตุปัจจัยในกุศลบารมีธรรมญาทั้ง ๕ ได้มาพบกัน โดยไม่ได้นัดหมายรู้จักกันมาก่อน จึงสอบถามความเป็นมาของกันและกันจึงได้รู้ว่าแต่ละองค์มีแต่แม่เลี้ยงเหมือนกัน แม่ที่แท้จริงอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ ญาทั้ง ๕ จึงได้ร่วมกันตั้งสัจจะอธิฐานขอให้ได้พบแม่บังเกิดเกล้าที่แท้จริง ด้วยอำนาจสัจจะอธิษฐานธรรมอันบริสุทธิ์ของญาทั้ง ๕ จึงดังก้องไปถึงพรหมโลกเป็นเหตุให้ท้าวมหากาฬพรหมซึ่งเป็นแม่กาเผือกตายและได้มาเกิดเป็นพรหมทราบเหตุการณ์ทั้งหมด จึงจำแลงเพศเป็นแม่กาเผือกขนสวยงามยิ่งนักมาปรากฏอยู่ข้างหน้าญาทั้ง ๕ ฝ่ายญาทั้ง ๕ ก็รู้ด้วยญาณทัศนะทันทีว่านี่แหละเป็นแม่บังเกิดเกล้าที่แท้จริง จึงสอบถามแม่กาเผือกถึงความเป็นมาตั้งแต่ต้นว่า เรื่องเป็นมาอย่างไรแม่กาเผือกจึงเล่าความเป็นมาแต่หนหลังลูกญาทั้ง ๕ ได้ทราบถึงความ เป็นมาทั้งหมดเมื่อลูกญาได้ทราบเหตุเช่นนั้นแล้วก็รู้สึกสลดสังเวชใจเป็นอย่างยิ่งและสำนึกใน

บุญคุณอันใหญ่หลวงของแม่กาเผือก จึงกราบขอสัญลักษณ์อนุสรณ์ของแม่กาเผือกผู้บังเกิดเกล้า
เอาไว้บูชา พระแม่กาเผือกจึงประทานผ้าฝ้ายเป็นด้ายพันเป็นตีนกาสัญลักษณ์อนุสรณ์ของแม่กา
เผือกประทานให้ลูกฤๅษีทั้ง ๕ ไว้ใช้เป็นไส้ประทีปบูชาทุกวันพระ เมื่อชีวิตฤๅษีทั้ง ๕ ดับขันธ
ได้ไปเกิดบนเทวโลกชั้นดุสิตพิภพอันเป็นที่อยู่ขององค์เทพพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ได้เสวยทิพย
สมบัติอยู่ในที่นั่นและในกาลต่อมาท้าวเวียงบ่าเพ็ญบารมีทุกภพชาติที่กำเนิดเกิดในสังสารวัฏนี้จน
บารมีเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ทั้ง ๓๐ ทศแล้วก็เสด็จมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ไหนจะมาตรัส
รู้เป็นพระพุทธเจ้า ท้าวเวียงบ่าเพ็ญบารมีผู้เป็นแม่ต้นปฐมกัลป์ก็จะนำเอาบริวารคือ บาทร ไตร จีวร
มาถวายลูกโพธิสัตว์ทั้ง ๕ พระองค์ ในพระชาติสุดท้ายที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าโปรดโลกทุก ๆ
พระองค์ พระโพธิสัตว์ลูกแม่กาเผือกต้นปฐมกัลป์ก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า โปรดโลกไปแล้วถึง
๔ พระองค์ ตามลำดับดังนี้ คือ

- ๑ . พระกฤษณ์โธสัมมาสัมพุทธเจ้า มีอายุ ๔ หมื่นปี มีเขมวดีนคร ของพระเจ้าเขมเป็นราชธานี
- ๒ . พระโกนาคมนโธสัมมาสัมพุทธเจ้า มีอายุ ๓ หมื่นปี มีโสภวดีนครของพระเจ้าโสภะเป็นราชธานี
- ๓ . พระกัสสปโธสัมมาสัมพุทธเจ้า มีอายุ ๒ หมื่นปี มีพาราณสีนครของพระเจ้ากิงกิเป็นราชธานี
- ๔ . พระโคตมโธสัมมาสัมพุทธเจ้า มีอายุ ๘๐ ปี มีกบิลพัสดุ์นครของพระเจ้าสุทโธทนะเป็นราชธานี

ส่วนพระโพธิสัตว์องค์ที่ ๕ อันเป็นลูกองค์สุดท้ายของแม่กาเผือกคือ พระศรีอาริยมตไตรย
จะเป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๕ ในภัทรกัปนี้ จะมีอายุถึง ๘ หมื่นปี ในยุคของพระศรีอาริยมตไตรยนั้น
สภาพสังคมมนุษย์โลกจะอุดมสมบูรณ์พูนสุขมาก เพราะผู้คนมีศีลธรรมอยู่ด้วยกันได้เมตตาธรรม มี
ศีล ๕ บริสุทธ์ทุกคน จึงมีทรัพย์สมบัติมากมีอายุยืนยาวไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมีรูปร่างงดงามหน้าตาผ่อง
ใสเบิกบาน เพราะผู้คนในยุคนี้ได้สร้างบุญบารมี ให้ทานรักษาศีลภาวนากันมาสมบูรณ์ดีหมดและ
เพราะพระบารมีของพระพุทธเจ้าศรีอาริยมตไตรยที่สั่งสมบารมี เพื่อความสันติสุขของโลกซึ่งมี
พระเจ้าสังจักรพรรดิทรงปกครองบ้านเมืองโดยชอบธรรมในเมืองเกตุวดีนครและแผ่ธรรม
จักรพรรดิให้คนรักษาศีล ๕ ทั้งโลก เมื่อพระศรีอาริยมตไตรยได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว

๕๕.ตำนานนกเกล้า

เรื่องย่อ

ตำนานเรื่องนี้กล่าวถึงอันสังคของการรักษาศีลอย่างบริสุทธ์ มั่นคง คือ โดยการรักษาศีล
๕ ศีล ๘ ผลของการรักษาศีลจะยังประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติทั้งในโลกนี้และโลกหน้า พระพุทธเจ้า
ได้ยกเรื่องดิสสุกุมารผู้รักษาศีลด้วยความมั่นคงมาสอนแก่พระสงฆ์ทั้งหลายว่า ดิสสุกุมารเป็นเสนา
ของพระราชามือหนึ่ง การปฏิบัติตนของดิสสุกุมารเป็นที่เลื่องลือไปทั่วทั้งเมือง พระราชา
ต้องการจะลองใจดิสสุกุมารว่าจะปฏิบัติรักษาศีลได้มั่นคงอย่างที่เลื่องลือหรือไม่ จึงสั่งให้ทหารนำ

ไก่อไปให้ดิสศกุมารฆ่า แต่ดิสศกุมารก็ปฏิเสธหลายครั้งจนยอมสละชีวิตแทนไก่อตัวนั้น แล้วปล่อยไก่อตัวนั้นบินหนีไปไกลจนเป็นที่อัศจรรย์ ต่อมาพระราชโอรสอยากจะลองว่าเสนาทั้งสามนั้นใครจะมีอะไรเป็นที่พึงพอใจเป็นแก่นสารได้บ้าง พระราชโอรสจึงนำเอาแมวใส่ไว้ในผอบใหญ่ แล้วให้เสนาทั้งสามทายดูว่าอะไรอยู่ในผอบ เสนาคนแรกใช้ตำราโหราศาสตร์ทายว่า ในผอบเป็นสัตว์เดรัจฉาน มีสีลาย เสนาคนที่สองเชยชมคมคายทายว่า เป็นสัตว์สี่เท้า พอมาถึงดิสศกุมารก็ทูลพระราชโอรสว่าไม่ขอทายเพราะจะทำให้ศีลที่รักษามาเสื่อมลง แต่พระราชโอรสไม่ยอมจึงบังคับให้ดิสศกุมารทาย ดิสศกุมารจึงทายว่า ในผอบนั้นเป็นนกเกล้า เมื่อพระราชโอรสและเสนาทั้งสองได้ยินต่างหัวเราะเสียงดัง แต่เมื่อเปิดออกมาก็กลายเป็นนกเกล้าบินออกไปร้องแมวๆ ตั้งแต่นั้นมาคนทั้งหลายจึงเรียกนกชนิดนี้ว่า นกเกล้าแมว พระราชโอรสเมื่อได้เห็นดังนั้นก็เกิดความเลื่อมใสในการรักษาศีลเป็นอย่างมาก ทั้งบูชาดิสศกุมารด้วยเครื่องบูชาต่าง ๆ และสุดท้ายพระพุทธเจ้าก็ตรัสถึงอานิสงส์ของการรักษาศีลว่าจะพาผู้ปฏิบัติไปสู่สุข ๓ ประการ คือ สวรรค์ มนุษย์ และนิพพานเป็นที่สุด

๘๖.ตำนานพระนอนพรังเจ้า

เรื่องย่อ

ตามตำนานกล่าวว่า เมื่อพระโกนาคมนพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วก่อนที่พระกัสสปพุทธเจ้าจะมาโปรดสัตว์นั้น เมืองเชียงใหม่ชื่อว่า กุมภมิตตนคร พญาเจ้าเมืองกุมภมิตตราชเป็นสหยา กับพญาอังครัฐ พญาอังครัฐมีมะม่วงต้น ๑ มีลูกอันหวานหอมนัก พญาจึงส่งหมากม่วง ๑๐๑ ลูก ให้พญากุมภมิตตราชเสวยพอเสวยพญาจึงชอบใจมากจึงให้นาเม็ดมะม่วงไปปลูกแต่ปรากฏว่า ปลูกออกเพียงต้นเดียว พญาจึงสร้างสวนอุทยานขึ้นมานั้นแล้วให้ธรรมชาติเป็นจำสวนรักษาอยู่ ที่นั้น ธรรมชาติจำสวนก็มีความอดุสสะหมากนักได้นำเอาพืชผักสวนครัวไปขายเก็บเงิน ๔ แสน กับทองอีกหนึ่งหมื่น พญาจึงให้ธรรมชาติรักษาไว้ ธรรมชาติจึงได้ฝังเอาไว้ใกล้กับต้นมะม่วงนั้น เมื่อธรรมชาติตายไปจึงได้เกิดเป็นกุมารยักษ์เฝ้าสมบัติอยู่ที่นั่น เมื่อพระกัสสปพุทธเจ้าได้เดินทาง มาโปรดสัตว์และมาพักยังร่มไม้มะม่วงต้นนั้น กุมารยักษ์ก็ขัดขวางไม่ให้พระกัสสปพุทธเจ้าเข้าไป พระกัสสปพุทธเจ้าจึงแสดงอิทธิฤทธิ์ และเทศนาสั่งสอนธรรมะแก่กุมารยักษ์ กุมารยักษ์ได้ฟังธรรมและรักษาศีล ๕ เขี้ยวเขาก็หลุดออกมา พระพุทธเจ้าก็ประทานพระเกศา ๑ เส้นแก่กุมารยักษ์เพื่อเอาไว้ไว้หัวสักการบูชา กุมารยักษ์จึงนำพระเกศาใส่ในเขี้ยวมาแล้วนำไปฝังไว้เหนือไหสมบัติที่กุมารยักษ์นั้นรักษาอยู่ และเมื่อพระโคตมพุทธเจ้ามาโปรดสัตว์บริเวณนี้ไม่มีมะม่วงต้นนั้น ได้หักโค่นผุพังลงแล้วเนื่องจากมีอายุมาก พระพุทธเจ้าจะมาพักยังที่นั้นเช่นเดียวกับอดีต พระพุทธเจ้า กุมารยักษ์ที่รักษาอยู่ที่นี่จึงมาจับไล่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็แสดงอิทธิฤทธิ์ให้เป็นที่น่ากลัว และเทศนาสั่งสอน กุมารยักษ์ก็รับเอาศีล ๕ และสรวณคมน์ทั้ง ๓ แล้วมีความยินดี

มากนักจึงนำมาไม้สร้างที่พักให้กับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงทำนายว่า เมื่อปรินิพพานไปแล้ว ๘๐๐ ปี พระอรหันต์ทั้งหลายจะนำเอาเถากระดูกของพระองค์มาจูไว้ที่นี่เพื่อเป็นที่ไหว้บูชาแก่คน และเทวดาทั้งหลาย ส่วนกุมารยักษนั้นจะได้เกิดมาเป็นพญาในเมืองนี้ และจะได้ยกยอพระศาสนา และได้สร้างรูปของพระองค์ไว้เป็นที่บูชาแก่คนทั้งหลาย

๕๗.ตำนานพระธาตุจอมทอง พะเยา

เรื่องย่อ

เมื่อออกพรรษาแล้ว พระพุทธเจ้าคนมีพระมหากรุณาจะเสด็จจึงเรียกเอาพระอรหันตสาวก มีพระโสณะเถระ พระอุตตระเถระ พระรัตนเถระ และพระอนันทเถระ ทั้ง ๔ เป็นบริวาร พระอินทร์ เป็นผู้กษัตริย์ตามพระพุทธองค์ พญาเมืองกุสินารามีพระนามพญาอโศกถือครองเท้า ไม้เท้าเสด็จตามพระพุทธเจ้าตามอุปัฏฐาก พระก็เสด็จจากป่าเชตะวันอาราม ในวันเดือนเกี๋ยงแรม ๑ ค่ำ พระองค์ก็เสด็จจากเมืองสาวัตถีโดยลำดับก็มาสู่ไชยภูมิ รับเอาข้าวบิณฑบาตจากแม่ครัว แล้วพระพุทธเจ้าเสด็จเดินสัญจรไปตามแม่น้ำแม่ปิงค์ถึงลำพูนก็ไว้พระเกศาธาตุที่ลำพูนแล้วย้อนกลับเมืองเชียงใหม่ไว้พระเกศาธาตุที่ดอยสุเทพ บุษผาราม ตามลำดับ แล้วเสด็จถึงเมืองพะเยา ได้สันดอยจนมาถึงดอยจอมทองแล้วไปพบสองตายาย ฟันไร่ทำสวนอยู่ในป่าเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมา ก็บังเกิดศรัทธาขึ้น ใครจะทำบุญ แต่หาของอะไรก็ไม่มี มีแต่ครกหินตำหมาก พร้อมหมากพลูยังพอมีเหลืออยู่ ทั้งสองตายาย ก็ขอมิมนต์พระพุทธองค์อยู่แล้วยกเอาครกหิน หมากพลูถวายแล้วบอกพระพุทธเจ้าว่าเราทั้งสองก็ไม่มีอาหารอะไร มีแต่ครกตำหมากกับใบพลูเรายังมิให้ทานหมากพลู เมื่อพระพุทธองค์รับครกหินและหมากพลูจากสองตายาย แล้วก็เสด็จประทับที่จอมดอย ที่นั่นก็พบนายช่างทองผู้หนึ่ง ดิทองขายเป็นอาชีพอยู่บนดอยที่นั่น ช่างทองก็มีศรัทธาเลื่อมใสก็จัดข้าวอาหาร ถวายเป็นข้าวบิณฑบาตและปัจจัยอันควรนั้นแด่พระองค์ พระองค์ทรงข้าวบิณฑบาตแล้วก็ฉันภัตตาหารบนดอยที่นั่น

ครั้นพระพุทธองค์ฉันภัตตาหารเสด็จ แล้วจึงตรัสแก่พระอนันทว่า “ดูกรอนันทฐานะที่นี้ ดินักควรตั้งศาสนา ณ ที่แห่งหนึ่ง” แล้วพระอนันทจึงกราบทูลขอพระธาตุต่อพระพุทธเจ้า พระองค์จึงเอาพระหัตถ์ขวาลูบบนศีรษะก็ได้พระเกศาหนึ่งเส้นมอบให้แก่พระอนันท พระอนันทก็รับเอาพระเกศา แล้วส่งมอบให้แก่พญาอโศก พญาอโศกรับเอาแล้วส่งมอบให้แก่นายช่างทอง นายช่างทองจึงเอาระบอไ้รวบรวมรับเอา พญาอโศก และพญาอินทร์จึงเอาใส่ผอบแก้ว ใส่ผอบคำ ใส่ผอบเงิน และใส่ผอบหิน แล้วจึงเอาลงใส่ในถ้ำลึก ๗๐ วา พญาอินทร์ก็เจาะตามประทีปทิพย์ส่องไว้ แล้วใส่ยันต์ทิพย์ไว้ต่อเท่า ๕,๐๐๐ พระวรมหาแล้วตามประทีปส่องไว้ แล้วใส่ยันต์ทิพย์ แล้ว

ไต่ลงในถ้ำลึก ๓๐ วา แล้วพระพุทธเจ้าตรัสสั่งไว้ว่า เมื่อเรாதาคตเสด็จดับขันธปรินิพพานไปจงเอาพระธาตุแขนซ้ายของพระตาคมาไว้ในถ้ำที่นี่

๔๘.ตำนานพื้นเมืองน่าน ฉบับวัดม่วงตึ๊ด

เรื่องย่อ

พื้นเมืองน่านมีอยู่ ๒ ส่วนด้วยกัน ส่วนที่หนึ่ง กล่าวถึงจารีตของเมืองน่านครั้งอดีต เช่น การเก็บค่านาในเมืองน่านและเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นกับเมืองน่าน เวียกการ(งานประจำ)ของเมืองน่านที่ต้องปฏิบัติ การบูชาอารักษ์เมืองน่าน และกล่าวถึงระยะทางจากการเดินทางไปทั่วเมืองน่าน และเมืองอื่น ๆ เช่น เมืองอุรุขยา เมืองเชียงใหม่ เมืองหลวงพระบาง เป็นต้น

ส่วนที่สองกล่าวถึง สิ่งที่ควรปฏิบัติ และสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ เช่น รัตเมือง กลองเมือง กระป๋องเมือง เหตุอันกระทำตนเป็นคนน่าชิง ลักษณะอันถ่อย และเหตุอันจักฉิบหาย เป็นต้น

๔๙.ตำนานวัดพระธาตุปูปอ

เรื่องย่อ

ครั้งที่พระพุทธองค์มีพระชนมายุ ๖๐ พรรษาแล้วก็ได้เสด็จมาพร้อมกับพระอินทร์ มาทางเหนือเลียบบึงแม่น้ำโขงทางเชียงแสนมายังเชียงราย คอยค้วน คอยจอมแ่ว บ่งกง ปูเตา แล้วมาทางสันเขา และพบยักษ์ตนหนึ่งซึ่งไม่ได้กินอาหารมาเจ็ดวันแล้ว ยักษ์พยายามจะจับพระพุทธเจ้ากินเป็นอาหาร ซึ่งพระองค์ก็แสดงปาฏิหาริย์เหยียบก้อนหินให้เป็นรอยพระบาท ยักษ์ตกใจก็ยกมือไหว้พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้รักษาศีลแล้วใช้ให้ไปอยู่ที่คอยค้วน

พระพุทธเจ้าตรัสว่ายักษ์ได้มาทันทพระองค์ในที่นั้น ก็จะเรียกที่นั้นว่า “จอมทัน” ที่เชียงคายนั่น ต่อไปพวกโจรจะมาตั้งอยู่แล้วมีชื่อว่าเวียงเลย เมื่อพระอนันท์ขอให้ “หมายศาสนา” หรือทำเครื่องหมายในพระศาสนาไว้ด้วย พระพุทธเจ้าก็ว่า ไม่มีถ้ำหรือก้อนหินอันมีลักษณะดีที่ควรไว้รอยพระบาท แต่ภายหน้าจะมีคนมาสร้างเจดีย์ชื่อว่า “คอยจุก” หรือ “คอยหยุด” จากนั้นพระพุทธเจ้าก็ลงจากคอยและได้พบสองสามภรรยาที่เชียงคอย สองสามภรรยาพยายามหาของมาถวายก็ได้เพียงพลูเจ็ดใบ จึงถวายพลูและครกตำหมาก พระพุทธเจ้าก็ทำนายว่าต่อไปจะมีผู้สร้างอารามในที่แห่งนั้นชื่อ “ปูปอ” และเนื่องจากสองสามภรรยาถวายครกหิน ภายหน้าบ้านเมืองในที่นั้นจะบริบูรณ์ด้วยหินและทราย จากนั้นก็เสด็จไปยังคอยจอมทองต่อไป

๑๐๐.ตำนานวัดพระบาทตากผ้า ลำพูน

เรื่องย่อ

ในสมัยพุทธกาล ณ เวลาใกล้รุ่งวันหนึ่ง พระพุทธองค์ได้ทรงแผ่ข่ายพญานาค เพื่อตรวจดูสัตว์โลกผู้ควรแก่การบรรลุนิพพาน ก็ทรงทราบความเป็นไปในอนาคต ว่าในดินแดนสุวรรณภูมิ จะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนา อย่างมั่นคงต่อไปในอนาคต สมควรที่พระองค์จะเสด็จไปประดิษฐานพระศาสนาไว้ เมื่อทรงมีพระดำรินั้นแล้ว จึงได้เสด็จมาสู่สุวรรณภูมิโดยพุทธานิमित มีพระอาสน์ที่ตามเสด็จ พระองค์ได้เสด็จจาริกมาตามคามนิคมชนบทต่าง ๆ จนถึงถ้ำดับเต่า ถ้ำเชียงดาว พระนอนขอนม่วง พระบาทยังหวิด และพระธาตุทุ่งต้อม ตามลำดับ ได้ทรงเหยียบรอยพระบาท และประทานพระเกศาธาตุประดิษฐานไว้ในที่นั้น ๆ ตามควรแก่พุทธอัชฌาสัย แล้วเสด็จเลียบลงมาตามฝั่งแม่น้ำปิง จนถึงวังน้ำแห่งหนึ่ง มีน้ำใสสะอาด มีที่ราบเตียนงาม พระพุทธองค์จึงได้ทรงหยุดพักและทรงเปลื้องจีวรให้พระอาสน์นำไปซัก

สถานที่พระอาสน์เอาจีวรไปซักนี้ได้ชื่อว่า วังซักคร้ว มาจนถึงปัจจุบัน เป็นจุดที่อยู่ทางใต้ของสบกวง อันเป็นที่แม่น้ำกวง ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำปิง ส่วนจุดที่ตากจีวรซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กันนั้น เป็นเนินศิลา บนผิวศิลาปรากฏเป็นรอยตารางรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส คล้ายกับผ้าจีวร ซึ่งจะเห็นเป็นตารางคล้ายแนวคันนาของอินเดียในสมัยนั้น ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ก็ได้เสด็จข้ามแม่น้ำ แล้วจาริกไปตามลำดับ จนถึงบ้านแห่งหนึ่งไม่ห่างจากคอยม่อนช้างมากนัก พระองค์ก็ทรงหยุดยืน แล้วผินพระพักตร์ ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ บ้านนั้นจึงได้ชื่อว่า บ้านห้วย ซึ่งปัจจุบันคือบ้านห้วย จากนั้นก็เสด็จไปถึงลานผาลาด ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณที่ตั้งวัดพระบาทตากผ้า ณ ที่นี้ พระพุทธองค์ได้เหยียบพระบาทประดิษฐานรอยพระบาทลงไว้บนผาลาด แล้วตรัสพยากรณ์ไว้ว่าสถานที่นี้ ในภายภาคหน้าจะเป็นที่สักการของมหาชนผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตลอด ๕๐๐๐ พระวัสสา

หลังจากนั้น พระพุทธองค์ก็เสด็จไปทางทิศตะวันออก ถึงหัวคอยม่อนช้าง แล้วทรงประทับนอนแบบสิทฺธิไสยาสน์ ณ ที่นั้น จากนั้นได้ประทานพระเกศาแก่ชายสองคนผัวเมีย ผู้เข้ามาปฏิบัติบำรุงพระพุทธองค์ด้วยภัตตาหารและน้ำ ต่อมาได้มีผู้ศรัทธาสร้างพระพุทธรูปปางสิทฺธิไสยาสน์ขึ้นไว้ ณ ที่นั้น ได้ชื่อว่า พระนอนม่อนช้าง มาจนถึงปัจจุบันนี้

เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีป ได้ส่งพระโสณะและพระอุตตระ มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ ในครั้งนั้นมหาชนผู้ได้รับแสงสว่างจากพุทธธรรม จึงได้สร้างวัดพระบาทตากผ้าขึ้น และได้เป็นปูชนียสถานสำคัญทางพระพุทธศาสนา นับแต่นั้นมาจนประมาณปี พ.ศ.๑,๒๐๐ เศษ พระนางจามเทวีได้ครองนครหริภุญชัย พระนางมีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มาก ได้ทรงสร้างมณฑปครอบรอยพระบาทแล้วจัดให้มีการเฉลิมฉลองเป็นการใหญ่

ภาคผนวก ก (๑)

จำนวนในตำนานล้านนา : เรียงลำดับตามตำนาน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาคผนวก ค (๑)

สำนวนในตำนานล้านนา : เรียงลำดับตามตำนาน

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ปางเดิม	ที่นั่นพระยาโจรฉินตนเป็นพ่อ ได้ขึ้นเจ้าสุวรรณ คำแดงราชบุตรตนเป็นลูกหากใช้มาฉินนั้นแล ก็ ปลงอาชญาหื้อเสนาอำมาตย์จัดเอากำลึงหื้อได้ <u>๓ ต่างงา ๓ พาเข้าฟ้าง</u> ค้นว่าเอาต้างสิบร้อยสิบ พันมาตั้งไว้แล้วเอางามาใส่หื้อเต็ม ๓ ต่างงาไว้ หื้อคนมาเก็บเอาไปคนแลเม็ดหื้อเลี้ยงงาทั้ง ๓ ต้างนั้นแล เต็ม ๓ พาเข้าฟ้างก็ฉินเดียวกันนั้นแล (หน้า ๓)	๓ ต่างงา ๓ พาเข้าฟ้าง	จำนวนเมล็ดงา ๓ ตางและจำนวนเมล็ดข้าวฟ้าง ๓ พา	จำนวนคนที่มากมายจนนับไม่ ถ้วน

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามถ้อยคำ	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ปางเดิม	สุทนต์หลายได้มาก็ดีแท้แล หื้อท่านทั้งหลายได้เอาเขาเป็นอริปัตติเป็นที่จึ่งที่เพ่งแต่เทอะ เหตุว่าคนอันเกิดอยู่ข้งรอยดินทรายค่านั้น เขาเกิดมาก็ยอม<u>หัวตัว</u> <u>ดิน</u> <u>ดินมันก็ยอมดำหญ้า</u>เขาเกิดนั้นเป็นหั้น หื้อได้ฟังคำเขานั้นเทอะ คนอันสุทนต์หลายได้หั้นเกิดในรอยดินแรदनั้นคือดั่ง<u>เห็ดอันเกิดกับขอน</u>นั้นแลมันหากเกิดหั้นเป็นหั้น อันสุได้คนในรอยดินข้างนั้นก็พราดั่ง<u>บอนเกิดกับห้วย</u>นั้นแลหื้อสุทนต์ทั้งหลายเอาเขาเมื่อเลี้ยงไว้รักษาหื้อดี ๆ แท้เทอะ หื้อได้เป็นที่จื่อที่จำเอาอย่างคำเขาไว้สืบกันไปเมื่อหน้าเทอะ(หน้า๕)	หัวดำดิน ดินมันก็ยอมดำหญ้า เห็ดอันเกิดกับขอน บอนเกิดกับห้วย	ศิระชนดินเท่าก็ยอมชนหญ้า เห็ดที่ขึ้นบนขอนไม้ บอนที่ขึ้นในลำห้วย	ถือกำเนิดที่ใดก็ยอมเป็นคนที่นี่สัญชาตินั้น ถือกำเนิดที่ใดก็ยอมเป็นคนที่นี่สัญชาตินั้น ถือกำเนิดที่ใดก็ยอมเป็นคนที่นี่สัญชาตินั้น

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ปางเดิม	เขาก็ให้เจ้ารสีว่า หมู่มาก่อนมี คนสามหมื่น หมู่มาก่อนมีคน <u>๓ ต่างงา ๓ พาเข้าพัง</u> เล่นกันน้อย เท่าใดก็รับรู้เสียแล้ว ริพลโยธาแห่ง เจ้าตูข่าก็มีเท่านั้นแล(หน้า ๖)	๓ ต่างงา ๓ พาเข้าพัง	จำนวนเมล็ดงา ๓ ต่างและจำนวนเมล็ด ข้าวพัง ๓ พา	จำนวนคนที่มากมายจนนับไม่ถ้วน
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ปางเดิม	ด้วยการอันสุททั้งหลายเซาะหา ทรายค้ำนั้นก็งมมีหินก้อนตะเ ชาดิวาของอันใดก็ค้ำมันหล้างได้ นั้นมันจักหากได้แล ของอันบ่ หล้างได้นั้น <u>เล่นเหมือนฟาน</u> <u>กลานเหมือนเต่า</u> มันก็บ่ได้แล (หน้า ๖)	เล่นเหมือนฟาน กลานเหมือนเต่า	วิ่งเร็วเหมือนงู กลานช้าเหมือนเต่า	ของที่เราสมควรจะได้รับหรือครอบครอง ก็จะได้ครอบครองแต่ของที่เรไม่ สมควร จะได้รับหรือครอบครองเราก็จะไม่มัวน ได้ อีกนัยหนึ่ง คือ โชคชะตา

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ปางเดิม	ท้าวคำแดงราชบุตรก็มีลูกกับ นางผมเผื่อแสนางสาครกว้าง ๓ ชายพี่น้องก็จำเร็นขึ้นใหญ่มา พอลึคบ้านคึกเมือง <u>สืบคางตัว</u> <u>อิน</u> พ่อตนได้แล้ว นางอินเหลาผู้ เป็นราชเทวีเค้านั้นก็อัสคาส ราทณายังเจ้าสุวรรณคำแดงอัน เป็นสามิแห่งตนคีนเมื่อสู่อู่อยู่ใน ถ้ำอัสสรงพูนคังเก้าหันแล (หน้า๗)	สืบคางตัวอิน	ทำหน้าที่แทนคางและอิน	ทำหน้าที่แทนบิดาได้แล้ว
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ปางเดิม	อามาตย์ผู้หนึ่งว่า คนในเมืองเรานี้ ก็ข้อมเป็น <u>ฝูบ้านฝูเมือง</u> แห่ง พระยาเจ้าชุกคนแล (หน้า ๕)	ฝูบ้านฝูเมือง	ปู่ของบ้านเมือง	ประชาชน

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ปางเดิม	เขาทั้งหลายทั้งลัวะก็พากันพลี กรรมบูชาเลี้ยงดูยังเสาหินอิน ทขิลและกุมภกันท์ทั้ง๖ ตนตาม อุปเทศหุปี สถานบ้านเมืองทั้ง มวลก็อยู่สุขสวัสดิหาความทุกข์ ได้ <u>เข้าหนาปลาเท้า</u> มากนักแล (หน้า ๒๑)	เข้าหนาปลาเท้า	มีข้าวมากมายมีปลาชุกชุมเหลือกินเหลือ ใช้	บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ปางเดิม	พินดั่งสันฐานบ้านเมืองพระยาเจ้า ก็จักได้ถึงสุดติมนะก้านกุ่มรุ่ง เรือง <u>เข้าหนาปลาเท้า</u> มากนักชะ แล (หน้า ๒๕)	เข้าหนาปลาเท้า	มีข้าวมากมายมีปลาชุกชุมเหลือกินเหลือ ใช้	บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๒๐๐ ปี	ที่นั่นเจ้าพระยาทั้งสองต่างคนก็ต่างขริ พลเข้าสู้กัน พ้อขบปรันลวดมีไม้ตรีกับ ด้วยกันเหตุน่าเวรานุเวรมีแก่กันแต่จะ ชาติอันก่อน พระยาทั้งสองก็ใช้มนตร์ผู้รู้ สื่อคำเมืองไพเราะกันลวดกระทำไม้ตรี สนิทติดต่อกันเป็นทัพสาระหมั่นแก่นกับ ด้วยกัน เจ้าพระยามั่งราชจึงเรียกพระยา จำเมืองว่า <u>เรือนเดียว</u> (หน้า ๑๙)	เรือนเดียว	เรือนหลังเดียวกัน	มีความสัมพันธ์ที่สนิทสนม เหมือนเป็นคน ในครอบครัวเดียวกัน
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๒๐๐ ปี	เถิงเมื่อฤดูร้อน <u>ขุดดินเป็นไฟออก</u> อ้ายฟ้าก็ ป่าวหาเมืองทั้งหลาย มาขุดหื้อเป็น เหมืองไปต่อเอาน้ำแม่ปิงเหนือสบแม่แตง ฝ่ายวันออกล่วงมา ขาวหมื่นเจ็ดพันวา (หน้า ๒๒)	ขุดดินเป็นไฟออก	ขุดดินแล้วมีไฟออกมาจากดิน	แห้งแล้งมาก

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๓๐๐ ปี	พระยามังรายบ่ห่อนกระทำสันนิมิใจ กว้างขวาง ทรงกรุณาไพร่ไทยชาวบ้าน ชาวเมืองมากนักรบกระทำ <u>แสนใส่ใหม่</u> ใจผู้ใดสักคน(หน้า ๒๓)	แสนใส่ใหม่ใจ	ปวดแสนปวดร้อนบริเวณลำไส้และหัวใจ	มีความทุกข์ทั้งกายและใจเนื่องจากถูกกด ขี่ข่มเหง
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๓๐๐ ปี	ปัญหาอันท้าวล้านนากล่าวว่า จักใคร่ ได้ของอันพึงใจนั้น จะมีของอันพึงใจ อันใดในโลกนี้เท่ากับราชธิดาอัน <u>เกิด</u> <u>แต่อก</u> แห่งท้าวพระยาทั้งหลายแล (หน้า ๒๓)	เกิดแต่อก	การกำเนิดออกมาจากหน้าอก	เป็นบุตรที่แท้จริงและเป็นบุตรที่รักมาก
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๓๐๐ ปี	ท้าวล้านนารู้ข่าวว่านางพายโคอันเป็น ลูกกรัก <u>เกิดแต่อก</u> แห่งมหาราชเจ้า มีรูป โฉมโฉมพรรณอันงามล้วนถ้วนชู้อัน จึงแต่งเสด็จมายังบ้านเมืองเราเดิมเพื่อ ใคร่ได้นางพายโคลูกกรักแห่งมหาราช เจ้าเพียงมีแล (หน้า ๒๘)	เกิดแต่อก	การกำเนิดออกมาจากหน้าอก	เป็นบุตรที่แท้จริงและเป็นบุตรที่รักมาก

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	เมื่อนั้นยังมีกฤตภูมิหนึ่งชื่อ จัหวง เป็นคิมิ เข้าของมากนักเท่ามีรูปผางร้ายมีเมืงหนุ่ม หลายคนผั่งขึ้นไหญ่มีรูปโถมงามล้วน ล้วนชู่แห่งควรงเลงแลแก่ตาแห่งผู้ชายทั้ง หลาย กฤตภูมินั้นอยู่เวียงเชียงคำ ลูกพัน นาเชียงแสน เจ้าพระญาคำฟูเอาเป็นมิตร เรียกกันว่า <u>เรือนเดียว</u> รักกันนัก (หน้า ๔๕)	เรือนเดียว	เรือนหลังเดียวกัน	มีความสัมพันธ์ ที่สนิทสนม เสมือนเป็นคน ในครอบครัว เดียวกัน
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	ยังมีเสนาเจ้าสามประยาผู้ ๑ ชื่อว่านาย สามเด็กช้อย หื้อ <u>กินเข้าขันรองตั้งชู่ที่</u> มั่น บ่ชื้อแก่เจ้าตน (หน้า ๖๐)	กินเข้าขันรองตั้งชู่ที่	กินข้าวที่มีขันรองรับบนตั้งทุกที่	ให้ความไว้วางใจมากให้เกียรติเป็น อย่างยิ่ง
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	พ่อครูณาหื้อมัน <u>กินขันเข้ารองตั้งชู่ที่</u> มั่น ยังบ่ชื้อแก่พ่อดาช ก็ยังบังเกิดใจคดเลี้ยว บ่ชื้อแก่เจ้า(หน้า ๖๐)	กินขันเข้ารองตั้งชู่ที่	กินข้าวที่มีขันรองรับทุกที่	ให้ความไว้วางใจมากให้เกียรติเป็น อย่างยิ่ง

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	พระญาสองแควจึงเอาช้างแควเอา หมื่นมอกลงว่าจักขับเอา หมื่น มอกลงว่ากู บักินข้าวปลายตอง ไผ ได้แล พระญาสองแควจึงหื้อ ตัดเอาหัวไปถวายแก่พระยาใต้ (หน้า ๖๓)	บักินข้าวปลายตองไผ	ไม่กินข้าวที่เหลือติดปลายตองที่ใช้ห่อ ข้าว	ไม่ยอมตกอยู่ใต้อำนาจของใคร โดยเฉพาะศัตรู ซื่อสัตย์และจงรักภักดี ต่อเจ้านายของตนเป็นอย่างยิ่ง
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	อยู่บ่ نانเท่าใด เจ้าแม่ท้าวหอมก ไล่โทษแก่พ่อเจ้าพ่อท้าวบุญเรือง ว่าบ่ดี เจ้าพระญาติโลกราชหื้อ เอาไว้เสียบเมืองน้อย เมื่อขุนแม่ ท้าวหอมก ลักใจ เจ้าพระชาติโลก ราชหื้อได้ข้าพ่อท้าวบุญเรือง พายขุนจึงรู้ว่าหาโทษบ่ได้ (หน้า ๑๑)	ลักใจ	ขโมยหัวใจ	ทรยศหักหลัง คิดไม่ซื่อ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	เดือน ๔ ออก ๔ คำ ราชนูปถัมภ์เจ้าขุน ทั้งหลายเอาคำเมืองออกต่อหมื่น สุโขทัยละไว้ว่ามาดื่บกระทำร้ายหื้อ <u>เปนแผ่นคำลำเดียว</u> หื้อเข้าไปออกมา หากัน (หน้า ๘๕)	เปนแผ่นคำลำเดียว	ทองคำแผ่นเดียวกัน	เป็นมิตรที่ดีต่อกัน
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	ฝ่ายตนบุญนางกับเสนาซ้ายขวา เกลียดกลัวพากันเอาไม้และไม้เหลี่ยม กะทู้วันารบ ชาวละพูนจักแตกดา หนี่กิ้นเปนแต่ <u>เคราะห์จำกั่มมั่ง</u> ลูก สีนาคถูกระหว่างกั้วตนบุญท้าวลงที่ นั้น (หน้า ๑๐๖)	เคราะห์จำกั่มมั่ง	ถึงคราวเคราะห์ตามผลของกรรม	เคราะห์ร้ายทำให้สิ้นบุญ หมดบุญ เสียชีวิต

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	กริยาอันว่าคำสนสอนัน <u>หงส์ตัวเดียวมี ๒ หัว</u> <u>คียังรู้แตกรู้มล้างเสียกัน</u> ลูกเต้ามีบุญเสวย สมบัติอยู่ต่างเมืองกัน คีหื้อทื่อว่าเมือง เดียวกัน (หน้า ๑๒๕)	หงส์ตัวเดียวมี ๒ หัว คียังรู้แตก รู้มล้างเสียกัน	การฟังคำสนสอนันให้หงส์ที่มี ๒ หัวทะเลาะวิวาทกัน	ไม่ควรฟังคำ ยุยงสนสอนันเพราะจะทำให้ทะเลาะ แตกแยกกัน
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	“ลูกแปดคนจักคิดเขื่องใจ หื้อพราดังใจลูก เดียวกัน หื้อทีคำฉันทะกับด้วยกัน อย่าหัน ผู้อื่นเหลือกว่าพี่ว่าน้อง ราชสมบัติข้าของกู เงินคำทั้งมวลอย่าหื้อว่าเป็นของมึงของกู หื้อพราเปดดังดงเบ้งลูกเดียวลูก ๘ คนผู้ใด ได้เถิงฐานันดรสุกัหื้อได้หอบอุ้มดื่มพากับ ด้วยกัน อย่าหื้อได้ทอดละกับด้วยกัน <u>พี่</u> <u>ท้าวหื้อน้องปก พัดกหื้อน้องเอา</u> หื้อได้คำ สอนเราตนเปนพ่อแท้” (หน้า ๑๒๕)	พี่ท้าวหื้อน้องปก พัดกหื้อน้อง เอา	พี่หกล้มให้น้องปกป้อง พัดกตำก็ให้น้องช่วยเหลือ	พี่น้องต้องคอยช่วยเหลือกันและกัน

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	ลุนนั้นมามีม่านมอดเมืองผู้หนึ่ง ชื่อชะแง่มองงูอยู่เมืองอังวะ บ่ได้ เพื่อนไล่ฆ่าไล่ตีเอากลัว หลบหนีมาอยู่เมืองเจ็ว (หน้า ๑๒๖)	มอดเมือง	แมลงที่เจาะกิน ทำลายบ้านเมือง	ผู้ที่มีงูทำลายบ้านเมือง
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	อยู่มาถึงศกราช ๑๕๓๒ ปี รวงไก่อ พระเป็นเจ้าก็พาเอาช้างเข้าตนเป็น น้องทั้ง ๒ แลขัดคิวงศาทำวพระยา เสนาอามาตย์ขึ้นตั้งเวียงเชียงใหม่ เป็นปฐมหัวที่ อยู่ได้เดือน ๑ ตั้งบ่ได้ เหตุ <u>กาละบ่ถึงตำนานบ่ถึง</u> ก็ถอย ลงมาอยู่ป่าซางที่เกล้า (หน้า ๑๒๗)	กาละบ่ถึงตำนานบ่ถึง	ยังไม่ถึงเวลาที่เคบบอกกล่าวไว้	ยังไม่ถึงเวลาที่สมควร บุญบารมียังมี ไม่พอ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๓๐๐ ปี	พระเป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ได้สร้าง บ้านแปงเมืองเก็บเอาไพร่ฟ้าข้า แผ่นดินเข้ามาล้อมบ้านในเมื่องกะ ทำบุญหื้อทานสถิตตำราญในเมือง ป่าชางนานได้ ๑๔ ปี ปลาย ๔ เดือน ปลาย ๒๐ วัน ประดับไปด้วยท้าว พระยาเสนา อามาตย์และรัฐประชา นาราช มนตรีบ้านเมืองวรพุทธ ศาสนากำนักรุ่งเรืองกว้างขวาง <u>ภา ละหากถึง ตำนานหากเทิง</u> มาแล้ว (หน้า ๑๒๕)	<u>ภาละหากถึง ตำนานหากเทิง</u>	ถึงเวลาถึงเหตุการณ์ที่เคยบอกกล่าวไว้	ถึงเวลาที่เหมาะสม มีบุญบารมีมาก เพียงพอ
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๓๐๐ ปี	ฟ้าคำเครื่องอัน <u>เคราะห์จำกัम्मเทิง</u> ถูกลูกสีนาคถูกเสียดชีวิตไฟ (หน้า ๑๓๒)	เคราะห์จำกัम्मเทิง	ถึงคราวเคราะห์ตามผลของกรรม	สิ้นบุญ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	มีพระญา ๕ คน ท้าว ๒ แสน ๒ ราชา ๑ ไพร่ ๑๐ คน ถือนั่งสือลงมาเจียร จากำเมือง ขอพเนมไตร ขอพเนมบ้านที่ เมืองน่อง หื้อไพร่ยุคำ ข้ายุขย <u>น้ำ กลางทางบ่หื้อใส ไฟกลางทางบ่หื้อ วอด</u> ขอหื้อดับเสี้ยงเส้นหนี่สายเส็ก ถมเสี้ยงป่าเรียวแสนผี ว่าจันนั้น (หน้า ๑๓๓)	น้ำกลางทางบ่หื้อใส ไฟกลางทางบ่หื้อวอด	น้ำกลางทางไม่ให้ใส ไฟกลางทางไม่ให้ ดับ	เป็นไมตรีต่อกันเดินทางไปมาหาสู่กัน และกันไม่มีสงครามต่อกัน
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	“เจ้าทั้งหลายน้องนุ่งทังมวลคีไ้รัก แพงกับด้วยกันหื้อเปนนันทาที่น้ำ ๑ ใจเดียวกัน <u>อย่าคูถก มิงถ่าง</u> ล้มปกตก เก็บกับด้วยกัน <u>อย่าดูร้ายคูดิกัน พี่รู้พี่ ปองน้องรู้้องกล่าว เลิกตกหัวเมือง ช่วยกันข้า เลิกตกหัวเมืองช่วยกัน พื้น</u> ” (หน้า ๑๔๖)	อย่าคูถก มิงถ่าง ล้มปกตกเก็บกับด้วยกัน อย่าดูร้ายคูดิกัน พี่รู้พี่ปอง น้องรู้้องกล่าว	กูตั้งให้ตั้ง มิงทำให้กว้าง เมื่อหกล้มก็ต้องปกป้องไม่ให้ใครมา ซ้ำเติม เมื่อตกต่ำก็ต้องช่วยเหลือกัน อย่าดูร้ายคูดิกัน พี่รู้พี่ต้องบอกน้อง น้องรู้ น้องก็ต้อง บอกพี่	ฉันทำอย่างหนึ่งแต่เธอทำอีกอย่างหนึ่ง พี่น้องต้องคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อย่างมองพี่น้องในแง่ร้าย ให้ช่วยเหลือต่อกัน

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	“เจ้าทั้งหลายน้องนุ่ทั้งมวลก็ไ้รักแพงกับ ด้วยกันหือเป็นจันทาที่น้ำ ๑ ใจเดียวกัน อย่าคูถก มิ่งถ่าง ล้มปตกเก็บกับด้วยกัน อย่าคูร้ายคูดีกัน พี่พี่ปองน้องรู้้องกล่าว <u>เลืกตกหัวเมืองช่วยกันข้า เลืกตกหล้าเมือง ช่วยกันพื้น</u> ” (หน้า ๑๔๖)	เลืกตกหัวเมืองช่วยกันข้า เลืกตกหล้าเมืองช่วยกันพื้น	เมื่อข้าศึกมาถึงหัวเมืองก็ให้ช่วยกันข้า เมื่อข้าศึกมาถึงท่านเมืองก็ให้ช่วยกันพื้น	ช่วยเหลือกันในยามศึก
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ เชียงใหม่ ๑๐๐ ปี	พายหน้าแต่นั้นสมเด็จพระเป็นเจ้าเป็นเกล้า แลเจ้าพระวรวงษาทั้งสองพระองค์เป็นอัน ฉลัดเกลียวกล้าหาญองอาจบ่เกรงขามแต่ อมิตตะข้าเลืก สัตรุ เป็นดั่งมิกคราชสีหะอัน บ่เกรงขามแก่นื้อน้อยทั้งหลายเทียรยอมยก ริพลโยธาแลเกณฑ์ดาแก้วดาห่านไผ่ประจุ โจมฟาดเอาบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งหลาย กวาดเอาผู้คนมาใส่เมืองเต็มชู่แห่งชู่ที่พอ <u>แม่ไกล่ล่าเทิงกัน</u> ก็มีแล (หน้า ๑๔๗)	แม่ไกล่ล่าเทิงกัน	แม่ไก่ออกหากินแล้วพบกัน	อยู่ไม่ไกลกันเท่าไรนัก (บอกว่ามีการ ตั้งบ้านเรือนอยู่ไกล้กัน)

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	จำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียร เขียวและเดวิด เค ว็ชอาจ	ที่นั่นเจ้าพระญาทั้ง ๒ ต่างคนต่างขกริพล เข้าชุกกันพ้อขบรบกกันลวดมีไม้ตรีกับ ด้วยกันเหตฺวาเวรานุเวรบมีแก่กันแต่ภาว ชาติอันก่อนพระญาทั้ง ๒ ก็ไ้ษมนตริผู้รู้ สืบคำเมืองไปมาหากันลวดกระทำไม้ตรี สนิทติดต่อกันเป็นทัพพาสารหมั่นแก่น กับด้วยกันเจ้าพระญามังรายจึงเรียก พระญางำเมืองว่า <u>ระเรือนเดียว</u> (หน้า ๒๒)	ระเรือนเดียว	เรือนหลังเดียวกัน	มีความสัมพันธ์ ที่สนิทสนม เสมือนเป็นคน ในครอบครัว เดียวกัน
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียร เขียวและเดวิด เค ว็ชอาจ	ถึงเมื่อฤดูร้อน <u>ขุดดินเป็นไฟออก</u> อ้ายฟ้า ก็ปาวชาวเมืองทั้งหลาย มาขุดหื้อเป็น เหมืองไปต่อเอาน้ำแม่ปิงเหนือสบแม่ แดงฝ่ายวันออกล่งมา ขาวหมื่นเจ็ด พันวา (หน้า ๒๘)	ขุดดินเป็นไฟออก	ขุดดินแล้วมีไฟออกมาจากดิน	แห้งแล้งมาก

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับอรุณ รัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ	พระยามังรายบ่ห่อนกระทำสันนี้มีใจ กว้างขวาง ทรงกรุณาไพร่ไทยชาวบ้าน ชาวเมืองมากนักรบกระทำ <u>แสนใส่ไหม้</u> <u>ใจ</u> ผู้ใดสักคน (หน้า๒๕)	แสนใส่ไหม้ใจ	ปวดแสนปวดร้อนบริเวณลำไส้และหัวใจ	ความเดือดร้อน
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับอรุณ รัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ	ชาดอันพึงใจแลรักนักรกว่าอันพึงใจใจ โลกนี้ก็เท่ามีแต่ราชบุตรอัน <u>เกิดแต่อก</u> แห่งท้าวพระญาทั้งหลายแล(หน้า๒๖)	เกิดแต่อก	การกำเนิดออกมาจากหน้าอก	เป็นบุตรที่แท้จริง
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับอรุณ รัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ	ท้าวล้านนาเชื่อว่านางพายโคอันเป็น ลูกรัก <u>เกิดแต่อก</u> แห่งมหาราชเจ้า มีรูป โสมโนมพัฒนอันงามล้วนล้วนชู้อัน จึงแต่งแต่งงานยังบ้านเมืองเราเดิมเพื่อ ใคร่ได้นางพายโคลูกรักแห่งมหาราช เจ้าเพ็งมีแล (หน้า๒๖)	เกิดแต่อก	การกำเนิดออกมาจากหน้าอก	เป็นบุตรที่แท้จริงและเป็นบุตรที่รักมาก

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับอรุณ รัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ	เมื่อนั้นยังมีกฤตภูมิผู้นั่งชื่อ จัหวง เป็นคิมิเข้าของมกนัคนักเท่ามีรูป ผางร้ายมีเมียบนุ้มหลายคนผั่งขึ้น ใหญ่มีรูปโสมงามล้วนถ้วนซุแห่ง ควรเลงแลแก่ตาแห่งผู้ชายทั้ง หลาย กฤตภูมิผู้นั้นอยู่เวียงเชียงคำ ลูกพินนาเชียงแสน เจ้าพระญาคำ ฟูเอาเป็นมิตรเรียกกันว่า <u>เรือนเดียว</u> รักกันนัก (หน้า๖๔)	เรือนเดียว	เรือนหลังเดียวกัน	มีความ สัมพันธ์ที่สนิทสนม เสมือนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับอรุณ รัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ	ยังมีเสนาเจ้าพระญาสามประยา ผู้ ๑ ชื่อว่านายสามเล็กข้อยชื่อ <u>กีน</u> <u>ข้าวนรองตั้งซุ</u> ที่มันบ่ชื้อแก่เจ้า ตนมันจึงค้าซุเจ้าท้าวลกกีนเมือง เชียงใหม่ (หน้า ๗๘)	กีนข้าวนรองตั้งซุ	กีนข้าวนที่มีขันรองรับทุกที่	ให้ความไว้วางใจมากให้เกียรติเป็น อย่างยิ่ง

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียร เขียวและเดวิด เค วียอจ	พ่อกรุณามันหื้อมัน กินข้าวรองตั้งซุที ดีหลิมันยังบ่ซื้อแก่พ่อดาข (หน้า ๗๘)	กินข้าวรองตั้งซุที	กินข้าวที่มีขันรองรับทุกที	ให้ความไว้วางใจมากให้เกียรติเป็น อย่างยิ่ง
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียร เขียวและเดวิด เค วียอจ	พระญาสองแควจึงเอาช้างแควเอา หมื่นมอกลงว่าจักขับเอา หมื่นมอ กลงว่า กูบกินข้าวปลายตองไฟ ได้ แล พระญาสองแควจึงหื้อตัดเอาหัว ไปถวายแก่พระยาได้ (หน้า ๘๑)	บ่กินข้าวปลายตองไฟ	ไม่กินข้าวที่เหลือติดปลายตองที่ใช้ห่อข้าว	ไม่ยอมเป็นข้าใคร
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียร เขียวและเดวิด เค วียอจ	อยู่บ่นานเท่าใดเจ้าแม่ท้าวหอมุกใส่ โทษแก่พ่อเจ้าพ่อท้าวบุญเรื่องว่าบ่ดี เจ้าพระยาดีโลกราชหื้อเอาไว้เสียเมือง น้อย เมื่อลูนแม่ท้าวหอมุก ลั๊กใจ เจ้าพระยาดีโลกราชหื้อได้ข้าพ่อท้าว บุญเรื่อง พายลูนจึงรู้ว่าหาโทษบ่ได้ (หน้า ๘๘)	ลั๊กใจ	ขโมยหัวใจ	หลอกลวง

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียร เจียวและเดวิด เค วียอาจ	เดือน ๔ ออก ๔ คำ ราชนูพิกกับเจ้าขุน ทั้งหลายเอาคำเมืองออกต่อหมื่น สุโขทัยละไว้ว่ามาคืบกระท่าร้ายหื้อ <u>เป็นแผ่นคำลำเดียว</u> หื้อเข้าไปออกมา หากัน (หน้า ๑๑๕)	<u>เป็นแผ่นคำลำเดียว</u>	ทองคำแผ่นเดียวกัน	เป็นมิตรที่ดีต่อกัน
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียร เจียวและเดวิด เค วียอาจ	ฝ่ายตนบุญนาขายกับเสนาซ้ายขวา เกลียดกลัวพากันเอาไม้และไม้เหลี่ยม กะทุ้งวันรบ ชาวละพูนจักแตกดา หนีกินเป็นแต่ <u>เคราะห์จกั่มมั่งเริง</u> ลูก สืนาถูกระหว่างกั้วตนบุญท่าวลงที่ นั้น (หน้า ๑๓๕)	<u>เคราะห์จกั่มมั่งเริง</u>	ถึงคราวเคราะห์ตามผลของกรรม	สิ้นบุญ
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียร เจียวและเดวิด เค วียอาจ	กริยาอันว่าคำสนสอนัน <u>หงส์ตัว เดียวมี ๑ หัว คียังรู้แตกรู้ม้างเสียกัน</u> ลูกเด้ามีบุญเสวยสมบัติอยู่ต่างเมือง กัน คืหื้อทื่อว่าเมืองเดียวกัน (หน้า ๑๖๑)	หงส์ตัวเดียวมี ๑ หัว คียัง รู้แตกรู้ม้างเสียกัน	การฟังคำสนสอนันให้หงส์ที่มี ๒ หัวทะเลาะวิวาทกัน	ไม่ควรฟังคำ ยุยงสนสอนันเพราะจะทำให้ทะเลาะ แตกแยกกัน

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียร เจียวและเดวิด เค ว็ชอาจ	ลูนันัน ยังมีม่าน มอดเมือง ผู้ ๑ ชื่อสะ แกงหม่องกุงอยู่เมืองอวะบได้ เพื่อ ไล่ฆ่าไล่ตี เอาตัวหลบหนีมาอยู่เมือง เจียว (หน้า ๑๖๒)	มอดเมือง	แมลงที่เจาะกินทำลายบ้านเมือง	ผู้ที่มุ่งทำลายบ้านเมือง
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียร เจียวและเดวิด เค ว็ชอาจ	อยู่มาถึงศกราช ๑๑๕๓ ตัว ปี ร่วง ไถ่ (พ.ศ.๒๓๓๔/๓๕) พระเป็นเจ้าก็ พาเอาขังตนเป็นน้องทั้งสองแล จัดดิษะวงสาท้าวพระยาเสนาอา มาดย์ขึ้นตั้งเวียงเชียงใหม่เป็นปฐม หัวที่อยู่ได้เดือน ๑ ตั้งบได้ <u>เหตุการณ์บ่เลิงตำนานบ่เลิง</u> ก็ถอยมา อยู่ป่าซางที่เก่า (หน้า ๑๖๔)	เหตุการณ์บ่เลิงตำนานบ่ เลิง	ยังไม่ถึงเวลาที่เขบอกกล่าวไว้	ยังไม่ถึงเวลาที่สมควร บุญบารมี ยังมีไม่พอ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียร เขียวและเดวิด เค วียอาจ	พระเป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์พี่น้องได้ สร้างบ้านแปลงเมืองเก็บเอาไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดินมาซ่อมบ้านใส่เมืองกระทำ บุญหื้อทานสถิตสำราญในเมืองป่าชาง นานได้ ๑๔ ปีปลาย ๔ เดือน ปลาย ๒๐ วันประดับไปด้วยท้าวพระยา เสนาอำมาตย์และรัฐประชนราษฎร มนตรีบ้านเมืองวรพุทธศาสนากันกู่ รุ่มเรืองกว้างขวาง <u>กาลหากถึง</u> <u>ตำนานหากถึง</u> มาแล้ว (หน้า ๑๖๖)	<u>กาลหากถึงตำนานหาก</u> <u>ถึง</u>	ถึงเวลาถึงเหตุการณ์ที่เคยบอกกล่าวไว้	ถึงเวลาที่เหมาะสม มีบุญบารมีมาก เพียงพอ
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับ อรุณรัตน์ วิเชียร เขียวและเดวิด เค วียอาจ	ฟ้าคำเครื่องอัน <u>เคราะห์เจ้ากัมม์เทิง</u> ถูกลูกสีนาคถูกเสียงชีวิตไฟ (หน้า ๑๖๕)	เคราะห์เจ้ากัมม์เทิง	ถึงคราวเคราะห์ตามผลของกรรม	สิ้นบุญ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับอรุณ รัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ	มีพระญา ๕ คน ท้าว ๒ แสน ๒ ราชา ๑ ไพร่ ๗๐ คน ถือนั่งล้อมมาเจียรจาคำเมือง ขอเป็นไมตรี ขอ เป็นบ้านที่เมืองน้อง หื้อไพร่ ข้า ข้าย ขย <u>น้ำกลางทางบ่หื้อใส ไฟกลางทาง บ่หื้อวอด</u> ขอหื้อดับเสียยังเส้นหนีสายเล็ก ถม เสียยังป่าเรียวแสนผิ ว่าฉันนั้น (หน้า ๑๗๐)	น้ำกลางทางบ่หื้อใส ไฟ กลางทางบ่หื้อวอด	น้ำกลางทางไม่ให้ใส ไฟกลางทางไม่ให้ดับ	เป็นไมตรีต่อกันเดินทางไปมาหาสู่กัน และกันไม่มีสงครามต่อกัน
ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ฉบับอรุณ รัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ	พายหน้าแต่นั้นสมเด็จพระเป็นเจ้าเป็นเกล้าแล เจ้าพระวรวงษาทั้งสองพระองค์เป็นอันลับ เกลียวกล้ำหาญองอาจบ่เกรงขามแต่่อมิตตะข้า เล็กก็ศัตรู เป็นคั่งมิกคราษสีหะอันบ่เกรงขามแก่ เนื่อน้อยทั้งหลายเทียรยอมขกริพล โยธาแลเกณฑ์ ดาแก้ว ดาห่านไฟประจุโจมฟาดเอาบ้านน้อย เมืองใหญ่ทั้งหลายกวาดเอาผู้คนมาใส่เมืองเต็ม แห่งชู้ที่พอ <u>แม่ไกล่ล่าเทิงกัน</u> ก็มีแล (หน้า ๑๘๘)	แม่ไกล่ล่าเทิงกัน	แม่ไก่ออกหากินแล้วพบกัน	อยู่ไม่ไกลกันเท่าไรนัก(บอกว่ามีการตั้ง บ้านเรือนอยู่ใกล้กัน)

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	ที่นั่นเจ้าพระยาทั้งสองต่างคนก็ต่างกริพลเข้า สู้กัน พ้อรบรบกันลวดมีไมตรีกับด้วยกันเหตุ ว่าเวรานุเวรนั้นมีแก่นแต่ภะชาติอันก่อน พระยาทั้งสองก็ไ้มนตรืผู้รู้สือคำเมืองไ้พมา หากันลวดกระทำไมตรีสนิทติดต่อกันเป็นทัพ สาระหมั่นแก่นกับด้วยกัน เจ้าพระยามังรายจึง เรียกพระยาจำเมืองว่า <u>เรือนเดียว</u> (หน้า ๑๕)	เรือนเดียว	เรือนหลังเดียวกัน	มีความสัมพันธ์ ที่สนิทสนม เสมือนเป็นคน ในครอบครัว เดียวกัน
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	ถึงเมื่อฤดูร้อน <u>ขุนดินเป็นไฟออก</u> อ้ายฟ้าก็ป่าว ชาวเมืองทั้งหลาย มาขุดหื้อเป็นเหมืองไปต่อเอา น้ำแม่ปิงเหนือสบแม่แตงฝายวันออกล่วงมา ขาวหมื่นเจ็ดพันวา (หน้า ๓๕)	ขุนดินเป็นไฟออก	ขุดดินแล้วมีไฟออกมาจากดิน	แห้งแล้งมาก

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	พระยามังรายบ่ห่อนกระทำสันนิมิใจ กว้างขวาง ทรงกรุณาไพร่ไทยชาวบ้าน ชาวเมืองมากนักบ่กระทำ <u>เสบไล่ไหม้ใจ</u> ผู้ใดสักคน(หน้า ๔๑)	เสบไล่ไหม้ใจ	ปวดเสบปวดร้อนบริเวณลำไส้และ หัวใจ	มีความทุกข์ทั้งกายและใจเนื่องจากถูกกดขี่ ข่มเหง
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	ปัญหานันท้าวล้านนากล่าวว่า จักใคร่ได้ ของอันพึงใจนั้น จะมีของอันพึงใจอันใด ในโลกนี้เท่าที่ราชธิดาอัน <u>เกิดแต่กลางอก</u> แห่งท้าวพระยาทั้งหลายแล (หน้า ๒๗)	เกิดแต่กลางอก	การกำเนิดออกมาจากหน้าอก	เป็นบุตรที่แท้จริง
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	ท้าวล้านนารู้ข่าวว่านางพายโคอันเป็นลูก รัก <u>เกิดแต่กลางอก</u> แห่งมหाराชเจ้า มีรูป โฉมโฉมพรรณอันงามล้วนล้วนช้วน จึ่ง แต่งเสี้ยมยังบ้านเมืองเราเดิมเพื่อใครได้ นางปายโคลูกรักแห่งมหाराชเจ้าเพ็งมีแล (หน้า ๒๘)	เกิดแต่กลางอก	การกำเนิดออกมาจากหน้าอก	เป็นบุตรที่แท้จริง

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	เมื่อนั้นยังมีกฤตภูมิหนึ่งชื่อ จัหวง เป็น ติมิเข้าของมากนกเท่ามีรูปผางร้ายมี เมียบนุ่หลายคนผั่งขึ้นไหญ่มีรูป โถมงามล้วนล้วนชูแห่งควลงแล แก้ตาแห่งผู้ชายทั้งหลาย กฤตภูมินั้น อยู่เวียงเชียงคำ ลูกพินนาเชียงแสน เจ้าพระญาคำฟูเอาเป็นมิตรเรียกกัน ว่า <u>เรือนเดียว</u> รักกันนัก (หน้า ๕๔)	เรือนเดียว	เรือนหลังเดียวกัน	มีความสัมพันธ์ที่สนิทสนม เหมือนเป็นคน ใน ครอบครัว เดียวกัน
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	ยังมีเสนาเจ้าสามพระยาผู้ ๑ ชื่อว่า นายสามเด็กช้อย หื้อ <u>กินเข้าขันรอง</u> <u>ขันตั้ง</u> มั่นบ่ชื้อแก้เจ้าตน (หน้า ๖๗)	กินเข้าขันรองขันตั้ง	กินข้าวที่มีขันรองรับ	ให้ความไว้วางใจมากให้เกียรติเป็นอย่างยิ่ง
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	พ่อกรุณาหื้อมัน <u>กินขันเข้ารองขันตั้ง</u> มันยังบ่ชื้อแก้พ่อคาย ก็ยังบังเกิดใจ คดเลี้ยว บ่ชื้อแก้เจ้า (หน้า ๖๗)	กินขันเข้ารองขันตั้ง	กินข้าวที่มีขันรองรับ	ให้ความไว้วางใจมากให้เกียรติเป็นอย่างยิ่ง

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	พระญาสองแควจึงเอาช้างแควเอา หมื่นมอกลงว่าจักขับเอา หมื่นมอ กลงว่าถูก บักินข้าวปลายตองไฟ ได้ แล พระญาสองแควจึงหื้อตัดเอาหัว ไปถวายแก่พระยาใต้ (หน้า ๗๐)	บักินข้าวปลายตองไฟ	ไม่กินข้าวที่เหลือดิปลายตองที่ใช้ห่อ ข้าว	ไม่ยอมเป็นข้าใคร
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	เดือน ๔ ออก ๑ คำ ราชนูนิกับเจ้าขุน ทั้งหลายเอาคำเมืองออกต่อหมื่น สุโขทัยละไว้ว่ามาดีปกระทำร้ายหื้อ เปนแผ่นคำลำเดียว หื้อเข้าไปออกมา หากัน (หน้า ๕๘)	เปนแผ่นคำลำเดียว	ทองคำแผ่นเดียวกัน	เป็นมิตรที่ดีต่อกัน
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	ฝ่ายตนบุญนาช่างกับเสนาซ้ายขวา เลียดลวดพากันเอาไม้และไม้เหลียม กะทู้รื้อนรบ ชาวละพูนจักแตกดา หนิคืนเปนแต่ เคราะห์จ้ำกั่มมั่งเทิง ถูก สีนาคูระหว้าควัตนบุญท่าวลงที่นั่น (หน้า ๑๑๗)	เคราะห์จ้ำกั่มมั่งเทิง	ถึงคราวเคราะห์ตามผลของกรรม	สิ้นบุญ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	นายพ่อเรือน <u>เคราะห์จ้ำกัมม์เทิง</u> ถูก สึนาคลวดเมี้ยนชีวิตเสียที่นั่น (หน้า ๑๒๐)	เคราะห์จ้ำกัมม์เทิง	ถึงคราวเคราะห์ตามผลของกรรม	สิ้นบุญ
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	กริยาอันว่าคำสนสอนัน <u>หงส์ตัว เดียวมี ๑ หัว คียังรู้แตก กัน</u> ลูกเต้ามีบุญได้เสวราชสัมปตติ อยู่ต่างเมืองกัน คีหือถื่อว่าเปนเมือง เดียวกัน (หน้า ๑๓๗)	หงส์ตัวเดียวมี ๑ หัว คียังรู้แตก รู้มล้างเสียกัน	การฟังคำสนสอนทำให้หงส์ที่มี ๑ หัว ทะเลาะวิวาทกัน	ไม่ควรฟังคำ ขยงสนสอนเพราะจะทำให้ทะเลาะแตกแยกกัน
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	ลูนันนั้นมายังมีม่าน <u>มอดเมือง</u> ผู้นั่งชื่อ ชะแข่งหม่องกงอยู่เมืองอังวะบ่ได้ เพื่อนไล่ฆ่าไล่ตีเอากลัวหลบหนีมา อยู่เมืองเจี้ยว (หน้า ๑๓๘)	มอดเมือง	แมลงที่เจาะกินทำลายบ้านเมือง	ผู้ที่มุ่งทำลายบ้านเมือง
ตำนานสิบห้า ราชวงศ์	พระเป็นเจ้าก็พาเอาช้างเจ้าตนเป็น น้องทั้ง ๒ แลขัศติยวงสาท้าวพระยา เสนามาตย์ขึ้นตั้งเชิงใหม่เป็น ปฐมหัวที่ อยู่ได้เดือน ๑ ตั้งบ่ได้เหตุ <u>กาลบ่เทิงตำนานบ่เทิง</u> ก็ถอยลงมาอยู่ ป่าซางที่เก่า (หน้า ๑๔๐)	<u>กาลบ่เทิงตำนานบ่เทิง</u>	ยังไม่ถึงเวลาที่เขยบอกกล่าวไว้	ยังไม่ถึงเวลาที่เหมาะสม บุญบารมีไม่เพียงพอ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานสิบห้าราชวงศ์	พระเป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ได้สร้างบ้านแปงเมืองเก็บเอาไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเข้ามาล้อมบ้านใส่เมืองกะทำบุญหื้อทานสดีดสำราญในเมืองป่าชางานันได้ ๑๔ ปี ปลาช ๔ เดือน ปลาช ๒๐ วัน ประคับไปด้วยท้าวพระยาเสนา อามาตย์และรัฐประขานาราช มนตรีบ้านเมืองวรพุทธศาสนา กำนันทุ่งรุ่งเรืองกว้างขวาง <u>กาลหากเทิง ตำนานหากเทิง</u> มาแล้ว (หน้า ๑๔๑)	กาลหากเทิง ตำนานหากเทิง	ถึงเวลาถึงเหตุการณ์ที่เคยบอกกล่าวไว้	ถึงเวลาที่เหมาะสม มีบุญบารมีมากเพียงพอ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	ฟ้าคำเครื่องอัน <u>เคราะห์ร้ายกัมม์</u> ถึงถูกลูกสีกาถูกเสียชีวิตไฟ (หน้า ๑๔๕)	เคราะห์ร้ายกัมม์ถึง	ถึงคราวเคราะห์ตามผลของกรรม	สิ้นบุญ
ตำนาน สิบห้าราชวงศ์	มีพระญา ๕ คน ท้าว ๒ แสน ๒ ราชธา ๑ ไพร่ ๗๐ คน ถือนั่งสือลงมาเจียรจาคำเมือง ขอเป็นไมตรี ขอเป็นบ้านพี่เมืองน้อง หื้อไพร่ขุคำ ข้ายุขาย <u>น้ำกลางทางบ่หื้อไส ไฟกลางทางบ่หื้ออด</u> ขอหื้อดับเสียยังเส้นหนี่สายเส็กี ถมเสียป่าเร็ววแสนผี ว่าสันนั้น (หน้า ๑๔๖)	น้ำกลางทางบ่หื้อไส ไฟกลางทางบ่หื้ออด	น้ำกลางทางไม่ให้ไส ไฟกลางทางไม่ให้ดับ	เป็นไมตรีต่อกันเดินทางไปมาหาสู่กัน และกันไม่มีสงครามต่อกัน
ตำนานราชวงศา พื้นเมืองเชียงใหม่	เจ้าหงสาวดีหากมีอาชญาumanัน <u>ฟ้าผ่าคำเดียว</u> แล (หน้า ๓)	ฟ้าผ่าคำเดียว	ฟ้าผ่าครั้งเดียว	คำสั่งที่ได้เด็ดขาดของกษัตริย์
ตำนานราชวงศา พื้นเมืองเชียงใหม่	ท้าวล้านนาคับไซ้ชื้อคนและหากเปนดัง <u>แก้ววชิรเพก</u> (เพชร) นั้นแลดัง <u>แก้ววชิรเพก</u> นั้นจักอ่อนบ่มี (หน้า ๒๔)	แก้ววชิรเพก	เพชร	เข้มแข็ง

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง ลานนาเชียงใหม่ ฉบับ วัดศรีเตี้ย	ในขณะขามันบ้านเมืองก็ข้าเชือก เป็นทุกข์ ด้วยการบ้านการเมืองมากนัก ผัวเยยะทาง ๑ เมียเยยะทาง ๑ เก็บส่วยไรคือพื้นประมาณห อัน เป็น <u>หย่อมหญ้าเข้าเมือง</u> เขานั่งไหหนักให้ หันแล (หน้า ๑๔)	หย่อมหญ้าเข้าเมือง	หญ้าที่ขึ้นอยู่เป็นกอเล็กๆ , เป็นข้าทาสที่ต้องทำงาน ให้กับบ้านเมือง	เป็นประชาชนกลุ่มน้อยที่มีความทุกข์ ยากลำบากมาก
ตำนานพื้นเมืองลานนา เชียงใหม่ ฉบับ วัดศรีเตี้ย	ด้วยมหานครสถานบ้านเมืองแห่งมหาราช เจ้าทั้งมวลก็เป็นอันเหี่ยวแห้งแล้งนักแท้ แลก็เพราะว่า <u>เอาผ้าสีแฉ่งมาเป่งลงเอาคน</u> <u>ต่างเมืองมาเป็นสนา</u> ก็ผิดแต่บวรราชจาริต เลี้ยวแล้วแล (หน้า ๑๕)	เอาผ้าสีแฉ่งมาเป่งลง เอาคนต่างเมืองมาเป็นสนา	เอาผ้าสีเหลือง (ผ้าเช็ดหน้า)มาทำเป็นถุง ข้อมและเอาคนต่างบ้าน ต่างเมืองมาเป็นขุนนาง	ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ ,ทำในสิ่งที่ไม่ เหมาะสม

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมืองลานนา เชียงใหม่ ฉบับ วัดศรีเตี้ย	ธรรมเมตตามหาอุปราชกษัตราจอมเจืองเจ้า ฟ้าจุ่งหื้อมีคำมทุกฤณา มรุยังสีเน่หายัง ศาสนาพระพุทธเจ้าแลบริษัทแลคนทั้ง หลายอันเป็น <u>หย่อมหญ้าเข้าเมือง</u> แห่งพระ มหากษัตรา (หน้า ๑๕)	หย่อมหญ้าเข้าเมือง	หญ้าที่ขึ้นอยู่เป็นกอเล็กๆ , เป็นข้าทาสที่ต้องทำงาน ให้กับบ้านเมือง	เป็นประชาชนของพระ มหา-กษัตริย์
ตำนานพื้นเมืองลานนา เชียงใหม่ ฉบับ วัดศรีเตี้ย	บ่า ๒ คนนี้มันบ่าไ้หมาดี เขาจักมาเป็น <u>ไฟใน</u> จ้านเอาบ้านเอาเมืองแห่งมหาราชเจ้าชะแล (หน้า ๒๔)	ไฟใน	ไฟที่เกิดจากภายใน	สายลับที่จะคอยสอดแนมข่าวสาร บ้านเมือง
ตำนานพื้นเมืองลานนา เชียงใหม่ ฉบับ วัดศรีเตี้ย	กษัตริย์องค์นี้พ้อยมาถือมาทือ เสนา ผู้บ่รู้ยังแผ่นดินไพร่ฟ้าข้ามนครี อันเป็น <u>หย่อมหญ้าเข้าเมือง</u> (หน้า ๒๗)	หย่อมหญ้าเข้าเมือง	หญ้าที่ขึ้นอยู่เป็นกอเล็กๆ , เป็นข้าทาสที่ต้องทำงาน ให้กับบ้านเมือง	เป็นประชาชนของพระ มหา-กษัตริย์

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมืองลานนา เชียงใหม่ ฉบับ วัดศรีเตี้ย	เจ้าฟ้าสุทโธรมหาราชรู้แล้วก็หือ สัญญาณ บอกแก่ไปทัพทั้งหลายว่า ในวันพรุ่งนี้หือได้กินน้ำมันยาเสีย ชุดนั้นแท้เราลี้เข้าจับคิบเอาชะแล เหตุว่าเขาหาบ่าหาแรงบ่ได้เหตุว่า เขาบ่ได้กินเข้าหมู่มุ่ได้กินเข้านั้นคี่ บ่หลาย เปนดังนี้ <u>ไล่เอามากกอก</u> <u>ชกหัวเอาคี่ได้แล้ว</u> (หน้า ๓๒)	ไล่เอามากกอกชกหัวเอาคี่ได้แล้ว	ไล่เอามะเหลกเขกหัว	เอาได้โดยง่ายโดยไม่ต้องเสียกำลังรบ
ตำนานพื้นเมืองลานนา เชียงใหม่ ฉบับ วัดศรีเตี้ย	กษัตริย์เจ้านี้ได้เข้าอำนาจแห่งเสนา ใหม่ พาไปอยู่รกร เพราะ <u>เอาผ้าสี</u> <u>แฉ่งแปลงอง เอาคนต่างเมืองมาปน</u> <u>เสมียน</u> (หน้า ๓๓)	เอาผ้าสีแฉ่งแปลงอง เอาคนต่างเมืองมาปนเสมียน	เอาผ้าสีเหลี่ยม (ผ้าเช็ดหน้า) มาทำ เป็นถุงขามและเอาคนต่างบ้านต่าง เมืองมาเป็นขุนนาง	ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ , ทำในสิ่งที่ไม่ เหมาะสม
ตำนานทุ่งศรีพื้นเมือง เชียงตุง	ท่านได้มาเปนพระญาแล้ว บ่เมิน นานเท่าใดลี้ลี้มุดูทั้งหลายเสีย ลวดบ่มีอ้ายติดข้องด้วยตุ่แลยังมี ต้นหามาจดาย ท่านนี้ร่อยชื่อว่า <u>กิน</u> <u>ข้าวลี้มุดูเพื่อง</u> กินเมืองแล้วลี้มุดู ดูทั้งหลายอันเปนกาแล (หน้า ๕)	กินข้าวลี้มุดูเพื่อง	กินข้าวแล้วลี้มุดูข้าว	ลี้มุดูที่มีบุญคุณกับตนเอง ที่ตนเองเคย ได้พึ่งพาอาศัยมาก่อน

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานตุ๊กตาสี พื้นเมืองเชียงตุง	ค้นได้ ๓ วันน้ำก็แห้งบกลงแล้ว รสก็เมตตา พระญาปู่ว่า มหาราชเจ้าอยู่ที่นี่เทอะ คี่เหมือน คั้ง<i>กางไซไว้บ่หื้อปลาออกไป</i>นั้น คือว่าคนอัน อยู่ในเมืองที่นี่ คือว่าประชาชนราษฎรเพื่ออัน แล รสก็กล่าวว่าที่เราไปข้างนั้น นาคคราชาคี่ เอากะสาพระเจ้า ๔ เส้น หื้อเราจูไว้แลเราคี่ อธิษฐานหื้อสูงเพียงตัวเราแลไว้คั้ง<i>กางไซแล้ว</i> <i>เอาหญาเมาอิดปากไซบ่หื้อปลาออกไป</i>คือว่า เข้าของสมบัติแห่งบ้านเมืองแลพุทธศาสนาคือ ว่าภายหน้า ยังได้วุฒิจำเริญ ก็บ่ควรหื้อเป็นมก ควาวิธยาแล คือว่าเป็นหนทางบ่ควรแลเรียกชื่อ ว่า <i>กางบ้อดกา ข่างเสี้ยยังประชาชนราษฎร</i> <i>บ้านเมือง</i> (หน้า ๒๓)	กางไซไว้บ่หื้อปลาออกไป กางไซแล้ว เอาหญาเมาอิดปากไซบ่ หื้อปลาออกไปได้ กางบ้อดหญา ข่างเสี้ยยังประชาชน ราษฎรบ้านเมือง	กางไซไว้บ่ ให้ปลาออกไป กางไซไว้แล้วเอาหญาเมาอิดปากไซไว้ ไม่ให้ปลาออกไปได้ กาง (ไซ) โดยไม่เอาหญาเมาอิด ทำให้ แห้งยังประชาชน	สงวน รักษาไพร่ฟ้าประชาชนไว้ ในบ้านเมือง สงวน รักษาไพร่ฟ้าประชาชนไว้ ในบ้านเมือง ผู้ปกครองไม่ได้ดูแลเอาใจใส่ ไพร่ฟ้าประชาชนใน บ้านเมืองทำให้ประชาชน เดือดร้อนและอพยพย้ายถิ่น ทิ้งบ้านเมืองไว้

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงแสน	เมื่อนั้นพระญาคีมีอาชญาว่า ชาวบ้าน ชาวเมืองทั้งหลายสูงส่งฟังคำหมิ่นฟ้าช้อนเทอะ เมื่อนั้น มันก็ได้ถ้อยตัดคำทั้งมวล <u>ค่าน้อยคือคือ</u> <u>เป็นคำใหญ่ คำไพร่คือคือเป็นคำขุน</u> หล้างไหม น้อยพ้อยว่าไหมนั้ก ได้เข้าของมาถวายพระญา บามากนั้ก (หน้า ๖๑)	ค่าน้อยคือคือเป็นคำใหญ่ คำไพร่คือคือ เป็นคำขุน	คำพูดเล็ก น้อย ก็สร้างให้เป็นคำพูด เรื่องราวใหญ่โต คำพูดของไพร่ก็กล่าวหา ว่าเป็นคำพูดของขุนนาง	โกหกสร้างเรื่องราวกล่าวหาผู้อื่น
ตำนานพื้นเมือง เชียงแสน	จันทลิกจะตุรงสิลีเอาไม้เท้าตั้งสัจจาธิฐานว่า ขอให้น้ำแห่งเงินหนอง หื้อพ่อข้าชื่อว่า พระญาวองโพธิญาณนั้น ได้ตั้งหื้อเป็น <u>ลูกช้าง</u> <u>หางเมือง</u> แด (หน้า ๑๒๖)	ลูกช้างหางเมือง	เมืองเล็กๆที่ห่างไกล	เมืองขึ้น
ตำนานพื้นเมือง เชียงแสน	พ่อเราชื่อว่าพระญาวองโพธิญาณแต่ง หื้อคนมาตั้งอยู่หื้อเป็น <u>ลูกช้างหางเมือง</u> แล้ว อัน (หน้า ๑๒๗)	ลูกช้างหางเมือง	เมืองเล็กๆที่ห่างไกล	เมืองขึ้น

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	จำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมือง เชียงแสน	มังรายเจ้าอยู่ที่นั่นคือพ่อคูคี่หันเมือง ชื่อว่าภูมิที่นี้เป็นอันชุ่มเย็นมีร่มไม้อัน กว้างขวางเขียวงามคันชนะลัวะทั้ง หลาย เงินเสี้ยวน้อย ๑ ชั่งพอสร้าง บ้านแปลงเมืองหือเป็น <u>ลูกช้างหาง</u> <u>เมือง</u> ครอบชะแล (หน้า ๑๒๕)	ลูกช้างหางเมือง	เมืองเล็กๆที่ห่างไกล	เมืองขึ้น
ตำนานพื้นเมือง เชียงแสน	มังรายเจ้าได้กินเมืองแทนพระยา ตนเป็นพ่อแล้ว ท่านก็แต่งมาง คุม มางเคียนไปรบเมืองเงินแล้ว พลัน ตนท่านเอาหมูรีพลลงไพรบเอา เมืองเทิง ลอ เมืองน่าน เมืองพาน เมืองหลวง สิ่งเดียวแล ลางคาบก็ได้ เมืองใหญ่ ลางคาบก็ได้แต่ <u>ลูกบ้าน</u> <u>หางเมือง</u> ๒ ปลี ๓ ปลี จึงจักได้ เมืองเกล้าก็มี (หน้า ๑๓๓)	ลูกบ้านหางเมือง	เมืองเล็กๆที่ห่างไกล	เมืองขึ้น

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมืองสิบสอง ปันนา	เขาเมื่อถามเฝ้า <u>ผู้เฒ่าเมื่อก่อน</u> <u>หม่อนเมื่อหึ่ง</u> (หน้า ๕๒)	ผู้เฒ่าเมื่อก่อนหม่อนเมื่อหึ่ง	คนเฒ่าคนแก่ที่อยู่มานาน	ผู้เฒ่าผู้แก่ที่อยู่มานาน
ตำนานพื้นเมืองสิบสอง ปันนา	เขาห้าคนนั้นได้ลงมาทาง เมืองฮ่อแล้วก็ได้มาถามหาเมือง ที่หนึ่ง ลูกเมื่อนั้นมีค่าผู้เรา <u>เฒ่า</u> <u>เมื่อก่อนหม่อนเมื่อหึ่ง</u> ได้บอก ไว้ว่าเมืองนี้ถูกคำ (หน้า ๕๒)	ผู้เฒ่าเมื่อก่อนหม่อนเมื่อหึ่ง	คนเฒ่าคนแก่ที่อยู่มานาน	ผู้เฒ่าผู้แก่ที่อยู่มานาน
ตำนานพื้นเมืองสิบสอง ปันนา	“...ขามนั้นอายจันก็ได้นั้นเจ้าก็ ไหว้สาแล้วนั่งให้อยู่เจ้าหัน อายจันก็ให้ ขามนั้นสองเขื่อน กันทั้งสองเหมือนกันแล ขาม นั้นขุนเสนาทั้งหลายก็ให้หอม ข้าทั้งเสียงเหมือนกันก็พอ เหมือนดัง <u>เขียดออนา</u> (หน้า ๕๕)	เขียดออนา	เขียดร้องในนา	ร้องให้เสียงดังแข่งแซ่

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมืองของ	ถึงเดือนสามภายเมืองขึ้นก็จักแต่งพระญาหลวงราชวังเปนเค้า ท้าวพระญามาร้องคำเมืองแสนหวิฟ้าที่ลาทิพย์ เราชางพัน <u>ปน</u> <u>ประทัดเส้นไหมคำผ่านเมืองต่อกัน</u> หั้นแล ตั้งภายเมืองลือคี่แต่งพระญาหลวงวังเชียงรุ่ง และเจ้าจอมท้าวพระญา ๗ บ้าน ๘ เมืองเข้า ไผอมผัวจากัน ก็เปนอันบัวรมวลแล้ว (หน้า ๕๒)	เปนประทัดเส้นไหมคำผ่านเมืองต่อกัน	เป็นบรรทัดเส้นไหมทองผ่านเมืองต่อกัน	มีความ สัมพันธ์อันดีต่อกัน
ตำนานเมืองฝาง	ท้าวพระญาเสนาอามาตและเจ้าเมืองที่นั่น มันมักใคร่ว่าร้าย ก็จักว่า มักใคร่ว่าดีก็จักว่า จัก <u>ปากหลายสิ้นปิ่นหลายเสียง</u> พรำดังแลน ตัวเดียวมีสองสันนั่นแล (หน้า ๑๐)	ปากหลายล้นปิ่นหลายเสียง	พูดมาก คัดเสียงเป็นเสียงต่างๆ	พูดจากล้นกลอก

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานเมืองฝาง	ประการ ๑ เจ้านายท้าวพระญาไพร่ไทยผู้มี ราชสมบัติเข้าของเงินค้ำมาแต่งแปงเครื่อง บริโภคนานาต่างๆ ขสคืบเลิง เฝียบดั่ง <u>บัว กับน้ำและน้ำกับบัว</u> คีเกีย่งว่าจักดาบอย่าชะ แล ก็เท่าจักพาตัววินาสสิบหายทั้งตระกูล หมื่นชะแล (หน้า ๒๗)	บัวกับน้ำและน้ำกับบัว	บัวกับน้ำและน้ำกับบัว	ขส ไม่ถึงก็ไม่สามารถดำรงตำแหน่งได้
ตำนานเมืองฝาง	คนทั้งหลายจึจักประมาณยังเข้าของเงินค้ำ บัวระดกของเลียงดูแห่งเขาหมื่นชะแล แม่่น จ่ายเบื้คืบมีพอร้อย สมมุติว่าหื้อพอร้อย เทียบไฟเหมือนไฟ เปนดั่ง <u>เบื้ชูด ร้อยเสีย ชาวนั้น</u> แล(หน้า ๒๗)	เบื้ชูดร้อยเสียชาว	เบื้มีร้อยเบื้แต่มีค่าเพียงยี่สิบ	มีค่าน้อยกว่าปกติ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานเมืองฝาง	ประการ ๑ <u>หมาจิ้งจอกก็ได้กินข้าวยังใคร</u> <u>ค่านั้น</u> ก็ว่า คนอันใช้ขัดตียชาติเชื้อชาติ กินเมืองและมีราชสมบัติมากนั้ก ก็จักได้ กินเมือง บุญบ่หลายก็จักพาตัววินาส สิบ หาวยาวอดทั้งพระกุลหมื่นชะแล (หน้า ๒๓)	หมาจิ้งจอกก็ได้กินข้าวยังใครคำ	หมาจิ้งจอกก็ได้กินข้าวใน ลาดทอง	คนที่ไม่ใช่เชื้อสายของกษัตริย์แต่ได้ขึ้น ครองราชย์เป็นกษัตริย์
ตำนานพื้นเมืองน่าน ฉบับ วัดพระเกิด	ประการ ๑ <u>แปลงเรือนหื้อช่วยตา เมื่อนา</u> <u>หื้อช่วยเข้า</u> ชูเรือนคันนี้จะอันใดมิ หื้อ ไปช่วยชู้อัน ที่ผู้ที่เฒ่าแกมิที่ใด คืหื้อช่วย ไรรช่วยนา ก็จะมีแก่นเคื่องเคื่องใดมิ บ่ หลังละเสีย ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้อุ้มบวกรู้ม ต่อไว้ บ่หื้อมีโทษอนทราขเคื่องใดเพื่อผู้ เฒ่าผู้แก่คาย (หน้า ๖๘)	แปลงเรือนหื้อช่วยตา เมื่อนาหื้อช่วย เข้า	เมื่อใครจะสร้างบ้านก็ให้น่า หญ่คามาช่วย เมื่อใครจะทำ นาให้น่าข้าวมาช่วย	ให้รู้จักช่วยเหลือผู้อื่น
ตำนานพื้นเมืองน่าน	เจ้าลุ่มฟ้ามาถามเอาเข้า ๕๐๐๐ คาน งาข้าง ๒๐ หาบ ผ้าขาว ๔๐๐ ร้า ถั่ว ๑๐๐๐ ดวงนี้ คุบหื้อแล ว่าอัน <u>เมืองคุลืพอส้าง</u> <u>ข้างคุลืพอซี</u> แล เจ้าลุ่มฟ้าอย่าว่าจักได้มา ถามเอาส่วยเทอะ คุบหื้อแลว่าอัน (หน้า ๗๖)	เมืองคุลืพอส้าง ข้างคุลืพอซี	สมบัติที่ของตน ที่ตนหามา ได้	ไม่พึ่งใคร หาสมบัติมาได้ด้วย ความสามารถของตน

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพื้นเมืองของ	บัดนี้เราทั้งหลายจึงพร้อมกันห้างน้อม หว่ายเข้าเป็นฝ้ายและขอเป็นขี้มหา กษัตริย์เจ้าดั่งเก่าดึกษาและเหตุว่ามานี้ ครั้นเขาแพ้แล้วก็บ่ห่อนเอาลงไฟเมือง เขาสักเทื่อ เราคียังอยู่บ้านอยู่เมืองคียัง ได้กินได้ทานไฟ คีบ่เสียบ้านเสียเมือง วัดวาสนาเรา และครั้นบ่วงเข้ามา เสียนั้นมานคียบ่ยอมคียักจ้าวอยู่ขึ้นมา ปลื้ชুবบ หาเมื่อจักได้เขตได้สร้างคียบ่ หล้าว่าจักมี เหตุว่า <u>น้ำอยู่ไกลไฟอยู่ ใกล้</u> ครั้นเราพร้อมกันวางหื้อเขาเสีย แล้วนั้นก็จึงเป็นดีไฟพายหน้าชะแล (หน้า๖๓)	น้ำอยู่ไกลไฟอยู่ใกล้	น้ำอยู่ไกลแต่ไฟอยู่ใกล้กว่า	ศัตรูอยู่ใกล้กว่ามิตร

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าผู้ข้า ก็หากได้ยินว่า อันว่าดอกไม้ ชื่อว่า <u>ดอกโยธิกา</u> ชาตอันเกิดมีในเมิง เงินยางที่นี้ อันประกอบด้วยวัณณะแล กลิ่นและรสอันหอม คีตงตระหลบไฟ สู่เมิงพระยาควาแห่งดูข้าทั้งหลาย อัน มักทัดทรงไว้ในหัวก็ปรารถนามักทัด ยังดอกไม้ดวงนั้น [หน้า ๓๗]	ดอกโยธิกา	ดอกโยทะกา ชื่อพรรณไม้ เป็นไม้ต้นมี ดอกสีขาวนวลมี ลายชมพูปูดอกเป็นช่อ สั้นๆ	นางอามคายจันทน์หอม บุตรสาวของ พญาจิมแห่งเมืองเงินยาง
ตำนานพระยาเจือง	อันว่า <u>แม่น้ำทั้ง ๒ สาย อันห้อมมาเสมอ</u> <u>กันแล้ว</u> ในกาลยามใด อันว่ากริยาอัน ห้อมเปนไฟเปนยังอันขอตราขมิตร ก็จัก มีในกาลขามนั้นแล [หน้า ๕๐]	แม่น้ำทั้ง ๒ สาย อันห้อมมาเสมอกันแล้ว	แม่น้ำ ๒ สายที่เท่าเทียมกัน	เมือง ๒ เมืองที่มีศักดิ์ศรีและฐานะเท่า เทียมกันควรผูกมิตรต่อกัน
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าเราทั้งหลายผิแลบไฟ อันว่าท่าน ข้าเล็กศัตรูทั้งหลายพุ่งขึ้น ก็จักดูหมีรัด แควรยังเราทั้งหลาย เสมอด้ง <u>ขัวเทียว</u> <u>ทางใต้</u> ก็มีแล [หน้า ๖๖]	ขัวเทียวทางใต้	สะพานที่ใช้สัญจรเดินข้าม ไปมา	ถูกคูหมีนคูเคลนถูกเหยียบฆ่าตลอดเวลา ไปมา

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าเจ้าอุปราชเจืองลือ อันกระสันเชิงนางจอมอันมีรูปโฉมตะโนมกันวันฉะอันรุ่งเรืองงามอุ้มเอาแล้วยังนางจอมผู้นั้นด้วยดักอันมี <u>หัวใจอันร้อนซ่อน</u> <u>กระหาย</u> ปนอันยิ่ง [หน้า ๘๘]	หัวใจอันร้อนซ่อนกระหาย	หัวใจร้อนด้วยความอยาก	จิตใจที่รุ่มร้อนด้วยค้นหา
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าเจ้าอุปราชเจืองลือ ระนึกคิดถึงยังชูรักแห่งตนแม่นเมื่อภายลุน อัน <u>คำร้อนซ่อนกระหาย</u> ด้วยสืเนหาธำคำรักหากเปิดเบียน คีซบเซาหงา เหมือนดังเนื้ออันป็นพิษหากเสียบแทงนั้นแท้ดีหลี [หน้า ๘๐]	คำร้อนซ่อนกระหาย	คำพูดที่ไม่ดี	คำพูดที่เคียดแค้นไว้แก่กันทำให้เกิดความคิดถึงกัน
ตำนานพระยาเจือง	เจ้าอุปราชเจืองลือตนนั้น อันมี <u>หัวใจอันร้อนซ่อนกระหาย</u> ด้วยอันระนึกคิดถึงยังชูรักแห่งตน ไพรอดไฟถึงยังญแล [หน้า ๘๘]	หัวใจอันร้อนซ่อนกระหาย	หัวใจร้อนด้วยความอยาก	จิตใจที่รุ่มร้อนด้วยความคิดถึง

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	อันว่านางอมชู้รักแห่งเราผู้นั้น เป็นเหมือนดัง <u>ของไกลเจ้า</u> [หน้า ๘๖]	ของไกลเจ้า	วัตถุซึ่งอยู่ไกลเจ้าของ	หญิงที่สามีหรือคนรักแล้วแต่คนรักหรือ สามีไม่ได้ดูแลและอยู่ห่างไกลกัน
ตำนานพระยาเจือง	ฝูงข้าไหว้มหาราชเจ้า อันว่า กาลอันนี้ เป็นกาลเพื่อไฟแห่ง มหาราชเจ้า คีข้า (ฆ่า) แล อัน ว่าพระยาควาตนนั้นอันมี <u>คำ</u> <u>ร้อนซ่อนกระหาย</u> หากรับกับ หายเสียสิ่งเดียว ปรารถแข่งแอง กาอันเป็นหลานรักแห่งตนแล พระยานัน อันตั้งอยู่เหนือคอ ช้าง ถือเอาขังริพลกำลังคืออก ไฟในกาลขามนั้นแล [หน้า ๑๐๖]	คำร้อนซ่อนกระหาย	คำพูดที่ไม่ดี	เรื่องราวที่ทำให้ร้อนใจ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าเราพระกระสัด รู้แล้วยัง กำลังแห่งพระยาเจืองตนนั้น ค้จัก ถือเอาด้วยอันง่ายดาขในกาลบัดนี้ อันว่ารบเรวยังสงครามอันนี้ เปน อันง่าย เหมือนดัง <u>ฟันต้นกล้วย</u> นั้น แท้ดีหลี [หน้า ๑๐๗]	ฟันต้นกล้วย	เอาของมีคมฟาดลงไปบนต้น กล้วย	ทำได้โดยง่าย
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าใ้ใจว่าเปนเจ้าในบุคคลผู้ เปนเจ้า อันว่าใ้ใจว่าบ่เปนเจ้าใน บุคคลผู้บ่เปนเจ้า อันคมรบในเจ้า แห่งสัตว์โลกทั้งหลาย อันบุคคลผู้ มีบุญอันมากหากควรถือเอาด้วยดี แล อันว่า <u>อาบนํ้าที่หนึ่ง สีไคลที่หนึ่ง</u> <u>กินน้ำที่หนึ่งกล่าวที่หนึ่ง</u> ค้บมี แก่เองกาผู้นี้เหตุดังนี้ อันว่าเอง กาผู้นี้ อันอุปควรข้าแล [หน้า ๑๑๖]	อาบนํ้าที่หนึ่ง สีไคลที่หนึ่ง กินน้ำที่หนึ่ง กล่าวที่หนึ่ง	อาบนํ้าที่หนึ่ง ไปสีจี้ไคลอีกที่ หนึ่งและดื่มนํ้าที่หนึ่งแต่ไป กล่าวอีกที่หนึ่ง	ไม่ทำตามจารีตบ้านเมืองที่ตนอาศัยอยู่

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าพระยาวิเทหราช อันล่ำลึงเห็นยัง เหตุอันชื้อดขาววา อันว่าบุญสมพาน อันนั้นแห่งพระยาเงินขาง เปนที่จึงดอ อันเราหากได้ขึ้นแลด้วยมีแท้ อันว่า พระยาเจืองอันประเสริฐกับด้วยอันรบ เราเลงหันคั้งนี้แล้วกล่าวว่ อันว่าเรา พระกระสัดศักักใช้"ไผยังหมูริพน พหลโยธามาคย์แท้แล อันว่าท่านทั้ง หลาย คื้อย๋ำได้น้อยขอกน้อยใจสังเทือะ คัจังตริคินงเมื่อภาขุณว่ อันว่าเราพระ กระสัดศักักปิดไปยังริพลกำลั้ง เหมือนคั้ง<u>น้ำอันเกิดแต่บ่อแต่สำง อัน</u> <u>ท่านหากขุด</u>นั้นแล อันว่าพระยาวิเท หราชคณนััน คื้อย๋ำยังริพลโยธา คัจังอยู่ ในบ้านเมืองแห่งคณ [หน้า ๑]	น้ำอันเกิดแต่บ่อแต่สำง อันท่านหาก ขุด	น้ำที่เกิดจากบ่อที่เจ้าของ เป็นผู้ขุด	ทำอย่างไรไว้ก็ยอมได้รับผลอย่างนั้น

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าชาวเมืองพระกันทั้งหลาย มวรฝูง นั้น ก็พิพักรักสายยังเวียงด้วยคำว้างนี้ อันว่าเราทั้งหลายทั้งมวล อันเป็นคน ผิดทั้งมวล อันเสมอกันดัง <u>ขี้เรือแหลม</u> <u>เดียวกัน</u> [หน้า ๕]	ขี้เรือแหลมเดียวกัน	นั่งเรือลำเดียวกัน	ร่วมชะตากรรมเดียวกัน , รับผิดชอบ ร่วมกัน
ตำนานพระยาเจือง	แม่นอันว่าเมืองอันนี้ก็ดี อันเป็น เมือง ใหญ่เมืองหลวง อันบรมมรรคด้วยทาด ทางประการ อันหมั่นแก่น อัน ประกอบด้วยอันสมริทธิบรมมรรคทั้ง มวล ชื่อว่าอันบรมเวียงแห่งเรา อัน กระทำยากยิ่ง อันว่าพระยาเจืองตนนั้น อันสลาดในอันที่มีไชชานะ ก็บ่อาดเพื่อ บรมเวียงเวียงแห่งเราได้ เหมือนดัง <u>เสือ</u> <u>โคร่งขบไผ่</u> ไผ่นั้นแล [หน้า ๕]	เสือโคร่งขบไผ่	เสือโคร่งกัดไผ่	ไม่สามารถทำอะไรได้

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าชาวเมืองพระกันทั้งหลาย อันเปนทุกข์ อันฉันทนช้านตกใจกลัว แต่โทษภัยอันจักตายด้วยอันป่านานเท่าใดสิ่งเดียว ก็ร้องให้เซ่งนางราชเทวี เหมือนดัง <u>อินเข้าหมมในเพื่องหมอนั้น</u> แล [หน้า ๑๐]	อินเข้าหมมในเพื่องหม้อ	ทำขนมในเศษหม้อแตก	ประสบกับความทุกข์ยากลำบากมาก
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าพระยาเจืองคนนั้น อันเปน ลูกแห่งพระยาวิเทหราช อันพระยาใหญ่ชื่อว่าวิเทหราชหาใช้หื้อไพราทรนามา อภิเษกหุดสง อันว่าพระยาวิเทหราชคนนั้นถือเอาปฏิญาณ ยังสัจจะปฏิญาณรักแพงกันแห่งพระยาเจืองตนเปนใหญ่ในเมืองเงินขาง อันเปนพ่อเปนลูกเซ่งกันด้วยอันวิเศษรักแพงกันเหมือน <u>เรือนเดียวกัน</u> [หน้า ๑๗]	เรือนเดียวกัน	เรือนหลังเดียวกัน	มีความสัมพันธ์เสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าพระยาเจืองตนนั้น ได้ขึ้นยังจำวสารอันรักแพงกัน อันมีใจหมั่นขึ้นยินดี ก็มีด้วยคำว่า โอชหนอ อันว่าโลกอันนี้ เปนอันรุ่งเรืองต่างกัน ในเมื่อกาลก่อน อันว่าโลกอันนี้ เหมือนดังรุ่งเรืองเปน นิ่งอันเดียวกัน อันปรากฏ <u>เปนแผ่น</u> <u>ทองทิพย์อันเดียวกัน</u> ในกาลบัดนี้ อันว่าพระจันทร์อันควร ชมขึ้นยินดี ก็รุ่งเรืองงามเปนอันยิ่งในนักขัตฤกษ์อัน ประกอบในมีน นรราชสี ด้วยประการฉัณใด อันว่าพระยา เจือง ก็รุ่งเรืองงามเปนยิ่งกับด้วยพระยาวิเทหราช มีด้วย ประการดังอันแล [หน้า ๑๗]	เปนแผ่นทองทิพย์อัน เดียวกัน	ทองแผ่นเดียวกัน	เป็นมิตรต่อกัน

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	ดูกราเสนาควางผู้เป็นที่รักเสมอดังหัวใจ แห่งเราพระกระสัดต์ ชื่ออันว่าบ้านเมือง เหมือนดัง ช้างตัวเมามัน อันบุคคลผู้ปลาด ตรงได้ เป็นการระอันหนักยิ่ง อันบุคคลผู้มี บุญสมพารอันน้อยบ่อาจจกตรงได้เสียเหง นาน [หน้า ๒๐]	ช้างตัวเมามัน	ช้างตกมัน	บ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลง อยู่เสมอ
ตำนานพระยาเจือง	ประการ ๑ อันว่าท่านก็บ่เพิงเปน เหมือนดัง พระยาหงส์ อันกาหากมาเลี้ยงดูยังลูก อันว่า กาตัวนั้นก็เป็นเหตุโลก [หน้า ๒๒]	พระยาหงส์ อันกาหาก มาเลี้ยงดูยังลูก	กาเลี้ยงลูกหงส์	ปล่อยให้คนชั่วดูแลบ้านเมือง
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าญาติพี่น้องเผ่าพวงย้งสาทั้งหลายอัน ถึงยังอันทุกข์ยากแลอาสยแข่งตน อันว่าเจ้า ทั้งหลายก็จูงเลี้ยงดู ดูราอาวควาง อันว่าเจ้า ทั้งหลาย ก็จูงกระทำยังถ้อยคำแห่งเราไว้ใน ใจหื้อหมั้น เขานั้น เวียงเขื่อนขันปราการ แก้ว เเพงหนี [หน้า ๒๕]	เวียงเขื่อนขันปราการ แก้ว	กำแพงเมืองที่แน่นหนา	ผู้ที่ปกป้องช่วยเหลือเรา

		เพียง	เสมอกัน	
--	--	-------	---------	--

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าเจ้าทั้งหลายอย่างได้มัวเมาด้วยภริยา เมียหนุ่มนั้นเนอ เขานั้นเปนดัง <u>ง้วนกินข้า</u> <u>(ม่) ขาดชีวิต</u> [หน้า ๓๗]	ง้วนกินข้า (ม่) ขาด ชีวิต	ยาพิษ	ผู้ที่ไว้ใจไม่ได้
ตำนานพระยาเจือง	อันว่ายังผู้้นั้น อันว่าอันมิชู้อันเว้าจากับ ชายผู้นั้นก็ดี อันควรเปนโทษตามราช ศาสตร์ครองเมือง อันว่าจักกล่าวอาริตีเียน ดังรีอ ยังญาติพี่น้องทั้งหลายผู้้นั้นด้วยมิแท้ อันว่าพ่อแม่แลญาติพี่น้องทั้งหลายอันสิ่ง สอนบ่หื้อเปนโทษประโยชน์กับห่อนมิแล ด้วยมิแท้ อันว่า <u>บุคคลผู้ใดก็ถือเอาขังไฟอัน</u> <u>ว่าบุคคลผู้้นั้นก็หกร้อนด้วยดินสิ่งเดียว</u> อัน ว่าพ้นจากยังอันที่จำเรูญตระกูล [หน้า ๔๖]	บุคคลผู้ใดก็ถือเอาขัง ไฟอันว่าบุคคลผู้้นั้นก็ หกร้อนด้วยดินสิ่ง เดียว	บุคคลที่เหยียบไฟก็ข้อมร้อนเท้า	ทำอะไรไว้ย่อมได้รับผลอย่างนั้น

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าอามาตย์เฝ้าผู้ ๑ อันมีชื่อว่าจาซอน อันมีปกติอันสลาดในอันขับแลเพื่อน อัน สำแดงยังอันขับแลเพื่อนว่า อันว่ากาลอัน ประสบพบกันแลเล่นต่างเมืองอันนี้ เปนอัน ได้ยากในโลก อันว่าเราอันเฝ้า ก็จึงมาหั้น ในกาลบัดนี้ อันว่าเราอัน <u>เปนบ่าวสองเทื่อ</u> ก็ มีแล [หน้า ๖๕]	เปนบ่าวสองเทื่อ	เป็นหนุ่มสองครั้ง	มีความสุขมากเป็นความสุขที่ได้พบเจออีกครั้ง
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าดูข้าทั้งหลาย มีบุญสมพารอันมากก็จึง ได้หั้น ก็ขอรัตนามถึงเมืองเงินยาง เพื่อ โผดยังดูทั้งหลายหื้อมีสุขทุกคนเทื่อะ อันว่า ชาวเมืองเงินยาง เหมือนดัง <u>เกิดเปนสาวสอง</u> <u>เทื่อ</u> ในกาลบัดนี้แล [หน้า ๗๐]	เกิดเปนสาวสองเทื่อ	เป็นสาวสองครั้ง	มีความสุขมากเป็นความสุขที่ได้พบเจออีกครั้ง

--	--	--	--	--

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	อันว่าข้าช่วงใช้แห่งนางจอมมารเซียงเคือ อันมีปัญญอันฉลาด ก็กล่าวยังถ้อยคำอัน อ่อนหวานว่า อันว่าดูข้าทั้งหลาย อุปมาดั่ง <u>น้ำในท่า ดังรือเพิงเปรียบเทียบกับด้วยน้ำ</u> <u>จันทน์อันควรค่าอันมากได้นี้</u> ชา อันว่ากลิ่น อันหอมกล่าวคือว่ายศศักดิ์แห่งชาวเมืองสี เซียงใหม่ ก็พึงตระลบอบไปทั่วทิศตะ ทั้งมวร [หน้า ๘๕]	น้ำในท่า ดังรือเพิง เปรียบเทียบกับด้วย น้ำจันทน์อันควรค่า อันมากได้	น้ำในท่าไม่อาจเปรียบเทียบกับ น้ำจันทน์ที่มีค่าได้	เป็นสิ่งที่เปรียบเทียบกันไม่ได้เลย
ตำนานพระยาเจือง	ดูรานางทั้งหลาย อันว่าถ้อยคำแห่งเจ้าทั้ง หลายก็หากมีแต่แล ด้วยมีแต่ อันว่า <u>กลิ่น</u> <u>หอมแห่งน้ำจันทน์ ก็หอมในกาลเมื่อได้ลาทา</u> <u>ลึงเดียว อันว่าน้ำในท่าอันเสาสางาม อันปน</u> <u>ที่รักเที่ยงล้ายิ่งตราบต่อเท่าชีวิตเปนแดนแล</u> [หน้า ๘๕]	กลิ่นหอมแห่งน้ำ จันทน์ ก็หอมในกาล เมื่อได้ลาทาสั่งเดียว อันว่าน้ำในท่าอันเสา สางาม อันปนที่รัก เที่ยงล้ายิ่งตราบต่อ เท่าชีวิตเปนแดน	น้ำจันทน์มีค่าเพียงกลิ่นหอมที่ดูบไล้ทา ตัวแต่น้ำในท่ามีความสำคัญต่อชีวิต มาก	เป็นสิ่งที่เปรียบเทียบกันไม่ได้เลย

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	ดูรนายเมืองทั้งหลาย อันว่า <u>ช้าง สทัน</u> ตัว ขาวเผือก อันเป็นช้างสารตัวประเสริฐยิ่ง ดังรือ แลจักถึงแข่งอันเปรียบเทียม <u>ช้างน้อย</u> ถอยสมพารไฉนนี้ชา [หน้า ๘๗]	ช้างสตัน ช้างน้อย	ช้างนักหัตต์ ช้างธรรมดาตัวเล็กๆ	นางอมคาย - จันทอม นางจอมมวเรียงเคือ
ตำนานพระยาเจือง	ดูรนางทั้งหลาย ด้วยมีแท้ อันว่าพระ ยาเจืองคนนั้น ได้แล้วยัง <u>ช้างสารทั้งหลาย</u> อัน ยิ่งกว่าพัน บักรับแพง ยังแควนรัก <u>ช้างพาน</u> <u>กล้า</u> ยิ่งกว่าช้างแก้วทั้งหลายฝูงนั้น [หน้า ๘๗]	ช้างสารทั้งหลาย ช้างพานคำ	ช้างทั้งหลาย ช้างพานคำช้างคู่บารมีของพระญาเจือง	ผู้หญิงทั้งหลาย นางจอมมวเรียงเคือ
ตำนานพระยาเจือง	ดูราเจ้าลูกรักแม่ อันว่าเราแม่ก็สั่งสอน เหมือนดัง <u>ไอดางจาม</u> อันว่าวัยอันเฒ่าแก่ อัน มาแก่เราแม่ ก็เพิงมี อันว่าเราแม่อันคำเฒ่า	ไอดางจาม	ไอดางจาม	สอนแทนคำ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระยาเจือง	อันว่านางผู้ใด อันถือเอาคำสอนอันหันมา ปานดังเจ้านั้น อันว่านางผู้นั้นชื่อว่าเปนร้าง เปนหม้าย เสี่ยงว่าได้ร้อยปีพันปีแล อันว่า เราแม่ ก็สั่งสอนยังเจ้า เสมอด้ง <u>ไอตางจาม</u> คองใดแควนดีบ่กล่าว ปัญญาเจ้ารำพึงซุเอา ก็มีเทือะ [หน้า ๑๐๓]	ไอตางจาม	ไอแทนจาม	สอนแทนคำ
	หากครอบงำเปนที่คนทั้งหลายกล่าวขังสิ่ง ทั้งหลาย อันมีอันหอมแลหับเหี่ยวเปนต้น อันกัคติในอันรักล้ำยิ่งในเจ้า ก็จึงได้สั่งสอน ยังเจ้า [หน้า ๑๐๒]			

ตำนานพระยาเจือง	อันว่าภูพระกระสัดต์ แกวคกฎหมายรู้แล้ว ยัง ใจแห่งเอนกาผู้นั้น ควรปลูกพืชแห่งหมากไม้ อันใด ว่าแบ่งไปยังเอนกาผู้นั้น สู่อันนั้น ใน กาลบัดนี้แลอันว่ากระสัดต์ ควรสืบเชื้อ บ้านเมืองอันเพิงได้ยาก ในโลก <u>อันว่าพืชแห่ง หมากไม้</u> อันใดอันเป็นด้วยประการดังอัน ก็ <u>บ่เป็นด้วยประการอันอื่น</u> อันว่ากระสัดต์อัน ควรสืบเชื้อบ้านเมือง ก็บ่มีในกาลทุกเมื่อ เว้น ไว้แต่ผละแห่งบุญแท้ดีหลีแล [หน้า ๑๑๘]	อันว่าพืชแห่งหมาก ไม้อันใดอันเป็นด้วย ประการดังอัน ก็ บ่เป็นด้วยประการ อันอื่น	เมื่อดพืชชนิดใดเมื่อหว่านหรือปลูกก็ ย่อมเป็นต้นไม้นั้น	หว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น
-----------------	---	--	---	---------------------------------

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานเมตเตยยสุดต์ ฉบับล้านนา	เหตุที่นั้นปานณสัดต์ทั้งหลายอันเป็นอธ ปัญหาประญาพุ่นซ้าได้ธัมม์แลเทื่อแลเทื่อ ก็บ่จำได้เข้าใจได้ฟังธัมม์แล้วลืมเสียบัด เดียนั้น ประคุดจะดังรอยท่าน <u>เอาไม้ไฟจิด น้ำแล</u> หายรอยไฟบัดเดียนั้นแล (หน้า	เอาไม้ไฟจิดน้ำแล หายรอยไฟบัดเดียนั้น	เอาไม้ไปจิดน้ำแล้วรอยจิดก็หายไป อย่างรวดเร็ว	ลืมความรู้ที่ได้เรียนมาเสียหมดสิ้น

	๕๑)			
ตำนานเมตเตยสุดฉัตร ฉบับล้านนา	อันว่าเทวดาแลอินทร์พรหมทั้งหลายมาแสน โกฏิจักกวาพนั้นมาดมอากาศในมั่งคณจัก กวาพที่นี้แล จักนับประหมานที่แห่งเทวดา ทั้งหลายนั้น ปลายเขมพอจิบได้ อันเทวดา ทั้งหลายคี่เนรมิตตนอยู่ได้แลสืบตน ชาวตน ๓๐ คน ๔๐ คนคี่มีแลพระพุทธรเมตตยยะเจ้า คนนั้น คี่จักปล่อยขังคนแลเทวดาทั้งหลาย หือพ้นจากบาปคือว่าอวิชาตันทหา (หน้า ๑๐๓)	ปลายเขมพอจิบได้	ปลายเขมพอจิบไม่ได้เลยเพราะไม่มีช่องว่าง เลย	มีมากมายเบียดเสียดคักเคียดจนไม่มีที่ว่างเลย
ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานสวนดอก	ที่เค้าชื่อเจ้ากาวิละสุริยวงศ์ เป็นผู้ทรงอิทธิ ภาพ มีอำนาจปฐเปื่อง มาตั้งป่าข้างเือง ริบรอมไพรบ้านพลเมือง พักผ่อนรัง แล้ว จึงยกย้ายมาตั้งเมืองเชียงใหม่เชิงเป็นเมือง ใหญ่ฮ้างมากกว่า ๒๐ ปีปลาย เกือบก้อมหัว เมืองทั้งหลายมาชูภายชูหน้า เก็บผักใส่ซ้า	เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้า ใส่เมือง	เก็บผักใส่ในตะกร้าเก็บข้าคนมาไว้ใน เมือง	รวบรวมไพร่พลมาไว้ในเมือง

	<u>เก็บข้าใส่เมือง</u> นครเชียงใหม่จึงคอยรุ่งเรือง มา พุทธศาสนาก็เจริญยิ่งขึ้น (หน้า ๖๗)			
ตำนานมูลศาสนาฉบับวัด พุกหงส์	เมื่อถอยกว่าร้อยปีนั้น บาปธัมม์ระกะโทสะ โมหะมากนัก แห่งสัตว์ทั้งหลาย คำโอวาท พระพุทธเจ้า คืบอาจตั้งอยู่ในสันตानะสัตตัง หลาย เขาได้อินคำพระ บัณฑิตอยู่ในสันตานะเขา ประดุจจะตั้ง <u>ไม้เจียดน้ำ</u> นั้นที่เดียวแล (หน้า ๔๐)	ไม้เจียดน้ำ	เอาไม้ไปจืดน้ำ	ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานมูลศาสนาฉบับ วัดพุกหงส์	เหตุตั้งอันจักเอาคำพระพุทธเจ้าทั้งมวล เข้ามาไว้ในบัดเดียนี้แท้ดีหลี เหตุพระ พุทธเจ้าเทศนาว่า คูราภิกขุทั้งหลายสัตต ทั้งมวลอันมีดินนั้นรอยดินทั้งหลายฝูงอื่น เข้ามาในรอยดินข้างนั้นนับเสียดแล มักว่า <u>รอยดินข้างครวบรอยดินนก</u> หันแล เหตุ	รอยดินข้างครวบ รอยดินนก	รอยเท้าข้างครอบรอยเท้านก	ความไม่ประมาทเป็นขอบแห่งกุศลทั้งมวล

	อันใหญ่มีฉันทิ ฤทธิทั้งหลาย ชื่ออันว่ากุ สละทั้งหลายมวณนี้ ก็เทียรยอมเข้าสู่อุป มาทะบ่หลออุปมาทะนั้นเป้น ประธาน แก่กุสละธัมม์ทั้งมวลก็ประเทียรตั้ง <u>ดินช้าง</u> <u>ควรวบดินนก</u> หันแล (หน้า ๗๒)			
--	---	--	--	--

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับ วัดเชียงมั่น	ดูรา อานันทะ พายหน้าสระหนองอันนี้ จักมุนขึ้นมา จักเป้น เมืองอันนี้ ชื่อว่าอ โยธยาพระญาเมื่อนั้นมักใครว่าร้ายแล้ว ดี จักเป้นดัง <u>แลนอันมีลิ้นสองอัน</u> นั้นแล เสนาซ้ายและขวามันคือหาความเมตตา กรุณาแก่คนทั้งหลายบ่ได้เป้นดังนกเค้า	แลนอันมีลิ้นสองอัน ขี้ลักเหมือนวอก	ตะกวดมีลิ้นสองแลน มีนิสัยขี้โมยเหมือนลิง	พูดจากลับกลอกปลิ้นปล้อนเชื่อถือไม่ได้ มือไว

	แลนกขางนั้นแล ใต้เมืองมันจัก <u>ขี้ลัก</u> <u>เหมือนวอก</u> นั้นแล (หน้า ๑)			
ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับ วัดกุคำ	เขาคีหันพระพุทธเจ้าแลอรหันดาแลมหา อาณันทเถระกับพระญาอินทร์ พระญา อโศกเปนปรีวารลวงแพวไฟสันนั้นเขาคี ใต้ใจว่าเปนพ่อค้าผู้ต้องอาญาตั้งอัน เขาคีชวนกันแล้วเล่นไฟทวยว่าจักลู่เอา เกลือเอาครว ว่าอันคันว่าเล่นไฟไฟเจด ไฟทันแล้วคืบอาจจักเอาได้คืบยอกดินขอ มือได้คืบเป็นอันอ่อนม้อยคืบไพนอนอยู่ เหมือนดัง <u>หมูนอนเกลบ</u> นั้นหันแล (หน้า ๔๕)	หมูนอนเกลบ	หมูนอนบนเกลบ	ไม่มีเรี่ยวแรง หมดแรง

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท

ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับ วัดคู์คำ	เขาคีหือเข้าน้ำโภชนาอาหารเปันทานแก่พระพุทธเจ้า แล้วคือขอพระบาทเชิงพระพุทธเจ้าแล พระพุทธเจ้าคือ อินคุรณณาเมตตาย่ำรอยพระบาทไว้รอย ๑ เพื่อจักหือ เป็นที่ไหว้แลบูชาแก่คนแลเทวดาทั้งหลายแล้วท้าว ว่าเมื่อคู ตถาคะเข้ามารอดที่นี้ คนทั้งหลายก็มากล่าว ว่าเมืองข้าทั้งหลายนี้เป็น <u>เมืองน้อยอ้อยเหลืองเฟื่องแห่ง</u> มีหินชะแล (หน้า ๕๑)	เมืองน้อยอ้อยเหลืองเฟื่อง แห่ง	เมืองขนาดเล็กที่มีต้นอ้อย เหลืองเฟื่องแห่ง	บ้านเมืองเล็กๆที่ขาดความอุดม สมบูรณ์มีแต่ความแห้งแล้ง
ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับ วัดคู์คำ	พระพุทธเจ้ามาเมตตาเราทั้งหลายจักได้กินได้ทาน เป็นอันดีนักเราทั้งหลายอยู่บ้านเมืองอันนี้ก็เป็นบ้าน กลางท่า่น ข้าทั้งหลายยินเลื่อมแรงด้วยอุปัฏฐากเป็น อันบ่เบายังแซกคนขุนมาอยู่ชู้มื่อช้วน หัวพอนุนพอ นวลหาคำจักสุขจักบานบ่ได้สักเทื่อ <u>ลาวพ่องค์จักซัก</u> <u>เมื่อบก ลาวพ่องค์จักซักคกน้ำ</u> หาที่จักเอชนใจบ่ได้ สักอันแล้วอัน (หน้า ๖๑)	ลาวพ่องค์จักซักเมื่อบก ลาวพ่องค์จักซักคกน้ำ	บ้างก็คั่งขึ้นบนบกบ้างก็คั่งให้ ตกน้ำ	ความคิดเห็นแตกต่างกันมีความ แตกแยกไม่สามัคคี
ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับ วัดคู์คำ	ในระแวกแคว้นอันนี้เขาลูกนอนคืบพังทลายลูกยิง ชายคืบพังคำพ่อคำแม่ผู้เฒ่าผู้แก่ผู้รู้ผู้มียศเสมหิศักดิ์	เอาตัวแต่งตัว เอาใจแต่งใจ	เอาตัวแต่งตัวเอาใจแต่งใจ	ทำแต่ใจตนเอง

	สั่งสอนก็ฟังเขาทั้งหยาจกพาละพาโล <u>เอาตัวแต่งตัว</u> <u>เอาใจแต่งใจ</u> ลวดจกเป็นอันทรายวินาสืบหาในยะ หลายประการ (หน้า ๖๑)			
ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับ วัดกุคำ	ลัวะ ๒ คนกล่าวว่าเพื่อข้าทั้ง ๒ มหาซื้อไก่เมือง เลี้ยงขวัญเข้าคาย ไทเมืองว่าขามนี้สู้จักหาไก่เมื่อแปลง ขวัญเข้าดั่งอันชา ว่าอัน ลัวะ ๒ คน จึงกล่าวว่าคำบว รานั้นว่า <u>เข้าคำคำถี้</u> เข้าถึงเดือน ๓ หุปลีแลบัดนี้พ้อเขา เข้าถึงเดือน ๔ คาย ข้าว่าอัน เขาว่าแต่เมื่อหน้าสู อย่าฟังคำคำบวรานั้น อันนี้ค้นไว้เหิงนานเท่าใดนก จักกินเสียคาย แต่เมื่อหน้าหื้อสู้รับเอาไว้บ้านเอาเมื่อ หุ้มที่ไว้หื้อดีแล ค้นฟังคำบวรนั้นจักพาอืบเข้าบ่ออย่าชะ แล (หน้า ๗๗)	เข้าคำคำถี้	ถึงเวลาที่จะเก็บเกี่ยวข้าว	ถึงเวลาที่จะเก็บเกี่ยวข้าว

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระเจ้าเลียบโลก	ประการ ๑ เขาทั้งหลายกล่าวว่าน้ำก็มิเสีย	ตกลน้ำปนปลายผา ตกลน้ำปนปลาย	มีน้ำมากก็ล้นกลาย เป็นน้ำตกและ	ไม่เป็นประโยชน์ เปล่าประโยชน์

ฉบับ วัดคู่คำ	ปดายนได้กินปลาสักตัวว่าอัน อัน ๑ เขาว่า <u>ตักน้ำเป็นปลาผา ตักน้ำเป็นปลาเข้า</u> ว่าอัน น้ำแม่น้ำอันนี้ไหลดังท่อเสียบ ปลาที่จับได้ลวธรรมกินรามว่าเป้นดั่งบ่เป้นสังนั้นปลาที่หาตัวทั้งจักขึ้นมาหลายชะแล (หน้า ๘๑)	เข้า	ท่วมต้นข้าวเสียบ	
ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับ วัดคู่คำ	อัน ๑ เอาเงินค่าแต่งตั้งเป้นเครื่องบวรโกศต่างๆ บ่ที่ค่าที่คุ้มสัง คนทั้งหลายจักประหมาทเข้าของเงินค่ามากนักมีหั้นชะแลแม่นจ่ายเบี้ยคี่บ่มีพอร้อย คี่สมมุติว่าพอร้อยเดียวไฟเหมือนเป้นดั่ง <u>เบี้ยชุกร้อยเสียบ</u> ชาวนั้นแล (หน้า ๑๓๐)	เบี้ยชุกร้อยเสียบ	เบี้ยมีร้อยเบี้ยแต่มีค่าเพียงยี่สิบ	มีค่าน้อยกว่าปกติ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระเจ้าเลียบโลก	ประการ ๑ ท้าวพระญาเสนาอำมาตย์ทั้ง	น้ำไหอันมีน้ำเต็มแล้วพ้อยดักเอามาใส่	น้ำมีอยู่เต็มไหแล้วกลับไปดักมาใส่	ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ

ฉบับ วัดคู่คำ	หลายคัจับเอากับชาวบ้านเมืองเบิกใหม่ ใส่แถมไฟชุปีชู่เดือน หิงสาท้าวขุนจัก บาบใหม่ไพร่ไทอยู่ไ้ๆ อุปมา เป็นคั้งน้ำ <u>ไไหนมีน้ำเต็มแล้วพ้อยตักเอามาใส่แถม อยู่ไ้ๆ ไไหนอันเปล่านั้นข้าไฟจะออก เสียไ้ๆ</u> เล่ามีหั้นชะแล (หน้า ๑๔๐)	แถมอยู่ไ้ๆ ไไหนอันเปล่านั้นข้าไฟ จะออกเสียไ้ๆ	อยู่เรื่อยๆแต่ไไหนที่ไม่มีน้ำก็กลับไป ตักออกเรื่อยๆ	
ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับ วัดคู่คำ	ท้าวพระญาทั้งหลายจักแต่งใส่การแก่ ไพร่ไทหาหว่างหาช่องบ่ได้ คนทั้งหลาย จักเอากการเจ้าตนเดิยคับแพมีหั้นชะแล พายหน้าแต่นั้นคนทั้งหลายจักทุกข์ ยากลำบากเจ็ญใจไผ่ผู้ที่ได้คัจกสั้งมาก นักลวดบ่เยะบ่สร้างบ้านเมืองคัข้าจักถอด เถียวไฟไ้ๆ เหมือนคั้ง <u>พระจันทร์แรมคำ ๑ ตราบถึงเดือนคันั้น</u> แล (หน้า ๑๔๑)	พระจันทร์แรมคำ ๑ ตราบถึงเดือนคั	พระจันทร์แรม ๑ ค่ำไปถึงแรม ๑๕ ค่ำ	เลื่อมลงไปเรื่อยๆ

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระเจ้าเลียบโลก	ท้าวพระญามหาพระสัตรตนประเสริฐ เกิดมา	หมาจึงจอกขี้ใส่ไต้ลคำ	สุนัขจึงจอกขี้ใส่ถาดทอง	ลดเกียรติยศศักดิ์ศรีของตน

ฉบับ วัดคู่คำ	ตนเปนใหญ่แล้วจักปลงจกวาง ลูกชิงหลานสาว เปนเชื้อขัตติยราช ไพเปนนางอัคมเหสีแก่ข้า แก้วคน หานลวดจกเสียดิกระกูลอุปมาเหมือน <u>หมาจิ้งจอกขี่ไล่โตลค่านันแล้ว</u> (หน้า ๑๔๑)			
ตำนานพระธาตุแช่แห้ง	ส่วนท้าวอนโมงตนน้องก็กินเมืองแทนพี่ นาน ชลีปีปลายลำไจเล่า เปนตั้ง <u>ไฟหมันแก้ว</u> ร้อนถนัด (หน้า ๑๒)	ไฟหมันแก้ว	ไฟที่อยู่ไนจีเจ้า	มีความแค้นอยู่ในใจ
ตำนานพระธาตุแช่แห้ง	ส่วนกระสัดต่นน้องซ้อยชื่อว่าท้าวหุง <u>ห้อย</u> <u>หัวใจ</u> ไปตกเทศได้ พระญาแช่เลียงหื้อริพล จันมาชู (หน้า ๑๒)	ห้อยหัวใจ	แขวนหัวใจ	เปลี่ยนใจไปจงรักภักดีต่อผู้อื่น
ตำนานพระธาตุแช่แห้ง	ต่างทูลทำนหื้อเปนเจ้าฟ้าหลวงเมืองน่านเสมอตั้ง ลูก <u>เกิดมากลางอก</u> แห่งมหากระสัดเจ้า (หน้า ๔๐)	เกิดมากลางอก	เกิดมาจากอก	บุตรที่ แท้จริง
ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานกบปิลวัตถุณกร	เมื่อศาสนาจุจกโหล่เสี่ยง ๕๐๐๐ พระวัสสา <u>น้ำ</u> <u>ที่วังก็จกกลายเปนหาด ที่หาดก็จกกลายเปนวัง</u>	น้ำที่วังก็จกกลายเปนหาด ที่หาดก็จกกลายเปนวัง	น้ำไนที่ลิกก็จะเดินเงินไปเป็นหาดทราย บริเวณหาดทรายก็จะกลายเปนนน้ำลิก	ที่เจริญรุ่งเรืองก็จะเสื่อมโทรมที่ที่ เคยเสื่อมโทรมจะรุ่งเรือง

	ลูกยิงลูกชายคืบครบอ้าพ่อแม่ของเรา เขาคีจัก <u>ละทิ้งหลังไว้เป็นหย่อมหย้า จักเอาทั้งหน้า</u> <u>เปนหอเปนเรือน</u> (หน้า ๒๑๑)	ละทิ้งหลังไว้เป็นหย่อมหย้า จักเอาทั้งหน้าเปนหอเปนเรือน	ทิ้งข้างหลังไว้ให้เป็นหย้าเอา ข้างหน้าเป็นเรือน	ลืมนุญคุณ
ตำนานกับปิลัตตุนคร	ดูราอนันท์เหี้ย กูตถาคณิพพานไฟได้ ๓๕๕๕ พระวัสสา จักทุกข์ใจบัณฑิตตั้งหลายแลคน ทั้งหลาย จักแตกตื่นกันมากนักแล <u>จักเก็งไม้คี่</u> <u>กลั้วหูก จักเก็งหลักคี่กลั้วหูก</u> จักเอาที่ไหนเปน ลี้จะหมั่นแก่นบ่ได้ (หน้า ๒๑๕)	จักเก็งไม้คี่กลั้วหูก จักเก็งหลักคี่กลั้วหูก	จะพึงไม้คี่กลั้วหูกจะพึงหลักคี่ กลั้วหูกเสีย	ไม่มีที่พึ่ง
ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานกับปิลัตตุนคร	กันว่าคณิพพานไฟแล้วได้ ตลอดและ ๕๐๐๐ พระวัสสานั้น ลูกสีกขุ่กูตถาคต จัก	เอาแก่นจันทน์แดงไฟแลกเอาก่อน อาจมมาไว้กิน	เอาแก่นจันทน์ที่มีค่าไปแลกเอาก่อน อาจมมาไว้กิน	เอาของมีค่าไปแลกกับของ ที่ไม่มีค่า

	ละคอนอันดีเสียแล้วจักถงหน้อยห้อยสอก แลผ้าพันแขนเหมือนกับวงช้างแอ่วเทศ นาธัมมวีรจาสหาที่ปัสสุมครเทศนาที่ ว่า ทางหลวงแลกลางบ้านคนแล คั่นได้ ลากะสักการนักแล้ว ก็จักสิกข์ออกมาเอา ลูกเอาเมีย อุปมาเทียบเหมือน กับ<u>เอาแก่น จันทน์แดงไฟแลเอกก่อนอาจมาไว้กิน</u> นั้นชะแล (หน้า ๒๓๖)			
ตำนานหมากน้ำเต้าจม หมากหรินฟู	อัน ๑ เขาบ่ควรออยู่ควรอนกับด้วยลูก ท้าวหลานพระญา อันเปน ราชวงสานันต์ ไ้ด้วย อันเขาเปนแก้วแลหานเขาลาวได้ อยู่ไ้ด้นอนกับด้วยลูกท้าวพระญาเสนาอา มาตย์ อันนี้ไ้เปนประจูดั่ง<u>หมาจิ้งจอก กินเข้าหนือไตรคำ ลวดเยียวใสในไตรคำ</u> นั้นแล (หน้า ๒๔๘)	หมาจิ้งจอกกินเข้าหนือไตรคำ ลวดเยียวใสในไตรคำ	สุนัขจิ้งจอกกินข้าวในถาดทองแล้ว ปัสสาวะใสในถาดทองนั้น	คนเนรคุณ
ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานหมากน้ำเต้าจม หมากหรินฟู	ถัดนั้นเสนาโหยศีดี ท้าวพระญาโหยศีดี ก็จักเถิงเชิงอันเปนหน้อย เสียชื่อแห่ง ท้าวพระญานั้นชะแล คือว่าเสนาผู้	ราชสีห์ไปเปนบริวารแห่งหมา จิ้งจอก	ราชสีห์เป็นบริวารแห่งหมาจิ้งจอก	ผู้มีอำนาจคบค้าสมาคมกับ ผู้ต่ำต้อยและถูกใช้เป็นเครื่องมือ ในการแสวงหาผลประโยชน์

	ไหยคัจฉาไฟอาโสรเชิงแก่นฝุงอัน บ่เป็นเชื้อราชวงศา ท้าวพระญาผู้ไหย นั้นคืเปดั่งราชสีห์ไฟเปนบริวารแห่ง หมาจิ้งจอกนั้นแล อัน ๑ เล่า ลูกหลาน ท้าวพระญาฝุงนั้นคืเปดั่งพระญาครุฑ ตนมิริทธิ์ไฟเปนบริวารแก้กาดำนั้น คื อุปมาเปดั่งอันแล (ต.หมากน้ำเต้าจมหากหรินฟู : 246)	พระญาครุฑตนมิริทธิ์ไฟเปน บริวารแก้กาดำ	พระญาครุฑเป็นบริวารแก้กาดำ	ผู้มีอำนาจคบค้าสมาคมกับ ผู้ต่ำต้อย
--	---	--	-----------------------------------	--

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานหมากน้ำเต้าจมหากหรินฟู	คนทั้งหลายฝุงเปนน้อยคืมักแพ้ผู้เปน ไหย ไพร่บ่อยจกมักงูใจแก่นคนเมืองคื	กบเขียดไล่กินงู	กบและเขียดไล่กินงู	ผู้มีอำนาจน้อยเอาชนะผู้ที่มี อำนาจมากได้

	อุปมาเปนดั่ง กบเขียดไถ่กินุนั้น แล (หน้า ๒๔๘)			
ตำนานโสัดตถก สำนวนล้านนา	แต่นั้นไฟเมื่อหน้า ข้ามล่องสงไชย มหากัป ๑ โลกว่างเปล่าจากพระเจ้าแล ตนคุดจะดั่ง เข้าแครงเดียวใสในฉาง อันใหญ่หนักบ่ทั่วไค นั้นแล (หน้า ๖)	เข้าแครงเดียวใสในฉางอันใหญ่ หนักบ่ทั่วไค	เข้าแครงเดียวนำไปใสในฉางใหญ่ไม่ทั่ว	จำนวนพระพุทธรูปเจ้าที่มาโปรด สัตว์มีน้อย
ตำนานโสัดตถก สำนวนล้านนา	ใจแห่งข้าเสมอดั่ง แก้วชिरเพ็ก ปลั่ง ขามสักอันแล (หน้า ๖๖)	แก้วชिरเพ็ก	เพชร	เข้มแข็ง กล้าหาญ
ตำนานโสัดตถก สำนวนล้านนา	ไใหอันเตมไพน้า คนผู้ใดผู้ ๑ กะทำขว้า ปากลงต๋าน้ำอันมิในไให้หลังตกลีขบ กว้างเสะหลอ อุปมาฉั้นไคท่านหัน จากคนขอทั้งหลายเข้ามาแม่นผู้ถ้อยคี่ ดี ผู้ข้งคี่ดีผู้ปานกลางคี่ดีข้งหื้อทาน แก่คนทั้งหลายมาขอนั้นหื้อรู้คน คี่เป ดั่ง ไใหอันขว้าปากลงต๋ เทอะ (หน้า ๘๕)	ไใหอันขว้าปากลงต๋	ไให้ขว้าปากไให้ลงต๋	ให้ทาน

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏใน ตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพระบรมธาตุเจ้า ดอยเก็ง	เวลากลางคืนน้ำมหาสมุทรก็ลวดแห้งเงิน เรือ พระญาสีสุ นั้นเสียดลวดเมื่อบ่ได้ พระญาสี	ออกจกแตก	ออกจะแตก	ได้รับทุกข์เวทนามากนัก

	ร้องให้เป็นทุกขเวทนามากนัก เปนคั่งอกจัก <u>แตก</u> พระญาติลวคอยู่นั้นแล (หน้า ๑๕๓)			
ตำนานราชครูอมงค์	เขาหันแก่เบี้ยเงินทอง <u>บรู๊ด้วยกองบ่อดด้วย</u> <u>เอี้ย</u> เท่ามีคำโกระ (หน้า ๑)	บรู๊ด้วยกองบ่อดด้วย เอี้ย	ไม่รู้จารีตของบ้านเมือง ไม่มีความรู้เรื่องที่เล่า ต่อกันมา	ไม่รู้เรื่องอะไรเลย
ตำนานสี่เกลอ	ที่นั่นเขา ๓ คนก็อยู่กันว่าชาตชาวไทน์มันเปน <u>เชื้อแลนสองลัน</u> มันเป็นคนช่างอู้ช่างฟุมาก ปากได้ใจบ่ตาม <u>ปากหลายลันปลิ้นหลายเสียง</u> (หน้า ๕)	เชื้อแลนสองลัน ปากหลายลันปลิ้นหลาย เสียง	แลน (ตะกวด)มีลันสองลัน พูดมาก คัดเสียงเป็นเสียงต่างๆ	พูดจากลับกลอก พูดจากลับกลอก

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพะเยา	พ่อจ้งสอนชาพี่น้องว่าเจ้าทั้งหลายยัง หวังเปนท้าวพญาเมื่อหน้า พี่น้องอย่าละ กันเลียบดี หนีมาบ่เรียกน้อง บดีแล <u>ผู้</u>	ผู้รักเต็มผืนหนัง ผู้ชังเต็มผืน สาด	คนรักมีเต็มผืนหนัง คนที่ชังมีเต็มผืนเสื้อ	คนรักมีน้อย คนชังมีมาก

	<u>รักเต็มพื้นหนัง ผู้ซังเต็มพื้นสาด มินตา</u> <u>บ่หันพี ตีดาบ่หันน่อง</u> บ่ดีนา ตูยู่ไสตาง ยาง <u>พร่องซั๊กเมื่อบก พร่องถกเมื่อวัง</u> <u>พร่องรังหื้อได้ พร่องไซหื้อเสีย พร่อง</u> <u>ซั๊กหื้อถี้ พร่องดีหื้อห่าง ยีซั๊กเมื่อซ่าย</u> <u>อ้ายคัจจกซั๊กเมื่อขวา</u> จิงค้ำว่าจิงรา ข่าค้ำว่า ข่าแรง อ้ายว่าจกจี้ ข่าว่าจกแกง ปั้งบ่หัน สุกถกคอกจี้ บ่ดีนา เจ้าท้าวพญาหมา กษัตริย์ใช้ไฟที่ใดไต่หื้อสุด บุคหื้อถอง ปองหื้อได้จิงคินา (หน้า : ๘)	มินตาบ่หันพี ตีดาบ่หันน่อง พร่องซั๊กเมื่อบก พร่องถกเมื่อวัง พร่องรังหื้อได้ พร่องไซหื้อเสีย พร่องซั๊กหื้อถี้ พร่องดีหื้อห่าง ยีซั๊กเมื่อซ่าย อ้ายคัจจกซั๊กเมื่อขวา	ลืมนาคขึ้นมาไม่เห็นพี ไม่เห็นน่อง บ้างคิงขึ้นไปบนบก บ้างคิงลงไปแม่น้ำลึก บ้างจะสร้างให้ได้ บ้างก็จะทำให้เสียหาย บ้างทำให้ถี้ บ้างคลี้ให้ห่าง น่องคิงไปทางซ่าย พี่ชายจะคิงไปทางขวา	ไม่มีที่พึ่งพิง แดกความสามัคคีกัน แดกความสามัคคีกัน แดกความสามัคคีกัน แดกความสามัคคีกัน
--	---	---	--	--

ตำนาน / เรื่อง	ข้อความที่ปรากฏ	สำนวนที่ปรากฏในตำนาน	ความหมาย	
			ตามตัวอักษร	ตามบริบท
ตำนานพะเยา	พ่อจื๋งสอนชาพี่น้องว่าเจ้าทั้งหลายยัง หวังเป็นท้าวพญาเมื่อหน้า พี่น้องอย่าละ กันเสียบ่ดี หนีมาบ่เรียกน้อง บ่ดีแล ผู้	จิงค้ำว่าจิงรา ข่าค้ำว่าข่าแรง	จิงค้ำว่าจิงแรง ข่าค้ำว่าข่าแรง	ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกัน

	รักเต็มผืนหนัง ผู้ซังเต็มผืนสาด มินดา บ่หันพี ตีดาบ่หันน้องบ่ดิดา ตูยู่ไสตา ยาง พร่องซังเมื่อบก พร่องถกเมื่อวัง พร่องรังหื้อได้ พร่องไซหื้อเสีย พร่อง ซักหื้อดี พร่องดีหื้อห่าง ยี่ซังเมื่อซาย อ้ายคัจจกซังเมื่อขวา ขิงคัวขิงรา ขาคี ว่าข่าแรง อ้ายว่าจกจี ยี่ว่าจกแกง ปั้งบ่ ทันสุกถอดออกจี บ่ดิดา เจ้าท้าวพญา มหาษัตริย์ใช้ไฟที่ใด ไต่หื้อสุด ขุดหื้อ ถอง ปองหื้อไต่ จิงดิดา (หน้า : ๘)	อ้ายว่าจกจี ยี่ว่าจกแกง ปั้งบ่ทันสุกถอดออกจี ไต่หื้อสุด ขุดหื้อถอง ปองหื้อ ได้	พี่ซายก็จจะว่าจี น้องซายก็ว่าจจะแกง ปั้งไม่ทันสุกถอดออกจี ไต่ไปให้สุดทาง ขุดให้ถึง ทำให้ได้	แตกความสามัคคีกัน แตกความสามัคคีกัน จะทำสิ่งใดก็ควรจะต้องตั้งใจทำจริง มุ่งมั่นทำให้สำเร็จจึงได้
--	---	--	--	---

ภาคผนวก ก (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาคผนวก ก (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลำดับที่	สำนวน หมวด ก.	คำอ่าน	ความหมาย
1	กบเขียดไล่กินงู	กบ-เขียด-ไล่-กิน-งู	ผู้มีอำนาจน้อยเอาชนะผู้มีอำนาจมากได้
2	กลิ่นหอมแห่งน้ำจันทน์คืหอมในกาลเมื่อไล่ลาทาสึง เดียว อันว่าน้ำในท่าอันเสาใสงามอันเป็นที่รักเที่ยงล้ำ ตราบต่อเท่าชีวิตเป็นแดน	กลิ่น-หอม-แห่ง-น้ำ-จันทน์-คื-หอม-ใน-กาน-เมื่อ- ไล่-ลา-ทา-สึง-เดีย-อัน-ว่า-น้ำ-ใน-ต้า-อัน-เสา- ใส-งาม-อัน-เป็น-ตี้-อัก-ลาบ-ต่อ-เท่า-จี-วิ-ด- เป็น-แดน	เป็นสิ่งที่เปรียบเทียบกันไม่ได้เลย
3	กรียาอันว่าคำสนสื่อนั้น หงส์ตัวเดียวมี ๒ หัว คียังรู้ แตกรู้มล้างเสียกัน	จี-ยา-อัน-ว่า-คำ-สน-สื้อ-นั้น-หงส์-ตัว-เดีย-มี- สอง-หัว-ก็-ยัง-ฮู้-แตก-ฮู้-ม้าง-เสีย-กัน	ไม่ควรฟังคำยุยงสนสือเพราะจะทำให้ทะเลาะ แตกแยกกัน
4	กาละบ่เทิงตำนานบ่เติง	ก้า-ละ-บ่-เติง-ต้า-นาน-บ่อ-เติง	ยังไม่ถึงเวลาอันสมควร
5	กาละหากเติง ตำนานหากเติง	ก้า-ละ-หาก-เติง-ต้า-นาน-หาก-เติง	ถึงเวลาที่เหมาะสมแล้ว
6	กางไซแล้วเอาหญ้ามาอีดปากไซบ่หื้อปลาออกได้	ก้าง-ไซ-แล้ว-เอา-หญ้า-มา-อีด-ปาก-ไซ-บ่อ- หื้อ-ปลา-ออก-ได้	สงวนไว้ รักษาไว้ซึ่งสมบัติของแผ่นดิน
7	กางไซไว้บ่หื้อปลาออกไผ	ก้าง-ไซ-ไว้-บ่อ-หื้อ-ปลา-ออก-ไป	สงวนไว้ รักษาไว้ซึ่งสมบัติของแผ่นดิน
8	กางบ่อีดกา ข้างเสียยังประชาชนาราชกูร์บ้านเมือง	ก้าง-บ่อ-อีด-กา-ข้าง-เสีย-ยัง-ประ-ชา-นา-ราด- บ้าน-เมือง	นำสมบัติของแผ่นดินออกมา เพื่อให้แก่ ประชาชน

ภาคผนวก ก (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลำดับที่	สำนวน	คำอ่าน	ความหมาย
9	กินเข้าขันรองตั้งชู้ที่	กิน-ข้าว-ขัน-สอง-ตั้ง-จู้-ตี้	ให้ความไว้วางใจมาก ให้เกียรติเป็นอย่างยิ่ง
10	กินเข้าลืมตอเฟื่อง	กิน-ข้าว-ลืม-ตอ-เฟื่อง	ลืมนบุญคุณที่เคยได้พึ่งพาอาศัย
11	เก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง	เก็บ-ผัก-ใส่-ซ้า-เก็บ-ข้า-ใส่-เมือง	รวบรวมผู้คนมาไว้ในเมือง
12	เกิดเป็นสาวสองเทื่อ	เกิด-เป็น-สาว-สอง-เตื่อ	มีความสุขมาก
13	เกิดแต่อก	เกิด-แต่-อก	เป็นบุตรที่แท้จริงและเป็นบุตรที่รักมาก
14	แก้วชिरเพก	แก้ว-วะ-จิ-ระ-เป็ก	เข้มแข็ง
15	ของไกลเจ้า	ของ-ไก่อ-เจ้า	หญิงที่มีสามีหรือคนรักแล้ว แต่สามีหรือคนรัก ไม่ได้อยู่ดูแลหรืออยู่ห่างไกลกัน
16	ข้าวเทียวทางไต่	ข้าว-เตียว-ทาง-ไต่	ถูกคูห่มั่นดูแลจน เหยียบย่ำตลอดเวลา
17	จิงคี่ว่าจิงรา ข้าคี่ว่าข้าแรง	จิง-กี้-ว่า-จิง-ฮา-ข้า-กี้-ว่า-ข้า-แส	ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมลดละกัน
18	จี่เรือเหล้มเดียวกัน	จี่-เฮื้อ-เหล้ม-เดียว-กัน	ร่วมชะตากรรมเดียวกัน, รับผิดชอบร่วมกัน
19	จี้ลักเหมือนวอก	จี้-ลัก-เหมือน-วอก	มือไว จี้ขโมย

ภาคผนวก ค (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลำดับที่	สำนวน	คำอ่าน	ความหมาย
20	เข้าคำคำถี้	เข้า-คำ-คำ-ถี้	ถึงเวลาเก็บเกี่ยว
21	เข้าแครงเดียวใส่ในฉางอันใหญ่หนักบ่ทั่วได้	เข้า-แครง-เดียว-ใส่-ใน-ฉาง-อัน-ใหญ่-นัก-บ่อ-ทั่ว-ได้	จำนวนพระพุทธรูปเจ้าที่มาโปรดสัตว์มีน้อย
22	เข้าหนาปลาเท้า	เข้า-หนา-ปลา-เท้า	บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์มาก
23	เขียดออนา	เขียด-อ-นา	เสียงร้องไห้ดังเซ็งแซ่
24	ขุดดินเป็นไฟออก	ขุด-ดิน-เป็น-ไฟ-ออก	ดินแข็งมาก
หมวด ค.			
25	ค่าน้อยคี่หื้อเป็นคำใหญ่ คำไพร่คี่หื้อเป็นคำขุน	คำ-น้อย-คี่-หื้อ-เป็น-คำ-ใหญ่-คำ-ไพร่-คี่-หื้อ-เป็น-คำ-ขุน	โกหก สร้างเรื่องราวกล่าวหาผู้อื่น
26	คำร้อนซ้อนกระหาย	คำ-ฮ้อน-ซ้อน-กระ-หาย	คำพูดที่เคียดพูดไว้ต่อกันทำให้เกิดความคิดถึงกัน
หมวด ง.			
27	เคราะห์จាំกัมม์เทิง	เคราะห์-จាំ-ก้าม-เติง	ถึงคราวเคราะห์
28	จ้วนกินข้า (ฆ่า) ขาดชีวิต	จ้วน-กิน-ข้า-ขาด-จิ-วิด	ผู้ที่ไวใจไม่ได้

ภาคผนวก ค (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลำดับที่	สำนวน	คำอ่าน	ความหมาย
	หมวด จ.		
29	จักเก็งไม้คักลัวหัก จักเก็งหลักคักลัวหลุ	จัก-เก็ง-ไม้-กั-กลัว-หัก-จัก-เก็ง-หลัก-กั-กลัว-หลุ	ไม่มีที่พึ่ง
30	จักละทังหลังไ่ว้เป็นหย่อมหญ้า จักเอาทังหน้าเปน หอเปนเรือน	จัก-ละ-ตัง-หลัง-ไ่ว้-เป็น-หย่อม-หญ้า-จัก-เอา- ตัง-หน้า-เป็น-หอ-เป็น-เรือน	ลืมนุญคุณ
31	จิ้นเข้าหนมในเฟื่องหม้อ	จิ้น-เข้า-หนม-ใน-เฟื่อง-หม้อ	ประสบกับความทุกข์ยากลำบากมาก
	หมวด ช.		
32	ช้างตัวเมามัน	ช้าง-ตัว-เมา-มัน	บ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ
33	ช้างน้อย	ช้าง-น้อย	หญิงสาวธรรมดา
34	ช้างพานคำ	ช้าง-พาน-คำ	หญิงอันเป็นที่รัก
35	ช้างสตัน	ช้าง-สะ-ตัน	หญิงสาวสูงศักดิ์
36	ช้างสารทั้งหลาย	ช้าง-สาร-ตัง-หลาย	ผู้หญิงทั้งหลาย
	หมวด ด.		
37	ดอกโยธิกา	ดอก-โย-ธิ-กำ	หญิงสาวสูงศักดิ์

ภาคผนวก ก (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลำดับที่	สำนวน	คำอ่าน	ความหมาย
หมวด ต.			
38	ตคน้ำเปนปลายผา ตคนาเปนปลายเข้า	ตค-น้ำ-เป้น-ปลาย-ผา-ตค-นา-เป้น-ปลาย-เข้า	ไม่เป็นประโยชน์ , เปล่าประโยชน์
39	ไต่หื้อสุด ขุดหื้อถอง ปองหื้อได้	ไต่-หื้อ-สุด-ขุด-หื้อ-ถอง-ปอง-หื้อ-ได้	เมื่อทำสิ่งใดจงทำอย่างตั้งใจและมุ่งมั่นทำจริงจน ประสบผลสำเร็จตามที่ได้ตั้งความหวังไว้
หมวด น.			
40	น้ำกลางทางบ่หื้อใส ไฟกลางทางบ่หื้อวอด	น้ำ-กลาง-ทาง-บ่อ-หื้อ-ใส-ไฟ-กลาง-ทาง-บ่อ- หื้อ-วอด	เป็นไมตรีต่อกัน เดินทางไปมาหาสู่กันเสมอ
41	น้ำที่วังคัจฉากลายเป้นหาด ที่หาดคัจฉากลายเป้นวัง	น้ำ-ตี-วัง-ก็-จัก-กลาย-เป้น-หาด-ตี-หาด-ก็-จัก- กลาย-เป้น-วัง	ที่ที่เคยเจริญรุ่งเรืองก็จะเสื่อมโทรม ที่ที่เคยเสื่อม โทรมก็จะกลายเป็นที่ที่เจริญรุ่งเรือง
42	น้ำในท่าดั่งรือเพิงเปรียบเทียบกับด้วยน้ำจันทน์อัน ควรค่ามากได้	น้ำ-ใน-ต้า-ดั่ง-รือ-เปรียบ-เทียบ-กับ-ด้วย-น้ำ- จัน-อัน-ควน-ค่า-มาก-ได้	เป็นสิ่งที่เปรียบเทียบกันไม่ได้เลย
43	น้ำอันเกิดแต่บ่อแต่ส้างอันท่านหากขุด	น้ำ-อัน-เกิด-แต่-บ่อ-แต่-ส้าง-อัน-ท่าน-หาก-ขุด	ทำอะไรไว้ก็ย่อมได้รับผลอย่างนั้น
44	น้ำอยู่ไกล ไฟอยู่ใกล้	น้ำ-อยู่-ไกล-ไฟ-อยู่-ใกล้	ศัตรูอยู่ใกล้กว่ามิตร
หมวด บ.			
45	บ่กินเข้าปลายตองไผ	บ่อ-กิน-เข้า-ปลาย-ตอง-ไผ	ไม่ยอมเป็นข้าทาศใคร
46	บ่รู้ด้วยกอง บ่ถองด้วยเจ็ย	บ่อ-รู้-ด้วย-กอง-บ่อ-ถอง-ด้วย-เจ็ย	ไม่มีความรู้อะไรเลย

ภาคผนวก ก (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลำดับที่	สำนวน	คำอ่าน	ความหมาย
47	บอนเกิดกับห้วย	บอน-เกิด-กับ-ห้วย	ถือกำเนิดที่ใดก็ยอมเป็นคนที่นี่นั้สัญชาตินั้น
48	บัวกับน้ำและน้ำกับบัว	บัว-กับ-น้ำ-และ-น้ำ-กับ-บัว	เมื่อบารมีไม่ถึงก็ไม่สามารถดำรงตำแหน่งได้
49	เบี้ยชูดร้อยเสียขาว	เบี้ย-ชูด-ร้อย-เสีย-ขาว	ไม่เห็นค่า ของสิ่งที่มี
50	บุคคลผู้ใดถือเอาขังไฟ อันว่าบุคคลผู้นั้นคืหากร้อน ด้วยดินสิ่งเดียว	บุก-คน-ผู้-ใด-ถือ-เอา-ขัง-ไฟ-อัน-ว่า-บุก-คน-ผู้-นั้น-ก็- หาก-ร้อน-ด้วย-ดิน-สิ่ง-เดียว	ผู้ใดกระทำเช่นไรก็ย่อมได้รับผลเช่นนั้น
	หมวด ป.		
51	ปลาขี้หม้อจับได้	ปลา-ขี้-หม้อ-จับ-ได้	เบียดเสียดขัดเคียดกันจนไม่มีที่ว่าง
52	ปากหลายลิ้นปลิ้นหลายเสียง	ปาก-หลาย-ลิ้น-ปลิ้น-หลาย-เสียง	พูดจากลับกลอกไม่น่าเชื่อถือ
53	ป้านยังเหมื่อนน้ำใส่นา	ป้าน-ยัง-เหมื่อน-น้ำ-ใส่นา	ทำคุณประโยชน์แก่คนทั้งหลาย
54	ปิ้งบ่ทันสุกทอดออกจี่	ปิ้ง-บ่-ทัน-สุก-ทอด-ออก-จี่	ใจเร็วคว่นได้
55	เปนบ่าวสองเทื่อ	เป้น-บ่าว-สอง-เทื่อ	เป็นความสุขที่ได้พบกับเหตุการณ์ที่ทำให้เกิด ความสุขนั้นอีกครั้งหนึ่ง
56	เปนประทัดเส้นไหมคำผ่านเมืองต่อกัน	เป้น-พะ-ทัด-เส้น-ไหม-คำ-ผ่าน-เมือง-ต่อ-กัน	มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน
57	เปนแผ่นคำลำเดียว	เป้น-แผ่น-คำ-ลำ-เดียว	เป็นมิตรที่ดีต่อกัน
58	เปนแผ่นทองทิพย์อันเดียวกัน	เป้น-แผ่น-ทอง-ทิพย์-อัน-เดียวกัน	เป็นมิตรที่ดีต่อกัน

ภาคผนวก ก (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลำดับที่	สำนวน	คำอ่าน	ความหมาย
59	แปลงเรือนหื้อช่วยคา เมื่อนาหื้อช่วยเข้า หมวด ผ.	แป้ง-เฮือน-หื้อ-จ้วย-คา-เมือ-นา-หื้อ-จ้วย-เข้า	ให้รู้จักช่วยเหลือผู้อื่น
60	ผู้เฒ่าเมื่อก่อนหม่อนเมื่อหึ่ง	ผู้-เฒ่า-เมื่อ-ก่อน-หม่อน-เมื่อ-หึ่ง	คำบอกเล่าที่นานมาแล้ว
61	ผู้รักเต็มผืนหนัง ผู้ซังเต็มผืนสาด หมวด ผ.	ผู้-รัก-เต็ม-ผืน-หนัง-ผู้-จัง-เต็ม-ผืน-สาด	คนรักมีน้อย คนซังมีมาก
62	ฝุ่นบ้านฝุ่นเมือง หมวด พ.	ฝุ่น-บ้าน-ฝุ่น-เมือง	ไพร่ฟ้าประชาชน
63	พ่องชักเมื่อบก พ่องถกเมื่อวัง	พ่อง-จ๊ก-เมื่อ-บก-พ่อง-ถก-เมื่อ-วัง	การกระทำที่ขัดแย้งกันแตกความสามัคคีกัน
64	พ่องชักหื้อถี้ พ่องตีหื้อห่าง	พ่อง-จ๊ก-หื้อ-ถี้-พ่อง-ตี-หื้อ-ห่าง	การกระทำที่ขัดแย้งกันแตกความสามัคคีกัน
65	พ่องรังหื้อได้ พ่องไซหื้อเสีย	พ่อง-ฮัง-หื้อ-ได้-พ่อง-ไซ-หื้อ-เสีย	การกระทำที่ขัดแย้งกันแตกความสามัคคีกัน
66	พระจันทร์แรมคำ 1 ทรายถึงเดือนดับ	พระ-จัน-แรม-คำ-นึ่ง-ละ-หลาบ-ถึง-เดือน-ดับ	เสื่อมถอยลงไปเรื่อย ๆ
67	พระญาครุฑตนมีฤทธิ์ไผเป็นบรืวารแก้คำดำ	พระ-ยา-ครุฑ-ตน-มี-ริด-ทิ-ไป-เป็น-บอ-ริ-วาน-แก้-คำ-ดำ	ผู้มีอำนาจคบค้าสมาคมกับผู้ต่ำด้อย
68	พระญาหงส์อันกาหากมาเลี้ยงดูยังลูก	พระ-ยา-หง-อัน-กา-หาก-มา-เลี้ยง-ดู-ยัง-ลูก	ปล่อยให้คนชั่วมาดูแลบ้านเมือง
69	พี่ท้าวหื่อน้องปก พี่ตกหื่อน้องเอา	ปี-ต้าว-หื้อ-น้อง-ปก-ปี-ตก-หื้อ-น้อง-เอา	ให้ช่วยเหลือกันระหว่างพี่น้องอย่าทอดทิ้งกัน

ภาคผนวก ก (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลำดับที่	สำนวน	คำอ่าน	ความหมาย
70	พี่รู้พี่ปองน้องรู้น้องกล่าว หมวด ฟ.	ปี้-ฮู้-ปี้-ปอง-น้อง-ฮู้-น้อง-กล่าว	พี่น้องควรหันหน้ามาปรึกษากันรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน
71	พินด้นกล้วย	พิน-ด้น-กล้วย	ทำได้โดยง่าย
72	ฟ้าผ่าคำเดียว	ฟ้า-ผ่า-คำ-เดียว	คำสั่งที่เด็ดขาดของกษัตริย์
73	ไฟใน	ไฟ-ใน	สายลับของฝ่ายตรงข้ามที่จะเข้ามาสอดแนมข่าวสารความเป็นไปของบ้านเมือง
74	ไฟหมั่นเต้า หมวด ม.	ไฟ-หมั่น-เต้า	มีความแค้นอยู่ในจิตใจ
75	มอดเมือง	มอด-เมือง	ผู้ที่ทำลายบ้านเมือง
76	มีนตาบ่หันพี ตีตาบ่หันน้อง	มีน-ต้า-บ่อ-หัน-ปี้-ตี-ต้า-บ่อ-หัน-น้อง	ไม่มีที่พึ่ง
77	แม่ไกล่ล่าเทิงกัน	แม่-ไก่อ-ล่า-เติง-กัน	อยู่ไม่ไกลกันเท่าไรนัก ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กัน
78	แม่น้ำทั้ง ๒ สาย อันห้อมมาเสมอกันแล้ว	แม่-น้ำ-ตั้ง-สอง-สาย-อัน-ห้อม-มา-สะ-เหมอ-กัน-แล้ว	เมือง 2 เมืองที่มีความเสมอกัน
79	เมืองคูคี่พอสร้าง ช้างคูคี่พอขี่	เมือง-กู-คี่-พอ-สร้าง-ช้าง-กู-คี่-พอ-ขี่	สร้างทุกอย่างด้วยตนเอง ไม่เคยพึ่งใคร
80	เมืองน้อย อ้อยเหลืออง เฟื่องแห่ง	เมือง-น้อย-อ้อย-เหลืออง-เฟื่อง-แห่ง	บ้านเมืองเล็กๆที่ขาดความอุดมสมบูรณ์มีแต่ความแห้งแล้งเพาะปลูกอะไรก็ได้ผล

ภาคผนวก ก (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลำดับที่	สำนวน	คำอ่าน	ความหมาย
81	ไม้เจียดน้ำ	ไม้-เจียด-น้ำ	ไม่จดจำ , ลืม
82	ยี่ซักเมื่อซ่าย อ้ายก็จักซักเมื่อขวา	ยี่-จัก-เมื่อ-ซ่าย-อ้าย-ก็-จัก-จัก-เมื่อ-ขวา	การกระทำที่ขัดแย้งกันแตกความสามัคคีกัน
83	รอยตีนช้างครวบรอยตีนนก	รอย-ตีน-ช้าง-ครวบ-รอย-ตีน-นก	ความไม่ประมาทเป็นยอดแห่งกุศลทั้งมวล
84	ราชสีห์ไฟปนบรืวารแห่งหมาจิ้งจอก	ราช-สี-ไฟ-ปน-บรื-วาร-แห่ง-หมา-จิ้ง-จอก	ผู้มีอำนาจคบค้าสมาคมกับผู้ต่ำต้อย
85	เรือนเดียว	เรือน-เดียว	มีความสัมพันธ์ที่สนิทสนมเสมือนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน
86	ลัมปกตกเก็บกับด้วยกัน	ลัม-ปก-ตก-เก็บ-กับ-ด้วย-กัน	ให้ช่วยเหลือกันระหว่างพี่น้องอย่าทอดทิ้งกัน
87	ลักใจ	ลัก-ใจ	หลอกลวง , หลอกใช้
88	นางพร่องก็จักซักเมื่อบก นางพร่องก็จักซักตกน้ำ	นาง-พ่อง-ก็-จัก-จัก-เมื่อ-บก-นาง-พ่อง-ก็-จัก-จัก-ตก-น้ำ	การแตกความสามัคคี
89	แล่นอันมีลิ้นสองอัน	แล่น-อัน-มี-ลิ้น-สอง-อัน	พูดจากลับกลอกไม่น่าเชื่อถือ
90	แล่นเหมือนฟาน คลานเหมือนเต่า	แล่น-เหมือน-ฟาน-คลาน-เหมือน-เต่า	จะเร็วหรือช้า
91	ลูกช้างหางเมือง	ลูก-ช้าง-หาง-เมือง	เมืองเล็กๆที่อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวงมีฐานะเป็นเมืองขึ้น

ภาคผนวก ก (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลำดับที่	สำนวน	คำอ่าน	ความหมาย
92	ไล่เอาหมากกอกชกหัวเอาคี่ได้แล้ว หมวด ว.	ไล่-เอา-หมาก-กอก-จ๊ก-หัว-เอา-คี่-ได้-แล้ว	เอาชนะได้โดยง่าย ไม่ต้องเสียกำลังรบ
93	เวียงเขื่อนขันปราคกรแก้ว หมวด ศ.	เวียง-เขื่อน-ขัน-ผา-ก้าน-แก้ว	ผู้ที่ปกป้องช่วยเหลือเรา
94	เสือโคร่งขบไผ	เสือ-โคร่ง-ขบ-ไผ	ถึงเก่งกล้าสามารถก็ไม่อาจทำอะไรได้
95	เลิกตกหัวเมืองช่วยกันข้า เลิกตกหล้าเมืองช่วยกัน ฟัน	เลิก(ศึก)-ตก-หัว-เมือง-จ้วย-กัน-ข้า-เลิก(ศึก)-ตก-หล้า- เมือง-จ้วย-กัน-ฟัน	ให้พี่น้องช่วยเหลือกันในยามศึกสงคราม
96	แสบไล่ไหม้ใจ	แสบ-ไล่-ไหม้-ใจ	ความทุกข์ร้อนแสนสาหัสทั้งกายใจ
97	สืบคางต่างลิ้น หมวด ห.	สืบ -คาง-ต่าง-ลิ้น	สืบราชสมบัติ , รับช่วงทำต่อไป
98	หนทางเที่ยวแห่งเขา		ถูกดูหมิ่นดูแคลน ถูกเหยียบย่ำอยู่เสมอ
99	หนทางเที่ยวอันมีเสี้ยนมีหลัก เป็นเปือกเป็นตมบ่ ราบบ่เพียง	หน-ตาง-เที่ยว-อัน-มี-เสี้ยน-มี-หลัก-เป็น-เปือก-เป็น- ตัม-บ่อ-ราบ-บ่อ-เพียง	กฎหมาย จารีต ต่างๆของบ้านเมืองที่ยังไม่ เหมาะสมไม่ควร
100	หย่อมหญ้าข้าเมือง	หย่อม-หญ้า-ข้า-เมือง	ไพร่ฟ้าประชาชน
101	ห้อยหัวใจ	ห้อย-หัว-ใจ	เปลี่ยนใจ
102	หัวใจอันร้อนซ่อนกระหาย	หัว-ใจ-อัน-ร้อน-ซ่อน-จะ-หาย	จิตใจที่รุ่มร้อนไปด้วยค้นหา

ภาคผนวก ก (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลำดับที่	สำนวน	คำอ่าน	ความหมาย
103	หัวดำดิน ดินมันก็ยอมดำหญ้า	หัว-ดำ-ดิน-ดิน-มัน-ก็-ยอม-ดำ-หญ้า	ถือกำเนิดที่ใดก็ยอมเป็นคนที่นี่นั้สัญชาตินั้น
104	หมาจิ้งจอกกินเข้าเหนือไทรคำแล้วลวดเขี้ยวใส่ใน ไทรคำ	หมา-จิ้ง-จอก-กิน-เข้า-เหนือ-ละ-ไหล-คำ-แล้ว-ลวด- เขี้ยว-ใส่-ใน-ละ-ไหล-คำ	คนต่ำศักดิ์ที่ได้กลุกกลีกับลูกกษัตริย์เชื่อ ขัดติยะยอมจะทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อราช ตระกูล
105	หมาจิ้งจอกจี้ใส่ไทรคำ	หมา-จิ้ง-จอก-จี้-ใส่-ละ-ไหล-คำ	คนต่ำศักดิ์ที่ได้ลูกสาวกษัตริย์เชื่อขัดติยะไป เป็นคู่ครอง
106	หมาจิ้งจอกก็ได้กินเข้ายังไทรคำ	หมา-จิ้ง-จอก-ก็-ได้-กิน-เข้า-ยัง-ละ-ไหล-คำ	คนที่ไม่ใช่เชื้อสายของกษัตริย์แต่ได้ขึ้น ครองราชย์เป็นกษัตริย์
107	เห็ดอันเกิดกับขอน	เห็ด-อัน-เกิด-กับ-ขอน	ถือกำเนิดที่ใดก็ยอมเป็นคนที่นี่นั้สัญชาตินั้น
108	หมูนอนแกลบ	หมู-นอน-แกลบ	หมดแรง ไม่มีเรี่ยวแรง
109	ไหอันขว้าปากลงต่ำ	ไห-อัน-ขว้า-ปาก-ลง-ต่ำ	การให้ทาน การเสียสละ
110	ไหน้ำอันมีน้ำเต็มแล้วพ้อยดักเอามาใส่แถมอยู่ไ้ๆ ไหน้ำอันเปล่านั้นซ้ำไฟเขาออกเสียไ้ๆ	ไห-น้ำ-อัน-มี-น้ำ-เต็ม-แล้ว-พ้อย-ดัก-เอา-มา-ใส่-แถม- อยู่-ไ้ๆ-ไห-น้ำ-อัน-เปล่านั้น-ซ้ำ-ไป-เขา-ออก-เสีย- ไ้ๆ	มีความโลภไม่รู้จักพอ
111	อกจ๊กแตก	อก-จ๊ก-แตก	ได้รับทุกขเวทนามาก

ภาคผนวก ก (2)

สำนวนในตำนานล้านนา เรียงตามตัวอักษร ก - ฮ

ลำดับที่	สำนวน	คำอ่าน	ความหมาย
112	อันว่าพืชแห่งหมากไม้อันใด อันเป็นด้วยประการ ดั่งอัน ก็บ่เป็นด้วยประการสันอื่น	อัน-ว่า-พืช-แห่ง-หมาก-ไม้-อัน-ใด-อัน-เป็น-ด้วย-พระ- ก้าน-ดั่ง-อัน-ก็-บ่-เป็น-ด้วย-พระ-ก้าน-สัน-อื่น	กระทำเช่นไรก็ย่อมได้ผลเช่นนั้น
113	อย่าคุกก มึงถ่าง	อย่า-กู-ถก-มึง-ถ่าง	อย่ามีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน
114	อย่าดูร้ายคูคิกัน	อย่า-ดู-ร้าย-คู-คิกัน	อย่ามองพี่น้องในแง่ร้าย
115	อาบนํ้าที่หนึ่ง สีไคลที่หนึ่ง กินนํ้าที่หนึ่ง กล่าวที่หนึ่ง	อาบ-นํ้า-ที่-หนึ่ง-สี-ไคล-ที่-หนึ่ง-กิน-นํ้า-ที่-หนึ่ง-กล่าว-ที่-หนึ่ง	ไม่ทำตามจารีตบ้านเมืองที่ตนอาศัยอยู่
116	อ้ายว่าจักจี้ ยี่ว่าจักแกง	อ้าย-ว่า-จัก-จี้-ยี่-ว่า-จัก-แกง	การกระทำที่ขัดแย้งกันแตกความสามัคคีกัน
117	เอาแก่นจันทน์แดงไฟแลกเอาก่อนอาจมาไว้กิน	เอา-แก่น-จันทน์-แดง-ไป-แลก-เอา-ก่อน-อา-จมา-ไว้-กิน	เอาของที่มีค่ามากไปและกับของที่ไม่มีค่าเลย
118	เอาตัวแต่งตัว เอาใจแต่งใจ	เอา-ตัว-แต่ง-ตัว-เอา-ใจ-แต่ง-ใจ	กระทำตามใจตนเอง
119	เอาผ้าสีแจ่มมาแปลงถง เอาคนต่างเมืองมาเปน เสนา	เอา-ผ้า-สี-แจ่ม-มา-แปลง-ถง-เอา-คน-ต่าง-เมือง-มา-เป็น- เสนา	ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ ,ทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสม
120	เอาไม้ไฟจิดน้ำแลหารอยไฟบัดเดียนั้น	เอา-ไม้-ไฟ-จิด-น้ำ-แล-หาร-รอย-ไฟ-บัด-เดียนั้น	ลิ้มความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมาเสียหมดสิ้น
121	ไอตางจาม	ไอ-ตาง-จาม	สั่งสอนแทนคุณค่า
122	๓ ตางงา ๓ พาเข้าพ้าง	สาม-ตาง-งา-สาม-พา-เข้า-พ้าง	จำนวนมากมายจนนับไม่ถ้วน

ภาคผนวก ง (1)

ตารางวิเคราะห์รูปแบบ ความหมาย หน้าที่ ของสำนวนในตำนานล้านนา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved

ภาคผนวก ง (1)

ตารางวิเคราะห์รูปแบบ ความหมาย หน้าที่ ของสำนวนในตำนานล้านนา

ชื่อตำนาน	ข้อความที่ปรากฏสำนวน	สำนวน	โครงสร้างของสำนวน			ความหมาย		บทบาทหน้าที่ของสำนวน				
			คำ	วลี	ประโยค	ตามรูปศัพท์	ตามบริบท	ข	น	ส ₁	บ	ส ₂

* หมายเหตุ

- ข หมายถึง บทบาทหน้าที่ขยายความหมายของบุคคล เหตุการณ์ในตำนาน
- น หมายถึง บทบาทหน้าที่เน้นย้ำความสำคัญของบุคคล เหตุการณ์ในตำนาน
- ส1 หมายถึง บทบาทหน้าที่สรุปเหตุการณ์หรือเป็นตัวแทนของเหตุการณ์ในตำนาน
- บ หมายถึง บทบาทหน้าที่บอกความสัมพันธ์ของเหตุและผล
- ส2 หมายถึง บทบาทหน้าที่สร้างภาพทางความคิด

ภาคผนวก ง (2)

ตารางวิเคราะห์ต้นทุนอาหารเชิงมโนทัศน์

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ตารางวิเคราะห์จำนวนโหวตการเมืองโน้ตชนั้

ท.๑.		จำนวน		ตำนาน	
		1.สะท้อนสภาพบ้านเมือง		2.สะท้อนค่านิยมในสังคม	
		บ้านเมืองยามสงบสุข		ความกล้าหาญในยามศึกสงคราม	
		บ้านเมืองยามศึกสงคราม		ความสามัคคี	
		บ้านเมืองในยามเสื่อมโทรม		การช่วยเหลือเกื้อกูล	
		บ้านเมืองยามบูรณะฟื้นฟู		ความอ่อนน้อมถ่อมตน และเคารพผู้อื่น	
				การปฏิบัติตามจารีตประเพณี	
				การนับจำนวนและการวัดระยะทาง	
		3.สะท้อนเรื่องชาติกำเนิด			
		4.สะท้อนเรื่องคุณสมบัติของภักษัตริย์			
		5.สะท้อนเรื่องผู้หญิงในสังคม			
		ความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้อง		ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน	
		ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน		ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับข้า	
		ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับเมือง		ความเชื่อเรื่องเคราะห์	
		ความเชื่อเรื่องกรรม		ความเชื่อเรื่องบุญวาสนา	
		ความเชื่อเรื่องกสิกรรม			

ภาคผนวก จ

อภิธานศัพท์

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

คำศัพท์คำอ่านความหมาย

หมวด ก.

กาละปะเต็ง

กา-ละ-ปะ-เต็ง

ยังไม่ถึงเวลา

กาละหากเต็ง

กา-ละ-หาก-เต็ง

ถึงเวลาแล้ว

กางบ่ออิดงา

ก้าง-บ่อ-อิด-งา

ไม่ปิดปากไซ

กั๊บด้วยกัน

กั๊บ-ด้วย-กัน

ด้วย,และ,พร้อมกัน

กินเข้า

กิน-เข้า

รับประทานอาหาร

เก็ง

เก็ง

ฟัง,อิง

แก้ววชิรเพก

แก้ว-วะ-จี-ระ-เป็ก

เพชร

หมวด ข.

ซ้อนกระหาย

ซ้อน-ชะ-หาย

เดือดร้อน,เป็นทุกข์

ข้าง

ข้าง

ระบายน้ำออก

ข้า

ข้า

ฆ่า

ข้าเมือง

ข้า-เมือง

ประชาชน

ข้าว

ข้าว

สะพาน

จีลัก

จี-ลัก

จี๊จ๊ม

เข้าดำ

เข้า-ดำ

ข้าวเจริญงอกงามมาก

เข้าปลายตอง

เข้า-ปาย-ตอง

ข้าวที่เหลือติดปลายตอง

เข้าฟ้าง

เข้า-ฟ้าง

ข้าวฟ้าง

เข้าหนม

เข้า-หนม

ขนม

เข้าหนา

เข้า-หนา

มีข้าวมาก

เขะ

เขะ

รวบรวม

หมวด ค.

คลาน

กาน

เคลื่อนที่ไปด้วยมือและเข่า

คำศัพท์คำอ่านความหมาย

คอง

กอง

แนวทางที่ยึดถือปฏิบัติ

คาง

กาง

ส่วนของร่างกายที่สุดของ
ขากรรไกรอยู่ได้ปาก

คำขุน

กำ-ขุน

คำพูดของขุนนาง

คำน้อย

กำ-น้อย

คำพูดเล็กน้อยๆ

คำไพร่

กำ-ไพร่

คำพูดของประชาชนทั่วไป

คำร้อน

กำ-ร้อน

ความเคียดร้อน

คำใหญ่

กำ-ใหญ่

เป็นเรื่องเป็นราวฟ้องร้องกัน

คำสนส่อ

กำ-สน-ส่อ

คำพูดขย่งให้แตกแยกกัน

หมวด ค.

ควบ

ควบ

คร่อม ,คว่ำ

คา

คา

หญ้าคาที่ใช้มุงหลังคา ,ตักคา

แคง

แคง

ภาชนะสานใช้บรรจุข้าวสาร

มีความจุประมาณ 1.5 ลิตร

คำ

คำ

ทอง

หมวด ง.

จ้วน

จ้วน

ยาพิษ

หมวด จ.

จี

จี

ทำให้สุกโดยนำไปวางบน
ถ่านไฟร้อน

คำศัพท์คำอ่านความหมาย

จิ้น

จิ้น

การทอดโดยใช้น้ำมันใน

เจี้ย

เจี้ย

ปริมาณที่มาก

เจียด

เจียด

นิทาน , เรื่องเล่า

ไจ้ๆ

ไจ้ๆ

กรีดลงไป, ปาดลงไปบนวัตถุ

เสมอๆ

หมวด ฉ.

ฉาง

ฉาง

คลัง , ยืนขนาดใหญ่ไว้สำหรับ

เก็บข้าวเปลือก

หมวด ช.

ชกหัว

จ๊ก-หัว

เขกหัว

ชักเมื่อบก

จ๊ก-เมื่อ-บก

ดึงขึ้นมาบนบก

ช้างตัวเมามัน

จ้าง-ตัว-เมา-มัน

ช้างที่กำลังตกมัน

ช้างสั่น

จ้าง-สะ-ตัน

ช้างฉันทันต์

หมวด ช.

ชาว

ชาว

จำนวนนับคือยี่สิบ

ซ้ำ

ซ้ำ

ตะกร้า, ภาชนะสานโปร่ง
สำหรับใส่สิ่งของ

ไซ

ไซ

เครื่องสานสำหรับจับปลา

ไซหื้อเสีย

ไซ-หื้อ-เสีย

ทำให้เสียหาย

คำศัพท์คำอ่านความหมาย

หมวด ด.

เดือนดับ

เดือน-ดับ

วันแรม ๑๕ ค่ำ

หมวด ต.

ตอเฟือง

ต้อ-เฟือง

ตอข้าวที่เหลือจากการ

เก็บเกี่ยว

ตั้ง

ตั้ง

ม้านั่ง ,เครื่องรองนั่งมีสี่ขา

ไม่มีพนัก

ต่าง

ต่าง

แทน ,กระบุงสำหรับตวง

บรรจุประมาณ 1.5 ลิตร

ตี

ตี

แหวก,คลี่,แหก

ตำ

ตำ

ชน ,กระแทก

ไทรคำ

ทะ-ไหล-คำ

ถาดทองคำ

หมวด ถ.

ถก

ถก

ดึง

ถกเมื่อวัง

ถก-เมื่อ-วัง

ดึงไปยังหัวน้ำลึก

ถง

ถง

ถุง

ถอง

ถอง

ถึง,จนถึง

ถ่าง

ถ่าง

ทำให้ห่างออก,แยกให้ห่าง

ออกจากกัน

ถี้

ถี้

ไม่ห่าง , มีระยะชิดกัน

ถ้ำ

ถ้ำ

จีถ้ำ

คำศัพท์คำอ่านความหมาย

หมวด ท.

ท้าว	ต้าว	หกสั้ม
เทิง	เติง	ถึง, ครบ
เท้า	เต้า	มีจำนวนมาก
เทียว	เตียว	เดิน
เทื่อ	เทื่อ	ครั้ง, คราว, หน

หมวด น.

น้ำกลางทาง	น้ำ-ก้าง-ตาง	แหล่งน้ำที่อยู่ระหว่างทาง
น้ำจันทน์	น้ำ-จัน	น้ำหอม
น้ำที่วัง	น้ำ-ตี-วัง	น้ำที่ลึกลับ

หมวด บ.

บ่ดอง	บ่อ-ดอง	ไม่รู้จริง, ไม่ถึง
บ่เถิง	บ่อ-เถิง	ไม่ถึง
บ่เทิง	บ่อ-เติง	ไม่ถึง, หวิด
บอน	บอน	พันธุ์ไม้ล้มลุกมีหัว ก้านและใบใช้รับประทานได้
บ่าว	บ่าว	ชายโสด ชายที่มีอายุพ้นวัยเด็ก

หมวด ป.

ปก	ปก	แผ่นออกคลุมเบื้องบน, ปิดบัง, ยกขึ้น
----	----	-------------------------------------

คำศัพท์คำอ่านความหมาย

ประทัด

พะ-ตัก

บรรทัด,กำหนด,มาตรฐาน,
เส้นเชือกขุบหมึกใช้ขีดเป็นแนว
ตรง

ปราการแก้ว

ผา-ก้าน-แก้ว

กำแพงสำหรับป้องกันการ
รุกราน

ป่อง

ป่อง

มุง,ปรารณา,พยายาม

ป่าน

ป่าน

กัน ,ยกขอทำคันดิน

ปั้ง

ปั้ง

ทำให้สุกโดยวางเหนือถ่านไฟ

ปลิ้น

ปิ้น

กลับไปมา

เปนเปือกเปนตม

เป็น-เปือก-เป็น-ตม

เป็นโคลนเลน

แปลงเรือน

แป้ง-เฮือน

สร้างบ้าน

หมวด ผ.

ผ้าสีแจ่ง

ผ้า-สี-แจ่ง

ผ้าเช็ดหน้า

ผ่านเมือง

ผ่าน-เมือง

ติดต่อสัมพันธ์กัน

แผ่นคำลำเดียว

แผ่น-คำ-ลำ-เดียว

เกี่ยวข้องกัน,มีความสัมพันธ์
อันดีต่อกัน

หมวด ผ.

ฝุ่น

ฝุ่น

ฝุ่น

ฝุ่นบ้านฝุ่นเมือง

ฝุ่น-บ้าน-ฝุ่น-เมือง

ประชาชน

หมวด พ.

พ้อย

พ้อย

กลับ ,ไฉน

คำศัพท์คำอ่านความหมาย

พา

ปา

พาชนะสานลายถี่ชนิดหนึ่งไว้ใส่สิ่งของต่างๆ

หมวด ฟ.

ฟาน

ฟาน

แก้ง

เฟื่อง

เฟื่อง

ฟางข้าว

เฟื่องหม้อ

เฟื่อง-หม้อ

เศษของหม้อที่แตกออกเป็นชิ้น

ไฟกลางทาง

ไฟ-ก้าง-ตาง

ไฟที่จุดขึ้นระหว่างการเดินทางในเวลากลางคืน

หมวด ม.

มอด

มอด

แมลงขนาดเล็กที่เจาะเข้าไปกินเนื้อไม้ทำให้ไม้เป็นรูพรุน

มีนตา

มีน-ตำ

ลืมตา

เมื่อ

เมื่อ

ไป, กลับ

เมื่อนา

เมื่อ-นา

เวลาทำนา, ฤดูกาลทำนา

หมวด ย.

ยี่

ยี่

ลูกชายคนที่สอง

หมวด ร.

รัง

รัง

สร้างหรือทำให้ได้

คำศัพท์คำอ่านความหมาย

รู้แตกรู้มล้าง

ฮู้-แตก-ฮู้-ม้าง

แตกแยก

เรือน

เฮือน

สิ่งปลูกสร้างสำหรับเป็นที่อยู่อาศัย

หมวด ด.

ลวด

ลวด

การกระทำที่ต่อเนื่อง

ลัก

ลัก

ขโมย

ลักใจ

ลัก-ใจ

คิดไม่ซื่อ

ล่าเทิงกัน

ล่า-เติง-กัน

ออกหากินแล้วมาพบเจอกัน

แล่น

แล่น

ตะกวด

เล่น

เล่น

เคลื่อนที่ไปอย่างรวดเร็ว,วิ่ง

ไล่

ไล่

ไปตามอย่างไม่รื้อ,จับ
บังคับให้หนีไปจากที่เดิม

หมวด ว.

วอก

วอก

ลิง

วอด

วอด

ดับ

วัง

วัง

ห้วงน้ำลึก ห้วงน้ำที่หมุนวน

เวียง

เวียง

ป้อม,ค่ายทหาร,เมืองขนาดเล็ก

เล็ก

หมวด ส.

ส้าง

ส้าง

บ่อน้ำ

สาด

สาด

เสื่อ

คำศัพท์คำอ่านความหมาย

ลีไคล

ลี-ไค

จูจีไคล

ลีบ

ลีบ

แทน

เล็ก

เล็ก

ศึก

เลี่ยน

เลี่ยน

เนื้อไม้ที่แตกเป็นเศษเล็กๆ

ปลายแหลมอย่างหนาม

หมวด ห.

หนทาง

หน-ตาง

หนทาง, ถนน

หม่อน

หม่อน

พ่อของปู่หรือตา

หย่อมหญ้า

หย่อม-หญ้า

หญ้ากอเล็กๆ

ห้วย

ห้วย

ลำน้ำที่ไหลจากเขาเล็กกว่า

แม่น้ำ

ห้อย

ห้อย

แขวน

หลัก

หลัก

เสาที่ปักไว้ ที่ผูกที่มัน

หล้าเมือง

หล้า-เมือง

ท้ายเมือง

หนา

หนา

มาก

หมากกอก

หมาก-กอก

มะเหลก

หางเมือง

หาง-เมือง

ท้ายเมือง

หึ่ง

หึ่ง

ซ่านาน

เหมืองน้ำ

เหมือง-น้ำ

ร่องน้ำที่ขุดขึ้นเพื่อเอาน้ำไป

หมื่นเต้า

หมื่น-เต้า

ทำการเกษตร

เอาขี้เถ้ากลบถ่านไฟไว้ให้ไฟ

ติดอยู่

หลุ

หลุ

ชำรุด

คำศัพท์คำอ่านความหมาย

หมวด อ.

ออ

ออ

รวมกันอยู่เป็นกระจุก, คับคั่ง,
ส่งเสียงดังอย่างสับสน

อาม

อา-จัม

อุจจาระของคน

อ้าย

อ้าย

ผู้ชายคนแรก, ใช้เรียกชายที่
อายุมากกว่าตน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright© by Chiang Mai University
 All rights reserved

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล

นางสาวพวงผกา หลักเมือง

วัน เดือน ปีเกิด

19 สิงหาคม 2524

ประวัติการศึกษา

2542

สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย

โรงเรียนดำรงราษฎร์สงเคราะห์ จังหวัด เชียงราย

2547

สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาภาษาไทย

สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved